

Придніпровський науковий центр
НАН України і Міністерства освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

МАТЕРІАЛИ

Другої всеукраїнської
науково-практичної конференції
з міжнародною участю
«Науковий діалог
«Схід-Захід»

(12 жовтня 2013 р.,
м. Бахчисарай, АР Крим)

ЧАСТИНА ІІІ

Бахчисарай - Дніпропетровськ 2013

УДК
ББК

Д

Рецензенти:

д-р політ. наук, проф. Шепелев М. А.

д-р філос. наук, проф. Шевцов С. В.

Друкуються за рішенням Вченої ради
факультету суспільних наук і міжнародних відносин
ДНУ ім. Олесья Гончара (Протокол № 2 від 21 жовтня 2013 р.)

Редакційна колегія:

д-р філос. наук, проф. Токовенко О. С. (науковий редактор), членкор. Національної АПН України, д-р філос. наук, проф. Гнатенко П. І., д-р істор. наук, проф. Городяненко В. Г., д-р політ. наук, доц. Тупиця О. Л., д-р філос. наук, проф. Осетрова О. О., к. політ. наук, доц. Пашенко В. І. (відповідальний секретар).

Н __ Науковий діалог «Схід-Захід». Матер. II всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м. Бахчисарай, 12 жовтня 2013 р.): у 4-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2013. – ч. 3. – 240 с.

У збірнику подано матеріали Другої всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід», яка відбулася 12 жовтня 2013 р. Коло обговорених проблем: політичні науки в Україні та світі, зовнішня політика України та міжнародні відносини, досягнення філософії та культурологія, проблеми та перспективи історичної науки в Україні, соціологія та соціальна робота, регіонознавство та краєзнавчі дослідження.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, а також аспірантів і студентів соціально-гуманітарних факультетів.

ISBN

**УДК
ББК**

© Дніпропетровський національний
університет імені Олесья Гончара, 2013

© Колектив авторів

Секція «Регіонознавство та краєзнавчі дослідження»
Секция «Регионоведение и краеведческие исследования»

Сараєва О. В.

М.О. КОРФ У ВИТОКІВ ЗЕМСЬКОЇ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ

Для вирішення проблем сучасного навчання необхідно враховувати досвід видатних педагогів минулого, які здійснили значний внесок у розвиток педагогічної науки. При цьому, треба враховувати, що історико-педагогічні дослідження мусять бути зорієнтовані на сучасність та одержання результативності в інноваційних педагогічних пошуках.

Вагомий внесок у розвиток просвітництва України вклав відомий педагог Катеринославської губернії - барон М. О. Корф. Досягненням М.О. Корфа стало те, що він закликав педагогів незвужувати просвітництво заходами із запровадження шкільництва, а зосередитись на формуванні у особистості раціонального ставлення до дійсності, впливі на емоційно-чуттєву культуру.

Дослідженням життя і діяльності видатного педагога, за радянської доби займався К. Бендріков [1]. На сучасному етапі вклад М. О. Корфа у становлення земської народної школи, його вплив на формування мотивації до навчання у селян вивчала І. Ф. Шумілова. Роль М. Корфа у становленні дешевої школи, зорієнтованої на нагальні потреби учнів, розглянув у дисертаційному дослідженні М. Антощак [2].

Джерельна база дослідження представлена насамперед педагогічними працями М. О. Корфа - «Земский вопрос о народном образовании», «Малютка» та ін. Цінний матеріал щодо діяльності М. Корфа можна знайти у документах фонду 1641 («Корфы, бароны») Російського державного історичного архіву.

Отже, різнобічна просвітницька діяльність видатного педагога, громадського діяча, організатора народної земської школи в Україні Миколи Олександровича Корфа (1834-1883 рр.) завдяки своїй значущості та результативності одержала дуже високу оцінку сучасників. У 1873 р. він навіть був нагороджений Золотою медаллю Санкт-Петербурзького комітету грамотності і обраний Почесним членом Московського університету.

Розглядаючи просвітницьку діяльність педагога на Катеринославщині, відзначимо, що вона супроводжувалась такими складнощами як поширене невігластво селян, яке зіткнулось з раціональною культурою, що базувалася на досягненнях наук. Таке зіткнення породжувало конфлікт. У звітах земських установ Катеринославської губернії за цей період зазначалось: «Селяни мало цікавляться школами, у зв'язку з тим, що освіта не має релігійної спрямованості. Самі учбові підручники, котрими наповнені школи, не можуть служити релігійному вихованню. Адже, більшість бібліотечних книг складають книги Корфа, Ушинського, Паульсона. Ці учбові посібники дуже не подобаються селянам. Це пов'язано з тим, що

народна школа, на думку селян, повинна носити характер церковності, чого не вистачає існуючим школам». Таким чином, селяни критично ставились до інновацій в галузі освіти, їх більше приваблював не науковий, а релігійний підхід до викладання, який переважав у церковно-парафіяльних школах. Отже, діячі освітньої сфери були покликані вирішити конфліктні ситуації, які були наслідком модернізації духовної сфери [3].

Перше завдання яке поставало при виконанні цієї складної місії – залучення широких мас населення до елементарних освітніх засад – грамотності, вміння читати і писати, що надає початкова школа. Адже стан освіти на зламі століть був дуже низьким. З формальної точки зору, шкільна справа координувалася поважною державною структурою – Палатою державного майна, але більшість шкільних закладів існували лише для статистики, у звітах відомства. Наприклад, напередодні селянської реформи 1861 р. в Катеринославській губернії нараховувалося 400 парафіяльних шкіл, більшість з яких реально не функціонували [4].

Вивчаючи роль М. Корфа в розвитку просвітництва можна розділити його діяльність на декілька етапів: I (теоретико-прикладний) – діяльність з організації початкових земських шкіл в Катеринославській губернії, створення підручників для школи (1867-1872 рр.); II (досвідний) – вивчення зарубіжного педагогічного досвіду в Швейцарії (1872-1880 рр.); III (єдності теорії й практики) – просвітницька діяльність на Батьківщині (1880-1883 рр.).

Поряд з просвітницькою діяльністю М. Корф займав дуже активну громадську позицію. Так, педагог надавав значну підтримку становленню земського самоврядування в Катеринославській губернії. Адже, на думку М. Корфа, саме земства несли місію впровадження народної освіти. Під час урочистого відкриття Катеринославського земського зібрання 15 вересня 1865 р. М. Корф виступив із промовою, в якій відкриття земств представив святом, закликаючи народ поважно ставитися до земського законодавства: «Поважайте закон, бережіть святість закону, тому, як виховувати почуття законності у свідомості народу – перше призначення земських діячів. Незважаючи на те, що ми поки небагаті на гроші, ми багаті бажанням пізнати закон, споріднитися з дорогоцінним для нас «Положенням про земські установи» [5].

Пізніше катеринославський губернатор В. Дунін-Борковський оцінив промову М. Корфа як антиурядову. У звіті міністрові внутрішніх справ від 23 вересня 1866 р. він писав: «На обіді, який відбувся у губернського предводителя дворянства, М. Корф виголосив промову, якою прагнув справити враження, надавши суттєве значення земствам та підкресливши їхню нерушиму стійкість, яку неможна вважати неперебільшеною». Крім того, губернатор стверджував: «Барон Корф постійно шукає приводу для вчинення полеміки з органами влади, представляючи себе стражем прав земства» [6].

Між тим, така позиція обумовлена побоюваннями губернської адміністрації за власний авторитет серед мешканців повітів. Адже, погляди Корфа активно підтримувались населенням. Так, оцінюючи

діяльність барона М. Корфа «Катеринославські губернські відомості» у 1869 р. повідомляли, що на кожному губернському земському засіданні барон Корф проводив активні справи з розвитку морально-етичних рис земських службовців. Також він був проти того, щоб землевласники проходили до земських зібрань без виборів, зазначаючи, що «кожен житель губернії має рівні права», пропонував скасувати плату за лікування у земських медичних закладах, сприяв організації початкових училищ для поселенців різних етнічних груп.

Але найголовніше те, що М. Корф намагався впроваджувати через земства освіту. Так, ще у 1866 р. він відзначав, що попри всі юридичні та фінансові труднощі «питання про поширення освіти в маси народу – земське питання, найбільш капітальне із земських питань... Земські установи, саме життя яких залежить від зближення та злиття станів, повинні передусім звернути увагу на просвіту маси сільського населення» [7].

Організована бароном М. Корфом земська початкова школа користувалась значним попитом серед місцевого населення. Вона характеризувалася такими особливостями як збагачення учнів корисними знаннями та розвиток їх природних здібностей. Строк навчання в земській школі складав три роки, тривалість навчального року складала 6-7 місяців, заняття проводились одним учителем з трьома класами одночасно. У школі викладались закон Божий, читання, арифметика, «мірведеніє» (знайомство з навколишнім світом). Програма навчальних предметів розбудовувалась за принципом «від найлегшого до найважчого», що було новаторським для того часу.

Характеризуючи освітній процес у земській школі М. О. Корф зазначав, що: 1. основним завданням педагогіки є розвиток пізнавальної здатності, пам'яті, уяви й мислення; 2. задоволення як стимул діяльності є одним з основних принципів виховання; 3. виховання й навчання інших неможливе без самовиховання й самонавчання вчителя.

Серйозну діяльність проводив М. О. Корф зі збору добровільних пожертвувань на користь справи народної освіти. Голова Катеринославського губернського зібрання на засіданні 1867 р. зазначав: «Барон М. Корф доклав всі зусилля для того щоб збільшити кількість почителів-благодійників, відкрити якомога більше шкіл і забезпечити їх підручниками». Так, з метою зацікавлення сільських товариств у фінансуванні народної школи барон Корф організував змагання між школами. В ході змагань представникам товариств, пояснювалось чого вони повинні вимагати від школи. Запропонована Корфом ідея, що до міжшкільних змагань отримала популярність в усій Європі.

Врешті-решт, статистичні обстеження 1880-х рр. показали, що серед варіантів освіти, яку могли отримати селяни, перевага віддавалася саме розробленим Корфом земським школам. Цікаво, що «піонером» таких обстежень став знову таки невтомний барон М. Корф, який розробив відповідний питальник (анкету). Найбільш актуальним в анкеті було питання: «Чому Ви обрали для себе та для своїх дітей саме земську школу?». Як свідчать дані М. Корфа, на це питання відповіли 82 % опитаних, із них

57,8 % віддали перевагу земській школі перед церковною.

Причини виявилися такими: «там грамоті навчають скоріше», «на навчають господарюванню», «кращі книги та навчальні посібники», «тверезі вчителі», «на навчають ремеслам», «не б'ють» тощо. Отже, створена М. Корфом трирічна однокомплектна сільська школа, стала домінуючою в усіх земських губерніях.

Таким чином, підбиваючи підсумки дослідження відзначимо, що М.О. Корфу вдалось налагодити ефективний навчальний процес, продемонструвати ефективність земської школи і найголовніше, донести сільському загалу необхідність навчання грамоті. Важливо також, що Корфу вдалось науково обґрунтувати важливість створення мережі земських початкових і недільних повторювальних шкіл в Катеринославській губернії.

Література:

1. Бендриков К.Е. Н.А. Корф – выдающийся организатор русской народной школы (1834-1883) / К.Е. Бендриков // Наша школа. – 1945. – № 12. – С. 3-5.

2. Шумілова І.Ф. Розвиток земських шкіл Приазов'я другої половини ХІХ – початку ХХ століття: Дис. ...канд. пед. наук.: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І.Ф. Шумілова.- Бердянськ, 2004.- 288 с.; Антошак М.М. Громадська та освітньо-наукова діяльність Миколи Олександровича Корфа: Дис. ...канд. пед. наук.: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / М.М. Антошак.-Бердянськ, 2010.- 280 с.

3. РДІА.- Ф. 1284.- Оп. 92.- Спр. 35.- Арк. 1.

4. Там само.- Арк. 2.

5. РДІА.- Ф. 1641.- Оп. 1.- Спр. 137.- Арк. 1.

6. РДІА.- Ф. 1284.- Оп. 92.- Спр. 35.- Арк. 122.

7. РДІА.- Ф. 1641.- Оп. 1.- Спр. 137.- Арк. 4.

Секція «Соціологія та соціальна робота»

Секция «Социология та соціальна робота»

Алонцева Д. В., Шматова Ю. С.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РОССИИ И УКРАИНЫ В ОБЛАСТИ ПОДДЕРЖКИ МАЛОИМУЩИХ СЕМЕЙ

Социальная политика государства является показателем, позволяющим оценить уровень его развития и уровень жизни населения. Для того чтобы обеспечить своим гражданам достойный уровень жизни необходима «сильная» законодательная база. Поэтому в данной работе мы рассмотрим социальное законодательство Российской Федерации и Украины и осуществим сравнительный анализ данного законодательства.

Между Россией и Украиной много общего. Их связывает многовековая история, обычаи, традиции, менталитет. Также схожей является социальная политика этих государств. Обе страны держат курс на построение социального государства с применением обширной системы социальных гарантий. Эти гарантии распространяются на различные слои и группы населения. В данной работе мы акцентируем внимание на

такой категории граждан как малоимущие семьи. Вначале определим, что представляет собой данная категория, её проблемы, приоритетность их решения государственными органами.

Под категорию малоимущей семьи попадают те семьи, которые по независящим от них причинам, имеют среднедушевой доход, не превышающий величины прожиточного минимума. К наиболее распространённым проблемам, с которыми сталкиваются малоимущие семьи, можно отнести: недостаток денежных средств на оплату коммунальных услуг, покупку продуктов питания, лекарств и вещей первой необходимости, трудности с приобретением жилья и т.д. Все эти проблемы должны регулироваться принимаемым законодательством РФ и Украины.

Проблема малоимущих слоёв населения всегда являлась приоритетной для России и Украины. В настоящее время значительная часть населения этих стран находится за чертой бедности. По данным Федеральной Службы государственной статистики численность населения Российской Федерации с денежными доходами ниже величины прожиточного минимума на 2012 год составила 11,2% от общей численности населения [1]. В Украине численность населения с денежными доходами ниже величины прожиточного минимума, за тот же год, составила 61,3% от общей численности населения [2]. Поэтому социальная политика России и Украины направлена на снижение численности малоимущих слоёв населения и сглаживание социального неравенства.

Рассмотрим действующее социальное законодательство.

Начнём с того, что все законы и нормативные акты, непосредственно касающиеся социальной поддержки малоимущих семей, опираются на ряд базовых законодательных актов в области социальной поддержки и защиты малообеспеченных слоёв населения.

Основными в этой области, являются закон Украины от 15 июля 1999 года №966-XIV «О прожиточном минимуме» [3] и Федеральный закон от 24 октября 1997 г. № 134-ФЗ «О прожиточном минимуме в Российской Федерации» [4]. Если говорить о малоимущих, то государственная защита начинается с определения данной категории при помощи установления таких понятий как, прожиточный минимум, минимальный размер оплаты труда. В этих законах заложены основные принципы защиты малоимущих семей и отдельных граждан и основа дальнейшей разносторонней поддержки.

Но в этой области также имеются свои различия. Разница заключается в том, что в России величина прожиточного минимума, определяется ежеквартально и устанавливается в целом по России Правительством Российской Федерации, а в субъектах Российской Федерации - органами исполнительной власти субъектов. В Украине прожиточный минимум закреплён законом от 20 октября 2009 года №1646-VI «Об установлении прожиточного минимума и минимальной заработной платы» [5]. В соответствии с данным законом прожиточный минимум фиксирован и периодически не изменяется, как в России.

Ключевыми законами, непосредственно направленными на

государственную социальную помощь и поддержку малоимущей семье, являются закон Украины от 1 июня 2000 года №1768-III «О государственной социальной помощи малообеспеченным семьям» [6] и Федеральный закон от 17 июля 1999 г. № 178-ФЗ «О государственной социальной помощи» [7]. Эти законы содержат определяющие положения, рассматриваемой нами сферы, также в них прописаны виды помощи и органы их предоставляющие.

Порядок назначения, всех видов государственных услуг, в России и Украине законодательно оформлен по-разному. В Украине его регулирует Постановление Кабинета Министров Украины от 24 февраля 2003 года № 250 «Об утверждении Порядка назначения и выплаты государственной социальной помощи малообеспеченным семьям» [8]. А в России он является одной из статей вышеупомянутого закона «О государственной социальной помощи» и более подробно излагается в нормативных актах субъектов РФ.

Для более подробного изучения, выделим основные категории, социального законодательства рассматриваемых стран. Проведём сравнительный анализ и данные представим в виде таблицы (См. Таблицу 1.)

Таблица 1. Сравнительный анализ социального законодательства Российской Федерации и Украины

№	Основные критерии	Российская Федерация	Украина
1.	Понятие «гос-нная социальная помощь»	Предоставление малоимущим семьям указанным в законе «О государственной социальной помощи» от 17 июля 1999 г. № 178-ФЗ; различных видов социальных выплат и оказание социальных услуг.	Ежемесячная помощь; предоставляемая малообеспеченным семьям в денежной форме; в соответствии с законом «О государственной социальной помощи малообеспеченным семьям» от 1 июня 2000 года №1768-III; в размере; зависящем от величины среднемесячного совокупного дохода семьи.
2.	Виды гос-нной социальной помощи	денежные выплаты (социальные пособия; субсидии и другие выплаты); натуральная помощь (топливо; продукты питания; одежда; обувь; медикаменты и другие виды натуральной помощи);денежные выплаты (социальные пособия)	

3.	Критерии; определяющие семью малоимущей	Получение дохода; по независящим от семьи причинам; ниже величины прожиточного минимума; установленного законом.	Постоянное проживание на территории Украины; наличие среднемесячного совокупного дохода; по уважительным или независимым от семьи причинам; ниже прожиточного минимума.
4.	Порядок назначения гос-нной социальной помощи	Предоставление в органы социальной защиты населения заявления гражданином от имени своей семьи; с указанием сведений о составе семьи; доходах; имуществе и получении государственной социальной помощи в виде социальных услуг. Государственная социальная помощь назначается решением органа социальной защиты населения в течение 10 дней. Органом социальной защиты населения должно быть направлено уведомление заявителю о назначении государственной социальной помощи или об отказе.	Назначение и выплата социальной помощи осуществляется управлением труда и социального развития. Уполномоченный представитель семьи подаёт в вышеуказанный орган документ; удостоверяющий личность; справку о составе семьи; декларацию о доходах и имуществе; справку о наличии земельной доли. Решение о назначении социальной помощи или о отказе; принимается уполномоченным органом в течении десяти календарных дней и доводится до сведения представителя семьи в письменном виде; с указанием причины.

Таким образом, проведённый сравнительный анализ социального законодательства России и Украины показал, что в основу социального законодательства обеих стран положены общие принципы и цели. Схожи виды социальных услуг, принципы, формы их предоставления. Рассмотренное выше социальное законодательство представляет собой основную часть в области поддержки малоимущих слоёв населения. Государственная поддержка рассматриваемой области очень обширна и содержит законы и подзаконные акты, принимаемые на различных уровнях.

Малообеспеченные слои населения являются важнейшим объектом социальной работы этих стран. Принимаются законы и нормативные акты, расширяется перечень предоставляемых социальных услуг, выплат, льгот и компенсаций. Создаётся и развивается система органов, учреждений и предприятий, выполняющих данные функции. Возрастают расходы на данную сферу. Это свидетельствует о совершенствовании всей системы социальной защиты, направленной на решение проблем малообеспеченных граждан, как в России, так и в Украине.

Литература:

1. Федеральная служба государственной статистики. Уровень жизни [Электронный ресурс]. // http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/urov/urov_51kv.htm
2. Государственная служба статистики Украины. Распределение населения по уровню среднедушевых эквивалентных общих доходов [Электронный ресурс]// <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Закон Украины от 15.07.1999 года № 966-XIV «О прожиточном минимуме» (редакция от 16.10.2012 г. №5462-VI). [Электронный ресурс]. http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=9417
4. Федеральный закон от 24.10.1997 года № 134-ФЗ «О прожиточном минимуме в Российской Федерации» // СПС «Гарант».
5. Закон Украины от 20.10.2009 года № 1646-VI «Об установлении прожиточного минимума и минимальной заработной платы». [Электронный ресурс] // http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=29421
6. Закон Украины от 1.06.2000 года №1768-III «О государственной социальной помощи малообеспеченным семьям». [Электронный ресурс]. // http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=17389
7. Федеральный закон от 17.07.1999 года № 178-ФЗ «О государственной социальной помощи»// СПС «Гарант».
8. Постановление Кабинета Министров Украины от 24 февраля 2003 года № 250 «Об утверждении Порядка назначения и выплаты государственной социальной помощи малообеспеченным семьям» [Электронный ресурс]// http://base2.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=11547

Азаркина Е. В.

ОТКЛОНЯЮЩЕЕСЯ ПОВЕДЕНИЕ И ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО – ПРОФИЛАКТИЧЕСКОГО ПОДХОДА.

При анализе девиантности в поведенческой сфере личности необходимо учитывать феномен данного явления. Отклоняющимся считается устойчивый образ действий, поведения или мышления, который не типичен для общей популяции. Отклоняющееся поведение личности не соответствует общепринятым или официально установленным социальным нормам и ценностям и обусловлено системой взаимосвязанных факторов – как внешних (социально-политических, социально-экономических), так и внутренних (индивидуально-личностных). При анализе преступности, ее причин и форм проявлений необходимо учитывать социальные, политические, экономические, психологические факторы. В качестве детерминирующих факторов трансформационных тенденций мотивационно-ценностной сферы в поведении подростка выступают демонстративные, адаптационные, ролевые и статусные мотивации. На наш взгляд, поиск причин характера негативных трансформационных тенденций в поведении представителей молодежной среды необходимо искать не в активизации генетических детерминант агрессии, а в тех трансформационных тенденциях общественной жизни, которые имеют целенаправленный характер. Понимание девиантности в широком смысле предполагает такие ее формы, как собственно девиантное

(отклоняющееся от моральной нормы, традиций, обычаев), деликventное (имеющее в своем основании правонарушения) и криминальное (переход границы от правонарушения к преступлению) поведение. По сути, девиантные формы поведения - это своеобразные переходные варианты между поведенческой нормой и поведенческой психической патологией. Не может ни вызывать тревогу и тот процесс перераспределения приоритетов между духовными и материальными ценностями, которые фиксируются не только на уровне молодежной субкультуры, но и во всех сферах и на всех уровнях общественной жизни. Общие объективные и субъективные условия определяют лишь возможность отклоняющегося поведения, но не являются их непосредственными причинами. Превращение возможности в действительность через поступки, действия людей зависит от конкретных факторов, которые реализуются на уровне микросреды. Неблагоприятный морально-психологический климат, расхождение групповых норм с общественно-санкционированными, трудности адаптации, отсутствие взаимной требовательности, конфликты и напряженность в общении - это далеко не полный перечень причин отклоняющегося поведения, имеющих своей базой микросреду. Многие отклонения зарождаются в семье или связаны с ней, вызваны недостатками семейного воспитания. Неправильное воспитание, неблагоприятные условия, конфликты в семье и школе ведут к определенным отклонениям в психике личности, которые повышают возможность отклоняющегося поведения. В условиях современного общества профилактическое направление должно занимать ведущее место в системе методов и форм борьбы с отклоняющимся поведением. Социально-профилактическая деятельность преследует цель выявления, устранения и нейтрализации причин и условий, вызывающих различного рода негативные явления - преступления, иные правонарушения. Она представляет собой систему социально-экономических, общественно-политических, организационных, правовых и воспитательных мероприятий, которые проводятся для того, чтобы устранить отклоняющееся поведение, способствовать формированию правомерного поведения. Создать условия для развития социально-профилактической деятельности - одна из важнейших задач современного общества. Цель профилактики - не допустить отклонения от социальной нормы, предупредить отклоняющееся поведение. Для предупреждения правонарушения или иного негативного поступка следует предварительно изучить личность, социальную группу, ситуацию, нужно иметь средства воздействия на негативные факторы на производстве, в семье, в быту. Основой стратегии по предупреждению отклоняющегося поведения, преступности должно быть устранение причин и условий, их порождающих. Социальный контроль призван поддерживать, охранять и укреплять нормативную систему, предупреждать отклоняющееся поведение. Степень влияния знания или незнания конкретных социальных норм на поведение зависит от того, в какой мере содержание данных норм отражено в иных социальных нормах и других видах социальной информации. Этим определяется и значение социальной нормативной информации в борьбе с

отклоняющимся поведением. Для успешной борьбы с правонарушениями знание норм должно сочетаться с реализацией целого ряда других практических мер - социальных, экономических, организационных, направленных на устранение объективных причин поведения, отклоняющегося от нормы. Необходимо иметь в виду, что нормативная информация сама по себе не устраняет причин социальных отклонений, особенно преступлений, она лишь направляет позитивное поведение в желаемом направлении, предупреждает о возможных санкциях, снижает вероятность ошибок и дает возможность лицу не стать жертвой чьих-либо незаконных действий. Таким образом, рекомендуется сочетать правовое обучение с правовым воспитанием. Основные усилия должны быть сосредоточены на следующих направлениях: повышение уровня сознательного отношения к нормам, демонстрация стабильности нормы неотвратимости ее применения, повышение престижа юридической системы, распространение нормативной информации справочного характера для населения, конкуренция информационных воздействий.

Андрусак Н. Ю.

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ СЕМЬИ, ВОСПИТЫВАЮЩЕЙ РЕБЕНКА-ИНВАЛИДА

Жизнь каждого человека, так или иначе, связана с семьей. В ней он рождается, делает свои первые шаги, узнает первые радости и огорчения, из семьи человек уходит в большой мир, к ней устремляется, когда становится особенно трудно. Роль семьи в обществе несравнима по своей силе, ни с какими другими социальными институтами, так как именно в семье развивается и формируется личность человека, происходит овладение им социальными ролями. Все социальные проблемы современности затрагивают семью. Семья – естественная среда обитания детей, первичный институт социализации, их индивидуального развития. Основная функция семьи состоит в воспроизведении и возвращении нового поколения. Все родители желают иметь здорового, умного, красивого ребенка, мечтают о том, что со временем он будет им опорой и поддержкой. Рождение ребенка сопряжено с возникновением большого количества проблем, связанных с его развитием, воспитанием, образованием и т.д. Это все обычные проблемы. Ситуация усложняется, если в семье появляется ребенок, нормальное развитие которого будет осложнено тем или иным дефектом, патологией.

Семья, воспитывающая ребенка-инвалида, попадает в особые условия (экономические, социальные, психологические), осложняющие ее нормальное функционирование. Установление диагноза заболевания становится событием, которое нарушает как биографию семьи, так и траекторию жизни каждого члена семьи. Родители испытывают чувство «потери себя» и вынуждены реконструировать свою идентичность, переосмыслить свою жизнь. Достигнув через некоторое время относительного баланса функционирования, большинство семей, тем не

менее, остается дезадаптированными [2].

Проведенный нами анализ проблем семей, воспитывающих детей-инвалидов, показал, что для таких семей характерно ухудшение материального положения, утрата социальных связей и статуса и т.д. При рождении ребенка с неисправимой патологией родители нередко имеют возможность отказаться от него и поместить на постоянное обслуживание в специализированное учреждение (интернат). Выбор в пользу своего ребенка может считаться достаточно серьезным решением, так как трудности, связанные с его воспитанием, чрезвычайно велики. Уход за ребенком-инвалидом нередко несовместим с внедомовой занятостью, поэтому мать, как правило, вынуждена оставить работу совсем, либо отдать предпочтение работе, где предусмотрен более свободный график, или близко расположенной, но оплачиваемой ниже. Хотя законодательство предполагает равное участие отцов и матерей в уходе за детьми-инвалидами, на практике нет механизмов и программ для обеспечения такого равенства.

Величина социальной пенсии, выплачиваемой ребенку-инвалиду, остается неизменной для всех детей, независимо от степени ограничения жизнедеятельности. Различные потребности детей в лечении и уходе, таким образом, не учитываются. Неработающие родители, осуществляющие уход за ребенком, не имеют компенсаций или вознаграждений за этот труд и фактически являются иждивенцами. Потребности в социальной защите неработающего родителя не учитываются. Ранее нами было отмечено, что, как правило, уход за ребенком-инвалидом осуществляет мать, и закрепленное в законодательстве понятие «родительство» касается, в первую очередь, ее. В силу целого ряда обстоятельств (гендерного разделения труда, дифференциации заработной платы, отсутствия программ помощи семьям по уходу за детьми) многие женщины вынуждены прерывать занятость, так как их увольнение является более выгодным для семьи. В такой ситуации неполные семьи оказываются более незащищенными, и матери при увольнении могут рассчитывать только на пенсию своих детей. Поэтому важно не только поставить на учет ребенка-инвалида, но и проанализировать социальную обстановку в семье. Дети-инвалиды нуждаются в постоянном уходе и наблюдении, что составляет немалые трудности для родителей в повседневном общении с ними, обеспечении их жизненных потребностей.

В современных условиях семье зачастую бывает трудно получить необходимую информацию, сориентироваться в новом законодательстве, выбрать подходящую образовательную или оздоровительную программу для ребенка, своевременно пройти обследование, защитить свои собственные права и права ребенка. Родители, обладая определенными знаниями, могут очень много сделать для своего ребенка, помочь ему адаптироваться в жизни. Дети, которые проходят школу жизни вместе с родителями, имеют больше возможностей для своего развития. Поэтому чем больше усилий приложено родителями к воспитанию и обучению ребенка-инвалида, тем более благоприятной будет его судьба.

Возможности семьи справиться с последствиями инвалидности

ребенка зависят от ее способностей к объединению, общения и взаимной поддержки, от пройденного ею жизненного пути и прошлого опыта, от доступности необходимых ресурсов. Первостепенное значение имеет и то, как семья встречает эту проблему, предпочитает оставаться в стороне, в ожидании окончания стресса или сама непосредственно участвует в развитии событий. Характер отношений в семье, те ценности, знания и умения, которыми она владеет, наличие материальных благ, активность в решении возникших проблем обуславливают адаптивные способности семьи.

Вследствие природы и степени тяжести заболевания семьи, имеющие детей-инвалидов, должны быть готовы к переживанию особых событий. В каждой конкретной семье этот опыт неповторим. Такие семьи особенно переживают шесть периодов.

Первый период связан с осознанием того, что ребенок болен, с получением точного диагноза, эмоциональным привыканием. Первой реакцией может быть шок, разочарование, депрессия. В этот период очень интенсивны контакты с медиками.

Второй период определяется спецификой развития ребенка в первые годы жизни. Тип и степень тяжести его заболеваний могут сыграть определяющую роль в формировании семейного поведения. Встреча с другими семьями в специальных детских садах, реабилитационных центрах могут способствовать углублению кризиса.

Третий период – поступление ребенка в школу, переживание реакции сверстников. Этот период также может быть тяжелым для других детей в семье, так как одноклассники будут узнавать о брате или сестре с ограниченными возможностями. Характер и степень затруднений, переживаемых родителями, зависят от типа нарушения и готовности школьной системы обеспечить адекватное образование и адаптацию детей со специальными нуждами.

Четвертый период начинается с переходом ребенка в подростковый возраст. Возникают проблемы, связанные с сексуальным развитием, изоляцией от сверстников и отчуждением, планированием будущей занятости ребенка.

Пятый период – начало взрослой жизни – дальнейшее привыкание к семейной ответственности, озабоченность о трудовой занятости и отдельным проживанием, переживание дефицита возможностей для социализации ребенка-инвалида.

Шестой период развития семейных отношений – взрослая жизнь человека с ограниченными возможностями. Родители тревожатся о том времени, когда они сами не смогут контролировать заботу о своем ребенке. Очень важную роль играют все домочадцы, система услуг и специалисты по социальной работе, которые могут помочь в организации трудовой деятельности, отдыха и в жилищном устройстве инвалида.

Для того, чтобы смягчить воздействие этих критических моментов на жизнь семьи, необходимо знать особенности возрастного развития ребенка и развития семейных отношений в эти периоды. Кроме того, семья контактирует с другими людьми, семьями, учреждениями,

организациями. Позитивную роль в жизни семьи, имеющей ребенка-инвалида, могут сыграть контакты семьи с широким окружением, встречи с семьями, которые имеют подобные проблемы, а также отношение общества к инвалидам.

Из всех проблем, стоящих перед современной семьей, одной из самых важных является проблема адаптации семьи в обществе. Ее решению во многом способствует деятельность специалиста по социальной работе, который призван оказывать помощь различным типам семей, в том числе семьям, воспитывающим ребенка-инвалида. Одним из важнейших условий решения проблем семей, воспитывающих детей-инвалидов, является учет специфических черт и характеристик клиента, его потребностей и интересов. Необходимо особое внимание уделять специфике профессиональной деятельности специалиста по социальной работе с детьми-инвалидами и семьями, имеющими детей с ограниченными возможностями. Чтобы процесс взаимодействия специалиста и клиента был эффективным, необходимо знать и учитывать особенности категории, к которой принадлежит клиент, основные трудности этой категории, и ее потребность в профессиональной помощи. При работе с ребенком-инвалидом, специалист должен быть готов оказать помощь, как ребенку, так и его родителям по целому ряду вопросов юридического, психологического, педагогического, медико-социального характера. Роль специалиста по социальной работе с семьей, воспитывающей ребенка-инвалида, состоит в повышении адаптивных способностей семьи через оказание образовательной, посреднической, психологической помощи.

Литература:

1. Мустаева Ф.А., Седова К.В. Социальные проблемы семей, имеющих детей с ограниченными возможностями // Семья в современном обществе : материалы Всероссийской научно-практической конференции / под ред. Ф.А. Мустаевой (отв. ред.), М.Р. Москвиной, Г.А. Кудрявцевой, О.Л. Потрикеевой. – Магнитогорск, 2007. – С. 156-163.

2. Саятгалиева Г.Г. Основные причины возникновения инвалидности и особенности социальных проблем семей, воспитывающих ребенка с ограниченными возможностями // Актуальные проблемы теории и практики социальной работы : Материалы научно-практической конференции, посвященной 10-летию открытия специальности «Социальная работа» в Башгосуниверситете. – Уфа : РИО БашГУ, 2005. – С. 149-157.

Арсланова С. К.

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА НАСЕЛЕНИЯ В АСПЕКТЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В современной социологии понятие «социальный потенциал» используется, когда необходимо изучение и анализ эффективности развития общества. Исследователей интересует сущность, структура и факторы, определяющие социальный потенциал как объект социологического анализа [1]. Имеют место обобщающие теоретические исследования социального потенциала, которые представляют собой

междисциплинарный синтез вкладов в рассмотрение социального потенциала разных общественных и гуманитарных наук. Сам по себе потенциал без определения цели его использования существовать не может, поскольку, говоря о каком-либо потенциале, всегда имеется в виду то, для чего собственно и требуются резервы и возможности, а именно для достижения определенного конечного результата.

В ряде работ «потенциал» представляет собой характеристику ресурсов, которыми обладает человек, коллектив, социально-экономическая система, территория. Например, в работах Сергеевой Г. П. и Чижовой Л. С. [2] исследуется структура и количественные параметры трудового потенциала. Ковалев В. Н. понятие социального потенциала связывает с личностью или группой, и понимает под социальным потенциалом «накапливаемые ими возможности, ресурсы для возрастающего по своим масштабам воспроизводства и роста жизненных сил, творческих возможностей в совершенствовании общества, повышения благосостояния, уровня и качества жизни всех его членов» [3]. В постсоветский период исследованиями социального потенциала активно занимались ученые Казанской школы социологии [4]. Например, в работе Нугаева М. А. и Нугаева Р. М. «Социальный потенциал региона» социальный потенциал понимается как система элементов, определяющая социальную активность в различных сферах бытия. В работах Алтынбаева Р. З. социальный потенциал трактуется как возможность объекта выйти на более высокий уровень развития [5]. У Газизуллина Ф. Р. социальный потенциал – возможность коллектива совершать действия в трудовой, социально-политической, культурно-познавательной сферах [6]. Шаймарданов Ф. Г. понимает социальный потенциал как часть социальной системы предприятия, ориентирующуюся на потребности личности [7].

Работы казанских ученых охватывают широкий спектр социального потенциала различных социальных субъектов. Алтынбаев Р. З. исследует потенциал молодого города; Хамадеев Р. С. - потенциал села [8]; Шаймарданов Ф. Г. – социальный потенциал промышленного предприятия. Исследования предпринимательского потенциала представлены в работах Нуримухаметовой Н. Н., Сабирзяновой Н.Ф. и Валеевой А. Ф. [9]. Во всех исследованиях присутствует анализ структуры, содержания, условий и факторов формирования социального потенциала обозначенных социальных субъектов. Несмотря на определенные наработки в области исследования социального потенциала, нельзя считать, что социальный потенциал как объект анализа имеет четкие и ясные границы. Носителем социального потенциала выступает человек, личность. Поскольку само понятие личности довольно многогранно, то и понятие и содержание социального потенциала определяется широким набором характеристик.

Одним из условий конкурентоспособности территорий в современных условиях является развитие социального потенциала ее граждан. Сегодня значимость социальной составляющей имеет все большее значение. Высокие требования к условиям труда и окружающей среде, к качеству управляющей системы свидетельствуют о возрастании доли

внеэкономической составляющей развития социально-экономических систем. Социальный потенциал населения, с одной стороны, определяется социальной активностью, возможностью добиваться определенных результатов, имеющих социальную значимость. С другой стороны – это непосредственный потенциал человека (здоровье и профессиональное долголетие, образование, профессионализм, духовно-нравственные качества; условия для развития и проявления этого потенциала; синергетическая деятельность людей и групп). В нашем исследовании, проведенном в ноябре 2011 года на материалах города Набережные Челны Республики Татарстан, мы рассматривали факторы, характеризующие развитие социального потенциала горожан: стремление реализоваться в профессиональной деятельности, готовность к дальнейшему развитию и образованию в течение всей жизни. Выборочная совокупность исследования составила 750 человек, соответствует социально-демографическим характеристикам населения города Набережные Челны.

Отношение человека к труду, а также формирование качеств, которые позволяют достигать успешных результатов, являются показателем ценности самого труда в жизнедеятельности человека. Так, по мнению челнинцев, самыми главными качествами, которые способствуют достижению успехов в труде, являются: старание (50,4%), компетентность (41,7%), ответственность (40,4%), честность и порядочность (39,1%), умение планировать свою деятельность (35,2%). Сегодня, чтобы быть востребованным на рынке труда, а также сохранять и повышать свой статус в трудовой деятельности необходимо постоянное профессиональное развитие. Возникающая неспособность эффективно выполнять свои профессиональные функции из-за быстрого устаревания профессиональных навыков, общекультурных знаний актуализирует значение непрерывного образования, которое обеспечивает пополнение и обновление знаний в течение всего жизненного цикла человека. Непрерывное образование предусматривает формирование умения учиться быть готовым к выполнению разных социальных и профессиональных обязанностей. Источником спроса на непрерывное образования выступает личный интерес граждан, их желание повысить свой потенциал на рынке труда.

Большинство челнинцев, по данным нашего опроса, в той или иной форме повышают свою квалификацию, развивают и расширяют свои возможности реализации в труде: 63,8%. Из них 20,0% готовы повысить квалификацию в сфере выполняемой деятельности; 18,7% положительно оценивают возможность собственного обучения смежным для основной видам деятельности; 13,9% готовы освоить новую специальность. А 15,7% пришлось менять сферу профессиональной деятельности. Каждый третий опрошенный (29,1%) не задумывался над тем, чтобы расширить свои профессиональные возможности или изменить сферу деятельности.

Отношение населения города Набережные Челны к дополнительному образованию характеризуется достаточно высокой потребностью. Примерно каждый пятый опрошенный горожанин (18,3%) посещает или планирует посещать курсы дополнительного образования. Почти каждый

четвертый (23,9%) готов посещать такие курсы при необходимости. Те, кто не считает необходимым получение дополнительного образования – в основном это люди в возрасте 55 и более лет.

В современных условиях непрерывное профессиональное образование выступает инструментом экономической политики, ориентированной на повышение конкурентоспособности, полной трудовой занятости населения, обеспечения профессиональной мобильности сотрудников, освоение новых технологий. Важным фактором развития социального потенциала личности выступает потребность в образовании в течение всей жизни, обоснованная личной заинтересованностью, потребностью в достижении более высоких профессиональных результатов.

Литература:

1. См. работы Н.А. Аитова, М.В. Борщевского, М.Я. Крупника, М.А. Нугаева, Р.М. Нугаева, Р.Т. Насибуллина, Г.Э. Слезингера, Ф.С. Файзуллина, Л.С. Чижовой, О.И. Шкаратана, Ф.Г. Шаймарданова, В.Н. Ядова и др.
2. Сергеева Г.П., Чижова Л.С. Трудовой потенциал страны. М.: Экономика, 1982; Сергеева Г.П., Чижова Л.С. Эффективное использование трудового потенциала. М.: Наука, 1987.
3. Ковалев В.Н. Социология социальной сферы. Часть 1. Теоретико-методологические основы. М.: Изд-во РГСИ, 1993. С. 48.
4. Нугаев М.А., Нугаев Р.М. Социальный потенциал региона // Научные труды ИСЭПИ АН РТ. Казань, 1995.
5. Алтынбаев Р.З. Основные факторы развития социального потенциала молодого города в условиях становления рыночных отношений. Набережные Челны, 1997.
6. Газизуллин Ф.Р. Потенциал предпринимательской активности производственного коллектива в условиях становления личных отношений. Автореф. дисс. ... д-ра социол. наук. Уфа, 1993.
7. Шаймарданов Ф.Г. Развитие социального потенциала производственного предприятия в современных условиях. Автореф. дисс. ... канд. социол. наук. Саратов, 2000.
8. Хамадеев Р.С. Властные структуры региона как фактор развития социального потенциала села в современных условиях. Автореф. дисс. ... канд. социол. наук. Саратов, 2001.
9. Нуримухаметова Н.Н. Потенциал предпринимательской активности населения молодого города. Автореф. дисс. ...канд. социол. наук. Казань, 2001. Социальный потенциал Республики Татарстан: Научное издание / Под ред. М.А. Нугаева, Р.М. Нугаева. - Казань: Казанский государственный энергетический университет, 2003.

Балабан І. С.

УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Однією із найважливіших тенденцій у сфері захисту дитинства на даному етапі розвитку світового співтовариства є перехід від дитячих інституційних закладів до безперервного виховання дитини в сім'ї. В процесі реалізації права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на виховання в сім'ї чинне місце займає дитячий будинок сімейного типу – одна із сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей,

позбавлених батьківського піклування, представлена в українській практиці протягом двох останніх десятиліть.

Оскільки ДБСТ у нашій державі почали створюватися наприкінці 80-х рр. ХХ ст. (з 1989 р.), то, відповідно, проблем функціонування і розвитку означеного інституту сімейного виховання почали розглядатися в працях українських учених на початку 90-х. Так, нині лише закладені теоретичні (Г. Бевз, І. Пеша, Т. Бондаренко, Н. Комарова) і правові (О. Карпенко, В. Москалюк) основи дослідження функціонування ДБСТ; розпочато вивчення соціального супроводу як оптимальної форми соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Г. Бевз, О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко, І. Пеша).

Метою запровадження дитячих будинків сімейного типу є «забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування».

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» дитячий будинок сімейного типу - окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Соціально-педагогічні аспекти функціонування дитячих будинків сімейного типу особливі. З одного боку, вони відображають весь спектр проблем звичайної багатодітної сім'ї. З іншого – перед такою сім'єю постають завдання щодо корекції та компенсації вад розвитку дитини, відставання та занедбаності її здоров'я, а також подолання наслідків психічних травм.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді здійснюють соціальний супровід ДБСТ від моменту їх створення. Така діяльність передбачає надання батькам-вихователям та дітям психологічних, соціально-педагогічних та інших послуг, організацію соціальної реабілітації та інтеграції дітей. Така форма роботи виступає, з одного боку, як контроль за умовами виховання та утримання, з другого боку – як система дієвої допомоги у вирішенні життєвих проблем сімей, які виховують дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

На першому етапі проведення дослідження було визначено основні параметри оцінки якості соціального супроводу дитячих будинків сімейного типу. Це послуги:

- інформаційного
- правового
- психологічного
- соціально-педагогічного
- соціально-економічного характеру

Основним завданням другого етапу дослідження було визначення відповідності соціальних послуг, що надаються у ході соціального супроводу основним проблемам, з якими стикаються ДБСТ у ході свого функціонування.

До вибірки увійшли: батьки-вихователі 12 дитячих будинків сімейного типу міста Києва.

В дослідженні погодилися взяти участь батьки-вихователі 8 ДБСТ міста Києва, з якими було проведено структуроване індивідуальне інтерв'ю за такими основними змістовними блоками:

- Визначення проблем, що виникають під час функціонування ДБСТ.
- З'ясування доцільності послуг, передбачених законодавчо у вирішенні проблем ДБСТ.
- Суб'єктивна оцінка якості соціального супроводу батьками-вихователями ДБСТ
- Визначення умов оптимізації здійснення соціального супроводу батьками-вихователями ДБСТ

Відповідно до відповідей респондентів визначено такі основні проблеми, з якими стикаються батьки-вихователі у ході функціонування ДБСТ:

Проблеми психологічного характеру:

75% респондентів зазначило, що мають проблеми з встановленням контакту з дітьми підліткового віку;

75% зазначило, що проблемою є емоційне вигорання батьків у зв'язку з відсутністю відпустки;

62.5% респондентів зазначили, що мають проблеми з адаптацією дитини до нової сім'ї та сім'ї до дитини;

2. Проблеми соціально-педагогічного характеру:

50% респондентів зазначили, що актуальною є проблема якісної організації додаткового навчання та вільного часу дітей-вихованців

50% зазначило, що актуальним є питання профорієнтації дітей-вихованців випускних класів

3. Проблеми соціально-медичного характеру:

62.5% опитаних зазначили, що проблемою є надання якісних медичних послуг, гарантованих державою.

100% респондентів зазначили, що в ході соціального супроводу з допомогою фахівців центрів соціальних служб найефективніше вирішуються проблеми соціально-економічного та правового характеру.

87.5% опитаних зазначили, що в них не виникає проблем інформаційного характеру(питання з приводу пільг, послуг)

100% респондентів високо оцінило компетентність соціального працівника як професіонала та зазначило, що якість соціального супроводу дитячих будинків сімейного типу залежить, перш за все від особистісних рис соціального працівника.

З метою оптимізації функціонування ДБСТ батьками-вихователями внесено такі пропозиції:

- підвищення якості послуг, що гарантуються державою;
- покращення якості соціально-педагогічних послуг;
- покращення якості психологічних послуг
- можливості зменшення суто формального навантаження на соціальних працівників задля збільшення часу, що приділяється вирішенню реальних проблем ДБСТ.

Відповідно до проведеного дослідження можна визначити такі основні

умови оптимізації соціального супроводу дитячих будинків сімейного типу:

- Законодавчо на фахівців центрів соціальних служб покладено обов'язкове надання психологічних послуг дитячим будинкам сімейного типу, серед яких:

- допомога в адаптації дитини до нової сім'ї та сім'ї до дитини, створення позитивного психологічного клімату;

- допомога у попередженні конфліктів між членами сім'ї;

- консультування з питань психологічного здоров'я та поліпшення взаємин з навколишнім соціальним середовищем;

- проведення діагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості;

- організація реабілітаційних заходів, спрямованих на подолання затримок, відставань у розвитку, психічних та психологічних проблем, пов'язаних із занедбаністю, травмами та хворобами, жорстоким поведінням або насильством, яких зазнала дитина до влаштування в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу тощо.

Нами емпірично доведено, що вищезазначені послуги не надаються через некомпетентність соціальних працівників у даному питанні та через низький рівень професіоналізму психологів соціальних служб. Можливою умовою оптимізації соціального супроводу у даному питанні є залучення компетентних фахівців задля вирішення психологічних проблем, що виникають в ході функціонування ДБСТ.

- Оптимізація якості освітніх послуг, що надаються ДБСТ: шляхом залучення професійних педагогів, співпраця з громадськими та комерційними організаціями з метою надання якісних послуг та організації дозвілля вихованців дитячих будинків сімейного типу.

- Зменшення суто формального навантаження на фахівців центрів соціальних служб.

- Відповідно до того, що кожен з опитаних високо оцінив соціального працівника як особистість у процесі здійснення успішного соціального супроводу ДБСТ, рекомендовано проводити психологічні тренінги для фахівців, що займаються соціальним супроводом ДБСТ.

Література:

1. Комарова Н. М., Пеша І. В. Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: У 2-х кн. К.: Держсоцслуж ба, 2006. – Кн. 1. – 118 с.

2. Пеша І.В. Дитячі будинки сімейного типу як особлива форма сімейної опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування // Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С. 72–80.

3. Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: У 2-х кн. / Г. М. Бевз, Бондаренко Т. В., Комарова Н. М., Пеша І. В. та ін. К.: Держсоцслужба, 2006. – Кн. 2. 180 с

4. Проблеми виховання в дитячих будинках сімейного типу: Зб. – К.: ІЗМН, 1997. – 185 с.

5. . Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу / [Бевз Г., Бондаренко Т., Комарова Н., Пеша І., Солдчук С.] - К. : Держсоцслужба, 2006. -

Видання нормативного характеру:

1. Положення про дитячий будинок сімейного типу, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 564 від 26.04.2002;

2. Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» № 2342-IV від 13.01.2005;

3. Наказ Мін'юст України «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» № 966/16982 від 16.10.2009.

Безсонова Ю. А.

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ
ЖІНКАМИ В УКРАЇНІ**

Торгівля жінками — складне явище з багатьма факторами впливу на рішення жінок працювати за кордоном. Мабуть, найсильнішим з них є безвихідне економічне становище. У деяких випадках жінки, котрих рятують після порушення їхніх прав (включаючи фізичне та сексуальне насильство), добровільно повертаються до країн, куди їх продано. Часто вони це роблять тому, що не можуть знайти роботу у своїй країні або жінкам надто складно повернутися до минулого життя. Мотиви виїзду жінок за кордон різні: бажання матеріально забезпечити сім'ю, прагнення здобути престижну освіту, вдало вийти заміж тощо. Але за цією розмаїтістю причин потрібно бачити головне — те, що торгівля жінками є наслідком як нерівноправності останніх, так і їх незахищеності від експлуатації.

Під час дослідження торгівлі жінками В. Малерек виділяє такі ознаки торгівлі жінками[1, с 75]: жінка не знала про те, що вона буде займатися проституцією або була обдурена щодо обставин, в яких їй доведеться працювати, жінка не вільна прийняти особисте рішення про те, чи хоче вона взагалі займатися проституцією, жінку примушують віддавати зароблені нею гроші іншим особам, жінка обтяжена боргами, з якими вона спочатку повинна розплатитися, перш ніж сама зможе розпоряджатися своїми власними доходами і вільно вирішувати, чи може вона припинити цю діяльність раніше, ніж одержить назад свій паспорт, жінку постійно тримають під контролем інші особи, жінку обмежують у вільному пересуванні або в можливостях спілкування з іншими людьми, жінка не вільна відмовити деяким клієнтам або протестувати проти окремих видів сексуального контакту.

Причини торгівлі людьми потрібно шукати і в зовнішніх чинниках, серед яких слід відзначити такі: відкриття кордонів, що спрощує можливості для туризму і пошуку роботи, інтернаціоналізацію тіньової економіки, формування міжнародних кримінальних об'єднань, зростання різниці між багатими і бідними країнами, лояльне до проституції законодавство багатьох країн світу, глобалізація економіки та міграції.

Українська законодавча база щодо торгівлі жінками на сьогоднішній день удосконалюється, а тому в Україні поки-що нема закону про

соціальний захист українських громадян за кордоном. Недостатньо використовуються норми чинного законодавства проти шахрайства. Практично не працює в Україні програма захисту свідків.

Важливими, але мало дослідженими є психологічні чинники: кризовий стан, у якому знаходяться наші громадяни, призвів і до зменшення самозахисту, погіршення психологічного самопочуття людей. За принципом «уже гірше не буде» люди погоджуються на різні авантюрні пропозиції, навіть не думаючи про їх наслідки.

Важливим чинником, який сформувався та виявився вже на початку нового століття, є наявність так званої соціальної мережі за кордоном. За даними дослідження Міжнародної організації праці, у більшості мігрантів як благополучних, так і жертв торгівлі людьми, за кордоном працює хтось із родичів чи близьких друзів, що сприяє поінформованості про можливість працевлаштування за кордоном, значно полегшує процес виїзду [2, с. 51]. [1, с. 36].

Серед форм і методів соціальної роботи з жінками секс-бізнесу можна виділити такі:

1. Екстрена соціальна допомога - це разове, одиничне сприяння жінці, яка, яка зазнала труднощів, шляхом видачі грошей, продуктів або речей.

2. Адресна соціальна допомога передбачає видачу грошей, продуктів і речей, але може надаватися неодноразово, навіть регулярно. Цей вид допомоги можуть отримати різні категорії населення, в першу чергу представники соціально неблагополучних сімей.

3. Соціальне притулок, соціальний готель - установи соціальної допомоги стаціонарного типу, в яких особам, що потрапили у важку життєву ситуацію (в першу чергу дітям і жінкам), надається можливість тимчасового перебування. Клієнти таких установ можуть сховатися від сімейної жорстокості, а співробітники надають їм соціально-психологічну допомогу, юридичні послуги, допомагають у разі потреби захистити власні права, працевлаштуватися. Особлива функція таких готелів - допомогу неповнолітнім вагітним, які в силу відомих причин нерідко змушені піти з дому і припинити навчання в школі.

4. Захист від домашньої жорстокості в умовах нестационарного установи, як правило, передбачає поєднання діяльності працівників правоохоронних органів та установ соціального обслуговування: перші припиняють насильство, а другі надають реабілітаційну, юридичну та інші види допомоги його жертвам.

5. Надання жінкам сприяння у плануванні сім'ї - це багатостороння діяльність ряду установ, насамперед медико-соціальної реабілітації, які надають консультативну та інформаційну допомогу, розповідаючи про існуючі методи контрацепції і рекомендуючи найбільш придатні з них. Підліткам виявляється діагностична допомога, проводиться їх сексуальне виховання, дається інформація про різні сторони відносин між чоловіком і жінкою, можливості звернутися за різними видами сприяння в існуючі медичні, соціальні або інші установи.

6. Соціально-трудова реабілітація в умовах безробіття або загрози безробіття - це надання соціально-психологічної підтримки жінці в

ситуації наростаючою безробіття. Крім того, їй надається інформаційна і часом організаційна допомога в пошуках нового місця роботи. Зрозуміло, така допомога надається спільно зусиллями установ соціального обслуговування і служб зайнятості.

7. Сприяння у самопомоги та самозайнятості жінок-це створення в ряді центрів соціального обслуговування цехів, майстерень, дільниць трудової терапії, в яких жінки і дівчатка-підлітки мають можливість навчитися трудовим операціям; продукція цих цехів надходить у продаж, а виручені кошти використовуються на поліпшення життя клієнтів/

Українські жінки потрапляють за кордон без знання законів, звичаїв, традицій, а часто навіть не володіючи мовою країни. На жаль, мало хто з них має уявлення не тільки про закони, які діють у тих країнах, а й про свої права і обов'язки. Тому порушення загальнолюдських прав жінок, поряд із зловживанням та насильством, має масовий характер [5, с. 75].

Розглядаючи шляхи й методи торгівлі жінками, можна встановити певну систему втягнення в неї шляхом обману. Злочинці вдало використовують необізнаність жінок із законодавством своєї країни та країни в'їзду, відбирають у них документи, внаслідок чого жінки опиняються за кордоном без візи, паспорта і грошей, без знання мови та зв'язку з рідними. Вони фактично перебувають у своїх господарів в ув'язненні. За даними неурядової організації «Ла Страда- Україна», лише 15 % жінок, які виїхали на роботу за кордон і були втягнуті там у проституцію, усвідомлювали до виїзду, яка діяльність їх там чекає. Майже 40 % жінок не уявляли, де й ким вони працюватимуть (вони погоджувалися на будь-яку роботу), 25 % були впевнені, що працюватимуть офіціантками, продавцями, доглядатимуть за хворими, дітьми тощо [1, с. 18].

Найпоширеніші форми експлуатації – це трудова і сексуальна. Ще однією формою експлуатації є залучення до злочинної діяльності. Серед протиправних дій, до яких найчастіше примушують жінок (як дорослих так і дітей) – перевезення і поширення наркотиків, крадіжки тощо. Також часто організуються злочинні групи, які використовують дорослих і дітей для жебрацтва, іноді спеціально завдаючи людям каліцтва, для того щоб вони викликали жалість.

Діяльність, спрямовану на попередження торгівлі людьми потрібно здійснювати на трьох рівнях:

1. Особистісному – вплив на цільову групу сфокусовано таким чином, щоб формувати ті якості особистості, які б сприяли підвищенню рівня її здоров'я, відповідальності за наслідки своєї поведінки, з метою попередження виникнення різних проблем.

2. Сімейному – вплив на найближче оточення індивіда, яке може вплинути на спосіб життя і посприяти вирішенню конкретних проблем.

3. Соціальний – актуалізація проблеми торгівлі жінками, а також зміна суспільних норм щодо здоров'я та способу життя [4, с. 125].

Література:

1. Вступ до соціальної роботи / [Т. В. Семигіна, І. І. Мигович, І. М. Грига та ін.]; під. ред. Т. В. Семигіної. – К.: Академвидав, 2005. – 290 с.

2. Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка. Соціальна робота \ Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебик. К.: 1997, 320 с.

3. Полтавець В. В. Соціальна робота в Україні: перші кроки / В. В. Полтавець. – К.: KM Academia, 2000. – 236 с.
4. Тюптя Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика): навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К.: ВМУРОЛ «Україна», 2010. – 408 с.
5. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: навчальний посібник / В. М. Шахрай. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

Богданов А. В.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ ОПРОС КАК СПОСОБ ВЫЯВЛЕНИЯ МОДЕРНИЗАЦИОННЫХ И ТРАДИЦИОННЫХ ЦЕННОСТНЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ОРИЕНТАЦИЙ РОССИЙСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В результате проведенного анализа на предмет выявления традиционной и инновационной компонент российской политической культуры общества в целом и молодёжной в частности было выделено четыре основных типа социологических опросов. К первому типу исследований можно отнести работы, в которых рассматриваются инновационные и традиционные компоненты российской политической культуры в целом. Эти работы используют в качестве эмпирических данных результаты отдельно проведенных исследований, статистических данных различных центров изучения общественного мнения (ФОМ, ВЦИОМ, Левада-центр, Институт социологии РАН и т.д.) [1, с. 257-306; 2, с. 306-344; 3, с. 344-409; 4, с. 211-238].

При этом молодёжь чаще всего не выделяется в этом типе исследований в качестве самостоятельного объекта изучения. Тем не менее, существует возможность выявить общие тенденции изменения российской политической культуры, её характерные черты, которые в определенной степени присущи и подрастающему поколению.

Первая заключается в том, что в этих работах традиции придается отрицательный оттенок, она воспринимается как основное препятствие на пути модернизации. Вторая – основная часть политических инноваций, не прошла полный цикл институционализации, так как консолидация российского общества вокруг политических институтов происходит неравномерно и требует дополнительных временных затрат (ресурсов). Третья – массовое сознание российского общества становится более дифференцированным и реалистическим.

Следующие исследования, которые можно объединить в отдельный вид социологического анализа ценностных ориентаций молодых людей, представляют собой региональный опрос различных категорий граждан, в том числе и молодёжи, центрами общественного мнения, университетами, академическими институтами [5; 6, с. 119; 7, с. 120].

Так, в ряде исследований проводимых в конце 2000-х годов отмечается, что количество молодых людей интересующихся политикой является немногочисленным, а число молодежи, непосредственно участвующей в политической жизни страны, еще малочисленнее. При этом население, в своем большинстве, отмечает важность и необходимость участия

молодого поколения в политики [5].

Показательно, что старшее поколение, по данным социологических исследований, предъявляет к современным молодым людям, участвующим в политике, весьма высокие морально-нравственные и профессионально-мировоззренческие требования.

Среди них выделяются такие, как определенный уровень образования (ВУЗ), деловые качества личности (активность, целеустремленность, серьезность, амбициозность и т.д.), патриотизм, желание приносить пользу стране, обществу, стремление проявить, реализовать себя, профессиональный рост, расширение кругозора [5].

Нанаш взгляд, такие высокие требования к личности молодого человека в политике, можно объяснить компенсаторными свойствами политической культуры. Суть компенсации заключается в том, что большая часть взрослого населения ощущает дискомфорт, свою ответственность за отсутствие в предшествующие периоды соответствующей политической активности, направленную на изменение социально-политической ситуации в стране. И поэтому, к молодежи предъявляются высокие требования не только личностного роста, но и деятельного характера (политической активности). На молодежь возлагаются большие надежды, связанные с осуществлением молодым поколением изменений, направленных на оптимизацию социально-политической ситуации в стране.

При этом, как нам видится, причиной трудностей перехода от ценностных ориентаций аполитичного «советского» населения в 90-е гг. к гражданскому, политически активному, современному обществу стало отсутствие публичного межпоколенческого диалога о выявлении положительных и отрицательных характеристик советского прошлого и переосмысления ценностей советского периода.

В ряде социологических исследований 90-х, 2000-гг. ученые отмечают, что для молодежи характерна политическая пассивность, неучастие и абсентеизм [8]. По мнению исследователей, молодежь мало интересуется политической жизнью, что является вполне традиционной особенностью ее политической культуры [7, с. 119].

Третий тип исследований, посвященных современной российской молодежи, это работы, в которых анализируются социальные проблемы, менталитет, ценностные ориентации, жизненные установки современных студентов.

В результате проведенных социологических исследований, отмечается, что события последних двадцати лет в России сказались на особенностях политического сознания большинства молодых людей. Суть этих особенностей проявляет себя в «мозаично-эkleктическом псевдоменталитете, т.е. отсутствии какой-либо более или менее четкой картины мира, системы ценностей, норм и установок, существовании явных противоречий в сознании» [9, с. 195].

Изменения механизмов политической социализации, предоставление молодежи общественно-политической свободы в 1990-е гг. привело к определенной включенности молодого поколения в политическую сферу

российского общества. Это воплотилось в создании большого количества молодежных организаций, формировании молодежных отделений в рамках основных политических партий.

Однако многие исследователи отмечают низкий уровень доверия представителей студенчества к действующим властным институтам, политическим партиям и большинству молодежных лидеров.

Это недоверие является следствием отсутствия реальных политических сил, отстаивающих интересы молодежи, нерешённости большинства насущных социальных проблем подрастающего поколения. Молодые люди критически относятся к провозглашаемым политиками лозунгам, так как подвергают сомнению их осуществление на практике. Популистские лозунги отталкивают студенческую молодежь от участия в политике, способствуют росту нигилизма. В частности, об этом свидетельствуют данные ряда социологических опросов, проведенных среди студентов [10, с. 45-46; 11, с. 103].

Четвёртый тип социологических исследований ориентирован в большей степени на выявление инновационного потенциала российского общества в целом и молодого поколения в частности.

Одно из таких социологических исследований в 2010г. провел ВЦИОМ. Исследование было посвящено анализу социально-политического потенциала осуществления модернизации в России [12].

Авторы работы отмечают, что в современном российском обществе наблюдается недостаток в информации о целях, задачах и способах модернизации. Значительная часть респондентов возлагают основные ожидания от социально-политических изменений в стране на федеральную власть, а не на собственные усилия. При этом большая часть населения ориентирована на социальную составляющую модернизации, и понимает ее как раздачу социальных благ, а не как внедрение инновационных компонентов в экономику, политику и т.д.

Проведённый анализ социологических исследований даёт понимание того, что их цели и задачи, а также и результаты опросов во многом зависят от той теоретической парадигмы, которой придерживается автор.

Так, в одних исследованиях авторы, выявляя политические установки молодого поколения, указывают на их схожесть с ценностными ориентациями западноевропейской молодёжи. Тем самым, в результатах своей работы они высказывают предположение о том, что современное российское общество и, в частности подрастающее поколение, «либерализировалось» и готово к модернизации. Причём, оговариваясь о существовании в политических ценностных ориентациях молодёжи традиционной составляющей, традиции не придается особого значения и она мыслится как что-то прошлое, забытое, то к чему не следует возвращаться.

В других работах, исследователи выделяют как традиционные, так и инновационные компоненты политической культуры молодых людей. Однако, традиция и всё, что связано с ней понимается как фактор, препятствующий развитию российского государства, тормозящий процесс перехода к инновационному гражданскому обществу. Традиция видится

основной причиной неудач в реформировании страны, ей придаётся значение тормоза на пути к прогрессу и она понимается отдельно от инновации. Исследователи стараются обосновать то, что развитие современного инновационного государства не может быть совместимо с существованием традиций в политической культуре общества, её следует искоренять внедрением инноваций.

Третьи исследования полностью игнорируют сам факт существования традиции или придают ей несущественное значение. В политической культуре молодёжи и населения, в целом, подчёркивается существование социального потенциала для проведения модернизации. При этом, в качестве причин, препятствующих проведению изменений в стране традиция не указывается она не рассматривается, как один из основных факторов, формирующих политическую культуру молодого поколения.

Литература:

1. Грязнова О.С. Оценки прошлого, политическая символика и российская политическая культура / Под редакцией А.Б. Гофмана. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008;
2. Зудин А.Ю. Массовое сознание и политические инновации: опыт последнего десятилетия / Под редакцией А.Б. Гофмана. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008;
3. Ковенева О.В. О старом и новом в практиках гражданского участия: динамика митинга наших дней десятилетия / Под редакцией А.Б. Гофмана. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008;
4. Горюнова С.В. Инновационное и традиционное в сознании и поведении городского среднего класса / Под редакцией А.Б. Гофмана. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008;
5. Молодёжь в политике [Электронный ресурс]. // База данных Фонда общественного мнения [сайт]. URL: <http://bd.fom.ru> (дата обращения: 09.09.2010);
6. Молодёжь обустроивает Россию: Материалы I Всероссийской акции «Я гражданин России» / Сост. В.П.Пахомов. – Самара: Изд-во НТЦ, 2002;
7. Молодёжь Поволжья 97: Аналитический доклад. – Самара: Изд-во Самарский университет, 1997;
8. Отношение к выборам и мотивация неучастия в них [Электронный ресурс]. // База данных Фонда общественного мнения [сайт]. URL: <http://bd.fom.ru> (дата обращения: 09.09.2010);
9. Зубок Ю. А. Феномен риска в социологии. Опыт исследования молодежи. – М.: Мысль, 2007;
10. Сорокин О.В. Особенности формирования политического сознания современной российской молодежи // СОЦИС, 2008. – №8;
11. Кулешова И.Н. Социально-психологические особенности политического мировоззрения студенческой молодёжи (на примере провинциальных ВУЗов центра России): Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.05. Иваново, 2006;
12. Федоров В.В., Дискин И.Е. Социальный потенциал российской модернизации (на материале Южного федерального округа) [Электронный ресурс] // Всероссийский Центр Изучения Общественного Мнения [сайт]. URL: www.wciom.ru (дата обращения: 02.02.2011).

Богомаз К. Ю., Гевель К.М.

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

В сучасних умовах розвитку України для побудови демократичної

держави та розвитку громадянського суспільства актуальності набуває питання безконфліктного проживання національних меншин в Україні та їх можливості впливати на основні соціальні і політичні процеси. Наявність у суспільстві культури міжнаціональної толерантності, дотримання принципів терпимості, постійне їх відтворення в суспільній поведінці свідчать про рівень розвитку суспільства, про рівень загального соціального здоров'я.

Зараз поняття «етнос» вживається як науковий термін для означення всіх історичних типів етнічних спільнот від племен до сучасних націй. В українській науці термін «етнос» традиційно ототожнювався з терміном «народ», і лише з кінця ХХ століття у суспільствознавчих дослідженнях він набував загального поширення. Крім того, поряд з поняттям «етнос» досить часто використовується поняття «етнічність» як деяка категорія, що позначає існування відмінних рис етнічних груп або ідентичностей. Як правило, етнічність формується й існує в контексті того соціального досвіду, з яким ідентифікують себе самі люди або вони ідентифікуються іншими людьми як члени певної етнічної групи. З внутрішньогрупової точки зору, етнічність ґрунтується на комплексі культурних рис, якими члени даної етнічної групи відрізняють себе від усіх інших груп, навіть якщо вони близькі в культурних відносинах.

Україна за етнічним складом населення належить до поліетнічних країн. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., на території нашої держави проживало 48,2 млн. осіб, 130 різних етнічних груп, які ідентифікують себе як громадяни України. З них більшість становлять етнічні українці 37,5 млн. українців – 77,8%. Найчисельнішою серед національних спільнот країни є росіяни – 17,3% всього населення, інші численні групи складають білоруси, молдовани, кримські татари та болгары. Водночас, зазначимо, що поліетнічність в Україні має виразний регіональний характер. Літературні та статистичні джерела не висвітлюють чіткої інформації щодо того, з якими проблемами найчастіше зіштовхуються представники етнічних груп, яким є відношення до них, що ґрунтується на уявленнях та стереотипах, з боку корінних мешканців.

Емпіричний аналіз проблеми міжнаціональних відносин у контексті оцінки перспектив соціальних трансформацій потребує спеціальних методичних прийомів, які дозволяли би вимірювати рівень національної толерантності та виявити в яких саме сферах життєдіяльності у представників етнічних меншин виникає найбільше труднощів.

За даними соціологічного дослідження, проведеного в травні 2013 р. методом анкетування, за участю авторів, кафедрою соціології Дніпродзержинського державного технічного університету (всього було опитано 1200 мешканців м. Дніпропетровська і 450 мешканців м. Дніпродзержинська), з'ясовано, що більшість жителів ідентифікує себе як «українець» або «українка» (74,4%). Росіянами себе вважають 23,1% опитаних, космополітом – 0,7%, а варіант «інше» обрали 1,9% респондентів.

Важливим аспектом життя кожної людини є її включеність в трудові відносини. В ході дослідження було виявлено, що національність, як категорію, яка впливає на конкурентоспроможність на ринку праці

окремої людини, відзначають 54% опитаних. Респонденти зазначили, що найбільш упереджене ставлення на ринку праці до таких національностей як цигани – 24%, вірмени – 20%, грузини – 15%.

Переважає більшість опитаних з абсолютною впевненістю готова допустити представника іншої національності в якості свого колеги – 79,7%. Ще 13,2% скоріше згодні допустити таку ситуацію. В якості свого колеги по роботі респонденти допускають передусім, росіян – 61%, білорусів – 47%. Ніколи б не погодилися допустити в якості свого колеги по роботі афро-американця – 45%, вірменина – 44%, цигана – 43%, татарина – 42%, китайця – 41%.

Аналогічні питання були поставлені в ході опитування і представникам національних меншин, які мешкають в місті. Так, серед них 89,1% тих, хто згоден мати за колегу людину іншої національності, 8,3% - скоріше згодні.

Не менш важливим для людини є міжособистісне спілкування, зокрема, дружні та сімейні стосунки. На запитання щодо можливості допустити представника іншої національності в якості свого друга 77,4% респондентів відповіли, що згодні мати такого друга, 14,7% - скоріше згодні. Представники національних меншин у 86,6% згодні дружити з представником іншої національності, 10% - скоріше згодні.

З приводу того, чи згодні мешканці Дніпропетровська допустити представника іншої національності в якості члена своєї сім'ї були отримані наступні результати: майже 60% згодні, 9,9% - не згодні. Щодо відповідей на аналогічне запитання представників національних меншин Дніпропетровська, були отримані наступні результати: майже 49,7 згодні, 22,3% - не згодні.

Вагоме значення в розбудові громадянського демократичного суспільства має можливість захищати свої інтереси через представників влади. Так, 44,7% респондентів без вагань погодилися б на те, щоб їх інтереси в органах влади представляв не українець. 15,8% - скоріше погодилися б. Скоріше не згодні і не згодні з даним твердженням 9,9% та 22,5% відповідно. Відповіді представників національних меншин міста розподілились наступним чином: 59,7% без вагань погодилися б на таке, 15,6% - скоріше погодилися б. Скоріше не згодні і не згодні з даним твердженням 7,3% та 10,4% відповідно.

Таблиця 1. Розподіл відповідей мешканців м. Дніпропетровська (Ж) та представників національних меншин міста (М) на запитання «Чи згодні Ви допустити представника іншої національності в якості колеги, друга, члена сім'ї, представника в органах влади?» (у %)

	так		скоріше так		скоріше ні		ні		важко відповісти	
	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М
в якості колеги	79.7	89.1	13.2	8.3	2.7	0.3	3.7	1	0.7	1.3
в якості друга	77.4	86.6	14.7	10	2.8	0.76	4.2	0.7	0.8	1.3

в якості члена сім'ї	59.8	49.7	18.1	12	8.5	9.6	9.9	22.3	3.7	6.5
в якості пред-ка в органах влади	44.7	59.7	15.8	15.6	9.9	7.3	22.5	10.4	7.1	6.9

Ступень толерантності та ксенофобії населення України по відношенню до різних етнічних груп є однією з провідних дослідницьких тем, за якими Київський міжнародний інститут соціології здійснює моніторинг, починаючи з 1994 року. Результати цих досліджень говорять про те, що рівень ксенофобії в Україні постійно зростає з 1994 до 2008 року, але в 2009 та 2010 році намітилися ознаки деякої стабілізації ситуації (рівень ксенофобії навіть дещо знизився).

В ході опитування респондентам було запропоновано відповісти на запитання про те, чи існує в регіоні напруженість між окремими етнічними групами в Дніпропетровському регіоні. 44,1% мешканців вважають, що такої напруженості не існує, впевнені, що напруженість між етнічними групами існує 19,3%. В порівняння, 23,1% опитаних представників національних меншин вважають, що такої напруженості не існує; впевнені, що напруженість між етнічними групами існує 23,7%.

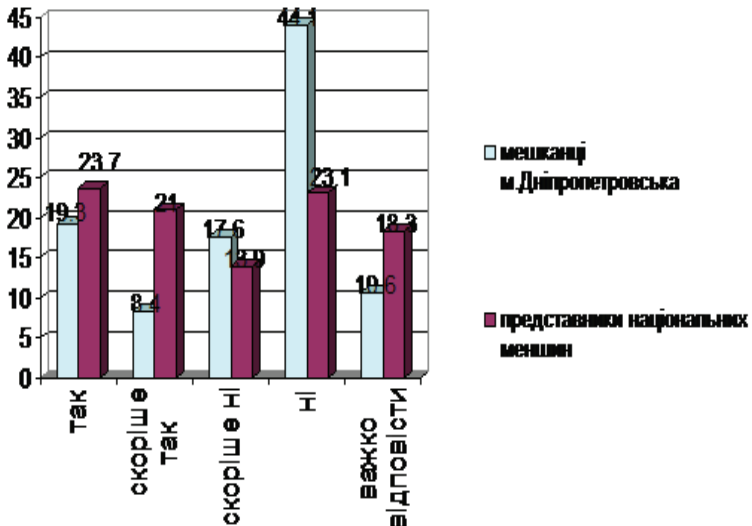

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, чи існує напруження у відносинах між якимись етнічними групами в Дніпропетровському регіоні?» (%)

Слід відмітити і те, що представники національних меншин у 45% відповідей зазначили, що зіштовхувались з випадками порушення прав

та інтересів осіб неукраїнської національності. 47,4% стверджують, що вони не були свідками таких випадків. Ще 8% респондентів не змогли визначитись з відповіддю. При цьому зазначимо, що найчастіше такі порушення спостерігалися респондентами в побутовій сфері – 54,9%, при працевлаштуванні – майже 37%, в сфері культури – 31%, в політичному житті – 28,5%, в трудовому житті – майже 28%, в питаннях віросповідання – майже 21%, щодо свободи слова – в 10% випадків. 7,6% респондентів вказали варіант відповіді «інше», переважно не вказуючи в який саме сфері. Серед тих, хто вказав де саме зіштовхувались з випадками дискримінації слід звернути увагу, на нашу думку, на варіанти відповіді – в освітній сфері, а саме у школах.

Гилюн А. В.

СТУДЕНТЫ-ПЕРВОКУРСНИКИ О МОТИВАХ ПОСТУПЛЕНИЯ В УНИВЕРСИТЕТ И ПРОБЛЕМАХ АДАПТАЦИИ К ВУЗОВСКОМУ УЧЕБНОМУ ПРОЦЕССУ

Необходимым условием качественного образования студента является его успешная адаптация к университетской жизни уже с первых месяцев обучения в ВУЗе. Социальная адаптация студентов – это процесс усвоения ими норм студенческой жизни, включения в систему организации учебной и вне учебной деятельности, межличностных отношений, освоения статуса студента и его ролей, приспособления к образовательной и социокультурной среде вуза.

На первом году обучения в университете происходит вхождение студента-первокурсника в новый коллектив, формируются навыки и умения рациональной организации учебной деятельности, осознается призвание к выбранной профессии, вырабатывается оптимальный режим труда, досуга и быта, развиваются профессионально значимые качества личности. Кроме того, для иногородних студентов накладываются еще факторы проживания в общежитии и отрыва от родительского контроля. Но самое главное, что именно на первом курсе формируется статус студента, закладывается фундамент на последующие годы обучения. Резкий перепад характера учебного процесса в школе и вузе приводит к тому, что некоторые первокурсники, привыкшие ранее к постоянному контролю со стороны родителей и педагогов, расслабляются, не могут организовать свое время и уже на первой аттестации становятся кандидатами на отчисление.

Современная система высшего образования предполагает, что студент должен не просто получать знания, предложенные ему преподавателем на лекции, а осуществлять определённую самостоятельную работу по поиску, систематизации, критическому осмыслению новой информации. То есть, студент должен быть готов к определённому творчеству в процессе обучения, должен быть заинтересованным в обучении в вузе. Такая заинтересованность начинает формироваться еще на этапе выбора будущими студентами конкретного вуза, будущей специальности и

фиксируется в соответствующих мотивах.

С целью изучения мотивов поступления в университет и выбора будущей специальности, а также выявления трудностей, с которыми сталкиваются студенты-первокурсники на первом году обучения, кафедрой социологии ДНУ им. Олеся Гончара в конце 2012 года было проведено социологическое исследование. Применялась целевая выборка. Сплошному опросу подлежали студенты-первокурсники двух факультетов (Факультета общественных наук и международных отношений (ФОНМО), а также Факультета физики, электроники и компьютерных систем (ФФЭКС)), представляющих типичные для ДНУ направления профессиональной подготовки: социально-гуманитарное и инженерно-техническое. Основным методом сбора эмпирической информации было раздаточное анкетирование. Всего опрошено около 400 человек.

Среди основных мотивов поступления в университет студенты, чаще всего, называют желание стать квалифицированным специалистом (53,4% опрошенных), а также стремление стать в будущем материально обеспеченным человеком (53,4% опрошенных).

Чуть более трети студентов среди основных мотивов поступления назвали: стремление стать культурным и образованным человеком, а также возможность получить качественное образование – 35,6% и 33,7%, соответственно.

Немаловажным фактором, который может определить успешность обучения студента в вузе, является осознанность выбора направления обучения. Что же влияет на выбор студентами будущей специальности?

Студенты-первокурсники отмечают, что наибольшее влияние на выбор специальности оказали мотивы: «престижность профессии в обществе» - 31,9% опрошенных, а также «хорошие шансы найти работу после окончания вуза» - 30,1%. Довольно большой процент студентов, для которых выбор специальности произошел случайно - 26,7%.

Наименее популярными мотивами выбора специальности оказались профориентационные мероприятия в школе – 4,3%, традиции семьи – 5,2%, советы учителей – 6,1% респондентов.

Для усовершенствования учебного процесса в вузе, а также для адаптации первокурсников к университетской жизни важно знать не только то, как они выбирали университет и будущую специальность, но и с какими трудностями сталкиваются в начале своего обучения.

Итак, среди трудностей обучения студенты-первокурсники чаще всего называют: сложность восприятия нового учебного материала (39,9% опрошенных), а также сложности в понимании кредитно-модульной системы оценивания (37,7%). Первое вероятнее всего связано с использованием разных методов подачи материала в школе и в университете, слишком резким переходом от одной методики преподавания к другой. Второе же, вероятно, связано с тем, что в университете в начале обучения не проводят достаточных разъяснений особенностей системы организации учебного процесса, в том числе системы оценивания знаний, которые в вузе кардинально отличаются от школьной. Трудности по поводу взаимоотношения со студентами и преподавателями возникают

у незначительной части первокурсников. Такие студенты как правило, оказываются наедине со своими проблемами: не знают куда обратиться за помощью или советом по вопросам преодоления барьеров общения, обучения, конфликтов со сверстниками или преподавателями.

Подводя итоги отметим, что среди мотивов поступления в университет, а также выбора будущей профессии у молодых людей доминируют мотивы меркантильного характера – престиж высшего образования и конкретного университета, весомость избранной профессии в обществе, хорошие шансы найти работу после получения диплома, хорошие заработки и т.п. Именно мотивы такого характера определяют желание молодых людей поступить в конкретный вуз, на конкретный факультет, выбрать будущую специальность.

Также следует отметить, что более четверти первокурсников признали, что их выбор специальности произошел случайно. «Советы учителей» и «профорientационные мероприятия в школе», по данным исследования, имеют не значительное влияние на выбор абитуриентами конкретного вуза и направления подготовки специалистов.

Наиболее существенными трудностями, с которыми встречаются многие первокурсники в начальный период обучения в университете, являются учебно-организационные трудности. Значительно меньшую часть первокурсников волнуют так называемые интерактивно-коммуникативные трудности, находящиеся в плоскости взаимоотношений студентов со своими одноклассниками и преподавателями.

Трудности адаптации к университетской жизни, с которыми сталкиваются первокурсники, чаще всего объясняются отсутствием у многих из них организационно-учебных навыков, необходимых для успешного обучения в вузе, неадекватностью ожиданий абитуриентов относительно своего нового статуса и новых ролей. Трудности индивидуально-личностного характера касаются, в первую очередь, низкого уровня самодисциплины молодых людей, отсутствия умения решать возникающие психологические и социально-бытовые проблемы.

Гилюн Н. В.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕСТРУКТИВНИХ ДЕВІАЦІЙ У ПОВЕДІНЦІ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ-ПІДЛІТКІВ

Девіантна поведінка завжди пов'язана з певною невідповідністю людських учинків, дій, способів діяльності поширеним у суспільстві чи групах нормам, правилам, стереотипам, очікуванням, цінностям. При цьому девіантна поведінка може виступати як засіб досягнення мети, як спосіб психологічного розвантаження, як самоціль, що задовольняє потреби людини в самореалізації та самоствердженні.

У педагогічній літературі під девіантною поведінкою розуміється відхилення від прийнятих у даному суспільстві (соціальному середовищі, найближчому оточенні, колективі) соціально-моральних норм і цінностей, порушення процесу засвоєння і відтворення соціальних норм і культурних

цінностей, а також саморозвитку.

Поняття «деструктивна девіантна поведінка підлітків» можна визначити як систему вчинків або окремі вчинки психічно здорових неповнолітніх людей, які не відповідають чи суперечать офіційно встановленим чи фактично сформованим у даному суспільстві нормам і правилам на певному етапі розвитку суспільства, та є результатом несприятливого соціального розвитку і порушення процесу соціалізації особистості.

Девіантні форми поведінки або відхилення від загальноприйнятих норм у середовищі неповнолітніх виявляють за останні десятиліття тенденцію стрімкого зростання і являють собою проекцію всіх тих проблем, які накопичились та продовжують накопичуватись у суспільстві. Деякі дослідники вважають можливим говорити навіть про «феномен девіантної культури» [1, с. 112].

Девіантна поведінка неповнолітніх стала об'єктом пильної уваги як соціальних працівників, так і науковців. Теорії формування девіації викладені у працях таких всесвітньо-відомих вчених як Г. Беккер, Е. Гофман, Е. Дюркгейм, Е. Еріксон, Т. Парсонс, Р. Мертон, Ф. Ніцше, Н. Смелзер та ін. Серед сучасних українських вчених, які досліджують прояви девіантної поведінки, зокрема неповнолітніх, варто відзначити роботи Лінського І. В., Голубчикова М. В., Мінко О. І., Первомайського Е. Б., Дяченко Л. І., Петриченко О. О., Сокур'янської Л. Г., Волянської О. В.

Для сучасного українського суспільства найважливішим постає питання про запобігання деструктивної девіантної поведінки неповнолітніх та розгляд девіантної поведінки, перш за все, як соціальної проблеми. Зрозуміло, що процес девіантної поведінки має комплексний характер. До кола його причин окрім соціальних факторів макрорівня слід, передусім, зарахувати і соціально-психологічну деформацію особистості й особливості конкретних ситуації, у яких відбуваються певні дії. Оскільки більшість правопорушень неповнолітніх відбувається в групі, при аналізі їхньої причин слід враховувати загальну групову налаштованість, вплив інших учасників, які можуть придушувати або змінювати поведінку індивіда при здійсненні конкретних дій. Психолог-практик С. О. Белічева серед чинників, які зумовлюють генезис девіантної поведінки, виділяє такі:

1) індивідуальний чинник, який діє на рівні психофізіологічних передумов асоціальної поведінки, що ускладнює соціальну адаптацію індивіда і проявляється в дефектах шкільного і сімейного виховання;

2) соціально-психологічний чинник, який лежить в основі несприятливих взаємодій неповнолітнього зі своїм найближчим оточенням у сім'ї, на вулиці, у навчальному колективі й т.і.;

3) особистісний чинник, який, насамперед, проявляється в активно-вибірчому ставленні індивіда до бажаного середовища спілкування, норм і цінностей свого оточення, педагогічного впливу сім'ї, школи, громадськості, а також у власних ціннісних орієнтаціях і здібності до саморегулювання поведінки;

4) соціальний чинник, який визначається соціальними і соціально-економічними умовами існування суспільства [2, с. 59].

Соціально-педагогічні спостереження дозволяють говорити про зростаючу роль недостатнього родинного виховання підлітків у появі девіантних явищ. Найтиповішими недоліками сімейного виховання є:

- невиконання батьками обов'язків щодо виховання дітей і їх матеріального утримання;
- байдуже ставлення до здоров'я, фізичного, духовного та морального розвитку дітей;
- жорстоке поводження, фізичне, моральне, психологічне насильство над неповнолітніми;
- зловживання батьками алкоголю, наркотичних, токсичних речовин, їхня аморальна поведінка в суспільстві;
- втягування неповнолітніх у противоправну діяльність, бродяжництво та жебракування;
- експлуатація дітей у різних проявах;
- створення житлово-побутових, санітарно-гігієнічних умов, які загрожують здоров'ю та життю неповнолітніх.

Періодично деструктивна девіантна поведінка неповнолітніх є відповідною реакцією на дії негативних чинників соціального оточення. Метою профілактики такої поведінки неповнолітніх є подолання або нейтралізація цих чинників за допомогою проведення комплексу профілактичних заходів. Ефективність такої роботи залежить від раціонального добору методів, засобів і прийомів впливу на кожну особистість, а також організації самого процесу профілактичної роботи. Робота буде якісною і мати позитивні результати під час урахування суб'єктами профілактики індивідуально-психологічних особливостей особи неповнолітнього, на підставі здійснення індивідуального підходу до нього з урахуванням знань, набутих під час дослідження сімейного та шкільного середовища підлітка, чинників, що спричиняють формуванню його правосвідомості.

В даний час практичною діяльністю по запобіганню деструктивної девіантної поведінки в переважній більшості займаються працівники правоохоронних органів, тобто переважає правнича профілактична діяльність. Поряд з цим, майже без уваги залишається соціально-психологічний та педагогічний аспект цієї проблеми.

Запобіганню деструктивної девіантної поведінки сприяють: інформаційно-просвітницька робота з батьками; інформаційно-просвітницька робота з педагогами; розвиток у неповнолітніх навичок взаємодії з іншими людьми, включення їх у сприятливе соціально-культурне середовище, вивчення психологічного аспекту девіантної поведінки підлітків. Ефективність корекції девіантної поведінки, в свою чергу, залежить від низки умов та факторів, серед яких: формування у підлітків знань про моральні цінності, принципи та норми поведінки, формування характеру моральних переживань, пов'язаних із нормами чи відхиленнями від них, формування морально-вольових спонукань до здійснення моральних вчинків.

Література:

1. Казаков В.С. Наркомания как форма молодежного протеста // Молодежь Украины и наркомания / Под ред. В.Е.Пилипенко, Ю.А.Привалова. – К., 1998.

2. Беличева С.А. Основы превентивной психологии. – М.: РИЦК Социальное

Гордеева Т. Е.

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Професійна мобільність – це інтегрована характеристика професіонала, котра має складну структуру. Аналіз наукових джерел переконує, що дослідження професійної та інших видів мобільності в науково-педагогічному аспекті лише починається, багато виявлених характеристик цього поняття описані лише теоретично. Положення, що висувуються вченими – дискусійні і потребують глибокого і всебічного аналізу та обґрунтування.

Л. Горюнова пропонує розглядати професійну мобільність як триплекс. Тобто, визначає три складові професійної мобільності: якість особистості, що забезпечує внутрішній розвиток особистості; діяльність особистості, що зумовлюється змінами зовнішньої середовища, результатом якої стає самореалізація фахівця в професійній діяльності та поза нею; процес самоперетворення особистості та зміною навколишнього професійного та життєвого середовища особистості [1, с. 65].

О. Нікітіна розробила структурно-змістовну модель формування професійної мобільності майбутнього педагога в процесі професійної підготовки, та виділяє цільовий, змістовний, організаційно-діяльнісний і оціночно-результативний компоненти. У визначення структури професійної мобільності майбутнього педагога дослідник включає суб'єктний і діяльнісний компоненти [2].

Н. Кожемякіна вділяє компоненти професійної мобільності через різні види компетентностей: соціально-професійні, професійно-управлінські, комунікативні, регулятивно-емоційні.

Соціально-професійну компетентність склали такі показники: знання загальних основ соціально-економічної структури держави; обізнаність з основами управління; розуміння соціально-рольової функції фахівця.

Показниками професійно-управлінської компетентності виступили: знання базової специфіки феномена «управління»; розуміння соціально-психологічних основ управлінської діяльності особистості; вміння застосовувати сучасні управлінські технології.

Комунікативну компетентність склали такі показники: обізнаність у сфері сучасних комунікаційних мереж, знання загальних основ професійно-комунікативної діяльності, володіння техніками інформаційного обміну в діловому спілкуванні; регулятивно-емоційну компетентність – індивідуально-особистісна готовність до соціальної адаптації; знання загальних основ міжособистісної взаємодії у сфері ділового спілкування.[3, с. 10-11].

Розкриваючи побудову структури професійної мобільності персоналу І. Шпекторенко, виявляє значення професійного середовища у структурі професійної мобільності та охарактеризовує комплекс ціннісно-

орієнтаційних якостей у складі цієї структури. Дослідник акцентує увагу на тому, що більшість сучасних концепцій управління персоналом базується на системному підході. Структура професійної мобільності персоналу містить у собі складний вплив її об'єктивних та суб'єктивних факторів, які починають впливати на індивіда з самого початку професійного визначення, самовизначення й становлення, і, змінюючись, продовжують впливати аж до виходу на пенсію. Автор виділяє дві підструктури професійної мобільності:

підструктуру 1 складають функції професійного середовища, які детермінуються відповідними об'єктивними факторами, необхідними для підтримки та розвитку професійної мобільності персоналу: професійна орієнтація, професійний добір (відбір), професійна адаптація, професійна мотивація, професійна активізація, професійне оцінювання персоналу, професійна освіта (навчання), професійне виховання. Це – об'єктивні фактори професійної мобільності персоналу.

до першої групи підструктури 2 відносяться якості, які мають ціннісно-орієнтаційний характер і належать внутрішній психоемоційній, потребомотиваційній, ціннісно-мотиваційній сферам: професійні інтереси; професійні наміри; професійні очікування; професійна спрямованість особи; професійна працездатність; професійна придатність; професійна задоволеність. Іншу групу підструктури 2 складають компетентнісні якості, які, взаємодіючи з ціннісно-орієнтаційними, безперечно, впливають на сформованість професійної компетентності, професіоналізму та професійної мобільності персоналу. Це: здатності і здібності; професійно важливі якості; професійна культура (культурна мобільність); професійна научованість (академічна мобільність); професійна компетентність; професійний досвід. Ціннісно-орієнтаційні та компетентнісні якості є суб'єктивними факторами професійної мобільності, вони розвивають внутрішні потреби індивіда у професійній мобільності, а їхнє формування відбувається у тісній взаємодії між собою [4 с. 13-14].

Досліджуючи професійну мобільність економістів-аграріїв Є. Іванченко виокремлює чотири критерії сформованості професійної мобільності майбутніх фахівців:

1) рівень професійних знань і якостей передбачав наявність: орієнтованості на набуття багатофункціональних умінь; готовності до гнучкої переорієнтації в межах професії та поза нею; здатності орієнтуватися в інформаційному просторі; вміння розв'язувати професійні завдання діагностувального характеру; усталеної професійно-економічної спрямованості інтересів і потреб, усвідомлення значущості обраного фаху та побудова професійної діяльності на підставі рефлексивного аналізу; конкурентоспроможності; усвідомлення соціальної відповідальності за якість та результат своєї професійної діяльності; наявність правової, інформаційної культури;

2) рівень «надпрофесійних» знань і якостей передбачав наявність: володіння лексичним і граматичним мінімумом однієї з іноземних мов; володіння комунікативною культурою, що дозволяє взаємодіяти з

різними соціальними групами суспільства; володіння комунікативною компетентністю, методами управління й організації роботи колективу; сформованих пізнавальних, конструктивних, комунікативних та організаційних здатностей і вмінь, реалізація їх у професійній діяльності; культури мислення; науково-гуманістичного світогляду; усвідомлення цінності життя в цілому та життя кожної особистості, зокрема; здатності до усвідомленого аналізу своєї діяльності;

3) прагнення до професійного та кар'єрного зростання передбачав наявність: здатність реалізувати себе в різних галузях соціального життя та бути соціально-компонентною особистістю; потреби постійного професійного самовдосконалення; вміння будувати особливий сценарій професійної діяльності, сформованості потреби в досягненні успіху; орієнтації на власне самовдосконалення і самореалізацію інтелектуального, морального та творчого потенціалу; вміння правильно оцінити події внутрішнього і міжнародного життя;

4) рівень сформованості позитивної «Я-концепції» передбачав наявність: впевненості у своїх можливостях; національної самосвідомості, культури міжособистісних відносин, поваги до свободи особистості, високої моральності; наявність адекватної самооцінки, низького рівня тривожності, високого рівня домагань) [5].

У структурі готовності студентів до професійної мобільності О. Кердяшева виділяє наступні компоненти:

- Ціннісно-мотиваційний: а) цінності (інтерес до професії, що добувається, прагнення досягти успіху в професійній діяльності; розуміння значущості прийнятих професійних рішень, здійснюваних дій; спонукання активно брати участь у соціально-економічному житті і т.д.); б) мотиви (професіоналізм, постійне професійне зростання і підвищення якості життя, самоосвіта і саморозвиток, творчість, інтелектуальна і емоційна гнучкість, успішна адаптація до постійно мінливих умов, комунікабельність);

- Когнітивний (знання, вміння, навички, кваліфікація, притаманна спеціалісту, завдяки яким він може виконувати певного роду трудові функції, вміння розуміти професійні завдання, оцінювати їх значущість, складати і реалізовувати програму особистісної та професійної самоосвіти та розвитку);

- Діяльнісний (сукупність умінь і навичок орієнтування в інформаційному потоці, аналіз інформації, володіння сучасними методами і засобами зв'язку, практичні вміння і навички спілкування в соціумі, навички ефективного спілкування, співробітництва, адаптації, соціальна сміливість, творчість, вміння організувати свою роботу, самопрезентація та вираження своєї думки);

- Рефлексивний (аналіз значущості мотивів і досяжності цільових установок, зміни умов професійної діяльності, співвідношення можливостей фахівця і зовнішніх умов, самооцінка і адекватність оцінки своїх вчинків, аналіз змісту самоосвіти, відповідність умінь і професійних дій, стресостійкість) [6].

Проте, ми вважаємо, що ключовими у структурі професійної мобільності

соціальних працівників доцільно вважати такі компоненти:

Мотиваційно-комунікаційний – глибока зацікавленість у соціальній роботі, усвідомлене конструювання конкретних дій, вчинків, які забезпечать досягнення бажаного результату діяльності, емоційна налаштованість на спілкування з клієнтами соціальної сфери; застосування стратегії спілкування залежно від ситуації;

Орієнтаційно-ціннісний – співвідношення з власними силами можливості виконання поставлених завдань соціальної роботи, розробка та впровадження соціальних проектів, використання доцільних соціально-психологічних та соціально-педагогічних форм та методів роботи, аналіз механізмів функціонування соціальних інститутів суспільства;

Функціональний – передбачає здатність використовувати знання, уміння, способи діяльності та інформаційну грамотність як базис для формування власних можливих варіантів дії, прийняття рішень, застосування нових форм взаємодії, конструктивно розв'язувати конфлікти, досягати консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання, визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізувати соціальні проекти і стратегії дій.

Контролюючо-оцінюючий – сформована система оціночних критерій професійних дій соціального працівника, закріплення оптимальних способів здійснення соціальної роботи, удосконалення дій відповідно до визначеної мети; здатність до самоаналізу; адекватного оцінювання виконаної роботи, оцінка щодо правильності чи хибності форм та методів, використаних для виконання поставлених завдань, аналізувати продуктивність роботи в різних напрямках (самостійно чи з іншими фахівцями).

Визначення компонентів професійної мобільності сучасних фахівців зумовило можливість представити компоненти професійної мобільності соціального працівника.

Література:

1. Горюнова Л. В. Составляющие профессиональной мобильности современного специалиста / Л. В. Горюнова // Известия высших учебных заведений Поволжский регион: Рубрика «Народное образование. Педагогика». – Выпуск 1. – 2007. – с.63-68,
2. Никитина, Е. А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога : автореф. дисс. канд. пед. наук [Текст] / Е. А. Никитина. - Иркутск, 2007
3. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв:автореф.дис..канд.пед.наук [Текст] / Н. І. Кожемякіна. – Одеса, 2006.,
4. Шпекторенко І. В. Управління професійною мобільністю державних службовців [текст]:автореф. дис. ...25.00.03 / І. В. Шпекторенко, Інститут законодавства Верховної Ради України.- Київ, 2012. –38с.,
5. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах [текст]: автореф. дис. ...13.00.04 / Є. А. Іванченко, Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського. – Одеса, 2005. – 21 с.
6. Кердяшева О. В. Педагогические условия формирования готовности к профессиональной мобильности студентов в образовательном процессе вуза

Дзюбенко Е. В.

ОБЪЕКТИВНЫЕ И СУБЪЕКТИВНЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ РИСКОВ В СФЕРЕ ТРУДА

Риски возникают в трудовой сфере в следствие неотработанности взаимоотношений между руководителем и подчиненными (неотработанность правовых и социальных механизмов), что приводит к нарушению прав работника.

Для того чтобы составить целостное представление о осуществлении социального риска в сфере труда, необходимо выявить основные детерминанты, способствующие его возникновению.

Причины возникновения рисков можно разделить на:

- внешние (политические, научно-технические, социально-экономические и экологические). Внешние причины рисков в системе социально-трудовых отношений не зависят от поведения субъектов этих отношений. Мы их не рассматриваем, поскольку это не является предметом нашего анализа.

- внутренние (возникают в процессе взаимодействия субъектов социально-трудовых отношений на уровне предприятия, региона, отрасли и на национальном уровне). К внутренним следует отнести все те действия, процессы и предметы, причиной которых является деятельность предприятия, как в сфере управления, так и в сфере обращения и производства (основная, вспомогательная и обеспечивающая деятельность). В группу внутренних причин обычно включают планомерность, целенаправленность и научный подход в деятельности руководства и профсоюзов предприятия по разработке эффективной стратегии развития предприятия, уровню образования персонала и пр.

Детерминанты возникновения риска делятся на объективные, объективно-субъективные и субъективные. Объективные в свою очередь подразделяются на внешние и внутренние. Рассмотрим их более подробно.

Объективные, т.е. не зависящие от самого работника факторы, определяющие возможности его самореализации в конкретном виде деятельности К внешним объективным условиям относятся прежде всего социально-политическая обстановка в стране, экономическое состояние региона и отрасли, в которой задействован работник, а также неотработанность нормативно-законодательной базы и правового поля. Внутренние объективные условия содержат в себе условия труда на конкретном предприятии (производственно-технические, технологические, производственно-бытовые, материально-бытовые и т.д.), определяемые содержанием труда, его безопасностью, санитарно-гигиеническим состоянием производственной среды, уровнем организации и режимом труда, уровнем оплаты труда, нормативами производительности и интенсивности труда, интенсификацией трудовой деятельности, социально-демографической структурой коллектива.

Объективно - субъективные детерминанты отображают морально-психологический климат в коллективе, а также неудовлетворительность отношений с руководством, такие как методы и стиль руководства, полнота или неполнота выполнения социальных функций руководителями и др.

Субъективные показатели - это личностные характеристики работника, которые отражают уровень профессиональной подготовки работника, уровень выполнения производственных функций, качество выполненной работы, состояние дисциплины труда работника, степени его инициативности.

По субъектам риски делятся на риски наемного работника и риски работодателя. Риски наемного работника связаны с опасностью расторжения и/или несоблюдение трудового договора с работодателем в результате возникших расхождений по поводу трудовой деятельности. Риски работодателя связаны с опасностью расторжения трудового договора с наемным работником по инициативе последнего, в результате возникших расхождений по поводу трудовой деятельности и/или несоблюдением работником заключенного с работодателем трудового договора.

Соблюдение необходимых предупредительных мер могут привести к значительному снижению риска. В связи с этим главным и неизменным критерием нормальной дееспособности сферы труда является умение высшего руководства проводить профилактику, рационально контролировать и эффективно управлять рисками.

Изучение детерминант риска может помочь при принятии управленческих решений, а знание этих детерминант позволит лучше и точнее прогнозировать социальный риск, присущий сфере труда.

Литература:

1. Андрищенко А.І. Система соціального партнерства як інститут регулювання трудових відносин в Україні / А.І. Андрищенко, І.М. Дубровський. – Х. : ТАЛ «Слобожанщина», 2006. – 190 с.

2. Дзюбенко О.В. Особливості соціальних ризиків у сфері праці: механізми їх превенції / О.В. Дзюбенко // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. Т. XIV. Вип. 258, Серія «Соціологія». – Донецьк: ДонДУУ, 2013. – 662 с., С. 123-129

Дулина Н. В., Каргаполова Е. В.

СОЦИАЛЬНОЕ САМОЧУВСТВИЕ НАСЕЛЕНИЯ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ КАЧЕСТВА ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ

Городская среда – фундаментальное понятие, выражающее глубинную сущность города и как места сосредоточения больших масс людей, и как функционального образования, играющего столь важную роль в жизни и развитии общества, в его территориальной организации. «Качество городской среды в конечном счете определяется способностью городов, с одной стороны, быть фокусами творческих сил общества, реализовывать, концентрировать в себе творческий потенциал и, с другой – создать необходимые условия для приобщения каждой личности к различным

формам жизни города» [1, с. 29].

Разнообразие представлений о городской среде, являющееся следствием выработки этих представлений различными науками, предопределяет множественность существующих подходов к ее оценке (социологических, санитарно-гигиенических, технологических, градостроительных и пр.). Выбор параметров оценки и установление их предельных величин определяется особенностями предметной проработки вопроса, ценностно-целевыми установками и реальностью стандартов. Мы полагаем, что в качестве оценки качества городской среды может выступать уровень социального самочувствия его жителей, под которым в самом общем виде понимается оценочное отношение индивидов к окружающей реальности и к своему месту в этой реальности. Напомним, социальное самочувствие населения – это такое состояние физических и духовных сил человека, которое «воспроизводит степень объективного соответствия существующих социальных условий потребностям и интересам личности (группы) и является результатом процесса осознания субъектом самого себя в системе общественных отношений» [2, с. 172]. Одним из способов измерить социальное самочувствие является измерение индекса потребительских настроений. Исследование регионального индекса потребительских настроений (РИПН) производится на основе систематических социологических опросов.

Компоненты РИПН рассчитываются на основе результатов обработки ответов респондентов на шесть вопросов интервью, которые предлагаются в следующих формулировках:

С11. Как Вы полагаете, нынешние условия жизни в нашей области лучше, хуже или примерно такие же, как и в целом по стране?

С12. Как Вы полагаете, Ваше нынешнее материальное положение (вашей семьи) лучше, хуже или примерно такое же, каким оно было год назад?

С13. Как Вы полагаете, в ближайшие 12 месяцев Ваше материальное положение улучшится, ухудшится или останется примерно таким же, как сейчас?

С14. Как, по Вашему мнению, за это время изменится жизнь большинства россиян: улучшится, ухудшится или останется примерно такой же, как сейчас?

С15. Как Вы думаете, в ближайшие 5 лет материальное положение россиян в целом улучшится, ухудшится или останется прежним?

С16. Если говорить о крупных покупках для дома, таких как мебель, холодильник, бытовая электроника, телевизор, то, как Вы полагаете, сейчас в целом хорошее или плохое время для того, чтобы делать такие покупки?

Общая логика расчета регионального индекса потребительских настроений сводится к следующему:

1) по каждому из вопросов, характеризующих различные аспекты жизни респондента и ожидания (вопросы С11–С16), рассчитываются распределения ответов респондентов (доли ответов, приходящихся на каждую из категорий представленной шкалы);

2) каждое из полученных распределений используется для построения частного индекса, который рассчитывается следующим образом: из доли положительных ответов вычитается доля отрицательных (средние и несодержательные варианты ответов не учитываются), к этой разнице прибавляется 100, чтобы исключить появление отрицательных величин;

3) совокупный индекс рассчитывается как среднее арифметическое частных индексов. Значения индекса могут изменяться в пределах от 0 до 200. Индекс равен 200, когда все население положительно оценивает экономическую ситуацию. Индекс равен 100, когда доля положительных и отрицательных оценок одинакова. Значения индекса ниже 100 означают преобладание в обществе негативных оценок.

Как правило, при анализе данных используются следующие частные индексы: индекс положения семьи (ИС, вопросы С12–С13), индекс межрегиональных сравнений (ИМС, вопрос С11), индекс ожиданий (ИО, вопросы С13–С15), индекс покупательской активности (ИПА, вопрос С16) и ряд иных показателей.

Предметом нашего исследования выступают крупнейшие города Нижнего Поволжья – Астрахань и Волгоград. Об уровне социального самочувствия в Астрахани и Волгограде можно составить представление, если обратиться к данным мониторинговых исследований, выполненных в этих городах по единой методике, что позволило обеспечить сопоставимость результатов*. Для сравнительного исследования мы обратились к данным, полученным в ходе волн, наиболее близких по времени проведения замеров (Астрахань – январь, Волгоград – февраль) (см. табл. 1, 2).

Таблица 1.

Индексы потребительских настроений астраханцев (в баллах)

Индексные показатели	Даты проведения мониторинга	
	Январь 2013 г.	Апрель 2013 г.
Индекс положения семьи	108 баллов	98 баллов
Индекс межрегиональных сравнений	71 балл	73 балла
Индекс ожиданий	76 баллов	63 балла
Индекс покупательской активности	100 баллов	91 балл
Совокупный индекс	89 баллов	81 балл

Сравнивая показатели января и апреля 2013 г., полученные в астраханском мониторинге, можно увидеть, что совокупный индекс снизился на девять баллов. Что касается снижения индекса положения семьи (на десять баллов) и индекса покупательской активности (на девять баллов), то это частично объясняется окончанием новогодних праздников и началом обычных дней. Что касается индекса межрегиональных сравнений и индекса ожиданий, то их значение было ниже 100 баллов и в январе (несмотря на праздничное настроение). Это демонстрирует, во-

первых, тенденции социального пессимизма, связанные с проживанием на конкретной части пространства в границах Астраханской области; во-вторых, осознание неустойчивости долгосрочных социальных перспектив – с января по апрель 2013 г. индекс ожиданий снизился на 13 баллов. Две первые волны исследования не позволяют в полной мере говорить об устойчивости данных тенденций, что требует дальнейшего эмпирического изучения.

Результаты исследования в Волгограде свидетельствуют о том, что в целом подтвердилась наметившаяся ранее тенденция увеличения показателей социального оптимизма. Пожалуй, можно говорить о «весеннем приращении» социального оптимизма у жителей региона. Индекс, характеризующий оценку положения семьи волгоградцев (104 балла), остается ниже, чем уровень краткосрочного индивидуального оптимизма (125 баллов), но заметно выше, чем уровень краткосрочного социального оптимизма (72 балла). Для городского населения области в целом оценка ситуации даже ниже: индекс положения семьи – 88 баллов, уровень индивидуального оптимизма – 101 балл, уровень краткосрочного социального оптимизма – 58 баллов. Индекс покупательской активности волгоградцев снизился со 129 баллов в декабре до 123 баллов в феврале, даже уступив (что бывает крайне редко) пальму первенства в рейтинге всех рассчитываемых индексов краткосрочному оптимизму. Можно предположить, что такая ситуация – «шлейф» после активных и многочисленных покупок в новогодние праздники. Индекс долгосрочного социального оптимизма у жителей областного центра увеличился с 98 баллов в декабре до 103 баллов в февральской волне исследования. Интересно, что индекс ожиданий, «провалившийся» у жителей областного центра в декабре до 89 баллов, в ожидании весны увеличился до 100 баллов. Данные, полученные в ходе февральской волны исследования в Волгограде в части, характеризующей социальное самочувствие жителей региона (а точнее городского населения области), остаются, несмотря на увеличение значений большинства индексов, по-прежнему низкими, что по вполне понятным причинам не может не вызывать тревогу.

Таблица 2. Результаты расчета индексов социального самочувствия и потребительских настроений жителей Волгограда

Индексные показатели	Дата проведения мониторинга
	Февраль 2013 г.
Индекс межрегиональных сравнений	21
Индекс положения семьи	104
Индекс ожиданий	100
Индекс покупательской активности	123
Оценка изменений положения семьи	83
Краткосрочный индивидуальный оптимизм	125

Краткосрочный социальный оптимизм	72
Долгосрочный социальный оптимизм	103
Индекс потребительских настроений	101

Результаты выполненного исследования свидетельствуют, что подавляющая часть астраханцев и волгоградцев уверены, что в их жизни ничего не изменится. Анализируя данные нельзя не заметить, что «масштаб» города (численность населения Волгограда практически вдвое превышает численность населения Астрахани) сказывается на оценках его жителей, на их социальном самочувствии. Волгоградцы более критичны в своих оценках, чем астраханцы: они более склонны ждать ухудшения ситуации, как в отношении материального положения семьи, так и оценки жизни в своем регионе. Но в своих прогнозах волгоградцы более оптимистичны, чем их соседи: они более уверены в том, что в течение года их материальное положение улучшится, а через пять лет и у всех россиян материальное положение также улучшится. Чем обоснован такой оптимизм, пока ответить не представляется возможным, если только тем, что жители Волгограда демонстрируют уверенность в том, что сейчас хорошее время делать крупные покупки.

Традиционно для жителей Волгограда самым низким из всех измеряемых индексов остается индекс межрегиональных сравнений, но в февральской волне он буквально «провалился», составив 21 балл против 34 баллов в декабре, но подтвердилась наметившаяся ранее тенденция увеличения показателей социального оптимизма. Нельзя не заметить, что индекс, характеризующий оценку положения семьи волгоградцев (104 балла), традиционно остается ниже, чем уровень краткосрочного индивидуального оптимизма (125 баллов), но заметно выше, чем уровень краткосрочного социального оптимизма (72 балла). Индекс покупательской активности жителей областного центра снизился со 129 баллов в декабре до 123 баллов в феврале, даже уступив (что бывает крайне редко) первое место в рейтинге всех рассчитываемых индексов краткосрочному оптимизму. Если попробовать описать формулу оптимизма (а точнее его отсутствия) волгоградцев, то она будет иметь следующий вид: «с личным оптимизмом дела у меня обстоят не очень (125 баллов), ближайшие перспективы не радуют вообще (72 балла), но, надеюсь, что со временем все хоть как-то устроится (103 балла)». Примечательно, что люди свои собственные перспективы всегда оценивают выше, чем своего окружения, страны в целом. Очень бы хотелось надеяться, что такой «легковесный оптимизм» в скором времени превратится в более трезвый вид размышления.

Сравнивая результаты расчета индексов социального самочувствия и потребительских настроений жителей Волгограда и Астрахани, можно сказать, что в обоих городах уровень социального самочувствия крайне низок, лишь в отдельных случаях его значение преодолевает точку равновесия в 100 баллов. Напомним, что социальное самочувствие – сложный комплексный показатель социального мироощущения, и он не сводится исключительно к уровню дохода, к осознанию себя бедным или обеспеченным. Однако связь «материальное положение – социальное

самочувствие» прослеживается наиболее ярко: социальное самочувствие понимается как восприятие собственных шансов по выживанию в конкретных социально-экономических обстоятельствах.

Социальное самочувствие – важнейший фактор, определяющий отношение социальных субъектов к окружающей их городской среде и происходящим в ней изменениям. «Системный анализ этих отношений позволяет говорить о трех основных режимах их функционирования: реактивном (пассивный ответ на внешнее воздействие среды), адаптивном (приспособительном) и активном (стремлении реализовать собственные цели, преобразуя тем самым среду)» [20, с. 214]. Выявленный уровень социального самочувствия жителей Астрахани и Волгограда свидетельствует скорее о реактивном, чем об адаптивном режиме функционирования отношения социальных субъектов к окружающей их среде и происходящим в ней изменениям. Об активном режиме, к сожалению, пока нет оснований говорить. Кстати, одним из возможных путей преодоления неудовлетворенности своей жизнью становится эмиграция. Так, по данным разных исследователей, от 10 % до 23 % жителей России хотели бы навсегда покинуть родину.

* В Астраханской области исследование выполнено лабораторией социально-психологических исследований Астраханского инженерно-строительного института под руководством Е. В. Каргаполовой. Первая волна мониторинга РИПН была проведена в январе 2013 г. (N = 830), вторая волна – в апреле 2013 г. (N = 690). Технические параметры исследования следующие: исследование проводилось методом анкетирования по месту жительства; выборка стратифицированная, квотно-маршрутная; квотируемые признаки – пол, возраст, тип поселения региона; погрешность выборки – 3 %. В Волгограде измерение индекса потребительских настроений жителей проводится с апреля 2007 г. по единой методике, исследование ведется под научным руководством и при непосредственном участии Н. В. Дулиной. Технические параметры февральской волны мониторинга 2013 г. следующие. Сроки проведения полевого этапа с 5 по 15 февраля 2013 г. Общий объем выборки составил 801 интервью, в том числе в Волгограде 396 интервью, в Волжском 150 интервью, в Камышине 80 интервью, в Михайловке, Урюпинске и Фролово 175 интервью. Максимальная статистическая погрешность выборки такого объема при уровне значимости 0,05 составляет 3,5 %. В качестве метода исследования был использован метод САТТ-интервью (Computer Assistant Telephone Interview). В материале представлены эмпирические данные, полученные в областном центре.

Литература:

1. Ахиезер, А. С. Качество городской среды как фактор интенсификации прогресса [Текст] / А. С. Ахиезер // Проблемы качества городской среды. – М., 1989. – С. 28 – 47.
2. Глазычев, В. Л. Социально-экологическая интерпретация городской среды [Текст] / В. Л. Глазычев. – М Наука, 1984. – 178 с.
3. Дулина, Н. В. Социальное самочувствие россиян: региональный аспект (на примере Волгоградской области) [Текст] / Н. В. Дулина, В. В. Токарев // Научный потенциал регионов на службу модернизации : межвуз. сб. науч. ст. с

Иванова Е. М.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Особенности социальной работы в Украине напрямую связаны с историей развития социальной помощи.

Истоки социальной работы в Украине можно обнаружить еще в общинно-племенных формах помощи славян, как индивидуальных, так и коллективных. Существовали разные варианты помощи – поддержка пожилых людей, забота о сиротах. Характерной особенностью всех общинных укладов жизни, является усыновление сирот членами племенной общины. Таким образом, ребенок не выпадал из семьи и не становился изгоем общества, в отличие от современной ситуации в этой сфере. Со временем у славян, появляются все более разнообразные формы взаимопомощи, которые составляют основу хозяйственной поддержки – общинная помощь в хозяйстве, совместная использование рабочих животных, «складчина» – совместная заготовка корма для животных и т.д.

С момента принятия христианства, начинается этап церковной благотворительности. В это время появились различные законодательные акты, которые регулировали социальную поддержку разных категорий населения.

В последующие столетия социальная помощь принимала разные формы – это была и частная благотворительность, открытие приютов, больниц, школ и других заведений для нуждающихся. Постепенно, государство принимало на себя все больше обязательств по заботе о бедняках, что значительно уменьшало роль религиозной помощи.

После Октябрьской революции все сферы социальной жизни попали под строгий государственный контроль, и вся система социальной работы была построена по ведомственному принципу. В качестве научно-теоретической базы социальной работы выступала единая для всех идеология марксизма-ленинизма, которая определяла и объект социальной защиты, и ее строго централизованный характер. В тоталитарном государстве никакая инициатива снизу не поощрялась, понятие милосердия становились как бы излишними, термины «благотворительность», «социальный волонтер», «филантропия» почти полностью вышли из употребления.

По мнению британского специалиста Уолтера Лоренца, коммунистические режимы склонны «патологизировать» социальные проблемы [1, с. 19]. Такая позиция, вероятно, определяется тем, что в подобных обществах крайне низкий уровень толерантности к различного рода социальным девиациям. И в стремлении к «всеобщему счастью» часто происходит устранение социальных «патологий» жесткими методами, например, путем создания разветвленной интернатной системы для людей с особыми потребностями и др. Другой пример – отношение к гомосексуализму. Это отношение является образцом того,

как общественное мнение, формируемое религиозной или политической идеологией, влияет даже на медицинскую сферу. Одно время гомосексуализм считали уголовным преступлением (писателя О. Уайльда посадили в тюрьму), потом стали считать психической болезнью и гомосексуалистов начали лечить в клиниках. Сейчас уже никто не говорит о том, что это болезнь и в развитых странах Запада, скорее, тот, кто считает гомосексуализм патологией, получит всеобщее осуждение, нежели сами гомосексуалисты.

В Украине и других странах Восточной Европы нечасто можно услышать упоминание о немедицинских подходах к реабилитации, необходимости обеспечения инвалидов работой и вообще о желательности развития деинституциализированных методов помощи людям с ограниченными возможностями. Также заметно, что новые инициативы, поощряемые Западом, часто не идут дальше простого копирования. «Концептуальные теоретические ориентиры сегодня задает зарубежный опыт, поскольку мировая инфраструктура социальной работы имеет тенденцию к развитию в едином информационном пространстве. Настоящему этапу ее становления свойственно активное использование готовых идеологических, философских, методологических форм, созданных другими странами» [2, с. 103].

Благотворительность и волонтерская работа в Украине начали возрождаться только с 1990-х годов. Постепенно стали развиваться общественные организации и группы самопомощи. Появилась необходимость в подготовке профессиональных социальных работников. Начиная с 2000-х годов о социальной работе все больше начинают говорить как о профессиональной деятельности. Наравне с этими изменениями, специалисты в области социальной работы из разных стран принимают участие в развитии социальной работы в Украине. Но многие отечественные специалисты, сходятся во мнении, что главная задача состоит в том, чтобы выбирать из многочисленных зарубежных предложений и советов только те, которые могут быть практически использованы именно в Украине. Неуместно как полное игнорирование международного опыта, так и слепое подражание.

Для Украины как постсоветского государства традиционным оказалось то, что социальную работу и социального работника соотносят, прежде всего, с системой социального обеспечения населения. При этом обращает на себя внимание то, что слово «система» непременно используется, но всегда на интуитивном уровне – как синоним «иерархической системы» организации соответствующих государственных служб.

Такой централизованный подход осуждается в литературе специалистами в связи с его слабой эффективностью и устаревшей формой реализации на практике. Критика связана, как правило, с тем, что чаще всего обращают внимание на самый верхний уровень организации социальной работы – на проблему, коренящуюся в самом ядре такой организации социальной помощи: на законодательную базу Украины.

При этом никто не ставит вопрос в методологической плоскости: если организация социальной работы в виде иерархической системы

не слишком эффективна, то какого типа система была бы адекватной решению соответствующих задач? В конечном счете, проявляется постсоветский синдром: вместо того чтобы в основу практической социальной работы закладывать строгие научные концепции, развивать теоретическую и методологическую базу, социальные работники скованы в своих действиях далеко не идеальными законами. «Социальную работу представляют как организаторскую и исполнительную деятельность по реализации социальной политики государства» [3, с. 28]. Вот почему и на теоретическое обоснование социальной работы накладывается жесткое ограничение как исключительно на деятельность «сверху вниз».

Противоположный взгляд высказывают, например, западные специалисты. Они, наоборот, делают акцент на том, что социальная работа непосредственно не определяется государственной системой социальной защиты, поскольку она появилась намного раньше, чем внедрение государственной социальной политики и определенным образом отражает культурные традиции страны.

Еще одним весомым фактом, отличающим социальную работу в Украине, является роль религиозной идеологии в реализации помощи нуждающимся. Если в Западной Европе христианская традиция милосердия имела непрерывную историю, то на территории Украины, религиозная благотворительность была практически уничтожена в годы СССР. Поэтому роль церкви в социальной работе пока ощущается слабо – в отличие от ее влияния в западных странах.

Другой особенностью социальной работы в Украине является то, что действия социальных работников определяют не столько этические принципы, теоретические концепции, социальные установки и личная профессиональная компетентность, сколько законодательство. Данное законодательство почти не обращает внимания на возможность инициативы самих граждан. Практически нет и никаких льгот для неправительственных организаций, которые могли бы оказывать существенное влияние на социальную работу. Тем самым создается психологическая атмосфера, когда и граждане считают социальную работу не делом своей чести и совести, а делом государства. А социальная политика, определяя содержание, направление, нормативно-правовую базу социальной работы, играет роль также «методологии» – не только идеологических, но и теоретических оснований осуществления этой работы в конкретных формах и конкретными технологиями.

Сложившаяся непростая, а местами – противоречивая, ситуация в сфере социальной работы, а также острый недостаток теоретических работ и исследований, приводят социальную работу в состояние разрозненности. Часто случайный и неосознанный выбор методологии оказания помощи приводит к построению мало эффективных технологий социальной работы, что особо характерно для социальной практики нашей страны.

Таким образом, социальная работа прошла долгий путь становления – от индивидуальных традиций благотворительности до международного признания прав человека главной ценностью современного мира. Через государственную социальную политику социальная работа

осуществляется во многих странах. Однако вместе с появившимися философско-идеологическими проблемами, возникла потребность в методологической проработке составляющих частей социальной работы, в системном осмыслении этого многогранного и сложного явления не только на локальном уровне, но и на общемировом.

Литература:

1. Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе / У. Лоренц. – К. – Амстердам: Ассоциация психиатров Украины, 1997. – 199 с.
2. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник / [за ред. В. П. Андрущенко]. – К.: УДЦССМ, 2002. – 536 с.
3. Теория и методика социальной работы / [под. ред. В. И. Жукова и др]. – Ч.1. – М.: Союз, 1994. – 339 с.

Живицька Г. Г., Пірог Л. А.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІЛЬГ ТА КОМПЕНСАЦІЙ ОКРЕМИМ КАТЕГОРІЯМ ГРОМАДЯН

За роки незалежності в Україні сформована досить складна система надання пільг та компенсацій. Аналіз Міністерства праці та соціальної політики показав, що право на пільги регламентовані в Україні 27 законами, 2 указами Президента, 15 Постановами Уряду, а також іншими нормативно-правовими актами Уряду і Верховної Ради України [1]. Крім того, пільги, які можливо розглядати, як законодавчо закріплену систему привілеїв, настільки поширені, що майже в 50% українських сімей є хоча б один пільговик. Слід також зазначити, що система пільг дуже затратна. Так, відповідно до статистичних даних вартість задекларованих пільг на рік складає майже 140 млрд. грн., тобто близько половини державного бюджету, хоча реально фінансується лише частина вищезначеної суми [2]. Таким чином, головний висновок полягає в тому, що система складалась спонтанно та без урахування економічних можливостей держави.

Існує певний науково-теоретичний доробок з дослідження проблематики удосконалення системи пільг. Зазначені питання досліджували такі науковці, як Н. Борецька, Е. Лібанова, В. Павленко, Н. Якушенко та інші [2; 3]. Пільги в державі надаються за категоріальними принципом, тобто залежно від соціального статусу або професійної діяльності. До того ж пільги надаються з різною метою, або як заслуги перед державою, або як соціальна підтримка, або як професійні привілеї.

Так, серед основних пільгових категорій за соціальною ознакою відзначаються: ветерани та інваліди війни; постраждали внаслідок катастрофи на ЧАЕС; багатодітні сім'ї; ветерани праці; інваліди; діти війни; особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною та інші особи. До основних пільгових категорій за професійною ознакою відносяться: народні депутати України та депутати місцевих рад, ветерани органів внутрішніх справ та ветерани військової служби; судді; працівники прокуратури, митних органів та інші особи [4] (див. Рис. 1).

Чисельність основних категорій осіб, що мають право на пільги.

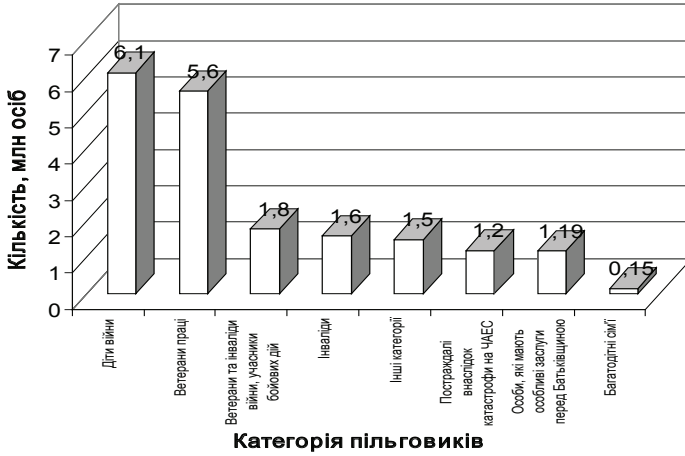

Рис.1. Чисельність основних категорій осіб, що мають право на пільги. Усі пільги, передбачені чинним законодавством поділяються на окремі види [4] (див. Рис. 2).

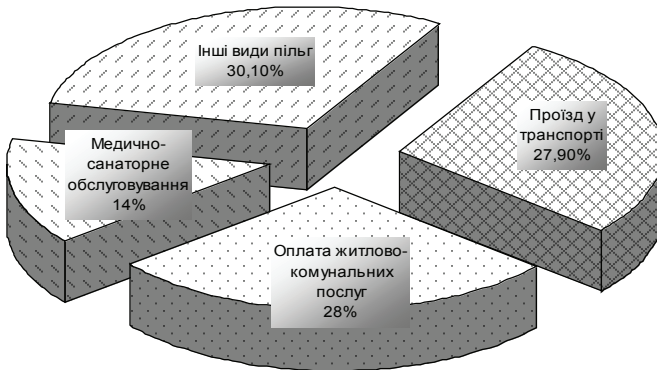

Рис.2. Основні види найпоширеніших пільг окремим категоріям громадян.

Загалом Україна несе зобов'язання з надання 156 видів пільг і компенсацій 230 категоріям громадян [5, с. 143]. Усе це свідчить про те,

що нагальною є потреба удосконалення вітчизняної системи пільг, яка має виконувати функцію адресної допомоги громадянам з низькими доходами, тобто система пільг має бути ефективною та соціально справедливою.

Наміри держави впорядкувати складну систему пільг почалась ще з 2002 року, коли управління праці та соціального захисту населення сформували відділи персоніфікованого обліку пільговиків. Відповідно до Постанови Уряду від 4 березня 2002 року «Про затвердження Порядку фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з державного бюджету» управлінням праці та соціального захисту населення були надані комп'ютери та сучасна оргтехніка, завдяки чому було створено Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги (ЄДАРП) [6]. Безперечно, це був важливий крок в упорядкуванні діючий в Україні системи пільг. Держава намагалась упорядкувати систему надання пільг і в 2009 році, коли розпорядженням Уряду була розроблена Стратегія упорядкування системи надання пільг окремим категоріям громадян до 2012 року [1]. Однак Стратегія не була запроваджена в життя.

На сучасному етапі Уряд також працює над проблемою удосконалення системи надання пільг через те, що вже на перших кроках своєї діяльності Президент України В.Ф. Янукович видав Указ про створення комітету з економічних реформ і одним із завдань комітету є реформування системи пільг [1]. Однак, в Конституції України (ст.22) вказано, що забороняється звужувати права людини, а це торкається у тому числі і права на пільги [7].

Підводячи підсумки аналізу системи надання пільг можна дати наступну оцінку ефективності та соціальної справедливості діючий системі пільг. Діюча система сформована спонтанно, соціальні програми і законодавчі акти не узгоджені між собою, існує їх дублювання, через те існує постійний дефіцит фінансових ресурсів для забезпечення пільг. Спостерігається надмірне розширення кола одержувачів пільг (майже 50% населення), що знецінює їх соціальну функцію [8, с. 30-32]. Система пільг посилює соціальну несправедливість у суспільстві, оскільки вразливі верстви населення опинилися менш охопленими діючими пільгами, ніж заможні, які за окремими видами пільг (санаторне лікування, проїзд в міжміському транспорті та інші) фактично частіше використовують своє право на пільги.

Таким чином, потрібні нові підходи, які зможуть удосконалити систему надання пільг. Практична реалізація шляхів удосконалення системи вимагає вирішення наступних завдань:

- установити єдиним законодавчим актом порядок надання пільг та визначити коло осіб, які мають на них право;
- задля скорочення кількості пільговиків запровадити доходний ценз, досягнення якого позбавляє права на пільгу;
- за кожним видом пільг закріпити нормативно-правовий документ та джерело фінансування;
- визначити чіткі критерії адресності в наданні пільг;
- визначити форму допомоги (грошова, безготівкова, натуральна) на

вибір пільговика;

- залишити пільги особам, які мають заслуги перед Батьківщиною;
- збільшити прозорість та відповідальність у наданні пільг, як ключового елемента соціальної політики.

Пільги, компенсації і гарантії є важливою складовою системи соціального захисту населення, і лише завдяки зусиллям держави та суспільства вбудується справедлива адресна система пільг в Україні.

Література:

1. Сайт Міністерства праці та соціальної політики України / Режим доступу: <http://mlsp.kmu.gov.ua/labour/control/uk/index>.
2. Павленко В. Сучасні технології у сфері соціальних послуг / В. Павленко. // Уряд, кур'єр. - № 65. - 2007. - 12 квіт. - С. 6.
3. Якушенко Н. Аналіз ефективності системи державних соціальних допомог в Україні // Україна: аспекти праці. - 2002 - №1.
4. Статистичний щорічник за 2011р. Київ, ТОВ «Август Трейд», 2012.
5. Соціальний захист населення України: монографія / авт. кол.: І.Ф. Гнибіденю, М.В. Кравченко, О.Ф. Новікова та ін.; за ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. - К.: НАДУ, 2009. - 184 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку фінансування витратків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з державного бюджету» від 4 березня 2002 року №256.
7. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. : зі змінами згідно закону України від 8 груд. 2004 р. № 2222. - К. : Парламентське вид-во, 2005. - 98 с.
8. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства? / за заг. ред. В.Є. Воротіна. - К.: НІСД, 2008. - 42 с.

Корольова М. А

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ЯКІ СТРАЖДАЮТЬ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Актуальність дослідження. Насильство широко поширене в практиці буденного життя. Воно настільки звичне, що ми не вважаємо деякі види насильства насильством.

Сучасні погляди суспільства на виховання, нетерпимість до насильства щодо дітей і занедбаності батьками сформувався відносно недавно. Насильство над дітьми існувало завжди тому цій проблемі присвячено велику кількість наукових публікацій.

Ще в 17 столітті діти вважались власністю дорослих, про що свідчить Акт про покарання впертої дитини (1654 р.). Батьки могли подати петицію в магістрат і навіть відправити свою дитину на смерть, якщо вона виявилась занадто впертою чи неслухняною. Хоча дане покарання жодного разу не виконувалось, сама можливість такої розправи, без сумніву, впливала на батьківські установки і методи виховання. На жаль, уявлення про дітей як про особисту власність, якою батьки можуть розпоряджатись, як їм заманеться, все ще зберігається в багатьох розвинених країнах [1, с. 21].

Нааявність такої суспільної проблеми як насильство досліджували такі

вчені: І. Возна, Н. Гончарова, О. Єсипенко, О. Ковальова. Профілактику та попередження насильства в сім'ї досить вдало дослідили О. Кочемировська, Г. Мустафаєв, А. Блага та О. Макаренко. Дослідниками Н. Гринценком та Г. Мустаєвим було створено методику роботи з кривдниками, а пізніше О. Кочемировська та Мустафаєв розробили корекційну програму роботи з особами, які вчинили насильство.

Відповідно до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» [2] виділяють такі форми насильства: фізичне, емоційне, сексуальне, економічне.

Учені, які досліджують психологію насилля (Зінов'єва Н., Михайлова Н.) стверджують, що спричинена в дитинстві насилля призводить до віддалених наслідків, впливає на подальше життя жертви, оскільки отримала фізичні або психічні травми, формує специфічні сімейні взаємини та провокує розвиток особливих життєвих сценаріїв. Так, у більшості випадків дорослі, які вчиняють насильницькі дії стосовно власних дітей, самі мали відповідний досвід насильства в дитинстві.

Польський дослідник А.Гжегорчик вважає насильством «... примушення людей до прийняття певних умов або до якоїсь поведінки за допомогою (найчастіше уявного) руйнування їх біологічного або психічного життя чи то за допомогою загрози такого руйнування» [3, с. 54].

У нашому суспільстві ця проблема набуває все більшої ваги, але цього недостатньо для раціонального та ефективного вирішення питання насильства. За кордоном вже досить тривалий час практикують створення реабілітаційних центрів для дітей, які постраждали від насильства. Центр надає соціально - психологічну та матеріальну дорогу дітям які страждають від насильства. Але контингент, який звертається до таких центрів, в основному – жінки, рідше діти. В США, наприклад, кожен підліток знає про своє право подати до суду, чи звернутися до соціальної служби, якщо вважає, що його права та гідність принижено. На жаль, в нашій країні дитину прагнуть насамперед повернути в сім'ю, часто не намагаючись як слід розібратись, через що, власне, вона вирішила її залишити. За статистикою, 43% дітей втікають через різні види насильства в сім'ї, спрямованих проти них.

В Конвенції ООН про права дитини зазначено, що жорстоке поведіння з дітьми – це всі форми фізичного і емоційного поганого поведіння, сексуальне насильство, відсутність піклування, торгівля чи інші форми експлуатації, що здатні призвести чи призводять до фактичної шкоди для здоров'я дитини, його виживання, розвитку чи гідності в контексті відповідальності, довіри чи влади.

Проблема насильства в сім'ї довгий час була табуованою областю, і до теперішнього часу існує опір соціуму зверненням до цієї проблеми. У суспільній свідомості і ЗМІ проблема насильства існує лише в дуже вузькій та трансформованій формі «жахів окремого випадку».

На жаль сьогодні в деяких сім'ях панує постійна атмосфера напруженості між самими батьками, що призводить до порушення емоційного стану дитини, тому вона прагне якомога менше перебувати вдома, втрачає емоційний контакт з батьками, виходить з-під контролю дорослих. У

таких дітей розвиваються соціально-психологічні якості потенційного правопорушника. Значна кількість конфліктів та форм соціально неадекватної поведінки як дома, так і в школі, провокується самими дорослими. Підлітки, які стають жертвами фізичного та психічного насильства в сім'ї — в школі поповнюють категорію «важких учнів».

Соціальна і психологічна незрілість дітей ставить їх у повну залежність від дорослих. Ця залежність, а також нездатність захистити себе, робить їх особливо уразливими перед різними проявами насильства.

Не можна говорити про насильство над дитиною і про відсутність батьківського піклування без врахування сімейного контексту. Сімейні взаємовідносини – найперші і найміцніші соціальні взаємовідносини, які значною мірою впливають на самооцінку дитини, її здатність до адаптації в соціумі. Саме в сім'ї відбувається соціалізація дитини. Для більшості сім'я є позитивними і є основним джерелом виховання, в процесі якого формуються принципи соціальної взаємодії, що зберігаються потім упродовж усього життя. [4, с. 21]. На інших, однак, сімейні події і переживання впливають негативно. Несприятлива атмосфера в сім'ї створює передумови для найжорстокіших форм насильства в сім'ї та суспільстві. Діти з неблагополучних сімей засвоюють негативну модель поведінки.

Тому, соціальна робота щодо подолання насильства над дітьми передбачає по-перше діагностику проблеми, по-друге розробки плану дій до конкретного випадку. Служба у справах дітей, робота якої зосереджена на виявленні неблагополучних сімей та ефективної допомоги дітям які опинилися у складних життєвих обставинах.

Для нормального розвитку дітям потрібна атмосфера піклування й уваги з боку батьків, в якій порівну задовольняються дві потреби: контролю і прив'язаності та детермінанти здорових стосунків між батьками і дитиною.

Не дивлячись на те, що ця тема вже досить активно розробляється протягом останніх десятиліть, чіткого визначення поняття насильства немає. На даний момент насильством вважають реальну дію чи загрозу умисної фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної дії, примусу з боку однієї особи до іншої з метою контролю, залякування, навіювання почуття страху. В процесі насильства одна людина нав'язує себе, свої цілі та норми іншій, намагаючись підкорити її собі. Це узурпація свободи людини, це не є випадковими діями, які не можна пояснити. Кожен член родини переживає такі дії по-своєму, що накладає свій відбиток на ціннісно-орієнтаційну сферу. Особливо це стосується дитини, адже її особистість тільки формується. [5].

Результати проведеного нами опитування учнів 1-4 класів свідчать, що насильство є одним з методів виховання в сім'ї, 17 % дітей визнали, що батьки інколи використовую фізичну силу як метод покарання, 43% - заявляють про постійні образи та погрози з боку батьків, вчителів та однолітків, 12% не стикалися з жодним з видів насильства, 3 особи не дали однозначної відповіді на питання які стосуються сексуального насильства . Найчастіше насильство до дітей чинять: інші діти (95%), батьки (68%)

та дорослі, які працюють із дітьми (39 %); від 24 до 37% дітей зазнають насильства дома, на вулиці, в школі (від практично щоденного до декількох раз на місяць).

Можна зробити висновки, що насильство зазвичай зустрічається в неблагополучних сім'ях, та сім'ях де батьки є нарко та алко залежними. Найчастіше діти зустрічаються з фізичним та психологічним насильством.

Насильство в сім'ї є серйозним порушенням прав людини, які держава має відстоювати і захищати. Серед них - право на життя і фізичну недоторканність; право не бути об'єктом знущань чи жорстокого, нелюдського або принизливого поводження; право на свободу від дискримінації за ознакою статі; право на здоровий та безпечний розвиток та ін. [6, с.55]

Погані соціально-економічні умови існування всіх типів проблемних сімей призводять до соціальної ізоляції родини, провокують хронічні стресові ситуації, які, в свою чергу, викликають фрустрацію, беспорядність, конфліктність, негативно впливаючи на психологічний клімат сім'ї. Як правило, об'єктом невдоволення дорослих в силу своєї залежності стає дитина, яка стає жертвою насилля. У таких випадках здійснюється соціальний супровід сім'ї, який передбачає надання комплексу соціальних послуг, спрямованих на подолання життєвих труднощів які виникли та збереження і підвищення соціального статусу.

Отже, насильницьке ставлення батьків до дітей та підлітків вимагає подальшої просвітницької соціальної роботи з учителями, класними керівниками, шкільними психологами щодо надання психолого-педагогічної допомоги, підтримки і супроводу всім членам проблемних сімей. Така підготовка дасть соціальним працівникам можливість проводити бесіди з проблемними підлітками на тему сімейного насилля, захисту їх прав, навчити дітей захищати себе усіма доступними правовими методами.

Таким чином, проблема насильства у нашому суспільстві потребує негайного вирішення, чіткої скоординованої діяльності громадських об'єднань громадян, місцевої влади і правоохоронних органів для власне виявлення жертв сімейного насильства, здійснення корекційної роботи з сім'єю.

Література:

1. Асанова Н.К. Жестокое обращение с детьми: основные методологические вопросы, практические и правовые аспекты / Н.К. Асанова // Руководство по предупреждению насилия над детьми / под ред. Н.К. Асановой. – М., 1997. – С. 16– 45.

2. Про попередження насильства в сім'ї: закон України № 2789–111 від 15 листоп. 2001 р. // Офіц. вісн. України.– 2001.– № 51.– С. 41–49.

3. Гжегорчик А. Духовная коммуникация в свете идеала ненасилия / А. Гжегорчик // Вопросы философии. – 1992. – № 3. – С. 54– 64.

4. Кочемировська О.О. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття. – Х.: НТМТ, 2008. – 44 с.

5. Возна Т.І. До проблеми попередження насильства в сім'ї / Т. І. Возна // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Вип. 18. – Х.:Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – С.55– 60.

6. Роменський Г.І. Домашнє насильство та шляхи його подолання / Г.І.

Макаренко В. А.

СОВРЕМЕННАЯ УКРАИНСКАЯ СЕМЬЯ: ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ СЕМЕЙНО-БРАЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ

На современном этапе развития украинского общества семья и семейное благосостояние в ценностной иерархии индивидов прочно занимают первые места. Проблемы современной семьи относятся к числу наиболее важных и актуальных. Ее значимость определяется тем, что семья – один из основных социальных институтов общества, краеугольный камень человеческой жизни. Самочувствие семьи и процессы, которые влияют на ее функционирование, не могут не волновать также общество и государство, так как стойкость этого социального института непосредственно связана с социальной безопасностью и перспективами национального развития, которое непосредственно связано с такой сферой деятельности, как экономика. Особенно важным для украинского общества, которое ищет основополагающие принципы собственного развития, является исследование проблем молодой семьи ее взаимодействия с обществом, ибо именно гармонично функционирующие молодые семьи являются залогом будущего благополучия общества.

К сожалению, приходится констатировать, что современное состояние украинской семьи не вселяет особенного оптимизма. Ее проблемы кажутся порой трудноразрешимыми. В настоящий момент в нашей печати иначе как о кризисе семьи не говорят. Встречаются даже утверждения о катастрофе семейного образа жизни, которую переживает украинское общество.

Современное состояние семьи связано с целым рядом противоречий, важнейшее из которых возникает между обществом и семьей. Кризисные изменения демографических процессов в Украине – рост количества разводов; одиноких людей; превышение уровня смертности над уровнем рождаемости; остается высокой материнская и детская смертность; смертность мужчин и женщин работоспособного возраста, через что сохраняется высокий уровень овдовения и сиротства – оказывают негативное влияние на функционирование института семьи.

Негативные явления повседневной жизни, такие, как инфляция, социальная и политическая нестабильность, отсутствие правовых гарантий, неопределенность будущего и даже сама ситуация социальных изменений дают толчок социальной дезадаптации людей во многих ее проявлениях и развитии девиаций. В новых условиях образ жизни молодой семьи рационален во всем (в том числе и по отношению к детям), подчиняется целесообразности чаще всего экономической, потом уже – духовной, эмоциональной. Молодые супруги не хотят испытывать материальные трудности, связанные с рождением и воспитанием детей. Уход женщины с работы, рост стоимости жилья, услуг и др.

существенно сокращают доходы молодой семьи. Много молодых пар считают родительство обременительными и несвоевременными. К тому же, для реализации потребности в отцовстве для современным супругам достаточно иметь одного ребенка.

Кроме снижения рождаемости в брачно-семейной сфере наблюдаются и другие негативные тенденции демографического характера: откладывание заключения брака, высокий уровень разводов, сокращение среднего размера семьи, увеличение доли однодетных и уменьшение числа двух- и трёхдетных семей, увеличение количества детей, которые родились вне брака, существенный рост числа неполных семей, феномен сознательной бездетности, социальное сиротство.

Обобщив представленные в публикациях украинских и зарубежных исследователей позиции, зафиксируем основные проблемы молодых семей, активно обсуждаемые в научном дискурсе.

В первую очередь, речь идёт о материально-бытовых трудностях. В большинстве работ справедливо указывается на объективно недостаточный уровень материальной и финансовой обеспеченности молодых семей, чей доход обычно в разы ниже, чем в среднем по государству. При этом необходимо учитывать, что эта категория семей отличается повышенными материальными и финансовыми потребностями в связи с необходимостью приобретения жилья, организации быта, воспитания детей.

Сопутствующей является проблема трудоустройства молодых специалистов, связанная с рядом объективных и субъективных факторов, основные из которых: высокий уровень безработицы о государстве; низкая конкурентоспособность молодых людей на рынке труда, в первую очередь, в связи с отсутствием опыта работы (как следствие, низкая зарплата, особенно в бюджетной сфере); достаточно высокий уровень притязаний, особенно у молодых людей с высшим образованием, что также затрудняет поиски подходящей работы, и многое другое.

Кроме того, нужно отметить, что деятельность по улучшению благосостояния осуществляется, как правило, вне семьи и предусматривает достижение ряда целей, которые не имеют прямого отношения к семье и постепенно становятся самостоятельной ценностью, например, повышение уровня образования, квалификации и тому подобное. К тому же повышение уровня благосостояния семьи существенно изменяет ее стиль жизни и создает новые возможности для развития внесемейных ориентаций, а это, в свою очередь, может привести к тому, что улучшение материальных условий будет использовано для удовлетворения других запросов.

Отдельным пунктом необходимо отметить жилищную проблему, являющуюся одной из важнейших для молодых семей. Сокращение жилищного строительства, свертывание практики предоставления бесплатного жилья государством и недоступное из-за дороговизны жильё на рынке недвижимости привели к широкому распространению многопоколенных семей, проживающих под одной крышей. Такая ситуация имеет массу последствий. Во-первых, отсутствие нормальных жилищных

условий зачастую побуждает молодые семьи откладывать рождение детей или ставит перед необходимостью ограничиваться рождением одного ребёнка. Кроме того, затрудняется процесс психологической адаптации к семейной жизни, который и сам по себе является серьёзной проблемой для молодой семьи.

С началом существования семьи традиционно возникают морально-психологические трудности, связанные с согласованием мировоззрения, идеалов, интересов, ценностных ориентаций, установок, личностных и характерных особенностей супругов, а также представлений о распределении семейных ролей. Если этот процесс развёртывается на глазах и при активном участии старших поколений – неизбежны конфликты и дополнительные сложности, делающие молодую семью особенно уязвимой.

Следует принимать во внимание также тот факт, что существенно изменились духовно-этические ориентиры молодежи на получение образования, престижную работу, что неизбежно отодвинуло возраст вступления в брак. Повлияло также повышение культуры отношений между полами: личное счастье, удовольствие, семейными и интимными отношениями становятся жизненными приоритетами для молодежи. Растет ориентация на эмоциональную сферу личности, её ощущения, настроения, стремления.

Снижение уровня жизни, вызванное резким уменьшением доходов, ростом уровня безработицы вследствие экономического кризиса, привело к ограничению и других потребностей – бытовых, физиологических, социокультурных, духовных. Одной из серьёзнейших проблем семьи в современной Украине является её экономическая нестабильность, социальная незащищённость и повышенная психологическая уязвимость. В свою очередь, это порождает её дезорганизацию, внутренние деструктивные процессы, конфликты и, в конечном итоге, ведет к распаду. Вследствие этого – страдания, нервные заболевания, асоциальное поведение, стрессы, беспризорность детей, безответственность, безразличие, аморальность и жестокость родителей.

Следовательно, современная семья должна не только сохранить, но и возобновить свой статус главного звена в воспитании ребенка: обеспечить ему надлежащие материальные и педагогические условия для физического, морального и духовного развития. Вместе с тем, молодая семья нуждается как в материальной, так и в социальной, психологической, педагогической и культурологической помощи. Именно поэтому семейная политика на государственном уровне должна быть ориентирована на предоставление социальной помощи семьям, особенно молодым.

Литература:

1. Социологический мониторинг «Украинское общество» [Электронный ресурс]. – Режим доступа на: <http://and-zotkin.narod.ru/offer.htm>.

2. Ноур А. М. Особливості становлення та розвитку молодих сімей в Україні // Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С.61-71.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВАЯ БАЗА СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С
НЕБЛАГОПОЛУЧНЫМИ СЕМЬЯМИ В РФ

Семья является первым воспитательным институтом, взаимосвязь с которым человек испытывает в течение всей жизни. Именно в семье зарождаются основы нравственности и морали человека, формируются нормы поведения, проявляются внутренний мир и индивидуальные качества личности. Семья способствует самоутверждению человека, стимулирует его социальную и творческую активность. Несомненно, современное общество заинтересовано в создании благоприятных условий для развития семьи. Однако в каждом обществе есть семьи, являющиеся неблагополучными.

По определению Сухогозовой И. Г. неблагополучные семьи – это семьи полностью или частично утратившие свою функцию по воспитанию детей, созданию им нормальных условий для проживания, негативно влияющие на психическое состояние ребёнка, создающие угрозу его жизни и здоровью [1, с. 9].

В.М. Целуйко определяет неблагополучную семью – как семью, в которой нарушена структура, обесцениваются или игнорируются основные семейные функции, имеются явные или скрытые дефекты воспитания, в результате чего появляются «трудные дети» [2, с. 14].

В научной литературе нет четкого определения понятия семейное неблагополучие: каждый автор вкладывает в него свой смысл. Поэтому в разных источниках наряду с понятием «неблагополучная семья» можно встретить такие: «деструктивная семья», «дисфункциональная семья», «семьи группы риска», «негармоничная семья» и др. Как правило, проблемы, с которыми сталкиваются подобные семьи, касаются социальной, правовой, материальной, медицинской, психологической, педагогической и других сторон ее жизни. При этом только один вид проблем встречается довольно редко, поскольку все они взаимосвязаны и взаимообусловлены.

Не подлежит сомнению тот факт, что современный институт семьи нуждается в неотложных правовых мерах по укреплению, особенно это касается неблагополучных семей. основополагающими документами нормативно-правовой базы социальной работы с семьей и детьми являются Конституция Российской Федерации и Федеральные законы.

В статье 7 Конституции РФ говорится: «Российская Федерация – социальное государство, политика которого направлена на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека. В Российской Федерации ... обеспечивается государственная поддержка семьи, материнства, отцовства и детства ...» [3, ст. 7].

Важную роль в осуществлении социальной работы с неблагополучной семьей сыграли указы Президента Российской Федерации, в которых рассматриваются конкретные вопросы социальной защиты этой категории населения.

Так, в Указе Президента Российской Федерации от 1 июня 1992 года № 543 «О первоочередных мерах по реализации Всемирной декларации об обеспечении выживания, защиты и развития детей в 90-е годы» проблема выживания, защиты и развития детей признана приоритетной. Правительство Российской Федерации обеспечило разработку и утверждение перечня обязательных бесплатных социальных учреждений для женщин и детей, предоставление которых гарантировано государством, а также создание проектов нормативных актов о государственной системе социальной помощи семье и детям.

Был принят закон «Об основах социального обслуживания населения в Российской Федерации» от 2 августа 1995 года обеспечивающий правовое регулирование социального обслуживания населения, семьи, детей, в том числе неблагополучных семей. Закон определяет содержание основных понятий в области социального обслуживания, а также принципы, на которых основывается предоставление социальных услуг (адресность, доступность, добровольность, гуманность, конфиденциальность, профилактическая направленность, приоритетность предоставления социальных услуг несовершеннолетним, находящимся в трудной жизненной ситуации).

В настоящем Федеральном законе применяются следующие основные понятия [4, ст. 3]:

- социальные службы – предприятия и учреждения независимо от форм собственности, предоставляющие социальные услуги, а также граждане, занимающиеся предпринимательской деятельностью по социальному обслуживанию населения без образования юридического лица;

- клиент социальной службы – гражданин, находящийся в трудной жизненной ситуации, которому предоставляются социальные услуги;

- социальные услуги – действия по оказанию отдельным категориям граждан в соответствии с законодательством Российской Федерации, клиенту социальной службы помощи, предусмотренной Федеральным законом;

- трудная жизненная ситуация – ситуация, объективно нарушающая жизнедеятельность гражданина (инвалидность, неспособность к самообслуживанию в связи с преклонным возрастом, болезнью, сиротство, безнадзорность, малообеспеченность, безработица, отсутствие определенного места жительства, конфликты и жестокое обращение в семье, одиночество и тому подобное), которую он не может преодолеть самостоятельно.

Данный закон определяет учреждения и предприятия социального обслуживания, оказывающие предоставление социальных услуг неблагополучным семьям [4, ст. 17]:

- комплексные центры социального обслуживания населения;
- территориальные центры социальной помощи семье и детям;
- центры социального обслуживания;
- социально-реабилитационные центры для несовершеннолетних;
- центры помощи детям, оставшимся без попечения родителей;
- социальные приюты для детей и подростков;

- центры психолого-педагогической помощи населению;
- центры экстренной психологической помощи по телефону;
- дома ночного пребывания.

Следует выделить Указ Президента Российской Федерации от 6 сентября 1993 года «О профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, защите их прав», который установил, что государственную систему профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, защиты их прав должны составлять комиссии по делам несовершеннолетних, органы опеки и попечительства, специализированные учреждения (службы) органов социальной защиты населения, образования, здравоохранения, органов внутренних дел, службы занятости населения, а также иные органы и учреждения, осуществляющие в пределах своей компетенции меры по профилактике правонарушений несовершеннолетних и защите их прав.

Данный указ послужил основой для создания Федерального закона от 24 июня 1999 г. № 120-ФЗ «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних». Именно этот закон определяет понятие «семья, находящаяся в социально опасном положении – семья, имеющая детей, находящихся в социально опасном положении, а также семья, где родители или иные законные представители несовершеннолетних не исполняют своих обязанностей по их воспитанию, обучению и (или) содержанию и (или) отрицательно влияют на их поведение либо жестоко обращаются с ними» [5, ст. 1].

Данный закон направлен на проведение профилактических мероприятий, способствующих предотвращению появления неблагополучных семей. Так основными задачами деятельности по профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних являются [5, ст. 2]:

- предупреждение безнадзорности, беспризорности, правонарушений и антиобщественных действий несовершеннолетних, выявление и устранение причин и условий, способствующих этому;
- обеспечение защиты прав и законных интересов несовершеннолетних;
- социально-педагогическая реабилитация несовершеннолетних, находящихся в социально опасном положении;
- выявление и пресечение случаев вовлечения несовершеннолетних в совершение преступлений и антиобщественных действий.

Деятельность по профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних основывается на принципах законности, демократизма, гуманного обращения с несовершеннолетними, поддержки семьи и взаимодействия с ней, индивидуального подхода к несовершеннолетним с соблюдением конфиденциальности полученной информации, государственной поддержки деятельности органов местного самоуправления и общественных объединений по профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, обеспечения ответственности должностных лиц и граждан за нарушение прав и законных интересов несовершеннолетних.

Для детей из неблагополучных семей закон предусматривает организацию деятельности специализированных учреждений для

несовершеннолетних, нуждающихся в социальной реабилитации [5, ст. 13]. К ним относятся:

- социально-реабилитационные центры для несовершеннолетних, осуществляющие профилактику безнадзорности и социальную реабилитацию несовершеннолетних, оказавшихся в трудной жизненной ситуации;

- социальные приюты для детей, обеспечивающие временное проживание и социальную реабилитацию несовершеннолетних, оказавшихся в трудной жизненной ситуации и нуждающихся в экстренной социальной помощи государства;

- центры помощи детям, оставшимся без попечения родителей, предназначенные для временного содержания несовершеннолетних, оставшихся без попечения родителей или иных законных представителей, и оказания им содействия в дальнейшем устройстве.

В специализированные учреждения для несовершеннолетних, нуждающихся в социальной реабилитации, круглосуточно принимаются в установленном порядке несовершеннолетние:

- оставшиеся без попечения родителей или законных представителей;

- проживающие в семьях, находящихся в социально опасном положении;

- заблудившиеся или подкинутые;

- самовольно оставившие семью, самовольно ушедшие из образовательных учреждений для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, или других детских учреждений, за исключением лиц, самовольно ушедших из специальных учебно-воспитательных учреждений закрытого типа;

- не имеющие места жительства, места пребывания и (или) средств к существованию;

- оказавшиеся в иной трудной жизненной ситуации и нуждающиеся в социальной помощи и (или) реабилитации.

Анализ правовых документов показал, что спектр правовых действий, определенный данными федеральными законами, направлен не только на профилактику семейного, но и детского неблагополучия. Во многом это объясняется тем, что неблагополучные семьи, как правило, имеют детей. Поэтому современные российские нормативно-правовые документы в области социальной работы с неблагополучной семьей должны отражать специфику правовой защиты семьи и детей в комплексе.

Литература:

1. Сухогузова И. Г. Социально-педагогическое сопровождение неблагополучных и проблемных семей // Социальный педагог в школе. – Вып. 2 / авт.-сост. И.Ю. Фомичёва и др. – Волгоград: Учитель, 2011. – 254 с.

2. Целуйко В. М. Психология неблагополучной семьи. – М.: изд-во Владос-Пресс, 2006. – 223 с.

3. Конституция Российской Федерации // [<http://www.constitution.ru/>].

4. ФЗ № 195-ФЗ от 2.08.1995 г. «Об основах социального обслуживания населения в Российской Федерации» // [<http://base.consultant.ru>].

5. ФЗ № 120-ФЗ от 24.06.1999 г. «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» // [<http://base.garant.ru/>].

ПАТРІОТИЗМ ЯК ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ НА
МАТЕРІАЛАХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ.

В період ринково-демократичних трансформацій ситуація в країні багато в чому визначається тим, носіями яких цінностей є молодь. Сучасна українська молодь народилася і виросла в умовах кардинальної зміни системи цінностей.

По суті, структурна трансформація цінностей молодих людей в умовах радикальних українських реформ є не стільки відомим соціальним процесом, скільки соціальною і гуманітарною проблемою. Тотальна криза породила ситуацію глибокої світоглядної дезорієнтації в молодіжному середовищі і не слід сподіватися на те, що ситуація вирішиться сама собою. З одного боку, відбулася латентна ерозія норм і зразків поведінки молоді, яка деформувала існуючий механізм міжпоколіннісної передачі традиційних цінностей. З іншого, – змінилася смислова інтерпретація таких базових понять як «свобода», «справедливість», «праця», «достаток», «життєвий успіх». Події останніх років показали, що ми мало знаємо глибинні зміни, що відбулися в свідомості молодих людей, адже молодь є найважливішим ресурсом розвитку будь-якої держави. Вона виступає ініціатором і рушійною силою прогресу [1, с. 130].

Сільська молодь - це різноманітна група як за віком, так і за соціальним статусом, інтересами, потребами та соціальними ролями. Специфічними рисами сільської молоді є: певний спосіб життя, який визначається середовищем перебування особистості (сільським регіоном); специфічний характер свідомості, моралі та ментальності; раннє залучення до праці в аграрному секторі; велика залежність від суспільної думки у просторово обмеженому сільському середовищі; специфічність процесів соціалізації, професіоналізації та набуття відповідного соціального статусу (перевага впливу на особистість природно-історичних чинників над соціально-економічними) [2, с. 196].

За своїми віковими характеристиками сільська молодь за сучасних умов в цілому ідентична молоді взагалі й містить у своєму складі головні вікові когорти з властивими їм особливостями етапів самовизначення. Але за якісними характеристиками процесів соціалізації та професіоналізації сільська молодь відрізняється від міської обмеженішими стартовими умовами соціальної та професійної мобільності; зазвичай більш раннім залученням до продуктивної виробничої діяльності, нижчим за якісними показниками рівнем освіти тощо.

Серед сільської молоді виокремлюються групи - старшокласники загальноосвітніх шкіл, учні професійно-технічних закладів аграрного профілю (ПТНЗ), студенти технікумів і коледжів, а також вищих навчальних закладів, які готують фахівців для сільського господарства.

Система ціннісних орієнтацій сільської молоді має декілька таких принципових моментів: по-перше, її соціально-професійні та поселенські орієнтації формуються тільки через систему ціннісних орієнтацій; по-

друге, внаслідок обмеженості власного професійного й соціального досвіду, розмитості стартових уявлень про мету та сенс життя ціннісні орієнтації більшості сільської молоді, особливо її молодших вікових когорт, мають загальний характер; по-третє, вихідним пунктом формування її ціннісних орієнтацій є діалектична суперечність між особистісними ідеалами та реальним соціальним досвідом, який реалізується через особливості сільського способу життя; по-четверте, система ціннісних орієнтацій сільської молоді має тенденцію до трансформації під впливом соціальних переміщень різних її верств; по-п'яте, для сільської молоді характерною є конфліктність між наявною системою ціннісних орієнтацій та умовами їх реалізації на практиці [2, с. 198].

Суспільство не подає сільській молоді чіткого сигналу – на що саме вона має орієнтуватися. Майже її половина не має головного орієнтиру самовизначення. Сільський соціум певною мірою коригує механізми самовизначення молоді, але лише деякі корективи сприймаються нею беззаперечно, а інші зустрічають спротив. І все ж загальнолюдські ідеали добра, свободи і справедливості в цілому не піддаються впливові змін у суспільстві. Для більшості теперішніх молодих людей ці гуманістичні ідеали – основа їхньої самоактуалізації [3, с.102].

В українському суспільстві, що склалось і розвивається, засвоєння патріотичних цінностей і норм життя – це перш за все об'єктивний, керований процес. Патріотизм не закладений в генах, він явище соціальне по своїй природі і тому не успадковується, а формується. В Україні, по причині запровадженій по західному зразку «реформи школи», зруйновані базові, історично складені суспільні цінності, серед яких важливу роль в підтримці життєспроможності, виробленні державної системи відігравав патріотизм. Внаслідок цього у нас в країні активно розвинувся патріотичний нігілізм – неприйняття позитивної цінності Батьківщини як такої, тобто неприйняття особливого і незамінного місця Батьківщини в системі людських цінностей [4, с. 13].

Проаналізувавши результати соціологічного дослідження «Патріотизм у розумінні сучасної сільської молоді» можна зробити висновок, що в української молоді все ж таки проявляється в певній мірі патріотизм: у відчутті пошани до своєї країни, у знанні історичного минулого, активності у громадському житті країни. У цьому не останню роль відіграє сімейне виховання. Але реалії життя дуже негативно впливають на рівень патріотизму.

На матеріалі соціологічного дослідження проаналізовано ставлення сільської молоді Дніпропетровського регіону до процесів, що відбуваються у нашій державі, до орієнтирів її майбутнього розвитку. Аудиторія дослідження: сільська молодь віком від 16 років до 21 року, школярі та студенти.

Переважає більшість опитаних респондентів, а саме 87% вважає себе українцями, що є позитивним показником, але в той же час 10% опитаних байдужа приналежність до української нації, а 3% опитаних взагалі не вважають себе українцями.

56% впевнено можуть назвати себе патріотом своєї держави, 30%

важаються з відповіддю на дане запитання, 12% швидше за все, не можуть назвати себе патріотом, а 2% категорично не вважають себе патріотом України.

45% респондентів згодні, що кожен українець має бути носієм патріотичних ідей і цінностей, але найбільша частина опитаних – 53% лише частково погоджується з таким твердженням, 2% - взагалі не згодні.

Переважає більшість опитаної молоді вважає актуальним патріотичне виховання – 55%, частково актуальною проблемою його вважає 43% і 2% опитаних не вважають його таким. Результати відповідей на це питання свідчать про те, що патріотизм для людей – цінність третьорозрядна, але повинна бути в ряді провідних цінностей, таких як справедливість, порядок, стабільність, добробут.

Для опитаної молоді найбільш важливими складовими елементами патріотизму являються: знання історії своєї держави, відстоювання її інтересів – 26%; спілкування українською мовою – 25%; дотримання національних звичаїв і традицій – 22%. Дещо менше значимими є розуміння сутності національної ідеї – 10%; сприяння своєю професійною діяльністю всебічному розвитку Батьківщини – 17%. Отже, опитана сільська молодь має таке бачення справжнього патріота України:

- це людина, що знає своє минуле й шанує його;
- людина, що готова відстоювати державні інтереси;
- людина, яка плекає і збагачує свою мову;
- людина, яка віддана своєму народу;
- людина, що чесно робить свою працю заради процвітання свого краю.

Головним приводом для гордості за Україну для молоді люди називають великих українців – 25%, історичне минуле країни – 22%. За ними слідують такі варіанти як: «це місце, де я народився і виріс» – 18%; «мова мого народу» – 17%; «здобутки моєї країни» - 13%; «це місце, де я проживаю» - 5%.

64% опитаних пишаються, коли їх називають українцями, 31% опитаних байдужі до цього, 5% не пишаються, коли їх називають українцями. Цікаво також розглянути питання, щодо мови спілкування сільської молоді: 46% опитаної молоді розмовляють суржиком, 24% опитаних розмовляють українською лише коли до них звертаються українською, 22% в усіх сферах свого життя спілкуються українською, 4% спілкується українською лише з родиною, ще 4% зізнаються, що погано розмовляють українською мовою.

50% опитаної молоді вважає, що держава приділяє недостатньо уваги патріотичному вихованню, 26% вважають, що частково ця увага приділяється, 18% опитаних вважають, що держава зовсім не приділяє уваги цьому питанню і лише 6% стверджують, що патріотичному вихованню держава приділяє достатньо уваги. І справді, багато залежить від того, що робить державна влада для того, щоб громадяни відчували до неї довіру і в сфері пропаганди, і в сфері знань історії, і в сфері віри в те, що можна бути успішним на своїй території, у своїй країні. Такий результат свідчить про необхідність вирішення виховних проблем в українському суспільстві, які здатні впливати на підняття патріотичних настроїв серед

громадян. Тому необхідна ефективна соціальна програма патріотичного виховання молоді, яка б всебічно сприяла зростанню патріотизму і включала б в себе: активізацію інформаційно-пропагандистської роботи з патріотичного виховання, посилення патріотичної спрямованості програм радіомовлення, телебачення, матеріалів друкованих ЗМІ, підтримку виробництва вітчизняної кінопродукції, видання творів, постановку спектаклів, спрямованих на патріотичне виховання всіх категорій громадян України, посилення співпраці влади з патріотичними громадськими об'єднаннями; комплексна реалізація програм патріотичного виховання молоді на всіх рівнях. Відсутність єдиної оцінки та трактування найважливіших історичних подій, великих наукових звершень, досягнень і військових перемог попередніх поколінь призводить до дефіциту загальноновизнаних, позитивних, героїчних прикладів, якими має пишатися підрастаюче покоління, не сприяє створенню системи переконань у тому, що бути патріотом своєї країни є життєво необхідним [25, с.45].

Література:

1. Жабінець Н.В. Зміна цінностей в умовах трансформації українського суспільства / Н.В. Жабінець // Нова парадигма : Альманах наукових праць. – Запоріжжя, 2001. – № 20. – С. 129-134.
2. Чигрин В.О. Теоретико-методологічний аналіз поняття «сільська молодь» // Культура народів Причорномор'я. - 2004.-№ 50.- Т.2.- С. 196-200.
3. Плоский К.В. Участь молоді у розвитку місцевої демократії в Україні: проблеми та перспективи / К.В. Плоский // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С. 101-111.
4. Чигрин В.О. Державна молодіжна політика та проблеми сільської молоді України / Молодіжна політика: проблеми і перспективи // Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, Дрогобич, 10-11 травня 2007 року. / Наук. ред. С. Щудро. – Дрогобич: Вимір, 2007. – С. 10-15.
5. Лук'янова Н.В. Державна молодіжна політика в Україні [Електронний ресурс] / Н.В. Лук'янова // Віче. – 2009. – № 22. – С. 15 – 26. – Режим доступу до журн.: <http://www.viche.info/journal/1740>

Савинов С. С.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ С ЛИЦАМИ, СКЛОННЫМИ К ДЕВИАНТНОМУ ПОВЕДЕНИЮ

Постановка проблемы. Современное состояние нашего общества характеризуется серьезными психологическими трудностями. Одной из наиболее глобальных является проблема девиантного поведения, которое, как правило, закладывается в подростковом возрасте в связи с противоречивостью подростков, их склонностью впадать в крайности, зависимостью от внешних влияний. Именно под влиянием данных особенностей связано появление именно в этот возрастной период серьезных социальных проблем, к которым относятся ранняя алкоголизация, токсикомания и наркомания, делинквентное (противоправное) поведение, суициды (самоубийства). К проблеме

суицидов в последнее десятилетие приковано особое внимание в связи с увеличением количества суицидов и покушений на самоубийство, которые происходят в большинстве стран мира, что отрицательно сказывается на состоянии экономики, общественного порядка, моральных и духовных основах. Именно поэтому проблема выявления и предотвращения суицидального риска как разновидности девиантного поведения является актуальной и первостепенной задачей в практической деятельности, как практических психологов, так и специалистов центров социальных служб.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемой изучения феноменологии, причин, источников и видов девиантного поведения в современной науке занимаются такие ученые как Г. Абрамова, С. Бородулина, М. Галагузова, Е. Змановская, Е. Ильин, И. Подласый, Л. Шнейдер и др. Основу исследования феномена суицидального поведения составили философские и социологические исследования А. Абрумовой, В. Бачинина, Н. Бердяев, В. Кобыльченко, А. Кони, К. Маннингера, В. Москальца, Л. Орбан-Лембрик, Г. Сейдена, В. Франкла, З. Фрейда, Э. Фромма, Э. Шнейдмана и других исследователей.

Цель исследования заключается в обобщении теоретических подходов к проблеме суицидального поведения как разновидности девиации и экспериментальной проверке особенностей проявления суицидальных тенденций у подростков с целью разработки рекомендаций для профилактики данного феномена.

Результаты исследования. Проблему девиантного поведения рассматривают многие науки. С. Головин отмечает, что под девиантным поведением понимается система поступков или отдельные поступки, которые противоречат принятым в обществе правовым или моральным нормам и ролевым назначениям [3, с.65].

Л. Шнейдер в своих научных исследованиях выделяет основные группы отклоняющегося поведения: антисоциальное (делинквентное) поведение, асоциальное (аморальное) поведение, аутодеструктивное (саморазрушительное) поведение [4, с. 32-34]. Дальнейший анализ научной литературы показал, что в настоящее время особое внимания следует уделить более подробному рассмотрению именно последнего вида девиантного поведения.

По информации Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) во второй половине XX века самоубийства вышли на третье место среди причин смерти. Статистика свидетельствует о постоянном росте смертности, связанной с суицидальными действиями, и распространенности незаконченных попыток самоубийства в последние десятилетия во всем мире. Ежегодно более чем полмиллиона человек на планете заканчивает жизнь самоубийством, а согласно прогнозу ВОЗ к 2020 году в мире произойдет около 1,5 млн. таких случаев [8, 9]. За время существования независимой Украины вследствие самоубийств погибло 207609 лиц. Каждый год за последние десятилетия добровольно уходят из жизни свыше 10000 человек. По статистике около трети суицидов совершают именно подростки.

Н. Сабат отмечает, что суицид – это сознательное желание лишиться

себя жизни. В последние годы во многих странах интенсивно развивается суицидология – междисциплинарная область знаний. Современное общество является нестабильным, стрессогенным для индивида. Поэтому люди часто переживают кризисные ситуации. Именно поэтому проблема суицидального поведения является весьма актуальной [3, с. 64-65].

А. Бек в своих исследованиях выделяет составляющие суицидального поведения: 1) пассивные суицидальные мысли; 2) антивитаальные тенденции; 3) суицидальные замыслы; 4) суицидальные намерения [2, с. 19-20].

При оценке конкретных суицидальных актов многое зависит от мотивов и обстоятельств. Классификация наиболее значащих мотивов предложена С. Бородиным и А. Михлиным [5, 9]. Они выделяют индивидуально-семейные конфликты, семейные конфликты, разводы, болезнь или смерть близких, одиночество, несчастная любовь, обиды со стороны окружающих; состояние здоровья; конфликты, связанные с антисоциальным поведением суицидента; конфликты, связанные с работой или обучением; материально-бытовые трудности и др.

Проблема диагностики суицидального риска представляется чрезвычайно актуальной. Очень часто перед психологом становится вопрос о диагностике суицидального риска у подростка, который находится в кризисной ситуации. В это время не существует универсальной психодиагностической методики для определения суицидального риска.

С целью выявления признаков суицидального поведения среди подростков было проведено экспериментальное исследование, в котором приняли участие ученики 8-го класса в возрасте 13-14 лет, в количестве 19 человек.

В ходе экспериментального исследования был использован набор диагностических методик (опросник А. Басса – А. Дарки, опросник суицидального риска Т. Разуваевой, опросник Р. Айзенка «Самооценка психических состояний») который позволил выявить признаки суицидального поведения среди подростков экспериментальной выборки.

В ходе диагностического исследования были получены следующие результаты: по методике А. Басса – А. Дарке высокий индекс агрессивности имеют 21% подростков, средний – 15,8% учеников, доминирует низкий уровень – его установлено у 63,16% подростков. Высокий уровень враждебности имеют 36,84% учеников, средний – 63,16% опрошенных, низкий уровень констатирован не был.

По опроснику суицидального риска Т. Разуваевой у 57,89% подростков снижены желание привлечь внимание окружающих к своим несчастьям, в наличии стремление добиться сочувствия и понимания. Высокой готовностью реагировать на психотравмирующие ситуации непосредственно эмоционально не отличается ни один из испытуемых, но у 21% есть средний уровень доминирования эмоций над интеллектуальным контролем в оценке ситуации. У большинства подростков эти показатели снижены (57,89%) или совсем низкие (21%). Также большинство подростков имеет сниженное (47,36%) или совсем низкое (31,6%) восприятие себя, ситуации, и, возможно, собственной жизни в целом

как явления исключительного, не похожего на другие. Сниженный уровень инфантильного максимализма ценностные установки выявлены у 47,36% учеников. Низкий уровень распространения на все сферы жизни содержимого локального конфликта в какой-то одной жизненной сфере у 5,3%. У 42,1% максимализм совсем отсутствует.

По опроснику Г. Айзенка «Самооценка психических состояний», в экспериментальной выборке высокий уровень показателей установлен лишь по шкале «Агрессивность» и «Ригидность». Показатели среднего и низкого уровня по шкалам «Тревожность» и «Фрустрация» являются довольно похожими – девять и десять учеников соответственно по уровням.

Полученные в ходе экспериментального исследования результаты показали наличие признаков суицидального поведения и необходимость разработки рекомендации из профилактики суицидальных рисков среди подростков.

Как отмечает В. Кобыльченко, в организации социальной работы по борьбе с самоубийствами особую роль играют специалисты социальных служб, одним из важных направлений, в работе которых является профилактика самоубийств [5, с.34-37]. Исключительно ответственным этапом профилактики самоубийств является предоставление помощи суициденту со стороны социального работника.

В исследованиях по вопросам профилактики рекомендуется делать акцент в работе по предупреждению самоубийств на коммуникативный уровень, направлять усилия на сохранение социальных связей потенциальных суицидентов с семьями, родственниками, соседями, которые могут играть важную роль в снижении уровня самоубийств [2, 4, 9].

Выводы. Таким образом, анализ социально-психологической литературы позволяет определить, что девиантное (отклоняющееся) поведение – это поведение индивида или группы, которые не отвечает общепринятым нормам, в результате чего эти нормы ими нарушаются. Одним из видов девиантного поведения, которое вызывает особый интерес исследователей, и беспокойство специалистов, является суицидальное поведение, которое выступает сложным социально-психологическим явлением, которое набирает в нашем обществе черты «пандемии».

Сложность феномена самоубийства заключается, прежде всего, в том, что понять состояние человека, который совершил суицид – чрезвычайно тяжело, поскольку каждый отдельный случай имеет собственные индивидуальные особенности. С целью выявления признаков суицидального поведения среди подростков было организовано и проведено экспериментальное исследование, результаты которого показали наличие признаков суицидального поведения и необходимость разработки рекомендации по профилактике суицидальных рисков среди подростков.

В ходе исследования было выявлено, что профилактика является частью большой программы по предотвращению самоубийств, которая должна осуществляться комплексно многими специалистами. Основными

направленнями роботи соціальних працівників в сфері запобігання самоубійствам повинні виступати два основні напрямки: превентивний і інтервентний.

Література:

1. Амбрумова А. Г. Індивідуально-психологічні аспекти суїцидального поведіння / А. Г. Амбрумова // Актуальні проблеми суїцидології. – М. : Прес, 1988. – С. 40 – 52.
2. Бек А. Методи роботи з суїцидальним пацієнтом / А. Бек // Журнал практичної психології та психоаналізу. – 2003. – №1. – С. 18 – 21.
3. Вашека Т. В. Рання діагностика та профілактика суїцидального поведіння в підлітковому віці / Т. В. Вашека // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №6. – С. 64 – 66.
4. Змановська Е. В. Девиантологія: Психологія відхиляючого поведіння / Е. В. Змановська. – М. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 288 с.
5. Кобыльченко В. В. Проблема підліткового суїциду / Психологія суїцидального поведіння: Діагностика, корекція, профілактика: сб. наук. пр. / За заг. ред. С. І. Яковенко. – К. : РВВ КІВС, 2000. – С. 34 – 37.
6. Личко А. Е. Типи акцентуацій характеру та психопатій у підлітків / А. Е. Личко. – М. : ЕКСМО – Прес, 2000. – 416 с.
7. Москаленко В. Проблема самоубійств в Україні / В. Москаленко, О. Напреєнко, Г. Пилигіна // Охорона здоров'я України. – 2008. – № 2. – С. 29–33.
8. Пилигіна Г. Я. К проблемі самоубійств на Україні / Г. Я. Пилигіна // Матеріали міжнародної конференції психіатрів. – М. : Ампатор, 1998. – С. 93– 96.
9. Проблеми профілактики та реабілітації в суїцидології / Під ред. В. В. Ковалева. – М. : Владос, 1994. – 323 с.

Сорокіна Л. М., Шеломовська О.М.

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ У ПРОДУКТАХ КУЛЬТУРНОГО ВИРОБНИЦТВА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У сучасному світі існує достатньо велика кількість чинників, які здійснюють вплив на гендерно-ролеву соціалізацію індивіда. До спеціальних культурних прийомів, які сприяють закріпленню «чоловічої» і «жіночої» ідентичностей, належать освіта, громадська думка, твори літератури і мистецтва, реклама, засоби масової інформації, телебачення, інтернет, і т.д. Цей арсенал засобів спрямований на відтворення традиційних уявлень про ролі чоловіків і жінок, завдяки чому відбувається підтримка і відтворення соціальних норм.

Формування гендерних ролей та гендерної ідентичності являє собою складний соціальний процес, який починає закладатися ще в дитинстві, і закладає основи подальшої суспільної діяльності. Узагальнюючи наукові розробки з цієї проблематики, зазначимо, що становлення статевої ідентичності передбачає поетапну зміну чотирьох стадій: гендерну ідентифікацію (віднесення дитиною себе до тієї або іншої статі); гендерну константу (розуміння, що гендер постійний і змінити його не можна); диференціальне наслідування (бажання бути найкращим хлопчиком або дівчинкою) і гендерну саморегуляцію (дитина починає контролювати свою

поведінку, використовуючи санкції, які вона застосовує сама до себе).

Важливе значення в процесі формування гендерної ідентичності має ступінь розвитку демократичних інститутів і наявність або відсутність гендерної асиметрії в сферах суспільного життя. Так, наприклад, політична сфера завжди вважалася прерогативою чоловіків. В цілому по Європі доля жінок в парламентах світу складає 22,3%, а в арабських країнах – 10,7%. Незважаючи на те, що останні роки спостерігається тенденція до збільшення кількості жінок в політиці – з 2001 по 2011 р. їх кількість зросла на 40% – з 14% до 19,5%, воно все ще не досягло рівня, рекомендованого ООН – 30%. Перші місця за кількістю жінок в парламенті в 2012 р. зайняли Руанда – 56%, Андорра – 50% і Куба – 45%. Перше місце серед країн Євросоюзу та четверте місце в світовому рейтингу займає Швеція – 45% жінок-парламентарів. Що ж стосується України, то вона знаходиться на 151 місці світового рейтингу (останнє серед всіх країн пострадянського простору) і нараховує лише 9% жінок в парламенті. В той же час за рівноправ'ям жінок наша держава знаходиться на 64-му місці зі 154 можливих. Такий стан речей, на нашу думку, обумовлено специфікою виховання та традиційними уявленнями про ролі чоловіків і жінок. Виховання хлопчиків традиційно носить агресивний характер, оскільки чоловік повинен бути сильніше енергійно і агресивніше за жінку. Дівчатка виховуються як фізично, так і психологічно беззахисними, що стає сприятливим чинником ухвалення насильства над собою. Жінкам відводиться роль хатніх господарок, яким довірено займатися домашньою працею і вихованням дітей. Соціальне положення жінки, її роль, в суспільстві має свої особливості залежно від країни і її культурних звичаїв. Звичайним явищем є перевага в правах чоловіків над жінками, особливо яскраво виражене в деяких ісламських країнах.

Що ж до репрезентації чоловічих образів у продуктах масової культури, то, на нашу думку, слід виділяти завойовницький, класичний, егоцентричний та стриманий типи репрезентації. Завойовницький тип гендерної репрезентації найчастіше зустрічається у сучасних бойовиках, класичний – в мелодрамах, егоцентричний – у сучасній рекламі, а стриманий – найменш представлений у продуктах масової культури, але він існує і виступає допоміжним для створення повної картини зображення різних типів чоловіків в сучасному суспільстві.

Серед жіночих образів доцільно виділяти ліберальний, традиціоналістський і споживацький типи. Найчастіше ліберальний образ репрезентується в кіноіндустрії та рекламі. Для традиціоналістського типу жінки головними рисами є відданість чоловікові, релігійність, багатодітність. Споживацький тип репрезентації жінки, пов'язаний з західною постіндустріальною традицією вибудовування жіночій ідентичності. Споживацький тип репрезентується майже у всіх продуктах масової культури, таких як: мильні опери, «романтична белетристика» в м'яких обкладинках, більшість різновидів поп-музики. Також цей тип репрезентації успішно використовується в рекламі. Сучасні глянцеві журнали, телебачення, реклама тиражують образи сексуалізованої споживчої жіночності, того, що дістало назву «гламур».

В останні роки чоловіча і жіноча культури, традиційно чітко розділені, зближуються і перемішуються: жінки все більше часу присвячують професійній роботі, а чоловіки все більше особистого часу віддають домашньому життю. Завдяки цьому образ класичного чоловіка, добувача та сім'янина втрачає свою жорсткість і визначеність, його кордони поступово розмиваються. Зрозуміло, це створює величезні труднощі для чоловічої соціалізації, все ще прив'язаної до традиційної моделі годувальника.

Значний вплив на формування гендерної ідентичності в глобалізованому світі справляють такі продукти культурного виробництва сучасної масової культури як телевізійні серіали, що виникли в ХХ столітті та займають значне місце по змістовним, часовим і функціональним позиціям. Вони мають надзвичайно велику соціальну значущість, оскільки дозволяють проводити певні світоглядні орієнтири і впливати на свідомість телеглядачів, вони дозволяють донести цінності, моделі поведінки, візуальні образи у буденне життя.

За допомогою методу контент-аналізу нами було проведено дослідження героїв так званих «жіночих» серіалів (жанру – мелодрами), оскільки такий спосіб дослідження бачиться нам найбільш інформативним у плані аналізу репрезентації образу жінки та чоловіка у сучасній культурі. Проаналізовано 100 героїв найбільш популярних серіалів, які транслюються на вітчизняному телебаченні та орієнтовані на жіночу аудиторію.

За результатами проведеного дослідження, ми можемо стверджувати, що у серіалах проявляються усі виділені нами образи сучасної жінки (ліберальний, традиціоналістський та споживацький) та сучасного чоловіка (класичний, завойовницький, егоцентричний та стриманий). Для відповідних образів жінок притаманні певні ролі: «бізнес-леді», «берегині домашнього затишку» та «жінки-спокусниці». Для чоловіків ролі «сім'янина», «героя», «ловеласа» та «сором'язливого».

Нами було виявлено, що, як правило, героїнями серіалів є жінки середнього віку – 63%, незаміжні – 57% (в шлюбі – 28%) з наявністю вищої та незавершеною вищою освітою (45 % та 17%). Це дає підставу зробити висновок, що у нашому суспільстві відбувається репрезентація західного образу самостійної, незалежної жінки. Така жінка намагається спочатку отримати освіту, зробити кар'єру, а потім виходить заміж. Серед чоловіків також просліджується тенденція освіченості – з усіх героїв 61% мають вищу освіту, а ще 15% не закінчену вищу. Це доводить думку про те, що чоловік як годувальник сім'ї повинен мати добре оплачувану роботу, а для цього він має отримати гідну освіту. Чоловіки також не поспішають одружуватись, так як по-перше мають підготувати матеріальну базу для родини. Тільки 25% одружені, на противагу ним 54% які вільні і 9% – розлучених.

За своїм професійним статусом героїні переважна більшість героїнь серіалів (68%), так як і героїв (75%) працюють. Детальний розподіл за сферою роботи наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. Розподіл героїв серіалів за професійною позицією (у %).

Професійна позиція	Жінки	Чоловіки
1. Керівна посада	16	31
2. Сфера обслуговування	14	6
3. Середня посада	20	10
4. Робота з громадськістю	8	8
5. Діяч мистецтва	1	2
6. Робота в структурі охорони порядку	2	23
7. Працює на себе	7	13
8. Не працює	29	4
9. Не вказано	3	3

З таблиці видно, що більше чоловіків, ніж жінок займають керівні посади (31%), працюють в структурах охорони порядку (23%) і працюють на себе (13%). Жіночою сферою залишається сфера обслуговування (14% жінок і 6% чоловіків). Разом з тим, більшість жінок (20%) займають посади середнього рівня та керівні посади (16%), що дає підстави зробити висновок про конструювання у серіалах уявлення про процес «завоювання» жінками більш високих посад. Тобто, «традиціоналістський» образ жінки значно поступається в сфері професійної зайнятості.

Місцями для відпочинку, популярними серед жінок стають клуби, кафе та ресторани, тобто жінки віддають перевагу розважальним закладам і такі жінки становлять 73%. Проводити вільний час вдома схильні 13% жінок, а відпочивати на природі – 9%. Сучасним чоловікам також притаманна властивість проводити вільний час у розважальних закладах (59%). Таке провадження часу більш властиве «єгоцентричному» типу чоловіка. Адже у розважальних закладах можна знайти гарну дівчину і добре провести з нею час, задовольнивши свої потреби. На відміну від жінок, чоловіки велику увагу також надають заняттям спортом у вільний час (27%).

Усі типи жінок та чоловіків проявляються навіть за їх зовнішністю. Так характерною властивістю для жінок, які відносяться до «ліберального» типу є те, що з віком до жінки приходить розквітачість, свобода від внутрішніх комплексів. Для того, щоб бути успішною та впевненою у собі героїні серіалу приділяють багато часу своїй зовнішності. Майже половина проаналізованих героїнь відвідує салони, перукарні (48%), ще 18% жінок проводять косметичні процедури в домашніх умовах. Щоб зберегти природну красу і молодість, важливо дотримуватися здорового режиму харчування. Тому жінки приділяють увагу здоровому харчуванню та спорту. Відповідно складають 10% та 16%.

Для чоловіків «завойовницького» та «єгоцентричного» типів також дуже важливим є догляд за собою та своєю зовнішністю. Адже цим типам чоловіків дуже важлива увага з боку жінок. Тому, як розглядалося раніше, вони приділяють багато уваги спорту та правильному харчуванню (51% і 17% відповідно). Сучасні чоловіки також приділяють увагу своєму

зовнішньому вигляду. Тому 14% героїв відвідують салони та перукарні.

У серіалах ж, як і в житті, велике значення має можливості та механізми використання особистих якостей для досягнення намічених цілей. Жінки схильні для цього використовувати свою привабливість, а чоловіки – сміливість, мужність і наполегливість (рис. 1).

Рис. 1. Рівень використання жіночої привабливості та чоловічої мужності в різних ситуаціях (у%)

Героїні використовують свою привабливість у різних життєвих ситуаціях, причому не тільки в особистому житті (51%), але й на роботі (20%). Це доводить, що для них властиві риси «споживацького» образу жінки – приваблива зовнішність потрібна, щоб скласти приємне враження на співробітників, щоб репрезентувати себе не тільки як належного працівника, але й водночас привабливої жінки. 10% із всіх досліджуваних героїнь використовують свою привабливість по можливості у всіх життєвих ситуаціях. Найбільше чоловіки проявляють свій характер в особистому житті (62%). Це говорить про те, що чоловік все ж таки виконує роль «голови» сім'ї. Також свої мужні риси він проявляє на роботі (15%) і з працівниками правоохоронних органів -14%.

Що ж стосується ролей жінки в сім'ї, то вони залишаються традиційними – ведення домашніх справ та виховання дітей. Чимала кількість жінок вважає за потрібне власними силами заробляти гроші (37%). Водночас, чоловіки стабільно залишаються джерелом матеріального (41%), фізичного і духовного задоволення жінок (36%).

Для того, щоб проаналізувати найбільш актуальні образи сучасних жінок та чоловіків ми дослідили їх зовнішній вигляд. Найбільше в серіалах представлені жінки, що відповідають «ліберальному» образу. Вони переважно носять ділові костюми (30%). По 20% жінок-героїнь одягаються відповідно до образів модної «штучки» та спокусниці. 18% жінок мають звичайну, типову зовнішність, яка притаманна жінкам «традиціоналістського» типу. Жінки, які вдягаються зручно у спортивний одяг складають 10%.

«Класичний» та «завойовницький» образи чоловіків обирають ділові костюми (32%). «Егоцентричний» образ, що відбиває стиль ловеласа складає

28%. Звичайна, типова зовнішність присутня у 11% чоловіків. У повсякденний одяг можуть вбиратися як чоловіки «класичного», так і «стриманого» типу. Чоловіки, що вдягають спортивну одягу складають 24% і належать до «завойовницького» типу.

Репрезентація різних образів чоловіків та жінок була виявлена і через стереотипи, які приписують героям автори серіалів. Найактуальнішим є стереотип бізнес-леді (40%), як незалежної, самостійної жінки, що передусім намагається побудувати свою кар'єру та ділового чоловіка (44%). Традиційний стереотип жінки як вірної, люблячої дружини, дбайливої матері та берегині домашнього затишку також не залишається поза увагою (28%). «Класичний» образ чоловіка, сім'янина, дбайливого батька, вірного чоловіка складає 27%. 13% складає стереотип пристрасної коханки та об'єкту сексуальних бажань та 17% аналогічний, але чоловічий образ «егоцентричного» типу – ловеласа.

Порівнюючи стереотипи, які застосовують жінки певних образів до чоловіків бачимо, що бізнес-леді притаманні думки, що чоловік завжди не правий та у всьому винен, також такий стереотип притаманний для «дівчинок підлітків» та пристрасних коханок. Берегині домашнього затишку, вірні люблячі дружини вважають, що чоловік завжди правий та піклуються про нього. Для чоловіків переважає стереотип, що жінка завжди не права, а отже має мовчати, коли чоловік говорить (64%). Стереотип, що жінку треба берегти, вислуховувати та піклуватися про неї спостерігається у 24% героїв-серіалів.

Таким чином, на підставі проведеного дослідження ми маємо змогу стверджувати, що деякі образи жінок та чоловіків схожі за своїми характеристиками. Ліберальному типу гендерної репрезентації жінки відповідає завойовницький тип чоловіка; традиціоналістській жінці – класичний і стриманий типи чоловіків; споживацькому образу жінки – егоцентричний образ чоловіка. Серед основних відмінностей між чоловічими та жіночими образами можна виділити наступні. Переважно всі типи чоловіків займають керівні посади на роботі, а також працюють у правоохоронних органах. В той час як жінки тільки одного типу (ліберального) займають керівні посади. Всі інші жінки займають посади середнього рівня і працюють у сфері обслуговування. Жінка використовує свою привабливість майже у всіх сферах життя, а чоловік використовує свої чоловічі риси характеру.

Отже, сучасна масова культура культивує різні образи жінки та чоловіка, які вказують якими вони повинні бути. Простежується наявність гендерної нерівності та традиційних гендерних ролей. Але поряд з цим виникають і нові образи жінки і чоловіка, які змінюють уяву сучасного суспільства про традиційні гендерні ролі.

Удот О. І.

МОТИВАЦІЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Ідея волонтерства найуспішніше реалізується в середовищі молоді, і тому особливу увагу приділяють розвитку волонтерського руху серед школярів та студентів, оскільки волонтерство є однією зі зручних форм

організації, активізації та самореалізації молоді. Міжнародна практика та наукові дослідження показують, що волонтерство – це індивідуальна та колективна діяльність людей, що мотивована бажанням здійснювати добрі вчинки на благо суспільства. В українському суспільстві із традиціями взаємодопомоги та взаємовиручки, общинно-комунальним ладом життя добровільна праця довгий час виступала явищем самоцінним, сприймалася як дещо природне, що не потребує соціальної аргументації. [3]

Серед мотивів волонтерської діяльності можна виділити суспільні мотиви (висока вимогливість до себе, колег, результатів своєї праці, відчуття відповідальності, патріотизму тощо), пізнавальні мотиви, прагматичні мотиви, захоплення зовнішніми ознаками, мотиви наслідування. Основними мотивами волонтерської діяльності є:

Реалізація особистісного потенціалу. Реалізація особистісного потенціалу, прояв своїх здібностей та можливостей, здійснення людського призначення повинні бути провідними мотивами участі людини в соціально значимій діяльності. Важлива роль у підтриманні даної мотивації належить усвідомленні людиною свого власного внутрішнього потенціалу, визначенню особистої місії, вибору життєвого шляху.

Суспільне визнання, відчуття соціальної значимості. Для людини важливо отримати позитивне підкріплення своєї діяльності з боку значимого оточення, утвердитися у власних очах, відчутти свою причетність до загальнокорисної справи. Така оцінка грає важливу роль у виборі людиною цілей та задач власної діяльності, спрямованості особистісного росту.

Самовираження та самовизначення. Можливість проявити себе, заявити про свою життєву позицію, знайти своє місце в системі суспільних відносин. Потреба людини в усвідомленні власної індивідуальності, унікальності свого внутрішнього світу та бажання виконувати в суспільстві роль згідно власної індивідуальності – це основа мотивації самовираження та самовизначення.

Професійне орієнтування. Волонтерська діяльність дозволяє людині, особливо молодій, краще зорієнтуватися в різних видах професійної діяльності, отримати реальне уявлення про певну професію або обрати напрям професійної підготовки.

Отримання корисних соціальних та практичних навичок. Волонтерська діяльність дозволяє отримати корисні навички, що напряму не стосуються професійного вибору людини, але важливі для життя. До них можна віднести навички роботи з комп'ютером, з різними видами техніки, будівельні навички, досвід міжособистісного спілкування. Потреба в діяльнісному та соціальному освоєнні навколишнього світу, у використанні усіх можливостей, що надаються людині суспільством – одна з насущних проблем сучасної людини.

Можливість спілкування, дружньої взаємодії з однодумцями. Волонтерська діяльність дозволяє знайти однодумців, значимий для себе круг спілкування та отримати підтримку в дружній взаємодії. Одна з глибинних людських потреб – прагнення до спілкування та взаємодії, потреба бути прийнятим та залученим у особистісно значимі соціальні

стосунки. Добровільний вибір діяльності, її соціальна спрямованість дозволяють людям знайти однодумців, встановити з ними дружбі стосунки. Волонтерська діяльність повинна надавати людям можливість спільної взаємодії.

Набуття досвіду відповідального лідерства та соціальної взаємодії. Волонтерська діяльність дає молодій людині можливість проявити себе в різних моделях взаємодії, набути навички, що необхідні в подальшому житті, для відповідального лідерства та виконавчої діяльності. Потреба у набутті досвіду відповідального лідерства є усвідомленою соціальною потребою.

Виконання громадського та релігійного обов'язку. Соціальна волонтерська діяльність є природною потребою людини, її призначенням. Ця потреба витікає із усвідомлення релігійного та етичного обов'язку та свідчить про високий особистісний розвиток.

Організація вільного часу. Важливим мотивом участі у волонтерській діяльності є можливість організації власного вільного часу. Разом із тим, організація вільного часу не може бути провідним мотивом для участі у волонтерській діяльності.

Для молодих людей важливий очевидний, відчутний результат волонтерської діяльності, вони віддають перевагу отримати його в короткий період та розраховують на достойну оцінку.

Особливу важливість для волонтерів набуває імідж відповідної волонтерської діяльності. Він повинен чітко свідчити про її цілі, задачі, відображати характер діяльності та нести яскраве, емоційне, позитивне навантаження. Уявлення про такий імідж формується як шляхом підтримки заходів конкретних волонтерських організацій, так і шляхом проведення таких заходів. [4, 189]

Виявити найточніше мотиви, які спонукали людину до волонтерської праці можна, провівши психологічне тестування. Згідно із дослідженнями Топфера та Якимця у 1999 році було виявлено, що 48% волонтерів мають особисте бажання допомогти кому-небудь, 47% працюють на чисть прохання, 42% вирішують власні потреби та інтереси, 35% прагнуть покращити становище інших людей. [2]

В.В. Гараніна також відпрацьовувала питання про причини, що спонукають молоду людину присвятити свій час та сили діяльності волонтера. В її дослідженнях всі названі волонтерами причини розходяться у п'яти напрямках:

- можливість набуття досвіду для майбутньої оплачуваної роботи (34%);
- можливість спілкування з цікавими людьми в громадській організації, знаходження нових друзів (34%);
- бажання почувати себе потрібним (25%);
- внутрішня впевненість, поклик серця, потреба робити добро, допомагати людям (19%);
- прагнення змінити стан речей в цьому світі (12%). [4, с. 167]

Джин Морріс Трамбауер в своїй книзі «Практичні рекомендації із перетворення волонтерів на міністрів», опитавши більше двох

тисяч волонтерів в різних країнах, виділив такі мотиви волонтерів, що зустрічаються найчастіше та змушують їх брати участь в різних волонтерських проектах та організаціях:

- знайомство з новими людьми;
- боротьба із самотністю;
- схвалення з боку оточення;
- відчуття потрібності суспільству;
- для розваги;
- відчуття причетності до важливих соціальних проблем;
- вираження свого творчого начала;
- набуття практичних навичок та знань;
- розширення власного кругозору;
- можливості особистісного зростання;
- укладання нових зв'язків та поява нових контактів, які в подальшому допоможуть в працевлаштуванні;
- можливість для кар'єрного зростання;
- отримання рекомендацій для кар'єрного зростання або навчання;
- заповнення вільного часу;
- розвиток навичок та вмінь, які не використовуються на оплачуваній роботі;
- вираження релігійних переконань;
- вираження співчуття та солідарності із нужденними людьми; [5, с. 46]

Альтруїзм є найсуперечливішим із усіх мотивів. Скептики стверджують, що альтруїзм як мотив, що спонукає до участі у волонтерській діяльності, існує лише на словах, і що людина завжди переслідує власні цілі, працюючи на благо інших. Одним із найзначиміших мотивів є покращення якості життя, причому як отримувачів допомоги, так і самих волонтерів. Адже беручи участь у волонтерських проектах, людина, як в жодній іншій сфері діяльності, відчуває свою значимість, потрібність суспільству, лишається активною та спілкується з іншими людьми. Релігійні переконання є каталізаторами, що підштовхують до участі у волонтерській діяльності, адже добровільно та безкорисно працюючи на благо нужденним людям, людина підвищує своє духовне усвідомлення. Стосовно можливості просування по службі як мотиву, то в багатьох європейських та американських організаціях для працевлаштування та вступу в престижний університет необхідні певна кількість годин, що витрачені на роботу в волонтерських організаціях та проектах. А там, де це не обов'язково, надання в резюме досвіду подібного характеру завжди створює позитивне враження та виділяє кандидата серед інших.

Альтруїстичний мотив, який в ідеалі має бути основним, є, зазвичай, нестійким. Він завжди підкріплюється бажанням людини отримати дещо більше: моральне задоволення, розширення свого кола спілкування або усвідомлення своєї необхідності для суспільства. Найадекватнішою для пояснення мотивів волонтерів західними дослідниками є теорія «альтруїзму-егоїзму». На її основі американські вчені А. Омото та М. Снайдер сформулювали мотиви на дві групи:

I. Мотиви, що ґрунтуються на почутті морального та релігійного обов'язку, на бажанні допомагати ближнім.

II. Мотиви, що ґрунтуються на егоцентризмі. Люди займаються волонтерською діяльністю з метою отримання певної вигоди або користі для себе. У молодих людей особливо виражений мотив набуття нових знань, вмінь та досвіду. Це пов'язано із тим, що праця волонтера сприймається як прямий шлях до постійного працевлаштування. [1]

Соціологи виділяють три види нематеріальної мотивації або стимулювання:

- професійно-прикладна;
- інформаційна;
- корпоративна.

До першого виду відноситься надання волонтерам можливості набуття додаткових знань, навичок, досвіду роботи; до другого – забезпечення вільного доступу до інформаційних джерел та матеріалів, новим технологіям, науково-дослідницьким розробкам; до третього – надання права безкоштовно користуватися послугами некомерційної організації, участь в певних заходах. [1]

Отже, розглянувши різні думки про мотивацію волонтерів для участі у добровільній діяльності, можна зробити висновок, що центральним мотивом волонтерської праці є сама діяльність, що спрямована на допомогу іншим та ґрунтується на почутті відповідальності за суспільство та/або релігійних переконаннях. Хоча ця діяльність може бути пов'язана і з рядом егоїстичних мотивів, хоча в м'якій, соціально прийнятній формі.

Література:

1. Joanne Skelly. Motivating volunteers. (електронна версія за посиланням: www.unce.unr.edu/files/cd/FS0030.pdf)
2. Вайнілович Н.А. Мотиваційні аспекти учасників волонтерського руху як рушійна сила їх соціальної дії/ Психологія і соціологія/ (електронна версія за посиланням: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2008/Psihologia/26163.doc.htm)
3. Волонтерські групи як ресурс соціально-педагогічної діяльності державних і громадських організацій / Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» (електронна версія за посиланням: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/115-volontersk_grupi_yak_resurs_socalno-pedagogchno_dyalnost_derzhavnih_gromadskih_organzacij)
4. Ильин, Е.П. Мотивация и мотивы - СПб: Питер, 2000. – 446 с.
5. Трамбауер, Дж.М. Практические рекомендации по преобразованию волонтеров в министров - СПб.: Питер, 2002. - 173 с.

Степаненко В. І.

КАТЕГОРІЇ ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО ПОТРАПЛЯННЯ ПІД АСОЦІАЛЬНИЙ ВПЛИВ РЕЛІГІЙНИХ КУЛЬТІВ

За даними офіційної статистики в Україні з кожним роком збільшується мережа релігійних організацій. Зростання організаційної структури супроводжується масштабним залученням до релігійного життя громадян нашої держави [1, с. 66]. Ці процеси переважно оцінюють позитивно і пов'язують з проявами духовного відродження країни. Однак на тлі

такого зростання, в Україні також спостерігаються прояви релігійного екстремізму. Зафіксовано значну кількість актів вандалізму і вбивств тварин, а також кілька жертвопринесень людей з боку сатаністів. Варто не забувати відоме «Біле Братство». Спостерігаються випадки потрапляння людей після тривалого перебування у лавах асоціального культу до психіатричних лікарень. Окрім того, на території нашої держави діють такі неокульти, керівники і лідери котрих неодноразово притягувались до кримінальної відповідальності у різних країнах світу [2, с. 195]. Особливо сприятливим для психологічного керування, маніпулювання емоційно-вольовою сферою людини є підлітковий вік [3, с. 324]. Актуальність проблеми обумовлена тим, що релігія, культова практика якої має асоціальну скерованість, призводить до дезадаптації особистості з небезпечними її проявами як для самого підлітка, так і суспільства в цілому. Проблеми релігійного насильства, психологічного керування та маніпулювання емоційно-вольовою сферою людини, зокрема підлітка, розглядалися у працях Л. Коваль, І. Зверевої, С. Хлебик, В. Петухова, О. Мерзлякової, Л. Гридковець, Н. Сейко, В. Петрика, Є. Ліхтенштейна, С. Сьоміна, І. Галіцкої, І. Метлик, І. Олейника, В. Сосніна, Т. Мухіної, Волкова, А. Єлізарова, С. Хассена, та ін. В межах цієї проблеми доцільним вбачаємо розгляд категорій підлітків групи ризику до асоціального впливу релігійних культів, що і стало метою роботи. Даний розгляд у певній мірі забезпечує процес діагностування підлітків, схильних до потрапляння під асоціальний вплив релігійних культів, з метою попередження їх дезадаптації.

Групу ризику до релігійної адикції, на думку В. Менделевича, складають особистості, що зайняті інтенсивними духовними пошуками, що прагнуть до «повної та абсолютної Істини» (часто розуміється як прості і однозначні відповіді на важкі питання), а також індивіди з художнім складом мислення [4].

Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик до підлітків, які найбільш схильні потрапити під асоціальний вплив релігійних культів відносять тих, у яких відсутні міцний зв'язок з дорослими, піклування, внаслідок чого формуються обмежене поле свідомості, почуттів: прагнень, потреб, життєвих цінностей. Також до цієї категорії відносяться підлітки, батьки яких здійснюють духовне насилля над ними, формують моральне світосприйняття, що ґрунтується на «страхові Божому». Дитина з таким моральним світосприйняттям змушена щось замовчувати у своєму соціальному житті, а щось навіть спотворювати через боязнь нашкодити. Звідси – протиставлення людству в колі духовних однодумців, відчуження від суспільства [3, с. 323]. Вчені на прикладі вчення Кришни виділяють три основні групи тих, хто захоплюється релігією: 1) інтелектуали – це особи, які прагнуть пізнати вчення; 2) романтики, або любителі видовищ; 3) релігійні фанати – ті, що відійшли від зовнішнього світу. Подібний спосіб життя впливає на стан здоров'я, психіку, появу різних захворювань [3, с. 350].

При розгляді біографії відмічається, що діти з сімей з високим і низьким статком по-різному вразливі для вербувальників сект. Діти з

більш забезпечених родин, як більш інфантильні, схильні більше довіряти красивим промова вербувальників. Вихідці з бідних родин мають імунітет проти маніпуляцій, але одночасно ці діти можуть шукати чистоту, добро і сенс життя.

До залучення у секти більш схильні, ніж інші, індивіди з певними особистісними особливостями:

1. Особистості, які не дуже чітко представляють, хто вони, у яких не сформувався цілком визначена Я-концепція.

2. Особистості, що не мають певної системи цінностей, не володіють явленнями про те, що вони хочуть і чого прагнуть, на мають мети по життю і живуть «за волею хвиль».

3. Особистості, що відчувають страх перед відповідальністю за своє життя.

4. Особистості, що відчувають себе нікчемними, не значимими, знеціненими, розчаровані у своїх попередніх переконаннях, мають низьку самооцінку чи компенсаторну зарозумілість, не бачать сенсу життя.

5. Особистості, що бунтують і протистоять бажанню батьків впливати на них, не приймають нав'язливої системи цінностей своїх близьких.

6. Особистості, які прагнуть бути максимально «правильними», максимально «досконалими», максимально «духовними», щоб відповідати власному Ідеальному «Я».

7. Особистості, що не мають можливості самореалізації.

Отже, в секти потрапляють в основному два типи особистостей, що мають різну мотивацію: особистості амбіційні, які шукають визнання, авторитету, влади, і особистості психастеничного типу, з сімейно-побутовими проблемами, невротичними розладами, самотності, соціально дезадаптовані, особистісно незахищені [5, с.619-621].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про достатньо широкий спектр соціально-психологічних особливостей осіб, схильних до залучення у лави релігійного культу асоціальної скерованості. Виходячи з такого опису, представленого у науковій літературі, до підлітків групи ризику даного культового впливу може потрапити практично кожен. Така різноманітність поглядів науковців утруднює процес діагностики даного явища та потребує окреслення соціально-психологічного портрету підлітків, схильних до асоціального впливу релігійних культів, котрий включав би в себе опис характерних соціально-психологічних особливостей таких підлітків, які відрізняють їх від інших категорій групи ризику дезадаптації. Дане питання стало метою подальших розвідок.

Література:

1. Парашевін М. Релігія та релігійність в Україні / за ред. С. Макеєва. Попереднє слово О. Іващенко. - К., 2009. - 68 с.

2. Петрик В. М., Ліхтенштейн Є. В., Сьомін С. В. та ін. Новітні та нетрадиційні релігії, містичні рухи у суспільно-політичній сфері України: [Монографія (Навч. посібник)] / За заг. ред. проф. З. І. Тимошенко. - К., 2002. - 331 с.

3. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: [навч. посібник] / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебик. - К., 1997. - 392 с.

4. Руководство по аддиктологии: [под ред. проф. В. Д. Менделевича]. - СПб.:

Речь, 2007.—768 с.

5. Малкина-Пых И. Г. Виктимология. Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2010. – 864 с. – (Новейший справочник психолога).

Фабрика А. А.

СУЧАСНИЙ УНІВЕРСИТЕТ В УМОВАХ РИНКУ: НАДБАННЯ ТА ВТРАТИ

Одне з основних місць, що його посідає освіта в системі соціальних інститутів суспільства, може бути визначене потребою держави у створенні засад для соціальної інтеграції та порядку, а також у генерації, зберіганні та трансляції культури. Саме на освіту, як на багатовимірний ресурс, покладається задоволення цих потреб. Університети, за таких умов, відіграють важливу роль. Сьогодні, з одного боку, «Великою хартією європейських університетів», підписаною у Болоньї, університети було проголошено незалежними інститутами, що займають центральне положення в суспільстві. Перед ними поставлено високі цілі бути центрами культури, знань та досліджень, «надавати майбутнім поколінням освіту і виховання, що навчить їх, а через них – інших, поважати гармонію навколишнього середовища та самого життя», «бути хранителем традицій європейського гуманізму» [1]. З іншого – під дією євроінтеграційних процесів, національні держави перестали відчувати відповідальність за виконання інтегруючої функції в середині окремих суспільств, та розраховуючи на відповідні інститути євроспільноти, фактично не проявляють зацікавленості у створенні та розповсюдженні високих зразків загальнолюдської культури. Самі ж університети опинилися у вирії «сил, які неможливо контролювати і які, за великим рахунком, знаходяться поза межами досяжності політичного процесу» – розрізнених, нескоординованих ринкових сил [2].

Існування українських університетів в ринкових умовах – явище відносно нове. Проте, перспективи тут вимальовуються неоднозначні. З одного боку, вони пов'язані з неабиякими сподіваннями, зокрема на покращення матеріальних умов праці, підвищення надто вже низької заробітної плати науковців та викладачів. З іншого – з серйозним занепокоєнням щодо долі освіти та й суспільства в цілому, котре, як наслідок, неминуче зазнає відповідних змін. У зв'язку з цим значення набуває досвід зарубіжних колег, для яких колишні перспективи функціонування університету в умовах ринку вже значний час є щоденними реаліями.

На відміну від України, в країнах з розвиненою університетською культурою університет вже понад два століття є темою не лише постійних роздумів, а й запеклих дискусій, що знайшло своє відображення і в науковій літературі, зокрема, у працях Б. Рідінгса («Університет в руїнах»), З. Баумана («Індивідуалізоване суспільство»), Д. Бока («Плюси і мінуси комерціалізації»), Ж. Дерріди («Університет очима його вихованців»), В. Курінного («Дискусія про університет») та ін., а також Жака Ле Гоффа («Інтелектуали в Середні віки»).

Авторами відмічається той факт, що ринок і комерціалізація освітньої

та наукової діяльності університетів є досить привабливими і мають ряд очевидних позитивних моментів. Серед таких частіше за все зазначають, по-перше, отримання додаткових прибутків. Їх можна витратити на закупку літератури для бібліотеки, придбання нового лабораторного устаткування, премії викладачам, студентські стипендії, ремонти приміщень для навчання та ін. По-друге, появу можливості створення нових стимулів. Конкурентну боротьбу і бажання отримати прибутки розглядають як наразі єдині сили, здатні подолати інертність значної частини професорсько-викладацького складу і здійснити справжній прорив в університетському викладанні. По-третє, неминучим стало врахування у діяльності університетів інтересів і потреб суспільства [2]. Так, відомий французький історик Жак Ле Гофф, наприклад, вважає, що ще за часів Середньовіччя ринкова практика функціонування університетських викладачів, змушених здобувати собі засоби до існування шляхом розповсюдження своїх знань, благодійно включала університет у життя міста. Та коли університетська корпорація поступово перетворилася на привілейовану касту, котра живе за рахунок бенефіцію (благодійності, пізніше – податків) і є відчуженою від будь-якого життя міста, університет занурився у тривалий період стагнації [3].

Але комерціалізація освітньої та наукової діяльності має й інший бік. Негативні наслідки прямого включення університету в ринкові відносини проявили себе у досить широких масштабах. Серед таких називають, по-перше, підрив духу солідарності та довіри у науковому співтоваристві. Д. Бок відмічає, що гроші стали новим, – та й досить дієвим, – фактором, котрий спонукає викладачів ставити свої егоїстичні інтереси вище за обов'язок по відношенню до студентів та колег, і така меркантильність дуже шкодить. Справа у тому, що навчальний план надає викладачеві значну свободу від частини формальних обов'язків для того, що б витратити вільний час на наукову роботу, різноманітну допомогу університету, консультації для студентів. Але в умовах ринку частина викладачів може використовувати цей час для власного збагачення або створення імені поза університетом. По-друге, занепад моралі, що став характерним для значної частини викладачів і погіршення морального виховання студентів. По-третє, надання переваги у роботі комерційним проектам всупереч розробки фундаментальних тем, котрі можуть виявитися рентабельними, корисними і доцільними лише у більш або менш віддаленому майбутньому. По-четверте, втрата віри у об'єктивний та безкорисливий характер освітньої і наукової роботи. По-п'яте, падіння суспільної довіри до університету [2].

Основну небезпеку Д. Бок бачить у тому, що в умовах ринку під загрозою опиняються принципи, яким має підпорядковуватися діяльність академічних закладів, щоб вона була осмисленою і відповідала високим стандартам якості. Коли на перший план виходить бажання заробити гроші, це докорінно змінює ціннісні орієнтири. На його думку, ніщо так не роз'їдає високу культуру і фундаментальну науку швидше ніж ринок, який перетворює університет на фабрику по виробництву освітніх послуг і руйнує університетську спільноту [2].

З нашої ж точки зору, далеко не в усіх зазначених вище пунктах (як

в позитивних, так і в негативних) можна простежити прямий зв'язок з ринком. Так, наприклад, використання вільного часу, що його надає викладацька професія, для підробіток, пов'язане скоріше з низьким рівнем оплати роботи викладачів. Також, падінні моралі в університетах, напевне, слід розглядати як багатофакторну ситуацію. На нашу думку, ринок, як тип господарчих зв'язків, як форма руху вироблених товарів та послуг, для функціонування університету швидше «плюс», ніж «мінус», що, однак, може бути реалізоване за таких умов, як високий рівень економічного розвитку країни та платоспроможність громадян, якісне нормативно-правове поле та стабільність, високий рівень зрілості громадянського суспільства тощо. Проте проблеми, звичайно, існують. Складним, у першу чергу, бачиться сам період адаптації університетів до роботи в ринкових умовах. Проведені наукові конференції, «круглі столи», видані наукові публікації свідчать про те, що зарубіжний досвід активно вивчається українськими дослідниками.

Література:

1. Велика хартия европейских университетов (Болонья, 18 вересня 1988 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://f.osvita.org.ua/bologna/prehist/mc_ukranian.pdf
2. Бок Д. Плюсы и минусы коммерциализации [Електронний ресурс] / Дерек Бок // Отечественные записки. – 2003. – № 6 (15). – Режим доступу до журналу <http://www.strana-oz.ru/2003/6/plyusy-i-minusy-kommercializacii>
3. Гофф ле, Ж. Интеллектуалы в средние века [Електронний ресурс] / Жак ле Гофф; Перевод А. Руткевича. – Долгопрудный: Аллегро-Пресс, 1997. – Режим доступу: http://krotov.info/libr_min/04_g/of/f_01.htm

Федоров А. В.

ГУМАНИТАРНО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ИНВАЛИДОВ САНКТ- ПЕТЕРБУРГА: СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

На протяжении последних лет наш институт занимается проблемой изучения и эффективного использования человеческого капитала. Целью этой деятельности является разработка практических рекомендаций направленных как на повышение качества жизни россиян, так и на развитие их творческого и производительного потенциала. Особое место по понятным причинам занимает здесь социальная группа людей со стойкими нарушениями основных функций человеческого организма и требующая к себе повышенного внимания и заботы со стороны ученых-обществоведов, властных и общественных структур. Таких граждан в России обычно принято называть инвалидами. Инвалид (от латинского *invalidus* – бессильный, слабый) – «лицо, которое имеет нарушение здоровья со стойким расстройством функций организма, обусловленное заболеваниями, последствиями травм или дефектами, приводящее к ограничению жизнедеятельности и вызывающее необходимость его социальной защиты» [1]. Сегодня по данным Всемирной организации здравоохранения каждый десятый житель Земли имеет различные

нарушения функций человеческого организма, приводящие к ограничению физических или интеллектуальных возможностей. На планете отмечается устойчивая тенденция роста числа инвалидов, людей с ограниченными возможностями жизнедеятельности.

К сожалению, сей негативный процесс не миновал Россию в целом, и Санкт-Петербург. В современной России по данным из разных официальных источников проживают уже от 13 до 15 млн. инвалидов, в том числе более 500 тыс. детей-инвалидов в возрасте до 18 лет. Доля инвалидов в населении страны составляет примерно 9%. На 1-ое января 2012 года в Санкт-Петербурге проживало 753,4 тыс. инвалидов. Из них 626,0 тыс. чел. (83,1%) составляли граждане пенсионного возраста, 113,6 тыс. чел. (15,1%) – люди активного трудоспособного возраста и 13,8 тыс. чел. (1,8%) – дети-инвалиды, что составляло уже более 15%(!) от общей численности жителей города. Такие тревожные данные приводит городской информационно-расчетный центр. Очевидно, что социальная группа инвалидов-петербуржцев становится все более молодой и многочисленной, порождая массу социально-экономических, правовых, медицинских, педагогических, морально-этических и нравственных проблем. Полагаем, что недоучет процесса инвалидизации общества (роста числа инвалидов), его экономических и социальных последствий недопустим. Если не принять необходимых действенных мер, уже в ближайшем будущем он неизбежно ляжет тяжким бременем на экономику региона и государства. Выход видится нам в определении путей максимальной интеграции, включенности людей с ограниченными возможностями жизнедеятельности в нормальную повседневную жизнь социума. Следовательно, встает неотложная задача по их социальной защите.

Под социальной защитой нами понимается целенаправленная деятельность государства в лице его институтов, направленная на обеспечение достойных условий жизни и всестороннее развитие различных социальных групп граждан (инвалидов, пенсионеров, безработных, детей и т.п.), с учетом воздействия негативных факторов и возможности их нейтрализации. В России и странах мирового сообщества система социальной защиты функционирует в рамках взаимодействия индивида и общества. При этом отношение «индивид – общество» является наиболее общим, широким и всеобъемлющим. В то время как отношения «инвалид – общество», «пенсионер – общество», «безработный – общество», «ребенок – общество» и другие групповые отношения являются его частными проявлениями. «Индивид» по отношению к человеку есть общее понятие, а «инвалид», «пенсионер», «безработный», «ребенок» – нечто частное, особенное, специфическое. Учет специфических особенностей каждой социальной группы – непременное условие эффективности осуществляемой социальной работы.

В мировой практике в основном преобладают два подхода в отношении между человеком (индивидом) и обществом: социально-прагматический и гуманитарно-антропологический. При социально-прагматическом подходе индивид рассматривается исключительно как носитель рабочей

силы. Со стороны государств-прагматиков (как правило, страны с тоталитарным режимом; в недалеком прошлом – Советский Союз) человек-инвалид с ограниченными трудовыми возможностями не получает достаточной помощи для адаптации в сложных условиях жизни. Защита его социально-экономических, законодательно-правовых и др. интересов осуществляется на минимально возможном уровне исходя из остаточного принципа. В других странах (Швеция, Норвегия, Финляндия, Германия, Франция), и их в мире большинство, система социальной защиты функционирует исходя из гуманитарно-антропологических принципов. Здесь каждый гражданин, вне зависимости от степени потери трудоспособности, состояния здоровья, физических или психических недостатков, возраста имеет гарантированное государством право на достойную жизнь. Другими словами, всякий индивид может существовать (осуществлять свою деятельность) в том виде и состоянии, которые созданы природой или вызваны болезнью, травмой, экологическими условиями проживания со всеми присущими ему недостатками. А государство и общество проявляют постоянную заботу о каждом человеке, и прежде всего о тех его членах, кто в силу определенных причин не может самостоятельно достичь материального достатка и жизненного благополучия. Это инвалиды, пенсионеры, безработные, дети...

Выбор отношений между человеком и обществом определяется уровнем развития последнего, мерой его гуманности и нравственности. Понятно, что мы выступаем за гуманитарно-антропологический подход в организации современной системы социальной защиты петербургских инвалидов. Скажем и более, социальная помощь горожанам с ограниченными возможностями жизнедеятельности должна носить упреждающий характер, не допуская в идеале даже временного ухудшения условий их жизни. Таков, на наш взгляд, основной смысл социально-активной государственной политики.

Эффективность и действенность системы социальной защиты инвалидов достигается в процессе реализации мер по их социальной реабилитации. В широком смысле современное понимание социальной реабилитации включает в себя комплекс медицинских, психологических, образовательных, законодательных, юридических, социально-экономических и др. мер, целью реализации которых является восстановление утраченных функций человеческого организма, личного и социального статуса. Набор реабилитационных мер применительно к конкретному человеку далеко не однозначен. Он определяется возрастом, полом и конкретным набором утраченных функций организма реабилитируемого, характером и степенью имеющихся физических и (или) умственно-психических недостатков. Детям, подросткам, молодежи и людям в трудоспособном возрасте с сохранным интеллектом необходимо предоставить возможность получения общего (школьного) и профессионального образования, помочь организовать трудовую деятельность и досуг. В Петербурге их социальная реабилитация осуществляется на основе индивидуальной программы, составляемой службой медико-социальной экспертизы для каждого инвалида с

учетом его физических и интеллектуальных возможностей. В городе создана, функционирует и активно развивается сеть реабилитационных медицинских, образовательных (включая профессиональное обучение), спортивных, досуговых и пр. центров по работе с инвалидами, для данной категории граждан принят и действует местный закон о квотировании рабочих мест. По материалам наших исследований более 2/3 подростков и молодежи со стойким расстройством здоровья не желают быть балластом для общества. Получив качественное общее школьное и профессиональное образование, через участие в посильном труде, они хотят обрести экономическую самостоятельность, быть полезными семье и обществу, найти свое место в жизни. Обратимся к материалам социологического опроса. В 2010 году по собственной оригинальной анкете методом случайной выборки нами были опрошены 147 респондентов-школьников старших классов со стойким расстройством здоровья.

Заслуживает внимания тот факт, что большинство молодых петербуржцев с ограниченными физическими возможностями считают, что уже нашли своё место в жизни (6,8%), уверены (35,1%) или надеются (45,3%) что найдут его. Причём более половины из них определили для себя и круг интересующих профессий. Нет уверенности в завтрашнем дне лишь у 3,4% опрошенных и затруднились с ответом 9,5%.

Отметим несколько проблем наиболее волнующих школьников-инвалидов: трудности в получении образования и профессии (49,3%); состояние здоровья, связанное с инвалидностью (25,7%); неопределённость жизненных перспектив (21,6%); негативное отношение здоровых горожан (10,1%). Почти треть респондентов полностью довольны своей жизнью и вообще не видят ни каких проблем (28,4%). Здесь юноши и девушки оказались практически единодушны в выборе.

Старшеклассники с ослабленным здоровьем предложили ряд мер по совершенствованию школьного учебного процесса и улучшению условий жизни инвалидов города. Здесь нужно отметить, в первую очередь, предложения по увеличению объёма преподавания информатики и иностранных языков и введению нового (возможно, факультативного) курса по психологии, т. е. предметов, изучив которые в совершенстве, можно рассчитывать на получение в перспективе интересной работы. По мнению же каждого пятого школьника, они перегружены и находятся в состоянии перманентной усталости, нужно снизить учебную нагрузку. Во-вторых, необходимо обеспечить возможность бесплатного профессионального обучения молодёжи с физическими недостатками (включая высшую школу) и безусловное трудоустройство. В-третьих, улучшить качество лечения. В-четвёртых, сделать доступной городскую среду. В-пятых, создать в обществе атмосферу гуманного, человеческого отношения к инвалидам.

Рассматривая результаты проведённого исследования в целом, мы пришли к следующим основным выводам: старшеклассники Санкт-Петербурга с ослабленным здоровьем с достаточной долей ответственности относятся к выбору будущей профессии. Это даёт основание полагать, что большинство из них сможет стать экономически

самостоятельными гражданами и найти своё достойное место в жизни. Ориентация большинства молодёжи на получение среднего или высшего профессионального образования обязывает соответствующие государственные институты обеспечить возможность поступления в ССУЗы и ВУЗы молодых горожан с ограниченными физическими возможностями. Приоритетными направлениями здесь следует считать экономические, юридические и другие гуманитарные отрасли знания.

Необходимо отметить также, что и современный Санкт-Петербург пока не готов к созданию безбарьерной среды для готовящихся вступить в самостоятельную жизнь юношей и девушек с ограниченными физическими возможностями. И это – несмотря на действующую в Санкт-Петербурге в течение ряда последних лет программу правительства города по доступности городской среды для инвалидов. Цель программы «Безбарьерная среда» - преодоление существующих порогов-препятствий на пути маломобильных групп городского населения. В ходе её реализации закупается низкопольный общественный транспорт (автобусы, троллейбусы, трамваи), удобные для входа и выхода инвалидов, внедрена и активно действует программа «Социальное такси». В 2009 году его услугами по минимальным льготным ценам воспользовались более 500 тысяч петербуржцев с проблемами здоровья [2], сооружаются специальные лифты, съезды и пандусы для беспрепятственного входа-выхода из дома (квартиры) и посещения инвалидами объектов социальной инфраструктуры (магазины, аптеки, театры, стадионы, школы, университеты и т.п.). Как показал опрос, основная работа по реализации названной нами городской программы и постановления правительства Российской Федерации за №1269 от 21.10.2008 г. «О мерах по созданию инвалидам условий для беспрепятственного доступа к объектам социальной инфраструктуры и беспрепятственного пользования транспортом» ещё впереди.

Острой проблемой, с которой встречаются сегодня многие молодые петербургские инвалиды, является негативное отношение к ним со стороны некоторых жителей города. По данным наших многолетних исследований, каждый третий молодой горожанин со стойким расстройством здоровья и, как следствие этого, обладающий ограниченными возможностями жизнедеятельности, считает, что в Санкт-Петербурге к ним относятся хуже, чем к остальным людям. Такого же мнения, независимо от пола и возраста, придерживаются и 25% наших респондентов-школьников (затруднились ответить на данный вопрос – 42,6%; считают, что к инвалидам относятся так же, как к остальным людям – 22,3% и лучше, чем к остальным людям – всего 10,1%).

Для их эффективной интеграции в городской социум, на наш взгляд, необходимо:

- 1) предоставление молодым инвалидам равных материальных и организационных возможностей для жизни наряду со здоровыми членами общества;
- 2) содействие решению их конкретных жизненных проблем;
- 3) формирование в общественном мнении понимания, то они такие же

люди, как и другие горожане, хотя и имеют индивидуальные физические, психические или чисто внешние особенности;

4) формирование в среде петербуржцев устойчивого убеждения в том, что помощь инвалидам – благородное и благодарное дело;

5) ликвидация правовой безграмотности инвалидов-горожан и принятие местных и федеральных законов, направленных на реальное улучшение жизненной ситуации в среде инвалидов, их полноценную интеграцию в городскую среду.

При этом органы государственной власти России как страны в целом, так и государственные и общественные институты каждого конкретного региона призваны обеспечить создание оптимальных социально-экономических, правовых, культурно-нравственных и духовных условий и предпосылок для успешного становления личности молодого человека-инвалида, реализации его интеллектуального, образовательного, производственного, научного или творческого потенциала.

Для инвалидов старшего пенсионного возраста, а также необучаемых и нетрудоспособных по медицинским показаниям горожан, как правило, требуется помощь центров надомного социально-бытового обслуживания, качественная медицинская помощь, реальное, а не декларируемое бесплатное лекарственное обеспечение, достойные материально-бытовые условия жизни. И, естественно, постоянная забота и внимание со стороны близких родственников, властных и общественных структур мегаполиса.

При организации реабилитационной деятельности следует учитывать различия и особенности социально-экономических потребностей и интересов петербуржцев с ослабленным здоровьем, определяющие возможность адаптации горожан-инвалидов к постоянно изменяющимся условиям проживания в мегаполисе. Эти различия в потребностях формируются в прямой зависимости от утраченных функций человеческого организма, таких как зрение, слух, речь, возможность передвижения (ходьба), что привело к образованию общественных объединений инвалидов: Всероссийского общества слепых и слабовидящих, Всероссийского общества глухих, многочисленных фондов, союзов и ассоциаций инвалидов-опорников и многих др. Группировочным объединительным признаком здесь стала общность социально-экономических потребностей и интересов у людей с нарушением какой-либо одной жизненно важной функции, например, зрения или слуха. Понятно, что потребности в реабилитационных услугах инвалида с нарушением функций опорно-двигательного аппарата отличны от потребностей инвалида по зрению или слуху. Только при учете реалий этой специфики в работе по социальной и трудовой реабилитации горожан с ограниченными возможностями жизнедеятельности возможно достижение положительных социально-значимых результатов, их фактическая интеграция в социум. В советский и раннероссийский (конец 20-го – начало 21-го веков) периоды и вплоть до наших дней основным ориентиром при оказании социальной помощи была и остается группа инвалидности. Сегодня этого явно недостаточно.

Ещё в 2008 году Российская Федерация подписала Конвенцию ООН

«О правах инвалидов» [3], переводящую человека с ограниченными возможностями из объекта заботы в субъект права. Современная Россия, как и большинство стран Европы и мира, делает ставку на активные формы и методы реабилитации, максимально возможную интеграцию инвалидов в нормальную общественную жизнь. В апреле 2012 года Государственная Дума РФ ратифицировала Конвенцию «О правах инвалидов». По заявлению правительства РФ, ратификация конвенции требует безотлагательного перехода всех органов власти к активным действиям по комплексной интеграции инвалидов в общество, выявлению и пресечению дискриминации в отношении данной категории граждан. Гуманитарно-антропологический подход в совершенствовании системы социальной защиты населения России максимально ориентирован на решение этой благородной задачи.

Литература:

1. О социальной защите инвалидов в Российской Федерации. Федеральный закон. Статья 1. // Российская газета. 2 декабря 1995 года.
2. Федоров А. В. Инвалиды и транспортная доступность городской среды (на примере г. Санкт-Петербурга). Матер. Общерос. заочной научно-практической конференции «Современные исследования социальных проблем» // В сб. статей «Общественно-социальные и политические исследования». – Вып. 2, Красноярск: издательство Научно-инновационный центр, 2009. – с. 186 – 188.
3. «Конвенция о правах инвалидов». Принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи ООН от 13 декабря 2006 года // Электронный ресурс: www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml

Хомич В. І., Дорошенко В. В.

СІМ'Я: ПРОБЛЕМИ ТА УМОВИ ЇЇ ВСТАНОВЛЕННЯ

Соціальна та педагогічна робота з сім'єю стали предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема розглядали найважливіші аспекти соціально-педагогічної роботи з різними типами сімей. Так, психолого-педагогічні й соціальні проблеми молоді сім'ї вивчалися Т. Алексеєнко, І. Дубровіною, Т. Журбицькою, В. Ігнатовським, В. Поставим [2, с.74]

Також у системі соціально педагогічного дослідження сім'ї працювали такі науковці, як: А. І .Антонов, Ю.Е.Альошина, Т. В. Буленко, С. В. Кратохвил, В. Ягупов, І. Зайченко, Л. Маценко, Н.Волкова, А. Штефан, Л. Стадник та інші. У їх наукових доробка піднімалися різнопланові питання: педагогічна характеристика сім'ї як соціально-педагогічного середовища та її виховного потенціалу; типологізація сім'ї; визначення специфіки впливу різних типів сімейних відносин на становлення, розвиток, деформацію особистості дитини; роль сімейного оточення на різних етапах процесу соціалізації дитини, соціально-педагогічне виховання та соціальна адаптації особистості дитини.

Історія людства дала світові різні форми шлюбу: екзогамію – вибір партнера поза певної вузької групи людей, щоб уникнути кровозмісних статевих зв'язків; ендогамія – вибір партнера всередині своєї групи, шлюб

за змовою; моногамі – шлюб одного чоловіка і однієї жінки; полігамію, коли в подружжі більше одного партнера (це груповий шлюб – кілька чоловіків і жінок перебуває в статевих зв'язках одночасно, приклад – Маркїзькі острови), поліандрія - одна жінка і кілька чоловіків (Тибет, Індія), і полігінія – багатоженство (Схід) .

У кожного народу існували свої традиції в шлюбному питанні. В Європі історично склалося так, що укладали пізні шлюби, оскільки дівчата дозрівали до 15 - 16 років, в Азії та Африці – ранні (в Індії ще в 20-ті роки ХХ століття видавали заміж 8-річних дівчаток). А в Заїрі цінність нареченої зростала пропорційно числу її сексуальних партнерів. У Росії до середини ХІХ століття економічно вигідно було укладати ранні шлюби (Іван Грозний, Петро І, Павло І) одружувалися рано, але після революції 1917 року вік вступу в шлюб був встановлений з 18 років.

Американський соціолог Ё. Тоффлер розглядає розвиток людської цивілізації, науки та техніки у трьох «хвилях» – аграрна, індустріальна та постіндустріальна. Він зауважує, що для першої хвилі характерним типом сім'ї була велика сім'я, коли багато поколінь жили разом. Для другої хвилі характерна нуклеарна сім'я, яка складається з батьків та дітей, або тільки з подружжя. У третій же хвилі будуть панувати різні типи сімей. Він стверджує, що розвиток технологій привів до того, що нуклеарна сім'я більше не слугує ідеальною моделлю для суспільства. Наслідки приходу третьої хвилі вже очевидні – усе більше людей відмовляється від традиційного шлюбу; нині активніше обирається альтернативна форма шлюбу. Це не значить, що нуклеарна сім'я зовсім зникне, але вона просто стане одним з типів сімей, а не прикладом для наслідування [1].

Сучасний шлюб є моногамним і становить собою вищу на даному етапі розвитку людства форму моногамії, тобто міцного, стійкого одношлюбності, що виник у людському суспільстві протягом тривалого періоду його розвитку. Виділяють три групи шлюбу: по любові, по рефлексу наслідування і за розрахунком.

Усе більше наречені прагнуть зробити свої союзи рівноправними у всьому, починаючи з побуту і закінчуючи прийняттям важливих рішень. Рівноправний шлюб – це шлюб між двома індивідами, що досягли статевої зрілості, які в прийнятті рішень, що стосуються сім'ї, мають однакову вагу.

Однак тенденція до загальної рівноправності ще не витіснила шлюби, в яких є головою сімейства й інші члени (наприклад, чоловік, дідусь...). У цьому випадку все відбувається за правилами їм заведеним, порушення яких присікається. Домінантний шлюб – це шлюб між двома індивідами, що досягли статевої зрілості, які у прийнятті рішень, що стосуються сім'ї, мають неоднакову вагу, тобто право прийняття остаточного рішення належить одному з подружжя [4].

Криза сім'ї, про яку так багато говориться, є передусім кризою традиційних функцій родини, а не сім'ї як такої. Дослідження 80-х років показують, що молодь у віці 14-25 років майже в 98% бажає створити сім'ю, бачить своє життєве місце в подружжі і сім'ї. Це прагнення у всіх опитуваних було однаково сильним, незалежно від того, чи їхнє родинне життя до того складалося успішно.

Це не обминуло й нашу державу, протягом останнього десятиріччя ми маємо змогу помітити те, як останнім часом активізувалася трансформація української сім'ї.

Шлюбні відносини ґрунтуються на різних нормах, сукупністю яких регулюються сімейні взаємостосунки. Заглибившись в історію, можемо побачити, що найпопулярнішим був церковний шлюб поширений серед православних у Греції, серед католиків в окремих країнах Латинської Америки, серед мусульман у низці країн Сходу. В Аргентині, Австрії, Бельгії, Голландії, Туреччині, Швейцарії.

Німеччині, Японії дійсним визнають лише громадянський шлюб. Альтернативні форми шлюбу — релігійні або громадянські — допускають в Англії, Данії, Італії, Іспанії, Канаді та у деяких штатах США. У багатьох країнах зберігають значення заручини, які закріплюють попередню згоду на укладання шлюбу. У нашій країні громадянський або релігійний шлюб укладають за місяць після подачі заяви до органів ЗАГСу.

Серійна моногамія. Цей стиль життя передбачає декілька циклів шлюбу і розлучення. Скажімо, акторка Елізабет Тейлор виходила заміж 8 разів. Проте кількість осіб, які ведуть подібний спосіб життя останнім часом зростає і трапляється не лише в середовищі богемі. Це пов'язано, насамперед, із полегшенням процедури розлучення [3].

На трансформацію української сім'ї негативно впливають як зовнішні, так і внутрішні загрози. До зовнішніх загроз слід вважати, насамперед, формування глобального ринку праці і зростання у величезних масштабах міжнародної трудової міграції, яка зумовила розпад сімей, зростання кількості позашлюбних дітей, соціальних сиріт тощо.

Зростання міжнародної трудової міграції посилюється внутрішніми загрозами: соціально-економічною кризою останніх років, відсутністю у четверті сімей України окремого житла та ін.

Якщо так триватиме й далі, то негативні процеси і загрози, що зумовлюватимуть трансформацію сім'ї, інтенсифікують її. В результаті соціально-економічні наслідки можуть бути непердбачуваними.

Сьогодні важливо активізувати поглиблене вивчення трансформації сім'ї як кризь призму традиційних теоретичних підходів до вивчення сім'ї (теорії функціоналізму і теорії конфлікту), так і при допомозі застосування новітніх теорій, які слід розробляти і обґрунтовувати. У сучасній науці розвигот української сім'ї, альтернативні форми шлюбу та їх вплив на формування особистості дитини ще не достатньо дослідженні .

Література:

1. Концепция предупреждения социального сиротства и развития образовательных учреждений для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей / Под науч. ред. Л.М.Шипицыной. СПб.: ИСПиП, 2000. – С.54.
2. Основні напрямки соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями // Соціальна педагогіка теорія та практика / 2009. – №1. – С. 74-79.
3. Танчин І. З. Соціологія: навч посібник / І. З. Танчин. – 3-те вид. – К.: Знання, 2008. – 351с.
4. Шакурова М. В. Методика й технологія роботи соціального педагога: навчальних посібників для студентів ВНЗ, які за спеціальності «Соціальна педагогіка» / М. В. Шакурова. – М.: Академія, 2007. – 272 с.

КРАУДСОРСИНГ КАК МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ ПОТЕНЦИАЛА ГРАЖДАНСКОГО УЧАСТИЯ

Понятие гражданского участия отражает механизм и степень вовлеченности и включенности интересов и деятельности граждан и их объединений в процесс разработки и принятия решений в системе социального управления. Само по себе гражданское участие не предполагает завоевание и отправление властных функций. В структуру гражданского участия входит не только гражданская активность, но и гражданская культура, наличие ценностно-оценочных ориентаций, социальных интересов; для конкретного гражданина оно возможно как в непосредственных (активная деятельность в общественных движениях, обращение в государственные и муниципальные органы), так и в опосредованных (через представленность интересов) формах.

В настоящее время, согласно российскому законодательству, возможна реализация потенциала гражданского участия в следующих формах: местный референдум, муниципальные выборы, голосование по отзыву депутата, члена выборного органа местного самоуправления, выборного должностного лица местного самоуправления, голосование по вопросам изменения границ муниципального образования; сход граждан; правотворческая инициатива граждан; территориальное общественное самоуправление; публичные слушания; собрание граждан; конференция граждан (собрание делегатов); опрос граждан; обращения граждан в органы местного самоуправления; другие формы непосредственного осуществления населением местного самоуправления и участия в его осуществлении [1].

Специфику функционирования ряда указанных форм можно выявить, анализируя результаты исследований ВЦИОМ.

Результаты исследований говорят о том, что в 2011 году 61% россиян не принимали участие в каких-либо формах коллективной общественно-полезной деятельности, что на 16% больше по сравнению с 2008 г. [2].

Наиболее распространенными формами гражданского участия в социальной жизни являются участие в выборах в органы власти различного уровня 27% (40% в 2008 г.), коллективное благоустройство подъездов, домов, детских площадок, окружающей территории – 8% (15% в 2008 г.), сбор средств, вещей для людей, попавших в тяжелое положение (теракт, стихийное бедствие, лечение, операция) – 4% (9% в 2008 г.), участие в проведении избирательной кампании (сбор подписей, агитация, работа на избирательном участке) – 2% (4% в 2008 г.) [2]. Уровень общественного участия граждан остается довольно низким. Например, в 2008 году хоть какое-нибудь участие (формальное или неформальное) в деятельности общественных организаций принимали лишь 2% россиян [2].

Результаты исследований показывают тот факт, что имеющиеся формы гражданского участия являются мало востребованными населением, и для того чтобы повысить уровень гражданского участия необходимо

развитие новых более эффективных форм. В данном контексте особый интерес приобретает возможность использования в муниципальном управлении технологий краудсорсинга. Как сказал Г. Грегф: «Краудсорсинг – это главный управленческий прорыв XXI века» [3].

Термин краудсорсинг означает передачу отдельных производственных функций неопределённому кругу лиц на основании публичной оферты, не подразумевающей заключение трудового договора [4]. При этом используется коллективный интеллект и синергия взаимодействия большого количества людей. Краудсорсинг позволяет агрегировать информацию, опыт, мнения, прогнозы, предпочтения и оценки.

Впервые термин «краудсоринг» ввел редактор и журналист Джефф Хау в своей статье в 2006 г. и затем обстоятельно раскрыл преимущества новой технологии в книге «Краудсорсинг: коллективный разум как инструмент развития бизнеса (Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business, 2009)» [4].

Краудсорсинг основан на том предположении, что в обществе всегда присутствуют талантливые люди, готовые бесплатно или за символическое вознаграждение генерировать идеи, решать проблемы и даже проводить исследования в корпоративных или общественных целях, при этом главным стимулом для них является не вознаграждение, а возможность увидеть воплощение своей идеи в практической деятельности.

В настоящее время механизмы краудсорсинга используются практически во всех областях практической деятельности, за исключением некоторых, требующих специальных знаний и особых профессиональных навыков. Привлекательным является применение нового инструмента не только в бизнесе, но и в муниципальном секторе для эффективного взаимодействия органов власти и гражданского общества.

Для продуктивного внедрения краудсорсинга в муниципальном секторе необходимо соблюдение ряда условий:

- краудсорсинг не должен трансформироваться в политическую кампанию выполнения поручений первых лиц государства и административную процедуру формального внедрения инноваций;
- краудсорсинг в конкретном органе власти не должен иметь постоянный характер, поскольку на протяжении длительного периода времени проблематично обеспечить активность и мотивацию общественных экспертов;
- краудсорсинг должен исходить из обширных представлений о состоянии, проблемах и специфике деятельности конкретного органа власти, действующем нормативном окружении;
- краудсорсинг должен предусматривать превентивную позицию при постановке в органе власти нового механизма взаимодействия с обществом;
- краудсорсинг должен быть основан на активном режиме работы, который предполагает ежедневный мониторинг поступающих предложений, постоянный диалог с экспертами, поддержание их заинтересованности, обеспечение прозрачности результатов обсуждения;
- внедрение краудсорсинга требует специального программного

обеспечения.

При выполнении этих условий результатами внедрения краудсорсинга для органа власти должны стать:

- позитивный политический имидж за счет улучшения взаимодействия с потребителями муниципальных услуг;
- позитивный управленческий имидж за счет внедрения современных управленческих технологий;
- создание банка инновационных и реалистичных идей;
- повышение качества нормативных и методических документов за счет результатов общественной экспертизы;
- формирование команды профессиональных и общественных экспертов;
- оптимизация сроков поиска новых решений и подготовки документов, имеющих принципиальное общественное и профессиональное значение;
- повышение эффективности бюджетных расходов за счет замены дорогостоящих профессионалов на коллективный разум.

Внедрение краудсорсинга в муниципальное управление будет содействовать созданию гражданского общества, в котором активность граждан, общественная экспертиза и народный контроль станут представлять неотъемлемые характеристики процесса принятия важных управленческих решений.

Литература:

1. Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации: Федеральный Закон от 6 октября 2003 г. № 131-ФЗ // Режим доступа к изд.: <http://www.consultant.ru/popular/selfgovernment/>.
2. Массовое политическое участие в России: только выборы или что-то еще? / ВЦИОМ. Пресс-выпуск. – 2011. – №1728 // Режим доступа к изд.: <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=111514>.
3. Г. Греф Эффективность российской власти и модернизация / Ведомости официальный сайт // Режим доступа к изд.: http://www.vedomosti.ru/opinion/news/1631600/effektivnost_vlasti.
4. Википедия свободная энциклопедия / Официальный сайт // Режим доступа к изд.: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%CA%F0%E0%F3%E4%F1%EE%F0%F1%E8%ED%E3>.

Секція «Історичний досвід України: держава, особистості, події»

Секция «Исторический опыт Украины: государство, личности, события»

Вітюк О. О.

ЄВРЕЙСЬКІ ГРОМАДСЬКІ УПРАВИ – НАЦІОНАЛЬНІ ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПОДІЛЛІ У 1917-1920 РР.

З поваленням самодержавства в Російській імперії та приходом до влади Тимчасового Уряду розпочались зміни в історії національних меншин, зокрема єврейській. Створюється підґрунття до заснування окремих органів самоврядування національних меншин. На законодавчому рівні

діяло Генеральне секретарство з єврейських справ УНР, згодом єврейське міністерство. Центральна Рада України на чолі з М. Грушевським вперше виробила чітку програму забезпечення рівності всіх націй і народностей в УНР, задоволення культурно-національних, релігійних та інших потреб національних меншин [1, с. 64].

Ідея створення національних органів місцевого самоврядування продовжила визрівати на початку квітня 1917 р. на засіданнях Національного конгресу, де йшла мова про права національних меншин. На конгресі розглядалось питання про те, що створювати органи місцевого самоврядування в округах, «по яких поспіль живуть люди однієї національності», що відповідає їхнім інтересам [2, с. 27].

В I Універсалі ЦР українська людність, яка «живе всуміш з іншими національностями», зобов'язувалася «негаймо прийти до згоди й порозуміння з демократією тих національностей і разом з ними приступити до підготовки нового правильного життя» [3, с. 223]. Разом з тим, були висловлені сподівання, що «народи неукраїнські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій у нашому краї й у цей тяжкий час все державного безвладдя дружно, однакостайно з нами стануть до праці коло організації автономії України» [3, с. 223].

Захист інтересів національних меншин було покладено на Генеральне Секретарство міжнародних справ, перед яким поставлене завдання «якомога скоршого порозуміння з демократією національних меншостей на Україні» [3, с. 226]. II Універсал ЦР містив думку про доповнення її складу «на справедливих основах представниками інших національностей» [3, с. 280].

У червня 1917 р. в Києві представники партій національних меншостей увійшли до складу ЦР. В. Винниченко з даного приводу зазначав, що: «...без них ми не могли мати затвердження нашого уряду Тимчасовим Правительством, а без цього не могли мати відповідних фінансових засобів, без яких ніяке урядування, яке б моральне довір'я воно не мало, не могло проводитися успішно» [3, с. 295]. Згодом відбувається перше засідання Малої Ради з участю «представників неукраїнської революційної демократії», що оцінювалося як «один із кращих моментів у співжитті різних національностей на Україні» [3, с. 297].

Значним кроком до створення національних органів місцевого самоврядування став законопроект про єврейську громаду, що був підготовлений наприкінці листопада 1917 р. Віце-секретар, згодом секретар у справах своєї нації М. Зільберфарб звернувся до єврейського народу з повним викладом програми дій керованого ним відомства. У зверненні йшлося про розбудову місцевих громад як основи майбутнього самоврядування, створення мережі освітніх установ, культурних закладів, надання єврейській мові публічного права та інше, що сприятиме справі відродження цієї частини населення України [2, с. 29].

Ще до запровадження Закону ЦР «Про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р., 2 грудня 1917 р. з'являється Закон «Про утворення єврейських громадських рад і проведення до них виборів», які мали діяти як органи єврейської автономії у місцевостях, де значну

кількість складала єврей [1, с. 65]. Для проведення виборів створювалися виборчі комісії, які обиралися зборами євреїв-гласних міських дум, волосних земств селищних зібрань із 7 осіб. Якщо кількість євреїв-гласних не перевищувала вказану цифру, то всі вони ставали членами цієї комісії. Виборчі комісії після свого формування складали виборчі списки, які оприлюднювались за три тижні до дня виборів. Зміни до них вносились протягом вказаного терміну, але не пізніше як за два дні до виборів [1, с. 66].

Варто наголосити, що єврейські громадські ради створювались там, де було не менше 300 виборців. Кількість членів цих рад визначалась пропорційно до населення поселення. У Подільській губернії такі вибори мали відбутись у 96 із 121 містечок, тобто на одну громадську раду припадало 18,5 членів. Відсоток єврейського населення у подільських містечках склав 44,2 [1, с. 67]. Серед великих міст, де діяли народні громадські управи слід виділити Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський та Гайсин. Серед менших варто відзначити громадські ради, що діяли у Дунаївцях, М'ястківці [1, с. 67] та Меджибожі [4, с. 320]. Не у всіх містечках були проведені вибори в силу тих чи інших обставин.

ЦР, проголосивши Закон «Про національно-персональну автономію» 9 січня 1918 р., створила передумови до утворення національних органів місцевого самоврядування – національних громадських управ, які вирішували переважно питання національно-культурного характеру. IV Універсалом ЦР підтверджувала всі демократичні свободи, оголошені раніше, і запевняла, що в «...самостійній Народній українській Республіці всі нації користуватимуться правом національно-персональної автономії», проте з приходом більшовиків в лютому 1918 р., даний закон був скасований [2, с. 29].

Гетьман П. Скоропадський не був прихильним ставлеником національно-персональної автономії та національних органів місцевого самоврядування. 9 липня 1918 р. він видає Закон «Про відміну Закону 9 січня 1918 р. «Про національно-персональну автономію» і скасування національних міністерств» [5, с. 2]. Ситуація кардинально змінилась, коли до влади прийшла Директорія УНР. 24 січня 1919 р. Рада Народних Міністрів ухвалює Закон «Про відновлення національно-персональної автономії» [6, с. 34], скасувавши попередній законодавчий акт П. Скоропадського.

На засіданні Гайсинської міської думи 11 лютого 1919 р. було розглянуто заяву Гайсинської єврейської громадської ради про призначення коштів на ремонт громадської льодовні (холодильні склади). Після обговорення було вирішено призначити на набивку льодом єврейської громадської льодовні – 1600 крб. і доручити міській управі відкрити на міські кошти ще одну льодовню, якщо це буде необхідно [7, арк. 31].

17 квітня 1919 р. Рада Народних Міністрів Директорії ухвалює Закон «Про єврейське громадське самоврядування» [8]. На такий радикальний крок не наважився жоден з попередніх урядів. Єврейським громадським самоврядуванням було надано право на завідування різними єврейськими громадськими установами. Обов'язки Равинів були покладені на

громадські самоврядування. До повноважень, які надавались єврейським громадським самоврядуванням відносились:

- охорона здоров'я єврейського населення, заходи для поліпшення санітарних норм, боротьба з вірусними хворобами;
- опіка про харчування бідного єврейського населення, влаштування для цієї цілі будинків з дешевими квартирами, народними їдальнями, пекарнями;
- управління професійними та сільськогосподарськими школами та інструкторськими курсами, допомога в розвитку ремісничої науки, управління зразковими майстернями і молочними фермами;
- організація вистав та музеїв;
- влаштування та управління складами;
- організація дешевого кредиту, допомога споживчій кооперації;
- опіка про бідних дітей і людей похилого віку, утримання та управління благодійними закладами та притулками;
- допомога єврейському населенню у зв'язку з стихійним лихом;
- юридична допомога [8, с. 155].

Єврейські громадські самоврядування отримали право створювати, утримувати і керувати інформаційно-міграційним бюро. До складу єврейського громадського самоврядування входили – громадська рада та громадська управа.

Голова громадської ради та його заступники не могли займати будь-яких посад в громадському управлінні. До повноважень громадської ради відносились:

- розгляд і рішення всіх справ, що відносились до предметів управління громадським самоврядуванням (загально-розпорядча влада і нагляд за її виконавчими органами, а також проведення відповідних заходів в питаннях, що торкаються потреб єврейського населення);
- встановлення посад в громадському управлінні, що йдуть за наймом;
- визначення порядку функцій виконавчих органів громадського управління і наділення їх відповідними інструкціями;
- перевірка діяльності громадських управ та розгляд скарг на її діяльність;
- встановлення податків і зборів та їх розмірів;
- відстрочка і розстрочка виплати громадських податків і зборів;
- визначення правил для завідування рухомим і нерухомим майном, яке належить громадському управлінню;
- придбання, відчуження і застава нерухомого майна;
- видача від імені єврейської громади зобов'язань і надання позик на потреби громади і короточасних позик з громадських капіталів, що мають спеціальне значення [8, с. 156].

Громадська управа була вищим виконавчим органом єврейського громадського самоврядування. Посади в громадських управах не могли займати особи, що пов'язані між собою родинними зв'язками. Обов'язком голови громадської управи був загальний нагляд за правильним налагодженням справ громадської управи і підлеглих її установам. До

обов'язків громадських управ належало:

- підготовка доповідей голові громадської ради;
- розробка проектів громадських розрахунків, нагляд за внесенням громадських податків і зборів;
- здійснення ревізій громадських капіталів, що підконтрольні управі;
- ведення судових і адміністративних справ громадського управління;
- надання громадській раді звітів про свою діяльність, про грошові обіг та стан установ;
- ведення загальних списків єврейського населення і книг громадянського стану євреїв [8, с. 156].

Для функціонування громадських ради і управ необхідно було фінансове підґрунття. Відповідно, були встановлені податки і збори для з єврейського населення: податок з прибутку, податок з спадщини, надходження від капіталів громадських єврейських установ. Одним із важливих податків для надходження був податок з спадщини. Зокрема, на випадок смерті члена єврейської громади, все його майно підлягало оподаткуванню на користь громади на території УНР, на якій він проживав. Спадковий податок визначався наступним чином: з вартості майна від 5000 до 10000 крб. – 1%, 10000-20000 крб. – 1,5 %, 20000-50000 крб. – 2 %, 50000-70000 крб. – 3 %, 100000-200000 крб. – 3,5 %, 200000-500000 крб. – 4,5 %, більше 500000 крб. – 5 % [8, с. 156].

Єврейські народні громадські управи на Поділлі не можна вважати повноцінними органами місцевого самоврядування. В більшості випадків у питаннях, що стосувались їх життєзабезпечення діяльності, вони змушені були звертатись до міських дум та управ, які були розпорядниками коштів відповідних міських територіальних громад.

9 червня 1920 р. Кам'янець-Подільська єврейська громадська управа звернулась до міської Управи із заявою: «Вже четвертий місяць єврейські народні школи не отримують жодних коштів від міської управи на своє утримання. Не дивлячись на те, що громадська управа своєчасно надала кошторис на утримання вчителям за березень місяць, й поміж шкільним відділом і культурно-освітнім відділами управи було порозуміння у справі виплати сум. Громадська управа досі не отримала їх в той час, коли всім іншим школам вже давно виплачено було утримання за березень і кошти на господарські потреби. Звертаючи увагу міської управи на таке неоднакове обслуговування міським шкіл, що є цілком неможливим і не відповідаючим традиціям міського самоврядування» [9, арк. 27].

Період діяльності Директорії був сповнений політичними баталіями та постійною загрозою небезпеки з боку більшовиків. Незважаючи на складну ситуацію, Директорія надавала постійну допомогу єврейським учбовим закладам та культурним установам. Єврейське національне міністерство щомісячно мало отримувати 3 млн. крб. на їх потреби, державна скарбниця в цей же період виплачувала йому по 300 тис. крб. на видання підручників рідною мовою, котрих гостро не вистачало [10, с. 91]. З натиском більшовиків вказану працю було припинено.

На сьогодні національні органи місцевого самоврядування продовжують залишатись малодослідженою та маловивченою темою, що потребує спеціального дослідження. Нові сторінки історії можуть відкритись перед дослідниками при вивченні спогадів активних представників національних органів місцевого самоврядування.

Література:

1. Комарніцький О.Б. Єврейське громадське самоврядування в 1917-1918 рр.: на матеріалах містечок Правобережної України // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип.5. Серія: Історія: Збірник наукових праць /За заг. ред. проф. П.С. Григорчука/. – Вінниця, 2003. – С. 64-69.
2. Гусев В. Національні меншини в планах розбудови Української держави (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії) // Розбудова держави. – 1993. - № 12. – С. 27-33.
3. Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.) / Репр. відтвор. вид. 1920 р. – К.: Політвидав України, 1990. – Ч. 1. – 348 с.
4. Комарніцький О. Б. Меджибіж у добу української революції 1917-1920 рр. // Науковий вісник «Меджибіж»: Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в істотко-культурній спадщині України». / Під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін. – Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2009. – Ч. 1. – 423 с. – С. 319-323.
5. Закон «Про відміну Закону 9 січня 1918 р. «Про національно-персональну автономію» і скасування національних міністерств» від 9 липня 1918 р. // Державний вістник. - № 23. – 1918. – 18 липня.
6. Ухвалений Радою Народних Міністрів Закон «Про відновлення національно-персональної автономії» від 24.01.1919 р. // Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народньої Республіки. – 1919. – 8 лютого. – Вип. 5. – С.34.
7. Засідання Гайсинської міської думи від 11 лютого 1919 р. // Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). – Ф.Д – 286. – Оп.1. – Спр.44. – арк. 31.
8. Увалений Радою Народних Міністрів Закон «Про єврейське громадське самоврядування» // Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народньої Республіки. – 1919. – 11 липня. – Вип. 22.
9. Звернення єврейської громадської управи до Кам'янець-Подільської міської Управи від 09.06.1920 р. // Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.3143. – Оп.1. – Спр. 1. – 42 арк.
10. Гольдман С.І. Жидівська національна автономія в Україні 1917-1920 рр. / С.І. Гольдман. – Мюнхен-Париж Єрусалим: Видавництво «Дніпрова хвиля», 1967. – 138 с.

Дехтярук В. С.

ЗАКОНОДАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Державотворчий процес, що розпочався в Україні в 10-х роках ХХ століття, був надзвичайно складним та суперечливим. Він став підсумком багатомісячних визвольних прагнень українського народу. Досягнення Української національної революції 1917-1920 років стали важливим уроком для побудову сучасної суверенної Української держави. Проблема внутрішньополітичної діяльності Української Центральної Ради стала

предметом дослідження багатьох істориків, зокрема І. Гошуляка, М. Поповича, О. Реєнта та ін.

Мета нашої статті – охарактеризувати законодавчу діяльність Української Центральної Ради.

Революційні події в Україні стали, передусім, результатом загальноросійського руху за повалення самодержавства і перебудову держави. Каталізатором для консолідації українських національних сил виявилась Лютнева революція в Росії. Трагізм ситуації полягав у тому, що українці опинилися перед необхідністю формувати власну державність без достатнього рівня сформованості національної свідомості [1, с.22].

Вирішальне значення для формування української державності мало те, які політичні сили очолять національно-визвольну боротьбу, та з яких ідейних позицій вони будуть розглядати майбутнє українських земель. В Україні на березень 1917 року сформувалося три структури, що боролися за владу. Від перемоги однієї з них залежав вся подальша політична доля України – як частини Росії або незалежної суверенної держави.

Юридичним правонаступником Російської імперії вважав себе Тимчасовий уряд. В Києві та інших великих містах почали створюватися так звані Виконавчі комітети громадських організацій, що репрезентували на місцях центральну петроградську владу. Ще одним органом, що намагався затвердитися в Україні, були Ради робітничих депутатів [3, с.5].

Таким чином, в Україні сформувалася така сама політична картина, що й по всій Російській імперії – тенденція до двовладдя. Проте, оскільки ці сили не репрезентували українські національні інтереси ані на місцевому, ані на загальнодержавному рівнях, виникає нагальна потреба в оформленні національних політичних сил, що реально відстоюватимуть політичні ідеали всього українського народу.

Таким об'єднуючим та координуючим центром, навколо якого згуртувалися свідомі верстви українського суспільства, стала Українська Центральна Рада. Проте завдання представляти на загальнодержавному рівні інтереси цілого народу було не з легких. Російські політичні кола ще не позбавилися свого віковичного погляду на Україну як на сировинний придаток до імперського центру. Тому перед членами УЦР постала дилема: в якій формі добиватися права українського народу на національне самовизначення: вимагати цілковитої незалежності чи обмежитися широкою автономією?

Для вирішення цього питання, а також для легітимізації діяльності УЦР, як офіційної влади на українських землях, було скликано Український Національний конгрес. В роботі конгресу, який працював в Києві 6 – 8 квітня 1917 року, взяли участь понад 900 делегатів з усіх регіонів України. На конгресі перемогла течія, що прагнула до національно-культурної автономії України у складі Росії [2, с.27].

Дана політична платформа й стала основною для української делегації під час її переговорів з Тимчасовим урядом, що проходили в Петрограді. Проте Тимчасовий уряд не бажав миритися з автономією України, тому переговори завершилися безрезультатно. У відповідь на дії російського уряду, Українська Центральна Рада на II Всеукраїнському військовому

з'їзді 10 червня 1917 року проголосила I універсал, в якому зазначались основні її вимоги: незаперечне право України на широку національну автономію у складі Росії; вимагалось визнати територією українських земель 9 губерній; члени української делегації доводили право України на власні збройні сили. Крім того, УЦР була проголошена верховним органом влади на Україні, що мав сформувати власний уряд – Генеральний Секретаріат [4, с.101].

I Універсал мав величезне історичне значення, адже це була перша політична програма, в якій ставилося за мету досягнення автономії України та створення національних органів влади.

Центральна петроградська влада негативно поставилася до прийняття I Універсалу. 29 червня 1917 року до Києва прибула делегація Тимчасового уряду, що мала переглянути умови I Універсалу та дійти певного компромісу. Вже 3 липня 1917 року було прийнято II Універсал Центральної Ради, в якому проголошувалося, що Генеральний секретаріат – вищий крайовий орган Тимчасового уряду на Україні. УЦР лише обирала кандидатів до Генерального Секретаріату, а право затвердження зберігалось за Тимчасовим урядом. Питання про автономію відкладалось до виборів у Всеросійські Установчі Збори. Крім того, українська армія мала комплектуватися лише з дозволу генштабу Росії. УЦР також зобов'язалась доповнити свій склад представниками національних меншин [4, с.164].

Аналіз змісту II Універсалу Центральної Ради дозволяє зробити висновок, що це був якісний крок назад у порівнянні зі здобутками, проголошеними в I Універсалі. За II Універсалом, УЦР ставала крайовим представником Тимчасового уряду, а не самостійною політичною силою. Крім того, вирішення питання української автономії відкладалось на невизначений термін. Таким чином, майже всі вимоги I Універсалу були фактично перекреслені цим документом.

Подібний компроміс не задовольнив жодну зі сторін. В Україні оприлюднення II Універсалу спричинило повстання самостійників на чолі з М. Міхновським. Тимчасовий уряд, в свою чергу, поринув в затяжну політичну кризу, викликану неготовністю російського суспільства до продовження війни. Неспроможність політиків розв'язати актуальні питання внутрішньої та зовнішньої політики призвела до падіння Тимчасового уряду внаслідок Жовтневого перевороту та приходу до влади більшовиків.

У відповідь на кардинальні зміни державного устрою Росії, Центральна Рада змушена була прийняти III Універсал від 7 листопада 1917 року. В цьому документі зазначалося створення Української Народної Республіки, яка мала бути автономією тільки у складі не більшовицької Росії; проголошувалася ліквідація поміщицького землеволодіння та передача земель селянам без викупу; вводилося нормування праці, робочий день не мав перевищувати восьми годин. В документі гарантувалися рівні права та демократичні свободи всім громадянам. Вибори до Установчих зборів призначалися на 27 грудня 1917 року [5, с. 5].

Історичне значення III Універсалу Центральної Ради полягало у проголошенні УНР – першої української національної держави, що мала

свої кордони, органи управління, власне законодавство та судочинство. Універсал також проголошував широку соціальну програму, яка вирішувала найболючіші проблеми тогочасного суспільства, а головне – аграрне питання.

III Універсал УЦР слід вважати головним здобутком законодавчої діяльності Центральної Ради. Це був комплекс реформ, спрямованих на побудову демократичної держави.

Більшовики, що захопили владу в Росії, прагнули підпорядкувати власному впливу також і Україну. Це загострило стосунки більшовиків з УЦР та призвело до війни між Більшовицькою Росією та УНР.

IV Універсал Центральної Ради було проголошено 9 січня 1918 року в умовах ведення війни. Цей документ зберігав в основних рисах програму, проголошену в III Універсалі, проте зазначалося, що Українська Народна Республіка є незалежною державою.

Українська революція зазнала поразки в боротьбі проти більшовицьких сил, внаслідок ряду причин. Однією з головних таких причин був, безумовно, брак національної свідомості в українських масах. Неготовність широких верств населення стати на захисті національних інтересів України як суверенної держави.

Історичне значення IV Універсалу є надзвичайно великим. Універсал завершив тривалий шлях становлення державності на українських землях. Було проголошено створення незалежної української держави – УНР. Проте прийняття IV Універсалу було викликано війною проти більшовиків, а не внутрішніми причинами, себто готовністю українського населення до проголошення власної незалежності. Основні положення IV Універсалу збігалися з III Універсалом.

Ряд дипломатичних та військово-політичних помилок керівництва УЦР, а також перевага сил на боці Росії не дозволили відстояти незалежність УНР. Тому ті широкі соціально-економічні та політичні реформи, визначені в Універсалах, не вдалося втілити у життя.

Українська Центральна Рада пройшла великий шлях у своєму розвитку. Організація, створена як коаліція українських національних сил у складі Російської держави, перетворилася на легітимну центральну владу новоутвореної української держави – УНР. Головним результатом діяльності УЦР було оформлення української національної ідеї та консолідація навколо неї всього суспільства.

Література:

1. Гошуляк І. Історичне значення Української революції 1917-1920 рр. та причини її поразки / Іван Леонідович Гошуляк // Пам'ять століть. – 2002. – № 3. – С. 18-33.
2. Гошуляк І.Л. Проблема соборності українських земель у добу Центральної Ради / Іван Леонідович Гошуляк // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 26-41.
3. Попович М. Україна: незалежність здобута і втрачена / Мирослав Володимирович Попович // Пам'ять століть. – 2007. – № 4-5. – С. 5-29.
4. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / Т.1 – К.: Наукова думка, 1997. – 586 с.
5. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / Т.2 – К.:

Дубницька І. П.

ЗАКОНОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ І РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (1991-2011 рр.)

Місцеве самоврядування є важливою функціональною складовою громадянського суспільства. Саме через органи місцевого самоврядування бере початок реалізація всього того, що відноситься до поняття місцевої (локальної) демократії. А місцева демократія є основою демократії в цілому. І від рівня її розвитку та практичної реалізації у відповідних територіальних громадах села, селища, міста залежатиме й рівень реалізації важливих демократичних процесів, що відбуваються в державі.

Держава, що прагне створити підвалини справжнього демократичного режиму, у стратегічному сенсі зацікавлена у створенні розгалуженої мережі громадянського суспільства [1, с.33]. Українська держава вже більше 20 років стоїть на рейках побудови демократичного суспільства. Виникає необхідність підсумувати законотворчу діяльність влади за перше двадцятиліття існування незалежної України, спрямовану на побудову демократичного устрою, важливим елементом якого є місцеве самоврядування.

Розвиток місцевого самоврядування став великою проблемою української спільноти на її шляху до формування громадянської активності і самоорганізації, рівень яких є показником демократичності. Фактично з 1990 р. в Україні розпочався процес децентралізації влади. Так, 7 грудня 1990 р. Верховна Рада Української РСР 12-го скликання прийняла Закон «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування», в якому місцеве самоврядування визначалося як територіальна самоорганізація громадян для самостійного вирішення безпосередньо або через державні і громадські органи, які вони обирають, усіх питань місцевого життя, керуючись інтересами населення, на основі законів Української РСР та власної фінансово-економічної бази. Прийняття Закону стало першою спробою трансформувати місцеві ради народних депутатів (які на той час входили до єдиної системи органів державної влади) усіх територіальних рівнів в органи місцевого самоврядування.

Наступний етап децентралізації в Україні пов'язаний із прийняттям у лютому 1994 р. Закону України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування», який після проведення виборів до місцевих органів влади скасовував інститут місцевої державної адміністрації. Голів Рад усіх рівнів мало обирати все населення, замість державних адміністрацій, запроваджених новою редакцією Закону про місцеве самоврядування 1992 р, знову відновлювалися виконавчі комітети. Згідно із Законом 1994 р, усі місцеві Ради від сільських до обласних ставали органами місцевого самоврядування, і на них могли додатково покладатися функції органів державної влади. Інакше кажучи, Закон 1994 р. поширив місцеве самоврядування на всі рівні адміністративно-

територіального устрою України, а не лише на рівень населених пунктів, як це передбачалося Законом України 1992 р. Щодо Закону 1992 року, то тут треба зазначити, що у лютому-березні 1992 року були прийняті два закони «Про представника Президента України» та «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування». Нова редакція Закону про місцеве самоврядування була ухвалена 26 березня 1992 року. У ній було враховано передання частини повноважень від обласних та районних рад представникам Президента. Головним тут було те, що на районному і обласному рівні Ради народних депутатів позбавлялися власних виконавчих органів і мали характер виключно представницьких органів. Лише на рівні населених пунктів функціонувало реальне самоврядування.

Статтею 141 Конституції України 1996 року було визначено загальні засади формування органів місцевого самоврядування та обрання його головних посадових осіб. Сільські, селищні, міські ради можуть складатися з депутатів, які обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Конституція України суттєво змінила і статус головної посадової особи місцевого самоврядування. Зокрема, територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування обирають голову строком на чотири роки. Виконавчими органами сільських, селищних, міських є виконавчі комітети цих рад, управління, відділи.

У ст. 5 Конституції України стверджується, що «Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Конституцією України визначено, що всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів місцевого самоврядування (Ст.40). Більш детально права громадян на індивідуальні або колективні звернення окреслено в Законі України «Про звернення громадян» (ч. 1 ст. 1), проекті закону України «Про відкритість і прозорість органів влади та органів місцевого самоврядування», указах Президента України «Про заходи щодо забезпечення конституційних прав громадян на звернення» і «Про додаткові заходи щодо забезпечення конституційних прав громадян на звернення» [2, с.76].

Після прийняття Конституції процес удосконалення законодавства щодо місцевого самоврядування призвів до якісно нових результатів. Ознакою пошуків Верховною Радою шляхів вдосконалення суспільного життя на даному напрямку є робота над вдосконаленням закону «Про місцеве самоврядування в Україні», прийнятим у травні 1997 р.

За цим законом місцеве самоврядування в Україні це — гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста — самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Вважається, що місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі

органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст. Законом закріплено право громадян на участь у місцевому самоврядуванні, зокрема проголошено що будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняються.

Рівняючись на розвинені країни Європи законодавці незалежної України 15.07.97 р. ратифікували Європейську хартію місцевого самоврядування, підписану країнами — членами ЄС у Страсбурзі 15 жовтня 1985 р. (Закон № 452/ 97-ВР (452/97-ВР). Відповідно до цієї хартії, зміст місцевого самоврядування полягає у гарантованому державою праві та реальній здатності самих територіальних спільнот громадян (територіальних колективів) та сформованих ними органів самостійно та під свою відповідальність вирішувати окрему частину публічних справ, діючи в межах конституції та законів відповідної держави.

Проте, йшли роки, змінювалися розуміння громадянського суспільства та вимоги до якості самого закону, змінювався склад депутатського корпусу, члени якого не завжди мали достатній рівень кваліфікації для законотворчої роботи, і до Закону вносилися багато численні зміни.

30 серпня 2001 р. Президентом України було видано Указ № 749/2001 «Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні», у якому, зокрема, зазначалось, що місцеве самоврядування є особливо важливим фактором становлення громадянського суспільства, одним із найпріоритетніших напрямів державної політики України. Цим Указом було затверджено Програму державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні, підготовлену Кабінетом Міністрів України за участю Фонду сприяння місцевому самоврядуванню України, асоціацій та інших об'єднань органів місцевого самоврядування.

Реалізація поставлених Указом Президента «Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні», доручень вимагала від законодавців серйозної роботи над Законом про місцеве самоврядування, зокрема шляхом внесення до нього змін, доповнень і поправок. Рекордними за їх кількістю стали 2005 р. (8), 2003 та 2007 рр. (по 7), по чотири рази депутати поверталися до цього закону у 2000, 2001, 2004 та 2008 рр. А протягом лише пів року 2010 до нього було внесено 6 поправок і доповнень.

Засади реформування місцевого самоврядування були визначені у Концепції реформи місцевого самоврядування, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р. [3]. У 2008 році схвалено Кабінетом Міністрів України Концепцію державної регіональної політики [4].

Чинним законодавством України визначено основні принципи місцевого самоврядування. Це такі принципи: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності, правової організаційної та матеріально-фінансової

самостійності в межах повноважень; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами, їх органів та посадових осіб; державної підтримки; гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування.

Отже, за 20 років свого незалежного існування, українська влада створила міцний фундамент для якісного розвитку місцевого самоврядування. Проте в законодавстві залишається ще багато прогалин, що не дають змоги місцевому самоврядуванню розвиватися автономно. Драгоманов з цього приводу пише: «Для того, щоб місцеве самоврядування було справжнім, необхідно, щоб представники держави могли призупиняти тільки такі постанови і дії органів місцевого самоуправління, які суперечать основним законам і загальним інтересам державної спілки» [5, С.13]. Верховна Рада України, як законодавча влада, ще має виробити законодавство, яке забезпечить створення «справжнього» місцевого самоврядування.

Література:

1. Давидова І. Г., Сорока Л. С. Основні ознаки громадянського суспільства в Харківському регіоні // Політичні партії в незалежній Україні: роль та місце у політичній трансформації суспільства: Науковий збірник / Укладач В. В. Нікітін. – Х., 2001. – С. 25-34.

2. Анікейцева О.А. Шляхи вдосконалення роботи органів місцевого самоврядування із зверненнями громадян // Державне управління та місцеве самоврядування: історія та сучасність: зб. Тез наук.-практ. Конф. За підсумками стажування слухачів, 28 вересня 2010 р. – Х.: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – 160 с.; С.76-78

3. Концепція реформи місцевого самоврядування в Україні // Офіційний web-сайт Міністерства регіонального розвитку та будівництва України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minregionbud.gov.ua

4. Концепція державної регіональної політики від 02 лип. 2008 р. // Офіційний web-сайт Міністерства регіонального розвитку та будівництва України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minregionbud.gov.ua

5. Драгоманов М. Спроба української політико-соціальної програми // Драгоманівський збірник: «Вільна спілка» та сучасний український конституціоналізм / За ред. Т.Г. Андрусяка. – Львів: Світ, 1996. – 256 с.

Карпунов В. Н.

МИЛИЦИЯ УКРАИНЫ: ОЖИДАНИЕ ПЕРЕМЕН ИЛИ КОРЕННОЕ РЕФОРМИРОВАНИЕ

Вступление Украины в третье десятилетие своего независимого существования сопровождается проявлением серьезных трудностей в области обеспечения законности и правопорядка в стране. Конкретным подтверждением этого является рост протестных настроений в стране. В 2012 году зафиксировано рекордное по сравнению с 2009 годом количество протестных акций — 3636. Только в феврале 2013 года было зафиксировано 305 акций протеста — в среднем вдвое больше, чем за аналогичный период в предыдущие три года. При этом 53% всех акций в 2013 году носили социально-экономический характер, тогда как политическими являлись лишь 26% [1].

Эти протестные настроения сопровождаются резким снижением уровня доверия к милиции. На начало 2013 года, согласно результатам опроса, проведенного Институтом социологии НАН Украины, лишь 0,8% украинских граждан полностью доверяли милиции. Учитывая, что в рядах украинского МВД работает около 1% взрослого населения страны (почти 350 тысяч человек), то результат этого опроса можно назвать ошеломляющим: украинской милиции вообще никто не доверяет [2]. А ведь с потерей такого доверия будет потеряно доверие и к самому украинскому государству.

В такой ситуации становится понятно, что без кардинальных мер, без существенного реформирования невозможно обеспечить качественное выполнение милицией своих прямых обязанностей и возврат утраченного доверия населения.

Вопрос о реформировании милиции не является новым. Он встал в качестве одного из важнейших в деятельности украинского государства уже с первых дней его независимого существования. К сожалению, приходится признать, что деятельность в данном направлении не привела к желаемым результатам. Во многом это можно, как ни парадоксально, объяснить декларативностью принимаемых на высшем государственном уровне решений, неспособностью руководящего звена в системе МВД Украины на решительные действия, отсутствием надлежащего финансирования. Да и о каких мерах можно было говорить, если с 1991 по 2013 годы в Украине сменилось 10 министров внутренних дел. Приход каждого нового министра сопровождался сменой руководства в областях, городах и районных центрах Украины, что не могло не отразиться на деятельности милиции в стране. А если учесть то, что к руководству МВД приходили люди, назначаемые по принципу партийной принадлежности, а не по уровню профессиональных качеств, то станет еще более понятно, почему из года в год снижалось доверие населения Украины к милиции.

Не способствовала его укреплению и частая смена Кабинета министров. Практически каждое правительство создавало комиссию по реформированию органов внутренних дел, но далее этого дело с места до сих пор не сдвинулось. И в 2013 году люди, стоящие на страже закона, охраняющие правопорядок и имеющие определенные полномочия и возможности ограничивать права и свободы других людей, продолжают работать в условиях недофинансирования всей системы МВД, что отражается и на их удовлетворенности своим трудом, и на отношении к работе, и на том, какими способами они реализуют свои полномочия.

А между тем, проблема реформирования милиции в настоящее время настолько актуальна, что дальнейшее ее промедление чревато не просто утратой к ней доверия, но и резким ростом протестных выступлений, направленных не столько против власти, но именно против милиции.

Предложений о реформировании всей системы органов внутренних дел страны много. Но начинать, очевидно, надо с основного – разработки и принятия новой нормативно-правовой базы деятельности милиции. Закон Украины «О милиции», принятый еще в 1990 году, не может обеспечить эффективное регулирование деятельности органов внутренних дел в

условиях рыночной экономики, плюрализма и утверждения различных форм собственности. По сути дела, сегодня он не выполняет и другой своей основной функции – обеспечения и защиты прав работников органов внутренних дел. Закон декларирует несуществующие льготы, которые государство не в состоянии обеспечить. Достаточно вспомнить в данном случае о так называемом «приостановлении» в 2000 г. действия ряда прав и льгот сотрудников органов внутренних дел МВД Украины, кстати, признанное решением Конституционного Суда Украины от 20 марта 2002 г. неконституционным. Что же изменилось с этого времени? Да ничего. Неконституционное решение оказалось очень живучим и до настоящего время данный вопрос законодательно не урегулирован, что является основанием для возникновения правовых коллизий. Оказывается, что права работников милиции, в том числе и право на бесплатный проезд в общественном транспорте в соответствии с Законом Украины «О милиции», в 2012 году реализуются в порядке и размерах, установленных Кабинетом Министров Украины, исходя из имеющихся финансовых ресурсов Государственного бюджета Украины и бюджета Пенсионного фонда Украины на 2012 год. Проще говоря, нормы закона подменены нормами подзаконных нормативно-правовых актов, каковыми и являются решения Кабинета Министров Украины и других органов государственной власти.

В результате материальное положение работников милиции резко ухудшилось; урезанным оказалось финансирование правоохранительных органов, которое приобрело хронический характер; сокращается численность работников органов внутренних дел. Из органов внутренних дел ушло целое поколение высококвалифицированных, опытных сотрудников, которое не смогло вынести такого к ним отношения. Произошла колоссальная утечка интеллектуально-оперативного опыта, опыта который передавался от одного поколения работников милиции к другому. Сегодня же учить молодых сотрудников практически некому.

Мы согласны с мнением, что основными причинами недостаточно эффективной деятельности органов внутренних дел являются:

- серьезные кадровые просчеты, проявляющиеся в процессах формирования профессионального ядра в ведущих службах системы;
- недостаточный уровень организации правовой и профессиональной подготовки сотрудников в процессе службы; проявление бюрократизма и дистанцирования ряда руководителей и сотрудников органов внутренних дел от реальных, социально-значимых и функциональных задач;
- абсолютизация ведомственных показателей и критериев их деятельности.

В своей сути эти проблемы сравни с видимой частью айсберга, без учета его гигантской подводной. К сожалению, сегодня власть в Украине, де-факто провозгласив идею реформирования украинской милиции де-юре ничего для этого не делает. Тем самым создаются условия для роста дальнейшего неудовлетворения украинского населения деятельностью органов внутренних дел. В этих условиях вопросы о том, кто должен осуществить такую реформу, какие в этом плане необходимо

предпринять действия и как должна работать милиция в новых условиях воспринимаются как риторические.

Литература:

1. Недовольство бьет рекорды /Коммерсант Украина, №48 (1751), 21.03.2013. - [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.kommersant.ua/doc/2150940>

2. Почему милиция не с народом? – [Электронный ресурс] - Режим доступа: file://localhost/C:/Documents%20and%20Settings/d/Рабочий%20стол/Почему%20милиция%20не%20с%20народом_.mht].

Кравець А. С.

ПУБЛІЦИСТИКА В. П. КОСТЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ОСНОВНИХ ВІХ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Володимир Полієвкович Костенко – радянський інженер та кораблебудівник, який за роки за свого життя розробив багато різних теорій будови суден та втілив їх на практиці. Відомою є його праця «На «Орле» в Цусиме», яка окрім важливих історичних відомостей містить і автобіографічні нотатки.

Володимир Костенко, як свідок трагедії Цусіми, фіксував всі події досвідченим оком спеціаліста, та вів щоденник, який представляв собою історичні мемуари. Автор від першої особи викладав свої особисті враження і переживання. Перешкодою до опублікування його праць «У безодню Цусіми» та «Історія броні» були арешти. Так, підтвержені видавництвом і вже підготовлені до друку мемуари «У безодню Цусіми. Спогади моряка», значаться в каталозі Московського товариства письменників за 1928 р., однак праця не була опублікована з причини арешту автора в 1928 р. і вироку до розстрілу в липні наступного року.

На побаченні у тюрмі з дружиною, ще не відчуваючи проблиску в долі, дав усну згоду на продаж свого рукопису про Цусіму письменнику А.С. Новікову, з яким служив на «Орлі». Ксенія Олександрівна з малолітнім сином на руках скористалася вигідною пропозицією Новікова-Прибоя і продала рукопис.

Молодший брат Володимира Полієвковича, Михайло Полієвкович Костенко, категорично заперечував проти передачі матеріалів про Цусіму. Він вважав цю працю сімейною реліквією, оскільки їх батько Полієвкт Іванович Костенко систематизував всі листи, одержувані від сина під час походу ескадри, підготував їх до друку і навіть почав публікувати в 1918 році в «Віснику Південних доріг» під назвою «Від Кронштадта - до Цусіми. На броненосці «Орел» у другій Тихоокеанській ескадрі». Публікація ця була перервана у зв'язку з тим, що «Вісник» незабаром припинив своє існування.

У 1932 році побачив світ чудовий роман А. С. Новікова-Прибоя «Цусіма». У цій книзі під ім'ям інженера Васильєва представлений Володимир Полієвкович Костенко, чий найцінніший документальний матеріал був широко використаний письменником.

Вже після смерті А. С. Новікова-Прибоя в 1944 році і В. П. Костенко в 1956 р., аспірантка О. І. Осикова, що не знала справжньої причини передачі

Новікову рукописи В. П. Костенко, зробила висновок, що важливою є та обставина, що коли Новіков-Прибой приступив до роботи над «Цусімою», Костенко вже підготував для публікування свої щоденники під назвою «У безодню Цусіми. Спогади моряка» (1928 р.). При порівнянні окремих щоденникових записів Костенко зі сторінками «Цусіми» Новікова-Прибоя кидається в очі не тільки фактична, а й текстова, стилістична перекличка, «схожість». Проте, до сьогодні немає робіт, присвячених з'ясуванню ролі щоденників В. П. Костенко в історії створення «Цусіми». Таке дослідження, мабуть, найбільш своєчасно саме зараз, у зв'язку з зростанням інтересу до життя і творчості А. С. Новікова-Прибоя і В. П. Костенка.

Перебуваючи в жєнаволі, Костенко глибоко переживав долю, що спіткала його спогад «У безодню Цусіми». У 1936 р. він намагався видати свої щоденники під новою назвою - «Остання ставка». Вдалося опублікувати 1-у і 2-у частині «Останньою ставки» в журналі «Новий світ», а в 1937 р. - уривки з 3-ї частини в журналі «Червонофлотець». Подальша публікація була припинена з невідомих причин. У 1940 р. Костенко домовився про видання своєї книги в повному обсязі в новому Військово-морському видавництві. Другий арешт (на початку 1941 р.) зірвав цю спробу. Лише в 1955 р. за кілька тижнів до його смерті видавництво «Судпромгїз» випустило усю працю Володимира Полієвктєвича під назвою «На «Орлі» в Цусіму» (з невеликими скороченнями).

Будучи вже важко хворим, незважаючи на заборони лікарів, він сам редагував це (перше) видання книги.

З Новіковим-Прибоем Володимир Полієвктєвич підтримував дружні коректні відносини, як він сам писав у книзі «На «Орлі» в Цусіму»: «...був пов'язаний з ним узами старої морської дружби, що виросла і зміцніла в поході і бою».

Для В. П. Костенка «Цусімські» щоденники стали стартом для всього життя, роботи з аналізу світового досвіду військового кораблебудування, підсумком якої стала фундаментальна праця «Броньовий захист бойових кораблів». Невдача осягала цю працю неодноразово через арешти автора, розпочатої війни і під кінець - через боротьбу з «космополітизмом».

В епоху сталінських репресій, доносів і розстрілів життя Володимира Полієвктєвича Костенка було дуже складним. Тільки незвичайна сила волі, духу і розуму допомогли йому вижити, відстояти свої наукові ідеї та демократичні погляди в цих страшних умовах, зберігши при цьому дивовижну рису характеру - бездоганну делікатність до своїх опонентів. Він умів найвищою мірою коректно при всіх обставинах володіти обстановкою, будь то на доповідях Сталіну чи в ешелоні з кримінальниками на шляху до Соловкам, ніж мимоволі викликав повагу оточуючих до своєї особистості.

Ще однією працею, яка окреслює основні віхи життя інженера є «Записки». Вона складаються з трьох частин. Перша - це автобіографії Володимира Полієвктєвича, а друга і третя спогадам його батька Полієвкта Івановича та дочки Наталії Володимирівни. Опублікований збірник у 2011 році в Санкт-Петербурзі, як документально-художнє електронне видання.

Це видання «Записок» публікується вперше за машинописної копії

рукописів, що відносяться до 1906 і 1910 - 1911 рр., і приурочене до 130-річчя з дня народження Володимира Полієвктович Костенка та 80-річного ювілею проектної фірми «Союзпроектверфь» ВАТ ЦТСС. Машинописна копія «Записок» виконана з оригінальним рукописом в кінці 40-х - початку 50-х рр. ХХ століття і зберігалася у внука В. П. Костенка - Кирила Євгеновича Генідзе.

У книгу включено оброблені самими авторами свої щоденникові записи про події часу Російсько-Японської війни 1904-1905 рр. і післявоєнного часу. У своїх «Записках» автори дають яскраву картину панували в Російському флоті і Російській імперії початку 20-го століття порядків, дають свою оцінку подіям, учасниками і свідками яких вони вільно чи мимоволі стали.

Праця «Послевоенное состояние мирового комерческого тоннажа» містить монографію В. П. Костенка, яка написана в другій половині 1944 року та яка містить аналіз змін у складі всіх флотів під час II світової війни, післявоєнного стану світового судноплавства і ймовірну роль різних держав у відновленні міжнародного океанського і морського товарообміну.

Загалом, за своє життя Володимир Полієвктович Костенко написав близько 90 монографій, однак через певні життєві обставини - арешти, сімейні проблеми лише декілька з них було опубліковано. Сьогодні працями інженера користуються студенти суднобудівних університетів, адже винаходи значно випередили свій час, і на сьогодні є актуальними. Однак найвідомішою роботою Володимира Костенка є «На «Орле» в Цусиму». Майже всі прихильники та науковці, що вивчають російсько-японські відносини читали цю книгу.

Отже, у вивченні життя та творчого і виробничого шляху Володимира Костенка, його публістика є невід'ємним джерелом. До того ж деякі з праць інженера становлять справжні і вагомими історичну цінність.

Костюк Д. С.

«ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ» ЯК ПРОРИВ У РОЗУМІННІ РОЛІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Активність громадян, їхня небайдужість до суспільних справ, бажання і вміння захищати свої права та інтереси на місцевому й загальнодержавному рівні породжує явище, яке називають громадянським, або цивільним, суспільством. Воно є однією з найважливіших підвалин демократії. Але можна вважати й так, що громадянське суспільство є не лише умовою, а й важливим виміром або аспектом демократії. В. В. Корженко, наприклад, вважає, що розвинуте громадянське суспільство є суттєвим компонентом демократичної, правової, соціальної держави [1, с.33].

Саме поняття «громадянське суспільство», як теоретична концепція, було сформульоване Дж. Локком і Ш.-Л. Монтеск'є в XVII-XVIII ст., а подальшого розвитку це поняття набуло у працях Ж.-Ж. Руссо, Т. Пейна, А. Токвіля, Дж. Мілля, І. Бентама, Ж. Сисмонді і Л. Штейна. Цьому питанню

присвячені науковій праці багатьох вітчизняних учених, зокрема таких, як М.О. Баймуратов, В.Ю. Барков, Ю.М. Оборотов, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, Т.В. Розова, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фризький та ін. Згадані автори найбільш гостро обговорюють процеси становлення і взаємодії громадянського суспільства і правової держави – демократичне середовище реалізації громадянських цінностей: свободи, справедливості тощо.

За громадянського суспільства має панувати ідея інституційного та ідеологічного плюралізму, який запобігає встановленню монополії на владу та істину і який слугує противагою тим панівним центральним інституціям, що гіпотетично можуть за відсутності цієї противаги отримати таку монополію [2, с.12]. Також громадянське суспільство має всіляко підтримувати розвиток національної ідеї, наповнюючи її принципами демократії [3, с. 261].

Необхідно відзначити, що з кожним роком у суспільному житті зростає як значимість громадських організацій, так і їх кількість. Так, якщо на початку ХХ ст. існувало лише близько 100 міжнародних неурядових організацій, то нині їх уже більше 10 тис. [4, с.39].

Розбудова громадянського суспільства – важливий крок незалежної України до побудови демократичної правової держави.

Лідер провладної політичної сили під час виборів 2002 р. виступив у пресі з «розвінчанням міфу» про громадянське суспільство, назвавши «підступним і хибним» уявлення про блага наміри громадських об'єднань, з якими найчастіше асоціюється «громадянське суспільство». Йдеться про статтю В. Литвина «Громадянське суспільство: міфи й реальність», яка була опублікована в газеті «Факты и комментарии» 19 січня 2002 р., а потім передрукована газетою «Дзеркало тижня», в якій навколо неї розгорнулася широка дискусія.

«Реабілітація» поняття громадянського суспільства і захоплення ідеєю творення дійсності, яка б відповідала його змісту, настали в Україні після подій листопада–грудня 2004 р. Завдяки Помаранчевій революції був досягнутий значний прорив у розумінні ролі громадянського суспільства. Події осені 2004 р. підтвердили та довели, що громадяни України мають таки досить високий стан соціальної мобілізації, тобто у них є немалий прихований людський потенціал задля бажання допомогти самим собі вирішувати свої проблеми щодо підвищення якості свого життя.

Люди побачили можливість мобілізованого громадянського суспільства і почали шукати шляхів подальшого впливу на стан справ у країні. Стало зрозуміло, що практика громадянського суспільства варта того, щоб її розвивати в найрізноманітніших формах, а отже, й концепція громадянського суспільства заслуговує вивчення і застосовування. Учасники революції, що стояли на всіх Майданах країни, відчували свою людську, тобто моральну, відповідальність за свою гідність і честь, за відновлення законності та справедливості в країні [5, с.139].

Вже задовго до виборів українські громадські організації за підтримки міжнародних донорів довели свою здатність мобілізувати значну кількість людей для участі в акціях протесту. Крім того, громадські організації відіграли важливу роль у здійсненні інформаційно-просвітницьких

заходів, моніторингу перебігу виборчої кампанії та організації юридичної підтримки громадян. Громадські організації доклали чимало зусиль також до організації й проведення опитувань при виході з виборчих дільниць, що дозволило визначити рівень фальсифікацій під час виборів [6, с.137].

Успіх Помаранчевої революції додав громадянам України впевненості в собі та сміливості. Тому всі урядові структури повинні мати на увазі, що в будь-який момент люди знову можуть стати на захист своїх потреб, якщо їхні права та інтереси будуть порушені чи проігноровані органами влади. Помаранчева революція здійснила також певний оздоровчий тиск на традиційні організації, показавши їм, що надалі вони повинні більш енергійно підтримувати інтереси своїх членів та громадськості в цілому. Зокрема профспілки, які не відігравали помітної ролі під час подій, повинні критично себе запитати, як вони — представницький орган працюючого населення – повинні ефективніше виконувати свої завдання [7, с.147-148].

Отже, українське громадянське суспільство довело, що ступінь його політичної зрілості став достатнім для протистояння спробам узурпації влади. А це — одна з найголовніших політичних функцій громадянського суспільства. Під час Помаранчевої революції українські громадяни та їхні об'єднання діяли саме за законами громадянського суспільства: організовано, без насилля, чинячи тиск на парламент і Верховний Суд, які змушені були прийняти рішення на користь демократії і свободи, виявляючи повсякчас велику позитивну енергію, завдяки чому суспільна активність була переведена в законне, конституційне русло.

У ході Помаранчевої революції, відбувся прорив у свідомості кожного активного жителя України. Адже, незважаючи від вибору позиції певного кандидата у президенти (В.А. Ющенко чи В.Ф. Януковича), народ гучно заявляв про себе як єдину владу в країні. Але цю ейфорію вже в середині 2005 року змінило глибоке розчарування. Постійний «поділ портфельів», чвари та розбрат у парламенті та уряді, а також невиконання декларованих на Майдані обіцянок суттєво дискредитували обраний курс розвитку держави [3, с. 266]. Проте за всього розчарування поточними результатами Помаранчевої революції її далекосяжні наслідки вже не перекреслити.

По-перше, вона сприяла міжнародному визнанню України як європейської демократичної держави з сильним громадянським суспільством. Важливою подією у визначенні рівня розвитку громадянського суспільства в Україні на основі збору «жорстких» (документальних) та «гнучких» (опитування громадян) даних було здійснення проекту «Визначення Індексу розвитку громадянського суспільства», ініційованого міжнародною організацією «Цівікус» (CIVICUS) і проведеного упродовж 1999–2005 рр. за її методикою. Учасниця проекту, Оксана Куц стверджує, що під час дослідження було виявлено низку дуже позитивних рис, якими володіє українське громадянське суспільство. Це, зокрема, розвиненість правозахисних груп, які інформують громадян щодо стану і способів захисту їхніх прав; це його толерантність і схильність до ненасильницьких методів боротьби; це також, всупереч розповсюдженим стереотипам, доволі високий рівень участі громадян, бо хоч тільки 12% дорослого населення охоплене формальними організаціями, 50% людей долучаються

до акцій, які проводяться суб'єктами громадянського суспільства. За даними авторитетної міжнародної організації «Freedom House», Україна за рівнем політичних прав і свобод протягом 2005 і 2009 рр. отримувала оцінку «вільної країни» [8, с. 7].

По-друге, внаслідок революції відбулася значна активізація громадянського сектору. Відповідно до Звіту про гуманітарний розвиток (Ukraine Human Development Report, 1996) в Україні існувало понад 5 000 недержавних неприбуткових організацій. За даними експертів, за період 1992-97 рр. в Україні створено біля 800 нових всеукраїнських і тисячі місцевих громадських організацій. В 2001 р., за даними порталу intellect.org.ua, кількість офіційно зареєстрованих ННО в Україні сягнула 25000. У 2004 році, за експертними оцінками, ця цифра збільшилася до 28000 організацій. У порівнянні з країнами Заходу це небагато: одна ННО на 1710 жителів країни, але водночас суттєво більше ніж у Білорусі й Російській Федерації [9, с. 72].

По-третє, збільшилася політична активність українців. Перед виборами 1999 р. було 75 партії, навесні 2002 р. – вже більше як 130. Взимку 2003-04 рр. Міністерство юстиції розпочало «чистку» тих партій, які вже не відповідали вимогам реєстрації, і їх кількість зменшилось приблизно на 25%. Але незабаром (на серпень 2005 р.) в Україні знову нараховувалось 127 партій. 3 серпня 2004 по серпень 2005 р. утворилося 29 політичних партій [10, с.99].

Отже, у 2004 році відбувся злет енергії та ініціативи українського громадянства, завдяки чому воно зуміло зупинити наступ авторитаризму і відстояти свій вибір на майда нах країни. Важливим наслідком революційних зрушень у свідомості й політичній активності стало зростання уваги активістів громадянського суспільства до контролю за владою і співучасті народу у виробленні публічної політики. Втім, Помаранчева революція 2004 р. призвела до зростання політичної мобілізації, але мало вплинула на «рутинні» види громадянської залученості, що спрямовані на виконання так званих «малих справ».

Помаранчева революція є свідченням достатньо розвиненого громадянського суспільства в Україні, яке здатне протиставити себе державній необхідності й нейтралізувати засоби насильницького державного примушування. Як точно зазначив Сергій Кисельов, найважливішим результатом Помаранчевої революції є сам факт її здійснення. [11, с.175]

Література:

1. Корженко В. В. Партії у громадянському суспільстві: перестороги соціально-філософського дискурсу // Політичні партії в незалежній Україні: роль та місце у політичній трансформації суспільства: Науковий збірник / Укладач В. В Нікітін. – Х., 2001. – С. 30-36.
2. Степененко В. Соціологічна концепція громадянського суспільства в пострадянському контексті // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – №3. – С. 5–20.
3. Політологія: лекційний курс і практикум. Навчальний посібник / За ред. док. філос. наук, доц. Гончарук Т. В. – Тернопіль, 2008. 370 с.
4. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення / Пер. з англ.

О. Глущенко.– К.: КІС, 2000. – 192 с.

5. Іванова-Георгієвська Неллі. Онтологія революції, або якої справжності нам прагнути // Цінності громадянського суспільства і моральний вибір: український досвід. – К.: Етна-1. – 2006. – 268с.; С.98-106

6. Кемпе І., Солоненко І. Міжнародна орієнтація і зовнішня підтримка кандидатів // Президентські вибори та Помаранчева революція: вплив на трансформаційні процеси в Україні / Фонд ім. Фрідріха Еберта; За ред. Г.Курта та ін. — К.: Заповіт, 2005. — 148 с.; С.106-146.

7. Курт Гельмунт. Після Помаранчевої революції: нові виклики владі і громадянському суспільству // Президентські вибори та Помаранчева революція: вплив на трансформаційні процеси в Україні / Фонд ім. Фрідріха Еберта; За ред. Г.Курта та ін. — К.: Заповіт, 2005. — 148 с.; С.146-148.

8. Тишкун Ю.Я. Інституціоналізація громадянського суспільства в Україні як чинник раціоналізації державної бюрократії: дис. канд. політ. наук за спец. 23.00.02 – Політичні інститути та процеси / Юрій Тишкун. – Львів, 2009. – 190 с.

9. Білецький В. «Третій сектор» як основа громадянського суспільства // Збірн. наук. праць «Громадянське суспільство як здійснення свободи» / За редакцією Анатолія Караса. – Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 280 с.; С.62-86

10. Колодій А. Партійна структуризація в Україні у контексті розвитку громадянського суспільства і поза ним // Збірник наукових праць (третій випуск), підготовлений за дослідницькою програмою кафедри філософії «Громадянське суспільство як здійснення свободи» / За редакцією Анатолія Караса. – Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 280 с.; С.83-106.

11. Кисельов С. Демократизація українського суспільства: утопії та реалії // Цінності громадянського суспільства і моральний вибір: український досвід. – К.: Етна-1. – 2006. – 268с.; С. 163-175.

Левик Б. С.

УЧАСТЬ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ

Геополітичне існування держави не можливе без захисту національних інтересів. З цією метою створюється і функціонує система національної безпеки. Одним з елементів якої є система забезпечення воєнної безпеки [1]. Національна безпека трактується дослідниками, як здатність держави захистити національні інтереси у конкретних зовнішніх та внутрішніх умовах [2]. Україна прийнявши добровільне рішення про відмову від ядерної зброї 1992 р. задекларувала перед світом своє бажання стати нейтральною позаблоковою державою. Перебуваючи у Європі наша держава, як і решта пострадянських республік, знаходиться на шляху пошуку ефективної системи забезпечення військової безпеки. Побудова систем національної безпеки на пострадянському просторі, як правило, відбувається за принципом аналогії [3]. До уваги беруться існуючі системи США, ЄС, країни НАТО, рідше ОДКБ та Росії. Для України та решти нових незалежних держав вкрай важливо прийняти правильне найбільш оптимальне рішення для ефективного забезпечення військової безпеки на сучасному етапі.

Сучасний світ стоїть перед процесом збільшенням масштабу загроз і небезпек, які набувають глобального, довготривалого характеру і вимагають розробки колективних рішень.

Питання національної безпеки та її складової військової безпеки у пострадянській період новітньої історії знаходяться у полі зору вітчизняних та зарубіжних фахівців. Однак, слід зазначити, що історики вкрай рідко досліджують цю проблематику, що спонукало автора до роботи саме у цьому напрямі. Серед українських дослідників питання безпеки і оборони досліджували Горбулін В. П., Біденко А., Ліпкан В., Бруз В. С., Булан А. П., Лозицький О. О., Павлюк В. М., Романцов К. В., Сідак В. С., Качинський А. Б., Картавцев В. С., Новицький Г. В., Пилипчук В. Г., Ситник Г. П., Сунгуровський, Шамрай В., Шипілова Л. М. Зарубіжні науковці теж досить глибоко вивчали ці проблеми, серед яких: Алексеева І. Ю, Авчаров І. В., Бедрицький А. В., Федоров А. В., Цигічко В. Н., Аманов Ш., Канранбаев Ж., Айтімов З., Мусін Б., Безпалій В. О., Белов П., Возженніков А. В., Гур'єв А. А., Домісевич Р., Назаркін Ю., Домісевич Р., Мимків Я. Потребу створення в Європі регіональної системи колективної безпеки відстоювали багато західних вчених: Флін Г., Шеффер Д., Купчак Чарльз і Кліффорд, Бетс Р, Русі А.

Метою дослідження є спроба аналізу взаємовпливу європейських безпекових організацій на систему військової безпеки України.

Європейські військово-політичні інститути, як і Організація Північноатлантичного договору (НАТО) проводять спроби зібрати воедино країни, які отримали незалежність після розпаду СРСР. Це повною мірою стосується як країн соціалістичного табору, – колишніх членів Організації Варшавського договору, так і 15 пострадянських республік. До 1999 р. у Європі було щонайменше дев'ять структур, які займалися політикою безпеки. Серед них вищі військові структури Європейського Союзу – Військовий комітет та Військовий штаб.

Попередником Європейського Союзу було Європейське об'єднання вугілля і сталі, яке об'єднувало представників вугільної і сталеплавильної промисловості шести європейських країн. Це була перша міжнародна організація, заснована за принципами над державності. Договір про його створення підписаний 1992 р. і вступив у силу в листопаді 1993 р. на даний час ЄС об'єднує 28 держав-членів, ще 5 країн мають статус кандидатів.

Європейський Союз не готовий без сторонньої допомоги США та НАТО створити власні збройні сили. Причин цьому дві. Перша – економічна криза 2010 р., яка змінила плани ЄС із створення спільних військових безпекових формувань. Друга – більшість членів ЄС перебувають у НАТО, яке доволі активно займається питаннями безпеки у Європі. 28 країн Євросоюзу не виробили єдиної політики безпеки. США вирішує власні безпекові питання, залишаючись основним донором Альянсу. Європейці не люблять згадувати військовий конфлікт 1999 р. у Косово, з яким ЄС та ОБСЄ не спромоглися впоратись без допомоги США та НАТО.

Наслідки економічної кризи 2010 р. у Греції, Португалії, Ірландії, Італії, Іспанії закрили питання про подальше розширення ЄС. Східне партнерство, до якого входить Україна, перестало мати значення спільноти майбутніх країн-кандидатів до ЄС. Крім цього, Угода про членство в ЄС потребує ратифікації у всіх парламентах країн-учасниць. Сьогодні ця процедура є нереальною і не на часі.

Україна, як і інші республіки колишнього СРСР, співпрацює з ЄС у сфері спільної політики безпеки і оборони у підтриманні формату військово-політичного діалогу між ЗСУ та Військовим комітетом і Секретаріатом Ради ЄС; підготовки до багатонаціональних операцій з підтримання миру; залучення ЗСУ до формування багатонаціональних бойових тактичних груп ЄС; навчання представників української армії в освітніх закладах ЄС; використання можливостей України щодо повітряних перевезень під час операцій ЄС. Україна як учасниця Вишеградської четвірки, до якої входять Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія, виявила готовність сформувати багатонаціональну тактичну групу.

Європейські військові сили нараховують понад 10 тис. танків та 2,5 тис. бойових літаків. ЄС організував Південну бойову тактичну групу (Helbroc), до якої входять військові підрозділи Греції, Болгарії, Румунії та Кіпру. З 2011 р. до цієї групи долучились українські моряки. Чисельність групи до 1500 осіб. Україна надала роту морської піхоти та військово-транспортний літак Іл-76МД. До складу групи також входять аеромобільний багальйон Греції, який є основою групи, болгарська аеромобільна рота, підрозділ забезпечення військової поліції Кіпру. Українські військові вперше заступили на бойове чергування 1 липня 2011 р. Постійний пункт дислокації знаходиться в Україні з негайним розгортанням у кризисних районах відповідно до наказу командування тактичної групи.

Продовжується робота із залучення українських військових літаків Ан-26 та резервного Ан-30Б до операції EU NAVFOR ATALANTA, яка спрямована проти проявів піратства біля берегів Сомалі. Термін проведення воєнної операції продовжений ЄС до 2014 р. [4].

У грудні 2002 р. ЄС прийняв спільно з НАТО Декларацію стосовно європейської політики безпеки і оборони, в якій визнав взаємодоповнюваність двох міжнародних організацій [5]. Стратегію європейської безпеки (СЄБ) прийнято у грудні 2003 р. У документі підтверджено важливу роль США у гарантуванні безпеки у Європі, особливе місце відводиться НАТО. СЄБ визначає п'ять найнебезпечніших загроз: тероризм, поширення зброї масового ураження, країни-ізгої, організована злочинність та регіональні конфлікти [6]. Головним недоліком ЄС у сфері безпеки і оборони залишається надзвичайно складна і довга процедура прийняття колективного рішення [7].

Без підтримки НАТО і США європейський простір на фоні суцільних економічних криз стає більш вразливим. Оборонні витрати країни Європи зменшують. Тільки Німеччина та Франція мають повноцінні армії та національну військову безпеку. Решта країн ЄС звикли до «парасольки» НАТО. Європейська система безпеки не може конкурувати з аналогічними інституціями Альянсу та Сполучених Штатів. ЄС в оборонній сфері швидше схожий на «філію» НАТО у Європі. У даний час Євросоюз користується застарілою стратегією власної безпеки 2003 р., яка була переглянута 2008 р. Спільної стратегії безпеки у Європі не має. ЄС має наміри створити небагато чисельні багатонаціональні тактичні бойові групи. Заплановано чотири таких групи, фактично створено дві. 2011 р. створена Північна бойова група, чисельністю 2,2 тис. військових, за участю

Данії та Норвегії (остання не є членом Євросоюзу). Ці групи повинні бути готові до негайного реагування в інтересах єврейських країн ще до рішення РБ ООН і незалежно від НАТО. Поки що, жодна з створених груп не була залучена до кризових ситуацій у Європі. Позитивним прикладом може бути використання Південної групи HELBROC, створеної при участі України, Румунії, Болгарії, Греції та Кіпру в операції «Атланта» для протидії піратству у районі східно-африканського побережжя. Європейський Союз прагне посилити свій військовий потенціал за допомогою стратегії об'єднання і спільного використання. До такого кроку вдалися військові Великої Британії та Франції, які підписали спільну угоду про співпрацю в оборонній сфері, що передбачає сумісне використання авіаносців, військового транспортного літака А400М, випробовування ядерних боеголовок, створення експедиційного корпусу. Важливо об'єднати збройні європейські ресурси у спільну виробничу мережу. В цьому напрямку є певні напрацювання. Так, створюється навігатор «Galileo». Запущено супутники, система повинна запрацювати через 5-6 років. У даний час всі користуються американськими навігаторами. Росія 2007 р. розпочала створення власної навігаційної системи «Глонасс». Україні необхідно подолати конкуренцію у військовому авіабудуванні, де французи, німці, британці, італійці, іспанці, шведи продукують винищувачі.

ЄС готовий підписати Угоду про асоціацію з Україною, яка заявила про свій намір інтегруватись у європейську систему колективної безпеки, хоча таке бажання важко екстраполюється з внутрішньополітичною ситуацією всередині країни.

Висновки. Сучасне забезпечення європейської регіональної системи безпеки може відбуватись по чотирьох відомих варіантах:

1. Рівновага/баланс сил. Знеохочення потенційного противника до розгортання агресивних дій. Стимулює гонку озброєнь, демонструє перевагу сили у міжнародних відносинах. Дозволяє провадити наддержавну політику. Формує образ ворога. Національна безпека повністю узалежнюється від військового потенціалу. Історія переконує, що попередні стани балансу сил завершилися двома світовими війнами, тому це найгірший варіант.

2. Відлякування передбачає володіння такими військовими засобами, які стримують противника від агресії через неадекватність можливих втрат. Як правило, це досягається володінням зброї масового ураження. Для Європи не характерно.

3. Колективна безпека передбачає спільні дії, співпрацю у колективних організаціях проти спільних загроз з метою гарантувати безпеку. Найбільш популярна на практиці. Її формою є НАТО. Для Європи характерна кооперативна система безпеки і її форма це регіональна ОБСЄ-Організація у справах безпеки і співпраці в Європі, до якої входять всі пострадянські республіки [8]. Прибалтійські республіки входять в НАТО, як колективну організацію.

4. Нейтральність, неучасть (позаблоковість), мирне співіснування (Туркменістан, Україна, Молдова). Найбільш непопулярний [9].

Європейська система безпеки, як і колективна – НАТО перебувають в

інклюзивному (відкритому) вигляді, допускаючи приєднання до неї нових членів. Обидві відрізняються тим, що колективна передбачає об'єднання зусиль, а кооперативна навпаки спрямована на превентивне обмеження нагромадження сил для можливої агресії. Дві системи доповнюють одна одну і взаємодіють. Три види європейських безпекових інституцій знаходяться під впливом сильних держав світу: НАТО – США, ЄС – Німеччина і Франція, ОБСЄ – Росія.

Література:

1. Лобанов А. А. Система забезпечення воєнної безпеки України: чинники та умови впливу / А. А. Лобанов // Тр. Академії. – К.: НАОУ, 2008. – № 29820. – С. 11–16.
2. Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: монографія / Г. В. Новицький. – К.: Інтертехнологія, 2008. – 496 с. (с.33).
3. Картавцев В. С. Адаптація законодавства України у сфері національної безпеки до правових систем ЄС та НАТО / В. С. Картавцев // Науково-аналітичний бюлетень Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України. – К.: «Євроатлантикінформ». – 2005. – № 4. – С. 50–57.
4. Операція Аталанта. Міністерство оборони України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ru&part=peacekeeping&sub=un_atlanta.
5. Haide J. From Laeken to Copenhagen: European Defence: Core Documents 3. – Paris: European Union Institute for Security Studies, 2003. – Chaillot Paper №. 57. – P. 178. 6. European Security Strategy – 2003. – P. 3. 7. Pierson P. The Limits of Design: Explaining Institutional Origins and Change II Governance: An International Journal of Policy and Administration. – 2000. – № 4 (13). – P. 483.
8. Камінський А. Вступ до міжнародних відносин / А. Камінський. – Львів: «Світ», 1995. – С. 83–106. 9. Баймуратов М. О., Делінський О. А. Міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку європейської безпеки на порозі XXI століття: монографія (рос. мовою). – Одеса: Юридична література, 2004. – С. 37.

Левченко В. В.

ОДЕСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ В «ЛАБІРИНТІ» ІСТОРІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ (1920-1933 рр.)

В історії вищої школи України 20-30-ті рр. ХХ ст. є періодом численних історичних викликів та не завжди адекватних, як показує історія, їм відповідей, обумовлених як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками розвитку. Історична наука у вивченні проблем означеної площини має широке поле діяльності. Дана проблема включає в себе спектр тем, як загального (республіканського), так і локального (конкретного вишу) рівня, які потребують детального дослідження.

У цьому контексті особливий інтерес викликає історія флагмана вищої школи Одеси – Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, літочислення якого ведеться з 1865 р., коли в Одесі почав своє існування Імператорський Новоросійський університет. Історія вишу, за майже півтори сотні років його існування, багата і насичена різними подіями, але в означений період драматична, завуальована і пронизана лакунами,

незаповненими сторінками. У науковій літературі в описі подій 1920 р. – першої третини 1930-х рр., як у контексті самого університету, так і в контексті персоналій пов'язаних з ним, часто зустрічаються дві тотожних назви – «Новоросійський університет» і «Одеський університет». Хоча, на сьогоднішній день відомим фактом є те, що в період від 1920 р. до 1933 р. в системі вищої освіти УСРР університети не існували [1].

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що більшу частину нарративу університетської історії даного періоду створили не дослідники історії університету, а історики історії вищої освіти СРСР. З резолюцій, постанов і розпоряджень, спрямованих на ліквідацію безграмотності, розширення мережі навчальних закладів усіх рівнів, дослідники моделювали лінію прогресу і модернізації університету в особі ОІНО. Радянська влада високо цінувала зусилля університетських дослідників, спрямовані на зміцнення її культурного іміджу та історичних заслуг, вихваляючи роль ідеологізації та пролетаризації у налагодженні навчального процесу в нових за форматом вузах замість віджилих «консервативних» університетів.

У процесі проведення реорганізації системи народної освіти в УСРР у 1920 р., що відбувалася в умовах політичної боротьби, економічної та господарської розрухи, українське радянське керівництво ліквідувало університети, намагаючись розірвати наступність у «буржуазному» розвитку вищої освіти і науки. Закриття університетів і введення, шляхом злиття реорганізованих інститутів і факультетів університетів, в мережу вищої школи профільних інститутів при абсолютній ідеологізації освіти в умовах більшовицької системи влади призвели до диктатури і монотехнізму в системі вищої освіти. Мережу вищої школи склали інститути та технікуми (останні в 1922-1930 рр. в УСРР відносились до вищих навчальних закладів).

У 1920 р. з карти вищої школи зник Новоросійський університет [2]. Його структурні підрозділи – факультети були трансформовані в три профільних інститути: Медична академія (ОМА), Фізико-математичний інститут (ОФМІ) і Гуманітарно-суспільний інститут (ОГСІ). Останній був створений влітку 1920 р. шляхом злиття, закритих з 1 травня історико-філологічних та юридичних факультетів Новоросійського університету і Одеських вищих жіночих курсів з приєднанням до них Одеського вищого міжнародного інституту та економічного факультету Одеського політехнічного інституту. ОГСІ було відкрито з трирічним курсом навчання у складі шести відділень (соціальне-правове, соціалістичне-економічне, наукової філософії, історико-соціологічне, ідейно-літературне, філолого-лінгвістичне) [3].

На початку 1921/22 навчального року для підготовки економістів та юристів шляхом виведення колишнього юридичного факультету Новоросійського університету із ОГСІ, було створено Одеський інститут народного господарства (ОІНГ) у складі трьох факультетів: правового, кооперативного, зовнішньої торгівлі [4]. Студенти та викладачі колишнього історико-філологічного факультету Новоросійського університету, які рік провели у складі ОГСІ і закритому 6 вересня 1921

р. перейшли до Одеського інституту народної освіти (ОІНО [5]) з усією матеріальною та навчальною базою. Також склад ОІНО поповнили природне і математичне відділення колишнього фізико-математичного факультету, які впродовж року перебували у складі ОФМІ та закритого 18 липня 1921 р. На базі його хіміко-фармацевтичного відділення був створений Одеський хіміко-фармацевтичний інститут (ОХФІ), що готував фахівців хіміко-фармацевтичної промисловості [6]. У цьому ж навчальному році Медична академія була перейменована в Медичний інститут (ОМІ), а завдяки зусиллям професорів закритого університету, почали діяти ще два нових інститути: клінічний (ОКІ) і археологічний (ОАІ) [7]. У процесі організації ОКІ планувався, як науково-практична вища школа для співробітників лікарських закладів, особливо для підвищення кваліфікації сільських лікарів. До складу президії інституту увійшли відомі медики – Д. Заболотний (ректор), Я. Бардах, М. Лисенков, Ф. Жмайлович [8]. 25 червня 1921 р. почав існувати науково-дослідний ОАІ на чолі з ректором Ю. Оксманом та проректором С. Дложевським [9]. Останні два вузи виявилися інститутами «однолітками». Перший був закритий у 1923 р., а другий – в 1922 р.

У результаті карколомної трансформації Новоросійського університету, на ряду з іншими вишами міста, у 1921/22 навчальному році діяло шість вишів створених на його базі: ОМІ (ректор М. Костямін), ОІНО (Р. Волков), ОІНГ (О. Шпаков), ОКІ (Я. Бардах), ОХФІ (А. Кангер) та ОАІ (Ю. Оксман).

У 1921/22 академічному році велика кількість професорів колишнього Новоросійського університету працювали за сумісництвом в різних інститутах. Наприклад, в ОІНО та ОІНГ на посадах професорів викладали М. Гордієвський, К. Добролюбський, Є. Трифільєв, А. Флоровський та ін. Б. Варнеке був ректором Академії образотворчих мистецтв та професором ОГСІ. В. Лазурський перебував професором ОГСІ, Одеської державної консерваторії та Академії образотворчих мистецтв. В Одеській державній медичній академії та ОГСІ на посаді професора викладав О. Томсон [10].

На початку 1922/23 навчального року відбулась чергова реорганізація мережі вищої школи Одеси, у результаті якої ОАІ увійшов до складу ОІНО. Існуючі до того в ОІНО відділення склали факультет соціального виховання. На базі приєднаних інститутів створюється два нових факультети: професійної освіти з відділеннями: біологічним, математичним, історичним, мови та літератури; політосвіти – з відділеннями: музейно-архівно-бібліотечним та лекторським [11]. 22 грудня 1922 р. факультет політосвіти був ліквідований.

Незважаючи на всі суперечності, кількість вишів Одеси в період 1920-х рр. не зростає. Існуючі інститути були створені як профільні заклади на базі реорганізованих інститутів та факультетів університету. Тому реорганізація та послідовна робота в цих закладах формувалась навколо його структурних підрозділів, із збереженням матеріальної й навчальної бази та професорсько-викладацького складу. Поряд з цим змінився зміст і суспільне призначення вищої школи. Якщо раніше в її стінах виховувалась тільки діти заможної частини населення, то з 1920 р. студентський склад інститутів формувалась з представників різних верств населення, що у

свою чергу негативно вплинуло на загальноосвітній рівень вишів.

У результаті впроваджених реорганізацій ОІНО включно до 1929/30 навчального року залишався у складі двох факультетів: соціального виховання і професійної освіти, де основу педагогічного штату складала більшість викладачів колишніх історико-філологічного та фізико-математичного факультетів Новоросійського університету. Також ОІНО став головним спадкоємцем його інфраструктури. Ці фактори сприяли появі архетипу сприйняття ОІНО як наступника Новоросійського університету і попередника Одеського державного університету в форматі латентного університету.

У 1930 р. ОІНО було реорганізовано. Його наступниками стали Інститут професійної освіти (ОІПО), Фізико-хіміко-математичний інститут (ОФХМІ) та Інститут соціального виховання (ОІСВ). Перші два склали основу відродженого 10 березня 1933 р. Одеського державного університету, а третій трансформовано 1933 р. в Український педагогічний інститут. У 1930 р. спадкоємцем Інституту народного господарства став Промислово-економічний інститут. Внаслідок чого підготовка юристів в Одесі була припинена, а спадкоємність одного із структурних підрозділів Новоросійського університету – юридичного факультету була перервана.

Освітня політика вищої школи в Україні 1920-х – початку 1930-х рр. була зосереджена на руйнуванні дореволюційної вищої школи. З початку 30-х рр. радянська влада починає її відновлення, усвідомлюючи гостру потребу у висококваліфікованих і конкурентоспроможних кадрах і здійснює низку заходів, які мають покращити стан справ в освітній сфері. Ця система освіти на всіх її рівнях і забезпечила формування тоталітарного суспільства в Україні, наслідки, існування якого протягом десятиліть не подолані ще й сьогодні.

Екскурс в історію розриву в університетській традиції в 1920-1933 рр. дозволяє розставити крапки над «і» у принципових дискусіях про традиції і спадковість в історії Новоросійського університету та Одеського університету, яку багато сучасних вишів Одеси (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Національний університет «Одеська юридична академія», Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеський національний медичний університет) вважають своєю складовою, підкреслюючи тим самим свою причетність до історії вієстка в системі вищої школи не тільки Одеси, а й південного регіону України – Новоросійського університету. Хоча, в їх випадку мова може йти про спадкоємність профільних галузей знань і науки, ніж про спадкоємність з конкретним закладом. У даному випадку з Новоросійським університетом.

Дотримуючись історичних фактів можна констатувати, що основний правонаступник Новоросійського університету в 1920-30-х рр. – Інститут народної освіти, був самостійним вищим навчальним закладом, створеним 1920 р. на основі трьох середньоспеціальних педагогічних закладів з приєднанням двох факультетів та частини матеріальної бази ліквідованого Новоросійського університету, а не його продовженням і тим більше не початком Одеського державного університету або педінституту. Інститут

народної освіти був ланкою в ланцюзі нових вишів, які були результатом реорганізаційної політики радянської влади у вищій школі, але об'єктом який отримав у спадок більшу частину інфраструктури Новоросійського університету, саме завдяки чому були збережені науково-навчальні традиції класичної університетської освіти. Відповідно інфраструктурі Інститут народної освіти більш відповідав статусу університету, ніж за тими ж критеріями Одеський державний університет у трагічні 1930-ті рр.

Література:

1. Одеський університет за 75 лет (1865-1940). – Одесса, 1940. – С. 158-159.
2. Див.: Левченко В. В. Новоросійський університет (1917–1920 рр.): трансформація структури та управління // Юго-Запад. Одессика. Историко-краеведческий научный альманах. – Вып. 3. – Одесса, 2007. – С. 119–144.
3. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. Р-849. – Оп. 3. – Спр. 5. – Арк. 1-10.
4. Одеський державний економічний університет. Нариси історії. – Одеса, 2000. – С. 5.
5. Див.: Левченко В. В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту. – Одеса: ТЕС, 2010. – 428 с.
6. ДАОО. – Ф. Р-1395. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 322, 371.
7. Год работы УВУЗА (К слиянию с Губпрофобром) // Народное просвещение. – 1921. – № 1. – С. 57; Губпрофобр // Советское строительство. – 1921. – № 11. – С. 82.
8. ДАОО. – Ф. Р-5432. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 27.
9. ДАОО. – Ф. Р-1395. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 190, 341.
10. ДАОО. – Ф. Р-5432. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 43-45, 49, 53, 54.
11. ДАОО. – Ф. Р-1593. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 1; Ф. Р-5432. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 57.

Лукач У. Р.

НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЕ ТРАКТУВАННЯ ЖІНОЧОГО РУХУ НАТАЛІЄЮ КОБРИНСЬКОЮ

Сучасні процеси суспільно-політичної трансформації України актуалізують необхідність розширення ролі та участі жінок у розбудові громадянського суспільства і подолання явищ гендерної асиметрії. В зв'язку з цим затребуваними є дослідження феномену українського жіночого руху в контексті національно-політичних процесів у Західній Україні наприкінці ХІХ ст. на прикладі діяльності Н. Кобринської. Саме вона постає як організаторка західноукраїнського жіночого руху, засновниця Товариства руських жінок, поборниця освітніх прагнень українського жіноцтва, його політичної та правової рівності.

Дебютний видавничий проект Н. Кобринська реалізувала в формі жіночого альманаху «Перший вінок», що побачив світ завдяки І. Франку як співредактору та О. Пчілці як спонсору. Наталія Іванівна переконує в необхідності розгляду жіночого питання як складової широкого комплексу суспільних перетворень, а також важливості національної єдності на ниві загальних справ. Видання нею жіночого збірника – це спроба заявити про культурний розвиток українського жіноцтва, порушити проблеми

захисту інтересів українських жінок, що всупереч політичним кордонам виступали за національне і жіноче визволення.

Наголошуючи на національній складовій виховання, у памфлеті «Руське жіноцтво в Галичині в наших часах», Н. Кобринська стверджувала, що лише національне самоусвідомлення відкриває шлях до культурного зростання, а «відриватися від свого кореня – значить самовільно позбавляти себе життєвої сили і що лиш на власнім ґрунті може вирости правдива культура» [1, с. 301-302]. Безпосередній вплив на формування ідейно-політичної позиції Н. Кобринської мав І. Франко, в творах якого «виступала не лиш рація робочого люду, а й народність яко відрубна етнографічна група». Саме йому Н. Кобринська присвятила реалістичне оповідання «Виборець». Вона резюмує, що «жіноцтво наше на цілім просторі широкої Русі-України почулося до свого існування народного, що інтелігентна жінка наша почулася рівночасно русинкою і чоловіком, упінулася о свої права національні і громадські» [2, с. 247]. З такого твердження випливає рівнозначність і рівносильність зазначених груп прав, незважаючи на специфіку українського жіночого руху, домінантою для якого виступала національна боротьба, а жіноче питання носило вторинний, похідний характер.

На відміну від західноєвропейського феміністичного руху ХІХ ст., що акцентував на виключно феміністичних гаслах і цінностях, його вітчизняний аналог відзначається переважанням національно-державницьких завдань і субординацією жіночого питання потребам політичного самовизначення. Як влучно зауважує дослідниця українського феміністичного руху Т. Хома, він часто просто співпадає з націоналізмом, швидше навіть «обслуговує» його. Об'єднуючою спільною рисою цих двох понять є тлумачення їх як боротьби за колективні права. Водночас фемінізм – це боротьба за права жінок, а націоналізм – це боротьба за права нації. Як бачимо, різні об'єкти, різна мета, різний склад ворожих таборів [3, с. 22]. Відповідно автоматичним наслідком національного самовизначення мала б стати гендерна рівність. Натомість Н. Кобринська наголошує, що гніт жінки існував і може існувати mimo найширшої національної свободи і всіх можливих національних прав.

Ідейно-політичне трактування Н. Кобринською жіночого питання як важливої віхи соціокультурного розвитку вказує на його нерозривний зв'язок із немінучими змінами існуючого укладу. Відстоюючи всезагальний характер нового соціального руху, вона заперечує проти розуміння жіночого руху як «руху верстового» та відкидає поділ жіночого питання на «буржуазне» і «робітниче». Натомість Н. Кобринська доводить, що жіночий пролетаріат і жінки середньої верстви спільно прагнуть до розширення жіночого сегменту на ринку праці через їх включення до нових сфер суспільного життя. Цілком закономірно, що із-за відсутності масового робітничого руху в Східній Галичині саме представниці середньої верстви склали основу жіночого руху.

Бачення Н. Кобринською завдань жіночого руху полягає в розширенні освітніх можливостей жіноцтва, наслідком чого є їх ширша фахова реалізація, котру «можна вважати лиш другою фазою їх питання» [4, с. 10].

Передумовою урівняння чоловічої та жіночої праці, її включення в сферу дії правових та соціально-економічних гарантій, на думку дослідниці, є цілеспрямована боротьба за допуск жінок до навчання в університетах. У листі до своєї соратниці Г. Барвінок Н. Кобринська з сумом зазначає, що «перед нашим жіноцтвом замкнена дорога до вищої науки, і щоби набути ширших відомостей, лишається лише читання книжок...» [5, с. 394-395], а галицькі українки змушені «вдовольнятися знанням, котре навіть не вирівнює мужеським середнім школам» [6, с. 297].

Збагатившись практичним досвідом, одержаним у ході відвідин у складі української делегації слов'янської виставки в Празі, Н. Кобринська вдається до низки організаційно-практичних заходів спрямованих на розширення освітніх можливостей українського жіноцтва. Вона є автором петиції про допуск жінок до навчання в університетах та відкриття української гімназії в Галичині, яку від імені 226 співвітчизниць подає до віденського парламенту її батько і посол І. Озаркевич. Наступним її кроком була організація Жіночого віча, що відбулось 1 вересня 1891 р. в м. Стрию. Віче обґрунтувало необхідність звернення до нового складу парламенту з вимогою надання жінкам права вступу до університетів, зокрема допуску до вступних випробовувань абітурієнток медичного факультету Львівського університету, відкриття жіночих українських гімназій або доповнення тодішніх виділових шкіл гімназійними дисциплінами.

Аналізуючи в памфлеті «Руське жіноцтво в Галичині в наших часах» стан жіночої освіти, Н. Кобринська доволі критично ставиться до існуючих під патронатом церкви навчальних закладів закритого типу – жіночих конв'ктів, адже через «сліпе наслідування поляків чи з власного потягу не осміленося на утворення конв'ктів світських» [1, с. 313]. Наголошуючи на негативному ставленні польської суспільності до українського питання, зосередженні влади в руках польської адміністрації, вона влучно зауважує, що «існування бідної Русі наскільки можна закривається перед Європою широкою криноліною історичної Польщі» [4, с. 8].

Н. Кобринська обґрунтовує доцільність створення системи дошкільної освіти в формі українських охоронок. Саме їх вона вважає ефективною формою протистояння спробам ополячення українських дітей, яке передбачало нав'язування їм в польських дитячих садках чужинської мови. Заснування мережі українських дошкільних закладів, на думку громадської діячки, стане на заваді асиміляційній політиці польської адміністрації і дозволить формувати покоління свідомих громадян. Таким чином Н. Кобринська прирівнює боротьбу за рідну мову до боротьби за просвіту народних мас. Зрештою, окрім національно-духовних цілей дошкільної освіти, нею обґрунтовано її економічну доцільність, пов'язану із зростанням частки позахатньої жіночої праці.

Наталія Іванівна розробила проект типового статуту товариства «Охоронка», де окреслила його мету, що зводилась до гармонізації розумового та фізичного розвитку дитини. Слід відзначити високий рівень управлінської стратегії та правової обізнаності, що відображені у запропонованому нею проекті. Н. Кобринська чітко виписала положення щодо джерел фінансування товариства, окреслила його структуру, що

передбачала наявність таких підрозділів як загальні збори, виділ та наглядова комісія. Нею визначено місце кожного структурного підрозділу в системі товариства, шляхи їх формування, а також права та обов'язки кожного з них. [7, с. 94-99].

Публіцистика Н. Кобринської надає ідеологічне, філософське та політичне обґрунтування ідеї жіночого визволення, що розглядається як невід'ємна складова соціального поступу. Аналізуючи правовий статус жінки, вона критикує різні аспекти юридичної дискримінації і нівелиє роль такого права, що «є лиш замаскованою неволюю». Її ліберально-феміністичні орієнтири стали основою ідей феміністичної теорії, дороговказом на шляху становлення та утвердження вітчизняного жіночого руху та реалізації ідей жіночого визволення на практиці.

Література:

1. Кобринська Н. І. Руське жіноцтво в Галичині в наших часах. Вибрані твори / Н.І. Кобринська. – К. : Дніпро, 1980. – 446 с.
2. Кобринська Н. І. Автобіографія. Вибрані твори / Н.І. Кобринська. – К. : Дніпро, 1980. – 446 с.
3. Хома Т. Чи був фемінізм в Україні / Т. Хома // Ї. Незалежний культурологічний часопис. – 2000. – № 17. – С.21-28.
4. Кобринська Н.І. Жіноча справа в Галичині / Н.Кобринська // Наша доля. Книга 1. Зб. праць різних авторів. – Стрий : друкарня Міллера сина, 1893. – С.1-35.
5. Кобринська Н.І. До Ганни Барвінок. 2 червня 1886 року. Вибрані твори / Н. І. Кобринська. – К. : Дніпро, 1980. – 446 с.
6. Кобринська Н. І. Про первісну ціль товариства руських жінок в Станіславіві, зав'язаного 1884 року. Вибрані твори / Н.І. Кобринська. – К. : Дніпро, 1980. – 446 с.
7. Кобринська Н. Статут товариства «Охоронка» / Н.Кобринська // Наша доля. Книга 1. Зб. праць різних авторів. – Стрий : друкарня Міллера сина, 1893. – С.93-99.

Лук'яненко О. В.

«ВИПЕСТУВАНА СТАЛІНИМ»: ШТУЧНА УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ДЛЯ ОСВІТЯН УРСР ДОБИ «ВІДЛИГИ» (1953-1964 РР.)

Доба «відлиги» (1953-3-1964 рр.) була неоднозначною в усіх сферах людського життя: від мистецтва до вершин політичного Олімпу. Однак, бажання виховати людину «нового типу» з наднаціональною свідомістю, надіндивідуальними інтересами та позарелігійним світоглядом було чітким у формулюванні та однозначним у виконанні. СРСР часів М. Хрущова плідно продовжив розпочату попередником кампанію знищення українського націоналізму. І в цій боротьбі радянська влада уміло користувалася практикою підміни цінностей. Одним із кроків було заперечення процесу національного українського державотворення, усі прояви якого до утворення УРСР 1919 р. (а особливо ж УНР та Українська держава) вважалися лише пережитками «проклятого минулого в свідомості людей» [1].

Проте, «національність» держави, утвореної більшовиками, доволі

умовна. Тим паче, що й самі радянські пропагандисти гаряче доводили, що створення і розвиток України, розгром іноземних агресорів, які зазіхали на її існування, возз'єднання в складі УРСР всіх українських земель, видатні успіхи в справі розвитку промисловості, сільського господарства і культур – були заслугою... великого російського народу [2]. Здавці на його честь з вуст українських поетів були звичним явищем: «В нас доля і воля єдині, / Ми разом ідемо в бою, / Спасибі тобі, / Хто поміг Україні / Здобути державність свою» [3].

Тож, першим компонентом підміни змісту національного державотворення було формування почуття залежності від Росії, від її соціально-економічного, культурного потенціалу. А, отже, і від політичного орієнтуру, головним із яких на початку 1950-х залишався «творчий геній Й. Сталіна». Тому другий компонент – Й. Сталін як головний національний герой УРСР.

Як сказали б сучасники, образ Й. Сталіна-рятівника України був доволі «розкрученим». Провідні письменники УРСР неустанно дякували вождеві за безустанне піклування про розвиток культури українського народу, про процвітання УРСР, складової і невід'ємної частини великого СРСР [4]. Та й офіційна версія історії говорила, що саме Й. Сталін «двічі визволяв ... нас з неволи» [5], відстояв Україну і від «зрадників Центральної Ради, і від білогвардійських контрреволюціонерів, і від імперських інтервентів» [6]. Навіть смерть лідера 5.03.1953 р. укорінила в громадськості думку, що саме він утілює віковічні мрії про возз'єднання не лише усіх земель України, але й про її возз'єднання з російським народом [7]. Для ілюстрації місця Й. Сталіна в державному житті України доволі красномовними є надписи на траурних вінках померлому вождю від «невід'ємної частини великого Радянського Союзу», «випестуваної Сталіним» [8], що завдяки ньому виросла «в квітучу індустріально-колгоспну республіку» [9]. За душу брали слова метра літератури О. Корнійчука, який нагадував скорботним співгромадянам, як у часи, «коли вирішувалася доля України – жити їй чи загинути – по снігових заметах степу донецького на чолі Червоної армії йшов у сірій шинелі товариш Сталін»; він, як міфічний герой прийшов і «у вогні Жовтня вперше вивів багатостраждальний український народ на свій шлях свободи» [8]. Підмурки під образом Й. Сталіна як головного національного героя України зміцнювалися навіть після його смерті. Згадаємо бодай директора Міносвіти педвузів УРСР, які мали до 29 річниці смерті В. Леніна читати лекції ... про Й. Сталіна як творця Української держави [10].

Проте, згодом час брав своє і відсутність невсипущого Й. Сталіна змусила шукати заміник національному державотворчому джерелу українців. Ним швидко став єдиний комуністичний рух і партія. Тож, говоримо про такий компонент як «КПРС – джерело національної ідеї України». Уже за півроку по смерті Й. Сталіна КПРС витіснила його з позицій проводиря України до незалежності. Завдяки потужній пропаганді студентська молодь в основній своїй масі була переконана, що український народ зміг здійснити своє національне відродження лише завдяки політиці комуністичної партії [11]. Сприяли утвердженню нового

ідеалу чергові ювілеї – 15 та 20 річниці возз'єднання Українських земель у 1954 р. та 1959 р. тоді великі лекторські групи студентів та викладачів педагогічних вишів [12], озброєні «істинно правильним» глумаченням минушини [13], пішли сіяти «розумне, добре, вічне» у широкі маси [14].

У цій кампанії заміни орієнтирів не дивний той факт, що у фіналі концерту української (!) творчості великий зведений хор українських колективів у Великому театрі Союзу РСР заспівав пісню композитора В. Філіпенка на слова В. Лефтія «Комуністичній партії – хвала!», якою, фактично, відцурався від власних потуг до державництва: «Радянська Вітчизна, як мати, / Народам добро принесла. / Ніколи нам горя не знати, / Ми Партії славим великі діла!» [15].

Інший компонент фальшування процесу національного державотворення – неможливість існування України без більшовицької революції 1917 р. [16]. Гарним підручним засобом тут були не лише лекції, але й зустрічі з живими символами. Так, молодих педагогів Полтави часто відвідував старий більшовик С. Козюрою, який як представник юнаків 1917-1920 рр., які «здобували незалежність» держави, доносив молоді правду «про тяжку боротьбу попередніх поколінь за її нинішнє щастя» [17].

Невід'ємною складовою цього було створення образу «підлих найманців імперіалізму» тих, хто противився радянзації України: П. Скоропадського, С. Петлюри та всіх, кого ще зі сталінських часів згадували під збірною назвою «куркульсько-буржуазно-націоналістичних банд» [18]. Їм нерідко присвячували історичні розвідки науковці педагогічних вишів УРСР. Правда, у цих публікаціях історичній об'єктивності лишалося мало місця за розлогими цитатами про поголовний розгром, гнилість ідей та реакційність поглядів [19].

Ідеологічне святкування 300-річчя Переяславської ради у 1954 р. дало можливість не просто нагадати про «крах буржуазно-націоналістичної контрреволюції і міжнародного імперіалізму» [20], але й почати широкомасштабне «каменування» українських державних діячів, охрещених «найактивнішими агентами імперіалізму»: М. Грушевського, В. Винниченка та С. Петлюри [21].

Напевне, найбільшої критики від освітян зазнав «материй фальсифікатор історії України» М. Грушевський [22]. Якби студентство кинулось шукати інформацію про нього у Великій радянській енциклопедії, то переконалося б, що він – «нерпимиренний ворог радянської влади» [23]. У фарватері головного довідника країни працювали й науковці. Так, у доповідях полтавського історика В. Костенка перед громадськістю та у його публікаціях М. Грушевський поставав першим серед зграї наймитів, чий «брехливі теорійки» український народ завжди відкидав [24].

На кафедрі ж історії Полтавського педінституту йому виносили наступний «вирок»: «Недовго цей «історик по замовленню» був «президентом». Народ його прогнав» [25]. Про нього намагалися мовчати на парах з історіографії та історії. Якщо хтось із викладачів і згадував його історичну спадщину, то обов'язково вживав словосполучення «так звана «школа Грушевського» [26]. Науковця звинувачували в ідеалізації

минулого України (що, погодимось, доволі сміливе зауваження з огляду на специфіку «ідеальної радянської історії») [27]. Його найбільший науковий доробок, «Історія України-Руси», нівелювалася разом із самим поняттям «Україна-Русь».

Для тогочасних істориків Русь могла бути лише попередницею Росії. Ця теза проникала вглиб аж до художньої творчості: «Кажуть у народі: Русь і Україна / З одного коріння зрощена калина [...] / Дружба ця кувалася з кращик марок стали, / Геніальний Ленін, партія Сталін / Її гартували. Звірена в борні / Дружба ця не гнулася у найтяжчі дні» [28]. Ця «зрощеність» УРСР та Росії підсилювала думку про політичну та державну слабкість України. На фоні російського народу український поставав як учень з відкритим ротом перед мудрим гуру, який, окрім обдарування мудрістю, ще й відганяє від занедбаного послідовника зграю скажених собак: «Як він в революційних бурях / Простяг нам руку, мов титан, – / Втікали Кайзер і Петлюра, / За ними слідом – польський пан» [29].

Цим, фактично, демонструється, наскільки обмеженим було розуміння подій 1917-1920 рр. на Україні: запроданство влади, новий соціальний та національний гніт, що унеможливлювали самостійність держави. Не дивно, що у спогадах освітян педінститутів УРСР роки української революції називали не інакше як «тимчасовим бунтом» (!). Так, директор Полтавського педінститут І. Кирса називав цей час «реакцією» і рекомендував саме у ньому шукати витоки проблем в освіті, які розв'язала лише радянська влада [30]. А викладач Київського педінституту М. Переверзнев згадував, як «був підданий репресіям з боку австро-німецьких окупантів», а потім, звільнений советами, разом із батьком ліквідував «банди Махна в Запорізькій області» [31].

Не дивно, що коли студентство йшло на практики до школи, воно повторювало біля дошки знайомі тези про звіриний націоналістичний уряд Грушевського, Петлюри та Винниченка і маленьким українцям [32].

Як бачимо, Радянська держава домагалася свого усіма правдами і неправдами. Освітяни – одні з провідників національного духу – загубилися у тенетах ідеології і почали зневажати історичну правду. На багнетах українського ідеалу замаюріли тези про вищість російського брата, а в червоному куті українських політиків повісили портрет одного з найвинахідливіших катів України, Й. Сталіна, а замість Десяти заповідей – найлицемірніший у світі заповіт – Статут КПРС.

Література:

1. Держархів Полтавської області, ф.Р-6829, оп.1, спр.83, 41 арк.
2. Велика дружба // Зоря Полтавщини (далі – ЗП). – 1953 – №26. – С.1.
3. Нехода І. Здравиця російському народу // ЗП. – 1954. – №70. – С.2.
4. Великому вождю... // Літературна газета. – 1951. – №27. – С.1.
5. Баштик У. Безмежна скорбота наша // ЗП. – 1957 – №51. – С.2.
6. Український народ шанує пам'ять свого вождя // ЗП. – 1953. – №53. – С.1.
7. Від ЦК КПУ, Ради Міністрів і Президії ВР УРСР // ЗП. – 1953 – №48. – С.2.
8. Корнійчук О. Великий друг українського народу // ЗП. – 1953 – №51. – С.2
9. Від Республіканської Ради Профспілок // ЗП. – 1953 – №49. – С.1.
10. Держархів Сумської області, ф.Р-5369, оп.1, спр.169, арк. 3-4.
11. Овчаренко М. Слово студентів // ЗП. – 1953. – №248. – С.1.

12. Держархів Сумської області, ф.Р-5369, оп.1, спр.182, арк. 5.
13. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.486, арк.7.
14. Держархів Полтавської області, ф.Р-6829, оп.1, спр.98, арк. 27.
15. Новости дня. Хроніки наших дней. №25 (Режисер:Подгорецька О.,1954).
16. Держархів Полтавської області, ф.П-15, оп.2, спр.1885, арк. 12-14.
17. Держархів Полтавської області, ф.П-19, оп.1, спр.238, арк. 11.
18. Попов С. Й.В. Сталін – друг українського народу // ЗП. – 1953. – №59. – С.2.
19. Держархів Сумської області, ф.Р-2817, оп.3, спр.171, арк. 12.
20. Привітання українському народові // ЗП. – 1954. – №113. – С.2.
21. Тези про 300-річчя Воз'єднання... // ЗП. – 1954. – №8. – С.2-3.
22. Гресь М. Українські буржуазні націоналісти ... // ЗП. – 1953. – №84. – С.2.
23. Грушевский Михаил Сергеевич // БСЭ. – Т13., 1952 – С.145-146.
24. Наукова конференція в пединституті // ЗП. – 1954. – №74. – С.4.
25. Костенко В. Українські буржуазні націоналісти // ЗП. – 1954. – №72. – С.2.
26. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.681, арк.38.
27. Азіян А. Дружба народів – основа основ ... // ЗП. – 1953. – №171. – С.2-3.
28. Хоменко Б. Велика дружба // ЗП. – 1954. – №11. – С.3.
29. Шутько Я. Брати // ЗП. – 1954. – №2. – С.3.
30. Архів Полтавського педуніверситету, ф.2, оп.К-1, спр. Кирса І. Я., арк.6.
31. Держархів Київської області, ф.Р-985, оп.2, спр.32, арк. 4.
32. Архів Полтавського педуніверситету, ф.1 (з/в), оп.1954. Істор. фак. (Л-О), спр. 1739, арк.79зв.

Москальова Н. П.

ХІМЕСГ У ВІДБУДОВНИЙ ПЕРІОД 1946-1950 РР.

У роки Великої Вітчизняної війни Харківський інститут механізації та електрифікації сільського господарства знаходився у Ташкенті, був факультетом Ташкентського інституту інженерів іригації та механізації сільського господарства. Значна частина студентів та викладачів інституту була мобілізована на фронт. Після повернення з евакуації до Харкова в листопаді 1943 р. інститут знову почав готувати фахівців для країни. Незважаючи на труднощі до початку навчального року були складені навчальні плани для кожного курсу (перші три працювали за нормальним навчальним графіком), для 4-го та 5-го курсів були розроблені перехідні навчальні плани, затверджені Головним управлінням вищих навчальних закладів Наркомзему СРСР у жовтні 1945 р. [1]. В навчальному процесі використовувалось те обладнання, яке було реевакуйовано із Ташкенту. Також за рік було придбано електрозварювальний апарат, ацетиленовий генератор, трактор СТЗ-НАТИ (2 шт.), автомашини ЗИС-5, автомашини ГАЗ(2), модернізовані молотарки заводу «Серп і молот» МК-1100 (2 шт.) та ін.[2, спр.13, арк. 35]. Інститут зумів налагодити не тільки аудиторні навчання, але і навчально-виробничу практику студентів. Практика студентів молодших курсів проходила в навчальному господарстві інституту; керівництво практикою здійснювали завідувачі кафедр с.г.машин, тракторів та автомобілів, рослинництва та землеробства, експлуатації машино-тракторного парку; практика з технології матеріалів – в майстернях Харківського заводу «Серп і молот» під керівництвом

завідувача кафедри. Виробнича практика студентів старших курсів здійснювалася через відрядження їх на посівні та збиральні роботи в МТС Харківської області. 5-й курс проходив практику на підприємствах м.Харкова (мотороремонтному заводі, ХТЗ, ремонтному заводі №10). Всі, хто закінчив інститут в 1944/45 н.р., були направлені на роботу в розпорядження Наркомземів України, Білорусії та Кримської АРСР [2, спр.13, арк. 9,17].

Документи тих років свідчать про те, що, не дивлячись на труднощі, викладачі та студенти змогли надати значну допомогу потерпілому від війни народному господарству. Ось деякі факти. У 1944/45 н.р. студентами і викладачами інституту було витрачено немало зусиль для відродження навчального господарства «Перше Травня», на території якого німці спалили і зруйнували 23 різні споруди, розікрали весь інвентар і майно. Вдалося відродити господарство та добитися високих господарських показників і перших місць в області по надоях молока та якості вирощуваних овочів. У квітні 1945 р. 26 студентів-випускників виконали в Печенізькому районі Харківської області за два тижні всі польові роботи, провели сівбу і приступили до навчання з подовженим робочим днем. Тієї ж весни 1945 р. 18 викладачів і 70 студентів інституту заготовили в Чугуївському лісництві 3 тис. м3 дров для ливарних цехів заводів «Серп і молот», Турбінного та ХЕМЗ.

Інститут надавав також значну допомогу сільськогосподарському виробництву області (МТС та колгоспам). Так, співробітники кафедри рослинництва та землеробства надали допомогу господарствам Лозівського, Сахновщинського, Кегичівського, Красноградського, Чугуївського і Харківського районів. Співробітники кафедри експлуатації машино-тракторного парку допомогли працівникам МТС у цих же районах. Було проведено роботу з перепису тварин у Сталінському районі, з організації городньої кампанії для 6000 співробітників внз та наукових установ м.Харкова, по збиранню врожаю у навчальному господарстві ХІМЕСГ «Перше Травня», а також на курсах по підготовці голів колгоспів, агрономів.

Але найбільш важливою була робота по відновленню повноцінного розвитку навчального закладу: відновленню аудиторного фонду, створенню лабораторій, налагодженню побуту студентів та викладачів. У 1941 р. не змогли евакуювати обладнання більшості лабораторій (з 16 їх збереглося тільки 3). Після війни інституту були передані ряд будівель. Правда, передача цих будівель відбувалася поступово і досить важко. З усіх довоєнних корпусів та гуртожитків інституту було повернуто лише головний навчальний корпус (Московський пр., 45), студентський гуртожиток на Толкачівці і зруйнований студентський гуртожиток на Павловому полі. Будинки треба було відбудовувати в основному за рахунок інституту силами викладачів, студентів і співробітників. Збільшився набір студентів, збільшився склад викладачів.

У 1946/47 н. р. працювало 37 викладачів, із них 1 доктор і 7 кандидатів наук, 8 сумісників [2, спр.33, арк.33]. За штатним формуляром на 15 квітня 1950 р. в інституті працювало 67 викладачів, з них 2 доктора і 18

кандидатів наук, 12 сумісників[2, спр.54, арк.1-5]. Щоправда, основний недолік науково-педагогічних кадрів – значний процент сумісників, що пояснюється недостатнім навантаженням на тільки що організованих кафедрах факультету електрифікації та відсутністю високваліфікованих кадрів з окремих дисциплін.

За даними на грудень 1952 р. в інституті були відсутні лабораторії на факультеті механізації сільського господарства: ремонтної справи, механізмів та деталей машин, теплотехніки, палива і мастил, механізації тваринництва, с.г.машин; по факультету електрифікації сільського господарства: електромашин, теоретичних основ електротехніки, застосування електричної енергії в сільському господарстві, електровимірювальної, релейної. З цієї причини інститут змушений орендувати такі лабораторії в інших вчз м.Харкова [2, спр.180, арк.5].

Труднощі відбудовного періоду сказалися на розвитку вищої школи України, зокрема Харківського інституту механізації та електрифікації сільського господарства. Необхідно було не тільки відновлювати навчальний процес, а і надавати допомогу народному господарству. За короткий термін студенти та викладачі змогли відновити роботу навчального закладу.

Література:

1. Харьковский институт механизации и электрификации сельского хозяйства. Проспект. – М.: Изд-во МИИСП, 1980. – 40 с.; ХНТУСГ імені Петра Василенка. Буклет. – Х.: ХНТУСГ, 2006. – 120 с.

2.Державний архів Харківської області, ф.Р-5945, оп.1.

Михайлуца М. І.

РУМУНСЬКА ОКУПАЦІЙНА ПРИСУТНІСТЬ І РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА У ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА СТОРІНКАХ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ ТА НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ З ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ

Від року проголошення української незалежності до сьогодні побачили світ сотні сучасних оригінальних видань, присвячених багатовіковій історії українського народу й формуванню його державності. Автори цілої низки популярних серед школярів, студентів та науковців видань позиціонували свої дітища не тільки як спробу донесення до читача нових фактів із малознаної історії, але й подати об'єктивну інтерпретацію доволі гострих і дискусійних моментів нашого минулого. Авторські колективи й окремі фахівці, відсторонившись від радянської історичної концепції, основаної на стрижневих засадах короткого курсу історії ВКП(б) на сталінський кшталт, відкинули будь-які догми й відсторонившись від стереотипів і псевдоромантизму сучасності спромоглися надати суспільству інтелектуальний продукт з навчальної дисципліни – історії України.

Проте, попри надії викладачів вишів України, ще донедавна була відсутня універсальна програма з «Історії України». Щоправда, нещодавно проект

«Навчальної програми нормативної дисципліни з циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін - «Історія України» (для студентів неісторичних спеціальностей) освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» була представлена до обговорення науково-викладацької громадськості робочою групою укладачів, очолюваною професором Колесником В.Ф., доктором історичних наук, член-кореспондентом НАН України, деканом історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Прискіпливу увагу, виходячи з наших науково-дослідних інтересів, привернула тема 14. «Україна в роки Другої світової війни». У її тематичних сегментах - «Окупація України. Система окупаційної влади» та «Освіта, наука і культура у роки війни», - на жаль не знаходимо жодного слова про румунську окупацію півдня України, а саме Південної Бессарабії (Аккерманщини й Ізмаїльщини), та південно-західних земель України, які в роки Другої світової війни отримали назву (гідротопонім румунського походження) - «Трансністрія». Випали з під уваги укладачів проекту програми й історичні події щодо релігійної політики румунів та церковно-релігійне життя, яке «відроджували» окупанти на цих землях.

Водночас, склалася парадоксальна ситуація, коли з одного боку, маємо низку статей, дисертаційних досліджень, монографій і збірок документів підготовлених науковцями, в яких вже дано відповіді на деякі гострі й часом дискусійні питання наукового дискурсу, а з іншого, навчальна література (підручники, посібники тощо) останніх двох десятиріч обходять тему румунської окупації українських теренів в роки Другої світової війни, обмовляючись кількома реченнями. Для прикладу візьмемо одну з перших версій української історії 90-х років ХХ ст. канадського історика О. Субтельного, який лише констатував: «Буковина і частина Південно-Західної України з Одесою, перейменовані Трансністрією, були передані союзнику німців – Румунії»[1, с.586]. Таке ж відсепароване викладення проблеми румунського загарбання українських земель подано і в навчальному посібнику «Історія України» О.Д.Бойка[2, с.467]. Нарис про встановлення фашистського окупаційного режиму позбавлений характеристики й специфіки румунської присутності в Південній Бессарабії, Трансністрії і Північній Буковині. Трохи докладніше подано означену проблему авторським колективом харківських вчених в книзі «Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі»[3, с.425]. Намагаючись показати основні віхи історії України з урахуванням новітніх досліджень вітчизняної та зарубіжної науки, автори спромоглися не тільки донести до читача факти, але й дати об'єктивний коментар історичним подіям. Поряд з тим, під час презентації окупаційних зон, автори зазначили, які саме українські землі було «передано» Румунії: «14-19 липня 1941 р. землі між Дністром і Південним Бугом, північну Буковину й Бессарабію було передано Румунії. До цієї території, яка іменувалася Трансністрією, приєднали Одеську область, кілька районів Вінницької, Миколаївської та Херсонської. Її столицею з 19 серпня був Тирасполь, а з 16 жовтня – Одеса (губернатор – проф. Г. Алексяну)». І на тому, ця тема вичерпала увагу авторів.

Не привернула уваги і тема румунської окупації та релігійна політика

як невід'ємна складова загарбницьких планів сателіта Німеччини – Румунії в південно-західних українських земель в науковому дискурсі. Навіть у працях відомого російського дослідника проф. Михайла Шкаровського («Нацистская Германия и Православная Церковь» (М., 2002), «Крест и свастика. Нацистская Германия и Православная Церковь» (М., 2007) питання релігійної політики румунських окупантів у «Трансністрії» розглядається дуже стисло, зокрема, згадується про вже відомі в історіографії позитивні і негативні факти діяльності Румунської православної місії. Кричущим недоліком праць М.В. Шкаровського є повне ігнорування напрацювань, які презентовано в українській історіографії та знехтувано багатьма фондами південноукраїнських архівів, де зберігаються документи румунського походження.

Власне й серед вітчизняної наукової літератури відсутні комплексні праці, в яких би досліджувалась релігійна політика окупаційної влади в «Трансністрії». Відтак, спираючись на наші монографії [5], спробуємо визначити сутнісні риси румунської окупаційної політики в «Трансністрії» і її експансіоністської доктрини «рехристиянізації» місцевого населення. Запропонуємо наступні визначення, якими можна послуговуватися як у науковій, так і навчально-методичній літературі:

1. «Трансністрія» (рум. Transnistria) – українські землі поміж Дністром і Південним Бугом, які упродовж 1941-1944 рр. були окуповані й адміністровані Румунією. До складу губернаторства Трансністрія було включено південно-західні українські землі, а саме – південні райони Вінницької області, західні райони Миколаївської області та вся Одеська, у тодішніх її адміністративних кордонах, а також лівобережні райони Молдавської РСР. Західні кордони губернаторства проходили по умовній лінії Могилів-Подільський – Бар – Жмеринка. Кордони уздовж Дністра і Південного Бугу визначались демаркаційними лініями з «власне Румунією» і відповідно з німецькою зоною (на півдні – по узбережжю Чорного моря між устям р. Дністер і р. Південний Буг; на заході – по р. Дністер від устя до впадіння у Дністер лівої притоки р. Лядова; на сході – по р. Південний Буг від устя до впадіння у Південний Буг правої притоки р. Ров; на півночі – по р. Лядова і р. Ров до їхніх витоків у Барському районі Вінницької обл.). Адміністративним центром був спочатку Тирасполь, а з 17 жовтня 1941 р. – Одеса. Формально до складу Румунії Трансністрія не входила, як це було з Бессарабією і Буковиною. За угодою від 30 серпня 1941 р., підписаною в Тігіні (Бендери) представниками німецького і румунського командування, Румунія одержала мандат на проведення тимчасової «адміністрації та економічної експлуатації». Задля керівництва і координації діяльності окупаційної адміністрації і влади при уряді Румунії було створено «Воєнно-цивільний кабінет для адміністрації Бессарабії, Буковини і Трансністрії». Згідно з декретом №1 від 19 серпня 1941 р. у підпорядкуванні губернатора знаходився адміністративний апарат, який складався з генерального директора, 5 директорів, які очолювали фінансову, транспортну, промислову, сільськогосподарську і санітарні дирекції. Наприкінці 1941 р. кількість дирекцій збільшилася до 22. Губернатору підпорядковувалися жандармерія і поліція. Головнокомандуючим румунської армії

І.Антонеску було впроваджено цивільне адміністративне управління. Очолював Департамент цивільного губернатора Трансністрії губернатор. Трансністрія була поділена на 13 повітів: Могилівський, Жугастру, Тульчинський, Рибницький, Дубосарський, Тираспольський, Балтський, Голтський, Ананівський, Березівський, Одеський, Овідіопольський, Очаківський, які управлялися префектурами на чолі з префектами. Повіти поділялися на 64 райони, які очолювали районні претори. Райони, в свою чергу, поділялися на комуни, які складалися з сіл чи кількох присілків. Комуною управляла сільська управа – примарія, якою керував примар. Радянська колгоспно-радгоспна система була збережена. У містах були адміністративні органи – примарії. Одеса і Тирасполь були виділені у окремі муніципалітети, а примарії цих муніципалітетів підкорялися безпосередньо губернатору. Система дирекцій у містах була аналогічною губернаторському адміністративному апарату. Головний жандармський інспекторат, поліцейські органи підпорядковувалися губернатору.

Від січня 1944 р., після розгрому фашистського блоку і наближення фронту цивільне губернаторство було ліквідовано разом з терміном «Трансністрія». Влада на території між Південним Бугом і Дністром зосереджувалась в руках румунського військового командування. Адміністративний апарат скорочено, а дирекції губернаторства і муніципалітети ліквідовано. Повіти реформовано у дистрикти. 21 березня 1944 р. фашистське керівництво запропонувало румунській адміністрації і румунським окупаційним військам покинути зайняту територію, і влада в Трансністрії перейшла до германського окупаційного командування.

2. «Румунська православна місія в Трансністрії» (Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria) - церковно-адміністративний орган, утворений керівництвом Румунської православної церкви в окупованих українських землях між Дністром і Південним Бугом у 1941-1944 рр. Мета – відродження православ'я, евангелізація місцевого населення і налагодження церковнопарафіяльного життя за румунським зразком. Місія, очолювана архім. Юлієм (Скрібаном), розпочала діяльність 15 серпня 1941 р. у Тирасполі, а в жовтні 1942 р. була переміщена до Одеси. Нею було зорганізовано 13 повітових протоіерейств, призначено 63 районних субпротоіерея. Духовним центром був собор Св. Іллі в Одесі. РПМ надсилала священників-місіонерів, займалась відбудовою храмів, монастирів, налагодженням духовної освіти, хрещенням дітей, розповсюдженням християнської літератури тощо. Проте, християнське «місіонерство» здійснювалося в українських землях з метою румунізації, денационалізації церковного життя, шляхом нав'язування румунської мови в богослужіннях та церковного календаря.

Від листопада 1942 р. до грудня 1943 р. місію очолював митр. Віссаріон (Пуя), за якого відбувалося зближення зі слов'янським християнським населенням, розпочато реформи, спрямовані на утворення трьох вікаріатів (Одеський, Балтський і Тульчинський). Було реорганізовано канцелярію, підібрано персонал, відбудовано зруйнований більшовиками колишній єпархіальний палац в Одесі. Водночас, румунська церковна верхівка виступала проти існування в Трансністрії українських церков. Урядові

обіжники містили «інструкції» зорієнтовані на протидію «будь-якій національній українській тенденції». Діяльність Місії була спрямованою на уніфікацію релігійного життя, на церковно-адміністративні посади призначалися адепти, виключно румуни, рідше молдавани, і за невеликим винятком, зрумунізовані слов'яни з епархій Бессарабії та Буковини. У березні 1942 р. кількість церковнослужителів у губернаторстві становила 285 осіб (203 священника, 15 дияконів та 67 канторів). Попри брак православного кліру у повітовій глибинці, керівництво РПМ здійснювало фільтрацію місцевого духовенства, позбавляючи його права на епитрахильну діяльність. 1942 р. лише 30 місцевих священників зі 150 змогли повернутися до церковнослужіння. Наприкінці 1943 р. на понад двомільйонне населення Трансністрії припадало 617 священників, з яких 265 місіонерів прибули з Румунії, решта були місцевими. Відродилися традиції хрещення, вінчання тощо, які поколіннями не підтримувалися через богоборчу політику більшовиків; християнська мораль, виховання дітей та молоді отримало новий поштовх у людських серцях. Були відбудовані десятки храмів Наприкінці 1943 р. у межах губернаторства Трансністрія їх чисельність становила 474 і ще 118 церков були у стадії ремонту, 41 будувалась, а 258 лишалися у зруйнованому стані. Діяло також 119 молитовних будинків, 16 знаходились у процесі будівництва. Загалом упродовж двох років у губернаторстві було відкрито 632 храми, 309 - перебували у стадії ремонту. Церковна адміністрація використовувала ініціативу православного населення, активістів релігійних громад у процесі фінансування й відбудови храмів, популяризувала досягнення у цій справі шляхом церемоній освячень тощо.

Література:

1. Субтельний О. Україна. Історія. – К.: Либідь, 1994. – 736 с.
2. Бойко О.Д. Історія України: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 3-є, випр., доп. – К.: Академвидав, 2006. – 688 с.;
3. Петровський В.В., Радченко Л.О., Семененко В.І. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи, Коментарі. – Харків: Вища школа, 2007. – 592 с.
4. Михайлуца М. І. Релігійна політика румунської окупаційної влади в Південній Бессарабії і Трансністрії (кінець 1930-1944 рр.). - Одеса: «Optimum», 2006. - 237 с.; Його ж. Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939-1945). - Одеса : «ВМВ», 2008. - 392 с.

Мосюкова Н. Г.

КАТОЛИЦЬКО-ПРАВОСЛАВНІ ВЗАЄМИНИ В КОНТЕКСТІ ВІЗИТУ ПАПИ РИМСЬКОГО ІВАНА ПАВЛА ІІ В УКРАЇНУ

В діалозі між Сходом і Заходом важливо враховувати релігійну складову, особливо взаємини Католицької та Православної церков. Відносини між ними ніколи не були простими. Значний період співіснування цих церков на українських землях був проникнутий відвертою ворожнечею, протистоянням, конфліктами.

Великий крок зробила Католицька Церква назустріч Православній на

II Ватиканському соборі. В Декреті про екуменізм, прийнятому на Соборі, одним з першочергових завдань визначено сприяння відновленню єдності всіх християн. Представників віддалених від Католицької Церкви громад названо братами. Католицька Церква закликала не тільки до братерського діалогу, а і до співпраці у справі підтримання миру, розвитку наук і мистецтв в християнському дусі, подолання голоду, стихійних лих, злиднів і т. п. [1].

В Радянському Союзі Православна Церква перебувала в принизливому становищі, піддавалася репресіям і не мала можливості проводити незалежну від влади політику, Католицька Церква була практично знищена. Означена ситуація почала змінюватися наприкінці 80-их рр. XX ст. Водночас з прогресом, який спостерігався у відносинах між державою та Церквою, існують значні протиріччя у міжцерковних взаєминах та міжконфесійні конфлікти. Найбільш проблемними моментами в житті християнських церков в Україні є розкол у православ'ї та відновлення діяльності Української Греко-Католицької Церкви, що супроводжувалось суперечками через розподіл майна.

«Лакмусовим папірцем», який висвітлив стан відносин між Католицькою та Православною церквами, став візит в нашу країну Папи Римського Івана Павла II, який відвідав Україну у червні 2001 р. на запрошення Президента Л. Кучми. Низка претензій, що має керівництво Православної Церкви до Папи Римського, завадили не тільки зустрітись митрополиту УПЦ (або Патріарху РПЦ) з Іваном Павлом II, але і позитивно сприйняти його візит. Свою позицію до цієї події досить категорично висловив митрополит УПЦ Володимир, назвавши його передчасним. Претензії висунуто наступні: 1) протягом 90-х років греко-католиками було захоплено більш ніж 1000 православних храмів, а ставлення Папи Римського до цього не є визначеним; 2) невизначеність Римо-Католицької Церкви щодо православних розколів в Україні [2]; 3) агресивний прозелітизм уніатів і римо-католиків в Україні [3]. Вимоги митрополита Володимира цілковито підтримав тодішній Патріарх Московський Алексій II, зазначивши, що відносини між церквами повинні будуватись на основі братерського діалогу і кожна конфесія має дбати про свою традиційну паству, а на візит Папи необхідно було отримати згоду керівництва панівної конфесії [4].

Однією з головних проблем, яка заважає покращенню відносин між Католицькою і Православною церквами, є конфлікт між православними і греко-католиками в Західній Україні. Так, греко-католики вимагали повернення майна, відібраного у них радянською владою у 1944 – 1946 рр. Не можна погодитись з Предстоятелем УПЦ, який говорить про невизначеність Папи Римського з цього питання, бо на переговорах, що проходили у Львові ще у 1990 р. і на яких були присутні представники від Московської патріархії, Українського Екзархату РПЦ, Ватикану і Уніатської Церкви, було досягнуто домовленості про те, що «шляхом опитування населення буде визначатися співвідношення православних і уніатів. Розподіл храмів між конфесіями відбудеться за результатами цих опитувань» [5, с. 15]. Яке визначення Папи Римського потрібно ще? Питання щодо дискримінації православних у Західній Україні за конфесійною ознакою та порушення їх констytucійних прав як громадян

України не знаходяться в компетенції Понтифіка. Права громадян України повинні захищати українські органи влади.

Болючою проблемою релігійного життя України є православні розколи. Закиди керівництва УПЦ Папі Римському про його невизначеність в цьому питанні є безпідставними, бо означена проблема є внутрішньою справою Православної Церкви, а не Католицької.

Вислови представників православного духовництва всіх рівнів про прозелітизм Католицької Церкви відрізняються негативним ставленням до нього, містять протиріччя та «подвійні стандарти», бо Православна Церква сама активно займається «прозелітизмом» на так званій «канонічній території» Католицької Церкви. Слід також враховувати, що наша країна є багатонаціональною і поліконфесійною, тому чітко визначити традиційну для Католицької Церкви паству, особливо після десятиліть антирелігійної пропаганди і репресій, які для католиків були нищивними, взагалі не так просто.

Говорячи про необхідність отримання згоди керівництва УПЦ (підпорядкованої Московському Патріарху) на візит Папи Римського Алексій II мабуть «забув», що він говорить не про Російську імперію, де, дійсно, православ'я було панівною релігією, а про поліконфесійну Україну, де Церква відокремлена від держави. Можливо «забув» Патріарх і про те, що Папа Римський є очільником не тільки Католицької Церкви, а і держави Ватикан і приїхав в нашу країну на запрошення Президента держави Україна.

Керівництво УПЦ повинно також враховувати, що на Римського Понтифіка чекали 5 мільйонів греко-католиків і мільйон римо-католиків України. Крім того, Папа не поїхав на схід України, він відвідав Київ та Львів, а на заході нашої держави православ'я не є домінуючою релігією.

Отже, у 2001 році Російська Православна Церква через підпорядковану їй УПЦ відмовилась зробити крок назустріч керівнику Католицької Церкви, висуваючи претензії, які по суті своїй є безпідставними. Це дуже небезпечна позиція в умовах пожвавлення в сучасному світі процесів секуляризації, відходу значної частини суспільства від традиційних християнських цінностей щодо народження і виховання дітей, шлюбу і т. ін. Означена ситуація потребує об'єднання зусиль християн незалежно від конфесії.

Література:

1. Декрет об екуменізмі / Документи II Ватиканського собора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krotov.info/acts/20/2vatican/dcmnt131.html>.

2. Митрополит Владимир (Сабодан). Украинская Православная Церковь считает визит Папы несвоевременным // Новый век. – 2011. – 11 апреля.

3. Заявление Синодальной Богословской комиссии УПЦ в связи с запланированным приездом на Украину главы Римо-Католической Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.antipapism.kiev.ua/index.php?mid=3&f=reed&bid=14&tid=190>.

4. Патриарх Московский и всея Руси Алексий II. Наши отношения должны быть братским диалогом, а не соперничеством [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.antipapism.kiev.ua/index.php?mid=3&f=reed&bid=14&tid=188>.

5. Драбинко А. Православие в посттоталитарной Украине (вехи истории). – К.:

Олійник С. В.

ВІДКРИТТЯ КУРСІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСТВА У ВІДНІ В 1915 РОЦІ ЯК КРОК У ВІДПОВІДЬ ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ОСВІТНІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В ГАЛИЧИНІ

Зі вступом російської армії в 1914 році в Галичину окупаційна адміністрація розпочала проведення цілеспрямовану політику яка мала б допомогти входженню краю в загальноросійський простір. Важливим її компонентом була освіта.

Основу освітньої політики російської окупаційної влади в Галичині було закладено запискою члена Державної Думи Росії Д. Чихачева «Про навчальну справу у Східній Галичині та Буковині». Її автор пропонував кардинальні зміни в освітньому процесі. Головний їх зміст полягав у створенні «виключно російської школи (нижчої, середньої і вищої)». Складовими частинами нового освітнього процесу мали стати тимчасове закриття вищих навчальних закладів, введення для галицьких вчителів курсів російської мови, сприяння найширшому ознайомленню місцевих жителів з російською мовою, літературою, історією та географією, вилучити з шкіл підручники і книги, ворожі Росії, здійснювати заохочення керівників навчальних закладів та допускати до роботи в школах лише благонадійних вчителів [1]. Такий підхід до освітнього процесу в Галичині вщупував серйозні випробування місцевим освітянам.

18 вересня 1914 р. з'явився Циркуляр генерал-губернатора про тимчасове закриття в Галичині всіх навчальних закладів, він символізував перший крок нової влади в сфері освіти. Наступний крок полягав у з'ясуванні благонадійності вчителів [2].

Така політика отримала підтримку в середовищі москвофілів. Більш того, вони настійливо вимагали введення російської мови і російської школи та намагалися представити все це як відображення необхідності потреби всього населення Галичини [3, с. 93]. А їх лідер В. Дудикевич пропонував закрити всі школи. А відкриття їх планував лише за наявності викладачів з Росії. Середні навчальні заклади мали відкритися паралельно – чоловічі і жіночі (лише російські). Вищі навчальні заклади у Львові – університет, політехніка, Ветеринарний інститут, Лісова школа мали стати російськими. Для поляків радив надати університет і політехніку в Варшаві [4, с. 105].

Протягом наступних місяців осені було затверджено «Тимчасове положення про нагляд за навальною частиною у Галичині». Згідно документу контроль над вищими навчальними закладами покладался на генерал-губернатора [1].

Безумовно, така освітня політика викликала невдоволення та інколи приводила в розпач галицьких освітян, які справедливо вбачаючи в російській окупаційній владі загрозу своєму існуванню, змушені були

відступити з австрійською армією.

За таких умов у середовищі проукраїнсько налаштованої галицької інтелігенції на порядок денний постало питання організації освітнього життя в умовах еміграції. Серйозну допомогу в цьому їм надала Українська культурна рада (голова Ю. Романчук).

Спільними зусиллями, як противага російській освітній політиці в Галичині, 25 травня 1915 року у Відні, в залі учительського дому о 10-й годині розпочалося відкриття Курсів вищої освіти для українського вчителства.

В урочистостях взяли участь запрошені гості, викладачі та слухачі курсів, які майже повністю заповнили виділене приміщення [5].

За відсутності голови Української культурної ради свято відкрив його заступник О. Колеса. У своїй промові доповідач ознайомив присутніх з працею Української культурної ради, зокрема секції народного вчителства. Він також вказав на те, що дана подія є логічним кроком у освітній роботі серед галицьких і буковинських емігрантів та біженців.

Потім управитель і упорядник Курсів вищої освіти А. Крушельницький виголосив доповідь на тему «Українське національне виховання», у якій він зазначив, що дана доповідь – це програма серії систематичних викладів про національне виховання, які будуть виголошені у ході навчального процесу. Доповідач звернув увагу слухачів на виховний процес у європейських суспільствах, наголосив на сильних сторонах українського національного виховання та як «відноситься до них російська і польська наука і національні школи» [5].

Навчання слухачів курсів мало відбуватися щоденно у після обідню пору з 15.00 по 19.00. Забезпечення навчального процесу покладалося на значний викладацький штат, представлений знаними на той час галицькими науковцями і викладачами: психологія – проф. С. Бaley (2 год. на тиждень), педагогіка – проф. О. Ціпановська (2 год.), українське національне виховання – проф. А. Крушельницький (1), історія української літератури та граматики – проф. О. Авдикевич (6 год.), і проф. Б. Лепкий (3 год.), німецьку літературу і граматику – проф. Р. Гамчикевич (дві серії по 6 і 3 год.), історію України – проф. Б. Лепкий (2 год.), давню і середньовічну історію – проф. Є. Форостина (2 год.), новітню і австрійську історію – проф. Ю. Левицький (2 год.), географію – проф. Р. Ковалів (3 год.), фізику – проф. Монастирський (4 год.), математику – проф. Кучер (5 год.), хімію – проф. д-р Сидоряк (2 год.), зоологію – проф. С. Кордуба (2 год.), ботаніку – проф. І. Галущинський (2 год.), геометрію (6 год.) і каліграфію (2 год.) – проф. М. Івасюк, малюнок – проф. О. Кульчицька (6 год.), різьбарство – М. Парашук (2 год.) та господарство – С. Кузик (2 год.) [5].

Таким чином, відкриття 25 травня 1915 року у Відні Курсів вищої освіти українського вчителства стало логічним кроком галицької інтелігенції у відповідь освітній політиці російської окупаційної влади в Галичині.

Література:

1. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 361, оп.1, спр. 61, арк. 3.
2. Державний архів Тернопільської області, ф. 322, оп.1, спр. 1, арк. 71.

3. Бахтурина А. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Бахтурина / [В. В. Шелохаев (предисл.)]; Ассоциация исследователей российского общества XX века. – М.: АИРО – XX, 2000. – 239 с.

4. Баран І. В. Нищення російськими властями української мови, школи та освіти в Галичині на початку Першої світової війни / І. В. Баран, О. Я. Мазур. “Держава та армія” № 724 // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – Львів, 2012. – С. 99-107.

5. Діло. – 1915. – 29 травня.

Паращевіна О. С.

ДИТЯЧА БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 1920-х РОКІВ

Проблема дитячої безпритульності особливо гостро постала в Україні на початку 20-х років ХХ століття. Це зумовлювалось своєрідністю політичного та соціально-економічного становища. Дві кровопролитні війни, які тривали безперервно майже 7 років, призвели територію України до розрухи та повного розвалу. Після закінчення громадянської війни республіка перетворилась на руїну. Збитки оцінювались у 10 мільярдів крб. золотом, не враховуючи людських втрат [1]. В одній лише Україні побоїща, розстріли та епідемії, пов'язані з війною, а особливо з громадянською, забрали 1,5 мільйона життів [2]. Вони залишили на призволяще 250 тисяч своїх дітей – круглих сиріт, які поповнили юрби голодного і обірваного безпритульного дитинства [3]. Групи подібних дітей з'являлись у великих містах України та на вузлових залізничних станціях. Нестача харчів, палива та зростання безробіття посилили міграційні процеси населення: із міст в села, із Півночі на Південь і – навпаки. Україна стає тим місцем, куди стікаються знедолені, нікому не потрібні, діти з усіх кінців Росії – в надії знайти на плодючих територіях їжу та погрітись на берегах Чорного і Азовського морів.

В листі до Ради Народних Комісарів України від 02.06. 1923 року Голова Харківського Губвиконкому з цього приводу писав: «В результате войны и голода по селам Украины рассеялись десятки тысяч беспризорных детей. Наибольшее их количество осело в Харьковской губернии, так как Харьков был узловым железнодорожным центром, куда стекались волны беспризорного и голодного детства, как с Поволжья, так и с юга Украины» [4].

Кількість безпритульних дітей тільки в Донбасі в 1920 р. становила 40 тисяч а по всій Україні за офіційними даними того часу - до 1,5 мільйонів [5].

Головними джерелами дитячої безпритульності 20-х років ХХ століття стали сирітство (революція, громадянська війна, голод та епідемії викинули на вулицю тисячі сиріт, чії батьки загинули у вирії подій того часу), бездоглядність при живих батьках та втечі із дореволюційних дитячих будинків, де було холодно і голодно, які розорялись військовими діями, це - ще дореволюційні сироти. На початку першої світової війни (1914 р.) в Російській імперії нараховувалось 2,5 млн. безпритульних дітей

[6]. Більшість виховних будинків для таких дітей входило у відомство імператриці Марії Федорівни. Після скинення з престолу царя Миколи II та фізичного знищення більшовиками всієї царської сім'ї, ці дітей залишилися без засобів до існування – адже фінансування будинків було припинено. Вони також поповнили ряди безпритульних [7]. Ще одним із джерел збільшення кількості дітей за рахунок дореволюційних сиріт, був так званий «питомнический промысел», коли покинутих дітей із дитячих будинків віддавали в селянські сім'ї, яким виплачували в місяць по три карбованці за дитину [8]. Після більшовицької революції 1917 року грошові надходження припинились, і діти з цих сімей в більшості були викинуті на вулицю.

Посиленню дитячої бездоглядності та безпритульності сприяв ще й розвал економіки більшовицькою політикою «воєнного комунізму» в 1918-1920 рр. Виробництво промислової продукції у республіці знизилось до 1/10 довоєнного рівня. У 1920 р. в Україні випускалось сталі – 1,7%, прокату – 1,8%, вугілля (Донбас) – 22% рівня 1913 року. В 1921 р. з 11 тисяч підприємств в республіці діяло лише 2,5 тисячі і то переважно дрібних підприємств [9].

Цей факт сприяв росту безробіття серед дорослого населення і вкрай знизив можливість підліткового та дитячого працевлаштування. Наявність безробіття серед дорослого населення призводить до погіршення матеріального забезпечення родини, а іноді й до голодування її членів. Перш за все це стосується дітей як найменш захищеної частини населення. Потреба якимось прогледуватися виганяє на вулицю навіть тих дітей, які мають батьків. Це так звані бездоглядні діти, які при живих батьках знаходились на положенні сиріт і піднімали питання соціального сирітства [10].

Не кращою була ситуація і в сільському господарстві України. Незацікавленість селян у виробництві продуктів харчування, зумовлена політикою воєнного комунізму, недостатня забезпеченість реманентом та тягловою силою, спричинили скорочення на 15% посівних площ та зменшення валового збору зерна в 1920 році порівняно з 1913 роком на 61,5% [11]. Велика кількість безпритульних дітей втікали із сіл в міста в надії якимось вижити, попадали в компанії собі подібних і пристосовувались до соціуму свого існування. Так в анкеті одного безпритульного хлопця на ім'я Василь записано таку історію: «До того, як потрапити на вулицю, я жив у селі. Мати в мене померла, батько також. Залишилися я та сестра. Так як ми жили погано, мені довелося просити милостиню. Скоро мені це набридло і я втік від сестри. Я поїхав у місто, де ходив з іншими безпритульними. Одного разу я попав за крадіжку до міліції, а потім через Комісію Неповнолітніх попав до нічліжки, де я став жити і працювати» [12].

Найбільш організованою формою допомоги безпритульним дітям стає дитячий будинок. Більшість дитячих будинків в 1921-1923 рр. організовувалось в конфіскованих поміщицьких маєтках та будинках міської буржуазії. Тут було все пристосовано для проживання невеличкої кількості (до 30-40) дітей, і тому забезпечити соціальною підтримкою всіх

потребуючих не було можливості [13].

На початку 20-х років ХХ століття головну увагу країна звертала на необхідність утворення максимальної кількості дитячих установ для розміщення в них безпритульних дітей та підлітків, надання їм матеріальної допомоги. Утворилась така система навчально-виховних закладів:

- дитячі будинки, інтернати, денні дитячі будинки, трудові школи, дитячі садки, дитячі клуби, бібліотеки;
- заклади для неповнолітніх правопорушників та безпритульних, основний будинок для правопорушників, допоміжний будинок для правопорушників, трудовий будинок для дівчат, відкритий дитячий будинок для безпритульних дітей;
- допоміжні заклади: основний будинок для «дефективних» дітей, допоміжний будинок для «дефективних» дітей;
- заклади для глухонімих дітей;
- основний будинок для сліпих дітей;
- всі заклади з дослідження та розподілу дітей (приймальники, колектори, розподільники).

Таким чином, можна зробити висновок, що дитяча безпритульність в Україні на початку 20-х років ХХ століття – явище історичного та соціально-економічного характеру, породжене наслідками військових подій 1914-1920рр., розвалом промисловості і сільського господарства політикою «воєнного комунізму», безробіттям та відсутністю державного механізму соціального захисту дитинства. Дитяча безпритульність – явище глибоко соціальне, що має корені і витоки в сирітстві та умовах життя соціальних низів. Дитяча безпритульність – барометр політичної та економічної стабільності історичного розвитку держави. Вона загострюється в часи зміни основ суспільного ладу та форм власності, демографічних втрат в часи війн.

Найпростіші спроби радянської влади подолати дитячу безпритульність на початку 1920-х рр. в Україні не привели до успіхів, саме явище існувало до середини 1930-х років і з новою силою загострилась в роки Великої Вітчизняної війни.

Література:

1. Бойко О.Д. Історія України. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – С. 328.
2. Откуда брались беспризорники. - // Полезная информация, орган Санкт-Петербургского регионального благотворительного фонда помощи детям-сиротам «Содействие», 30 октября 2001г. – С. 322.
3. Народное образование в СССР. 1917-1967, - М.:Прсвещение 1967. – С. 1.
4. Державний архів Харківської області, ф.220 Р-203, оп.1, справа 90.- Арк. 104.
5. Гусак А. А. Комсомол – помощник Коммунистической партии в борьбе с детской беспризорностью на Украине (1921 – 1928 гг.), // кандидатская диссертация. - Днепропетровск, 1976. – С. 5.
6. Народное образование в СССР. 1917-1967, - М.:Прсвещение 1967. – С. 11.
7. Откуда брались беспризорники. - // Полезная информация, орган Санкт-Петербургского регионального благотворительного фонда помощи детям-сиротам «Содействие», 30 октября 2001г. – С. 10.
8. Черникова В.Г. Ленинская забота о детях. – Ташкент.: Укаутчи, 1988. – С. 7.

9. Бойко О.Д. Історія України. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – С. 329.

10.Бем О Л. Экономическое положение государства и перспективы борьбы с детской безработицей и беспризорностью. // Сб. «Детская беспризорность и детский дом» под ред. Тиханова, Швейцера. – М. 1926. – С.16.

11. Бойко О.Д. Історія України. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. - С.330.

12. Беспризорные и современность. // Друг дітей, Харків, 1926, №3, с. 16.

13.Маро (М.И.Левитина) Беспризорные. Социология, быт, практика работы. – М.: Новая Москва, 1935. – С.31-32.

Половинко В. В.

ПЕРВАЯ ПУБЛИКАЦИЯ В.И. ДАЛЯ: К ПРОБЛЕМЕ КОММУНИКАЦИИ

В № 127 и № 128 «Северной пчелы» в отделе «Нравы» за 1832 г. появилась обширная и отчасти полемическая статья «Слово медика к больным и к здоровым» [1, с.3-4]. Она была подписана неизвестным еще тогда псевдонимом – Владимир Луганский, отставной Флота Лейтенант и Доктор Медицины, принадлежавшем В.И. Далю. По единодушному признанию современных исследователей, эта статья была первой публикацией в периодике прозы будущего Казака Луганского (наиболее употребляемый в последующие годы писателем псевдоним).

Однако эта же публикация заставляет усомниться в том, что она является именно первой в журналистской практике Даля. Обильно цитируя статью из Хирургического журнала Грефа и Вальтера за 1831 г. (но, при этом, опуская заголовок статьи и не называя автора по имени), Даль между прочим замечает в №127: «Что я всегда был, некоторым образом, подобного мнения, доказывает <...> следующее выражение в письме, писанном мною уже почти два года перед сим <...>». Думается, это утверждение не является художественным приемом либо логическим допущением. Трудно предположить, чтобы Даль имел ввиду и партикулярное письмо. Таким образом, данное свидетельство может удостоверить, по нашему мнению, существование до сих пор неизвестной, вышедшей ориентировочно в 1830 г. далевской статьи. В последующем мы предполагаем вернуться к рассмотрению этого вопроса, чрезвычайно важного для понимания творческой эволюции Даля-журналиста.

К сожалению, единственная перепечатка «Слова» была осуществлена только в 2002 году и, следует отметить, весьма небрежно: со значительным сокращением объема текста (границы текстовых изъятий не оговаривались) и искажением ряда слов [2, с.336-338]. Поэтому, статья в текущем году была переопубликована нами.

В самом деле, «Слово» начинает вереницу блестящих выступлений Даля в периодике, неизменно вызывающих самый широкий отклик в читательской среде. Уже в рассматриваемой статье заметны доведенные в последующем до совершенства сущностные черты далевского стиля: острая социальная проблематика, повышенная диалогичность и варьирование ритма повествования, доверительность авторской интонации. Очевидна

и насыщенность текста пословицами и поговорками. Например, кто первый на меня поднимет камень; кто в кони пошел, тот и воду вози; пыль в глаза пускать и пр. Примечательно и резкое контрастирование излагаемых фактов и тезисов. Так, в самом начале «Слова» широкая улица просвещения неожиданно превращается в настоящий толкучий рынок, что сразу же придает изображаемому своеобразный сатирический оттенок. Таким образом, творческий путь Даля от первых до последних строк выглядит удивительно целостным. Сперва данная полемика носила вялотекущий характер, но уже к середине 30-х гг., она выплеснулась на страницы изданий в письмах Даля к Зейдлицу [3] и Одоевскому [4, с.43-72].

Замечаем, что автор в данной статье будто бы находится в поисках своего имиджа. С первых строк к читателю обращается «казак»: «Не слезая почти три года сряду, с казацкого седла, устанешь <...>» [1, с.2]. Далее обращает на себя внимание заинтересованность автора в науке, по ходу содержания Даль предстает перед читательской аудиторией и как юморист, фольклорист и, конечно же, как доктор. Тем самым, Даль якобы пытается создать себе имидж бывалого человека. Читая текст, мы уже не представляем автора как одно лицо, появляется более расширенное представление об авторе. Вдобавок к этому, за счет нестандартного псевдонима идет дополнительный охват читательской аудитории, ведь каждый из читателей либо служил, либо болел, либо лечил.

Что же касается самой статьи, то в №127 автор сосредоточен на большой выписке из Хирургического журнала Грефа и Вальтера за 1831 г. (Эта цитата также нуждается в дополнительном исследовании). Разбору этой выдержки Даль посвящает 2/3 всей публикации номера. Неизвестный нам пока автор этой цитаты выступает против лечения больных таблетками и порошками, полагая, что они могут нанести вред не только больному, но и, к тому же, здоровому организму. Приводя цитаты из этого журнала, Даль обильно и остроумно комментирует их, то соглашаясь с анонимным писателем, то возражая ему. Например: «В известном Хирургическом Журнале <...> нашел я, между прочим, несколько страниц самобытного, остроумного, хотя и не всегда справедливого, писателя» [1, с.3] или же: «Кто надеется единственно на рецепт, и вверяет каждый грядущий день аптеке, прибавлю я, тот похож на жида <...>» [1, с.3], «повторяю: у него много преувеличено; есть несправедливости, противоречия; например: сочинитель ревнует решительно против употребления каких-либо сильно действующих и ядовитых средств, а, на следующей же странице рассказывает сам, как он пользует известную болезнь ртутными натираниями <...>» [1, с.3-4]. Тем самым, возникает новое повествование, которое отчасти принадлежит неизвестному автору, отчасти самому Далю. За счет большого количества разноуровневых вопросов в тексте и паремий не всегда удается сделать вывод, какое суждение принадлежит одному автору, а какое другому. Специфика фрагмента заключается в том, что в какой-то момент читатель теряет «нить» цитаты, и во время прочтения сложно определить, какие именно слова принадлежат автору фрагмента, а какие самому Далю. Таким образом, Даль будто бы незаметно

уводит читателя «в сторону», видоизменяя субъект высказывания.

В тот момент, когда Даль официально сообщает о том, что «кончил выписку», он не уходит от ее содержания, а все еще продолжает своеобразный разбор идеи цитаты. Уже прямо сообщает о своем отношении к медицинским положениям неизвестного автора. Но, следует отметить, что данная цитата была заимствована Далем неспроста, а с тем, чтобы еще «пропеть к ней второе колено» [1, с.4], то есть не только дать читающей аудитории повод для размышления, показать одну из существующих точек зрения на тогдашние способы лечения, но и как бы приготовить «почву» для дальнейшей полемики с читателем, которую Даль представляет в виде интерактивного общения (это слово сейчас применимо к телевизионным шоу, но в «Слове» предстает перед нами на страницах печатного издания). Так, с обращения: «Выслушайте!» начинается тот текст, который Даль позиционирует, как свой. Происходит детализация картин из быта заболевших с характерным для далевской манеры спектром использования интонаций. Автор насыщает текст большой энергетикой. К тому же, стиль письма имеет элементы ток-шоу, к примеру: «В-третьих: вы или вы, заболели», «за что, спрашиваете, буду я мучиться и платить даром доктору <...>». После того, как автор подымает серьезную тему, он внезапно переходит к обрисовыванию юмористической «картинки» – полноценной зарисовки в тексте, в которой мы узнаем персонажей из грибоедовского «Горя от ума». Данная статья максимально диалогизирована за счет большого количества местоимений, обращений, глаголов повелительного наклонения и т.п.

К сожалению, содержание «Слова» не стало объектом равноуровневого системного анализа. Большинство исследователей, в частности С.М. Громбах и Л.А. Дорожина, суживают идею текста до отрицания Далем гомеопатии и осуждения деятельности недобросовестных врачей [6], [7]. Но, думается, содержание несет в себе более глубокий смысл, обнажающий не только неискренность докторов перед пациентами, но и всех перед всеми – больных перед медиками и родными, родственников перед самими больными и врачами. Социум той поры открывается перед нами в совершенно оригинальном ракурсе: каждый из участников событий играет свою роль по заранее заданным шаблонам с целью убедить окружающих, в том числе и с помощью прямой манипуляции, в своей добросовестности.

Литература:

1. Луганский В. Слово медика к больным и к здоровым//Северная пчела. – 1832. – 6 июня - № 127. Так как постраничная нумерация появляется в «Северной пчеле» с 1833 г., в квадратных скобках указаны страницы, пронумерованные нами в пределах каждого газетного выпуска.
2. Луганский В. Слово медика к больным и к здоровым (окончание)// Северная пчела. – 1832. – 7 июня - № 128. Так как постраничная нумерация появляется в «Северной пчеле» с 1833 г., в квадратных скобках указаны страницы, пронумерованные нами в пределах каждого газетного выпуска.
3. Неизвестный Владимир Иванович Даль/Сост. А.Г. Прокофьева, Г.П. Матвиевская и др. – Оренбург: 2002. – 480 с.
4. Даль В. Два письма о гомеопатии. К.К. Зейдлицу//Северная пчела. – 1834.

- 4 июня – №124. – С. 495-496; 1835. – 3 мая. - №97. – С. 387-388. Ответ Зейдлица в «Северной пчеле», 1834, №№124, 126.
5. Даль В. Письмо Князю В.Ф. Одоевскому. [О гомеопатии]//Современник. – 1838, т. XII, отд. II, с. 43-72
6. Громбах С.М. Пушкин и медицина его времени. – М.: 1989. – 272 с.
7. Дорожина Л.А. Владимир Даль: восхождение к гомеопатии. – Луганск: 2001.- 80 с.

Полянська Е. С.

РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ КРИМУ З ІІ ПОЛ. XIX - XX СТОЛІТТЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАСІДАНЬ ТАВРІЙСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСЬКОГО ЗІБРАННЯ)

За останні десять років багато авторів у своїх працях так чи інакше стосуються питання розвитку шляхів сполучення у Криму ІІ пол. XIX – поч. XX ст. Більшість з них використовують архівні матеріали та різні закони та підзаконні акти. Однак великий шар інформації з зазначеної теми міститься у матеріалах засідань Таврійського губерньського земського зібрання. Періодичність виходу цих матеріалів була один раз на рік, а іноді і більше у зв'язку з тим, що обговорюванні питання записувались повністю і інколи потребували випуску кількох частин бо не вмещалися у розмір книжки. Кожен виступ з коментарями з 1866 до 1922 р. міститься у цих збірниках, що є великим надбанням для будь-якого науковця.

Автор статті вивчив Журнали Засідань Таврійського Губерньського Земського Зборів за 53 роки, з 1866 по 1919 . У кожному журналі окремою статтею витрат виділені щорічні дорожні витрати. Сюди входили суми, що призначалися з губерньського земського збору на утримання статистичного комітету а так само суми, що мали те ж призначення з повітового земського збору.

На 1916 р. вони становили 6,300 р . і 165,812 р . 56 к. відповідно. Так само окремою статтею витрат виділялися кошти на влаштування та утримання дорожнього полотна. У тому числі на ремонт Сарабузьського шосе - 5,735 р . [1, с.18].

У різні роки Губерньських земських зборів щорічно надавалися укладення дорожніх комісій та постанови Зборів з інших питань дорожнього господарства. По циркуляру Міністра внутрішніх справ від 9 травня 1902 Губерньська управа К 1 лютого кожного року була зобов'язана надавати Міністерству щорічні відомості по дорожній частині [2, с.19].

У зв'язку з цим Журнали містять щорічні докладні звіти про витрачені кошти по повітах . Наприклад в 1916 році за Феодосійському повіту на різні види ремонтних, будівельних, проектних робіт було витрачено 45,955 р . 42 к., по Сімферопольському повіту - 22,412 р ., По Ялтинському повіту - 14,850 р ., По Євпаторійському повіту - 12,952 р . Всього по Таврійській губернії Губерньським Зборами було асигновано на 1915 з дорожнього капіталу на виконання дорожньої повинності 201,565 р . 02 к.

Серед статей витрат вказувалися витрати на влаштування та утримання дорожніх споруд, зокрема мостів. У 1905 році на ремонт мостів було

витрачено 11,638 р. [3, с.18]. У 1903 р. по Феодосійському повіту було витрачено 13,082 р . 96 к., по Сімферопольському повіту - 32,340 р . 76 к., по Євпаторійському - 3,072 р ., По Ялтинському - 25,289 р . 75 к. [2, с. 2-5].

Причому суми в різні роки відрізнялися так як розподілялися між повітами в залежності від необхідності конкретних робіт на конкретній ділянці . У той же час сума на утримання губернського технічного бюро була практично незмінною і в різних повітах так само відрізнялася [1, с.2-5].

Поділ фінансування дорожніх робіт відбувалося в залежності від того, яка структура несла за них відповідальність. Наприклад головні шосейні дороги : від Сімферополя до Севастополя, від Бахчисарая до Южнобережного шосе, від Севастополя через Ялту і Алушту до Феодосійського повіту та інші фінансувалися урядом і склалися в його віданні [1, с.16 -17].

Багато ґрунтові дороги : поштові, «солевозние», перебували у віданні Губернського земства. А ось польові дороги утримувалися за рахунок коштів власників по землях яких вони пролягали .

Так само щорічно на засіданнях Таврійського губернського земства планувалося проведення нових шляхів. Технічний нагляд за старими шляхами здійснювався систематично . Для цієї мети При губернській управи перебували на службі два техніки : Риков Я.А., Зябнін М.І. і архітектор - Васильєв Г.Х. [1, с.23].

Створення дорожнього капіталу в 1895р. було своєчасним кроком у вирішенні дорожніх питань. З цього часу ремонтні та проектні роботи проводилися на відсотки, накопичені за допомогою використання дорожнього капіталу, що значно економити кошти раніше витрачали на той же вид робіт .

На засіданнях Таврійського Губернського Земського Зборів нерідко обговорювалися не типові, а іноді й смішні, але дійсно актуальні для того часу питання . Наприклад в Журналі Засідань Таврійського Губернського Земського Зборів XXXIX чергової сесії 1905 був опублікований дуже цікавий доповідь Управи за клопотанням Феодосійського повітового земства про видання обов'язкових постанов про заборону пересування по земським і казенному шосе до м.Феодосія на автомобілях внаслідок того, що автомобілі сильно стискають проїзд на конях, особливо під час польових робіт, тим самим, не рідко, заподіюючи проїжджаючим збитки. Цікавий факт, що раніше було введено подібне обмеження щодо верблюдів [3, с.120]. Дійсно, діловодство і в наш час не позбавлене конфузів .

Процес розвитку транспортної інфраструктури Криму з моменту його приєднання до Російської імперії був практично безперервним, за винятком воєнних років. Автором статті було виявлено найбільш повну і глибоку інформацію стосовно транспортних питань II пол. XIX – поч. XX ст. у Журналах Засідань Таврійського Губернського Земського Зборів . Багатьма вченими і дослідниками дані джерела упускаються і, в наслідок цього, важливі дані залишаються не освітленими. У зв'язку з цим, автор вважає за необхідне звернути увагу на важливість даних матеріалів, а також використовувати їх у своєму дисертаційному дослідженні .

Література:

1. Журнали засіданий Таврического Губернского земского собрания 50-й очередной сессии 14 – 22 января 1916 г. и чрезвычайной сессии 29 марта – 15 августа 1916 г. – Симферополь: тип. Таврического Губернского Земства, – 1916. – 910 с.
2. Журнали засіданий Таврического Губернского земского собрания XXXVII очередной сессии 3 ноября – 12 декабря 1902 г. – Симферополь: тип. С.Спира, – 1903. – 631 с.
3. Журнали засіданий Таврического Губернского земского собрания XXXIX очередной сессии 9 – 18 января 1905 г. – Симферополь: тип. Таврического Губернского Земства, – 1905. – 1091 с.
4. Журнали засіданий Таврического Губернского земского собрания XXXVII очередной сессии 30 ноября – 10 декабря 1903 г. – Симферополь: паровая типо-Литография Вересотской и Брахтмана, – 1904. – 1104 с.
5. Журнали засіданий Таврического Губернского земского собрания чрезвычайной сессии 3 декабря 1914 г. и 48-й очередной сессии 24 января – 1 февраля 1914 г. – Симферополь: тип. Таврического Губернского Земства, – 1914. – 1432 с.

Сокирська В. В.

КРИМСЬКА ДІЛЯНКА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОРДОНУ У 20-Х РР. XX СТ.: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Докорінні зміни, які відбулися в геополітичному просторі Центрально-Східної Європи в кінці ХХ століття, зокрема на території колишнього Радянського Союзу, зумовили необхідність наукового переосмислення історичного процесу. Особливо це стосується дослідження проблеми російсько-українських взаємин у 20-х рр. ХХ ст. в адміністративно-територіальному аспекті, яка ще не знайшла належного висвітлення.

Перша світова війна кардинальним чином змінила політичну та міжнародну систему відносин. Розпад Російської імперії супроводжувався появою на її теренах низки нових державно-територіальних утворень. Тому перед Українською Державою, що взяла курс на незалежність, постало завдання визначення кордонів.

Процес творення кордонів сучасної України та їх міжнародно-правове визначення аналізується в працях В. Боечка, О. Ганжі, Б. Захарчука [1], В. Кузьменка [2], Т. Бикової [3], С. Кульчицького і Г. Єфіменка [4], М. Дмитрієнко [5], В. Сергійчука [6]. Однак спеціального історико-правового дослідження, в якому б розглядалося облаштування південного та південно-східного кордону УСРР у 20-х рр. ХХ ст., коли визначалися межі республік в складі Радянського Союзу, проведено не було. Саме тому дана розвідка є спробою такого аналізу.

У грудні 1917 року із розвалом Російської імперії у Криму повстала Кримська Народна Республіка, яка стала першою у світі мусульманською республікою. Проте вже протягом січня 1918 року більшовицьким інтервентам вдалося скинути республіканську владу і захопити весь півострів. 3 березня 1918 р. Радянська Росія підписала Брестський мир з країнами Четвертного союзу, згідно з яким Кримський півострів

визнавався складовою частиною РСФРР [8, с. 82].

19 березня 1918 р. на засіданні ЦВК рад Таврійської губернії було прийнято декрет про проголошення території Таврійської губернії «у складі Сімферопольського, Феодосійського, Ялтинського, Євпаторійського, Мелітопольського, Бердянського, Перекопського та Дніпровського повітів Таврійською республікою рад робітничих, солдатських і селянських депутатів» [9, с. 225]. Кримські більшовики включили до складу проголошеної республіки ряд територій, які в той час уже були визнані складовими територіями Української радянської республіки. Це викликало протест з боку харківського уряду, а також невдоволення самої Москви.

З остаточним встановленням радянської влади в Криму у жовтні 1921 р. він набув статусу Автономної Радянської Соціалістичної Республіки і перебував у складі РРФСР з жовтня 1921 року по червень 1945 року. Завершальна точка у визначенні форми державного устрою Криму та включення його у склад РРФСР була поставлена спільною постановою ВЦВК та РНК «Про Автономію Кримської Радянської Соціалістичної республіки», прийнятою 18 жовтня 1921 року. Відразу на порядок денний постало питання про територіальне розмежування між новоутвореним суб'єктом РСФРР і Українською СРР. При неодноразових спробах визначення північних кордонів Криму, постійно піднімалося питання про приєднання до Криму частини території України.

Річ у тім, що офіційна Москва бачила розв'язання цього питання через відновлення дореволюційних кордонів Таврійської губернії. Тому варто розглянути, що являла собою в попередніх кордонах Таврійська губернія в етнографічному і господарському відношенні і наскільки відновлення попередніх адміністративних кордонів бувшої Таврійської губернії було доцільним в нових економічних і політичних умовах.

Таврійська губернія в її дореволюційних кордонах складалася із 8 повітів з трьома міськими управами з територією 53 053 кв. верст і з населенням 2 011 938 осіб, із них міського населення 415 033 особи і сільського населення 1 596 905 осіб [7, с. 119].

На час утворення Кримській Автономній Радянській Республіці належало всього 22 241 кв. верст або 2/5 території бувшої Таврійської губернії. Населення трьох материкових повітів бувшої Таврійської губернії – Бердянського, Мелітопольського і Дніпровського, становило 650 тис. мешканців або 1/3 населення [10, арк. 2].

Спостерігалася і різка відмінність Кримських повітів від материкових в соціальному відношенні. Материкові повіти – Бердянський, Мелітопольський і Дніпровський – за складом населення являли собою чисто селянські повіти, у них сільське населення становить 93%, а міське всього лише 7%. Зовсім інша картина в кримських повітах, що утворювали Кримську Республіку: в них сільське населення становило лише половину від загальної кількості мешканців, решта – це міське населення. Таким чином, в Кримських повітах переважало міське і торгово-промислове життя.

Таким чином, за національним складом населення материкові і кримські повіти різко відрізнялися один від одного: в перших повітах

переважало українське населення, а в других – татарське. Найбільша чисельність татарського населення була в Ялтинському повіті – 60,3%, Симферопольському – 41,8 % і Євпаторійському – 40,5 % [10, арк. 4].

Восени 1923 р. при ВУЦВК була створена комісія, яка вивчала питання про приєднання до Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки трьох повітів Катеринославської губернії, на чому наполягала офіційна Москва. У ході роботи комісія прийшла до висновку, що з приєднанням до Криму повітів: Мелітопольського, Бердянського і Велико-Токмацького переважаючою національністю в Кримській республіці стане українська національність і тоді Кримська республіка втратить право на самостійне національне існування, так як татарська національність складе не більше 30% всього населення Кримської Республіки і повинна буде приєднана до УСРР, тим більше, що і природній її кордон, утворений Сивашем з його розгалуженнями, буде порушений.

В економічному сенсі материкові повіти абсолютно не були пов'язані з Кримом. Він являвся лише транспортним шляхом для материкових повітів по вивезенню хліба за кордон. Згідно даних Харківського порайонного комітету, із 16 млн. пудів хліба, біля 9 млн. пудів вивозився із Тавриди за кордон через кримські порти (головним чином Феодосію), а решта 7 млн. пудів через порти материкових повітів [10, арк. 8 зв.].

Таким чином, з господарсько-економічного позицій об'єднання материкових повітів з Кримом не було доцільним, так як вони не утворювали єдиного господарського району і суттєво відрізнялися між собою. Для точного визначення північного кордону Кримської Республіки варто було мати на увазі різні обставини – господарсько-економічні, зауваження і побажання самого зацікавленого в цьому місцевого населення, історичні, етнографічні і лінгвістичні особливості. Усім відомо, що кордони губерній за часів Російської імперії як в межах Росії, так і в межах України не мали під собою раціонального господарсько-економічного підґрунтя. Старий поділ території бувшої Російської імперії спирався не на господарсько-економічний, не кажучи вже про етнографічний чи історичний, а лише на адміністративний принцип.

Материкові повіти в господарському відношенні були абсолютно однорідні з повітами Катеринославської губернії і тому комісія, створена при ВУЦВК прийшла до висновку, що за нею вони й повинні бути залишені.

Єдиною перевагою на користь приєднання материкових повітів бувшої Таврійської губернії до Криму являлося те, що вони слугували для нього головною землеробською базою. Річ у тім, що Крим не мав достатньої кількості хліба і не міг прогодуватися без ввезення його з материка. Приєднання Бердянського, Мелітопольського і Велико-Токмацького повітів до Криму небезпечно і для Катеринославської губернії надзвичайними наслідками, а саме: губернії Донецька і Катеринославська в своїх тодішніх кордонах в промисловому відношенні являли собою абсолютно відокремлений і в господарському відношенні цілісний район.

Українське партійне керівництво було заклопотане територіальним наступом РСФРР. Президія ВРНГ УСРР надала свій висновок Центральній адміністративно-територіальній комісії з приводу клопотання кримських

властей про приєднання до автономії 10 волостей України. Мотиви, що проводилися Кримською комісією на користь свого клопотання, зводилися в кінцевому рахунку до встановлення недостатності місцевих засобів Криму, у зв'язку з цим і робилися висновки про необхідність приєднання нової території, як джерела прибуткових надходжень головним чином, для відновлення курортного і комунального господарства Криму. Президія ВРНГ визнала необґрунтованими і недійсними мотиви про етнографічну близькість Криму і 10 материкових волостей бувшої Таврійської губернії та про збільшення товарообігу між УСРР і Кримом в результаті подовження прикордонної лінії обох республік.

Таким чином, проаналізувавши ситуацію, що склалася в територіальному питанні між Кримом, який став автономією в складі РРФСР, і Україною у 1920-х рр., можна зробити наступний висновок. З огляду на економічні та географічні чинники, Крим більше тяжів до України, ніж до Росії. Національний рух в Україні після революції був сильним і являв собою реальну загрозу для далекосяжних планів більшовиків по відтворенню імперії. І тому приєднання до України, найбільшої за територією та чисельністю населення національної радянської республіки, стратегічно важливого і тільки частково приборканого Криму, заперечувалося. Вирішення кримських економічних проблем, а російських – геостратегічних, більшовики бачили у відокремленні від України десяти південних волостей. Тверда позиція українського керівництва та небажання московського центру ще більше загострювати і без того складні російсько-українські територіальні відносини цього періоду, зберегли південні повіти у складі України.

Література:

1. Боечко В.Д. Кордони України: історична ретро-спектива та сучасний стан / В.Д. Боечко, О.І. Ганжа, Б.І. Захарчук. – К.: «Основи»; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. – 168 с.
2. Кузьменко В.Б. До історії формування Північно-Східного та Східного кордонів України (1917 – 1925 рр.) // Університетські наукові записки. – 2005. - №4. – С. 26 – 30.
3. Бикова Т.Б. Створення Кримської АСРР (1917 – 1921 рр.). – К., 2011. – 241 с.
4. Єфіменко Г.Г., Кульчицький С.В. Кордони державні України, принципи та історична практика їх визначення / Г.Г. Єфіменко, С.В. Кульчицький // Енциклопедія історії України. – Т.5. К.: Наукова думка, 2008. – С. 137 – 148.
5. Дмитрієнко М.Д. Зміни в адміністративно-територіальному устрої України в 1919 – 1920 рр. / М.Д. Дмитрієнко // Український історичний журнал. – 2004. - № 1. – С. 43 – 52.
6. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. Вид. 3-є, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2008. – 560 с.
7. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897 год. – Т. ХLI. Таврическая губерния. – СПб, 1904. – 309 с.
8. Надинский П.Н. Очерки по истории Крыма. – Ч. 2. – Симферополь: Крымиздат, 1957. – 303 с.
9. Борьба за советскую власть в Крыму. – Сборник документов и материалов. – В 2-х томах. – Т. 1 (март 1917 г. – апрель 1918 г.). – Симферополь: Крымиздат, 1957. – 319 с.

Скрипкина Е. В.

«МУЖ МНОГОУЧЕНЬИЙ» ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦКИЙ В МОСКВЕ

С началом церковной реформы по указу Алексея Михайловича Московский Печатный двор со всеми его учреждениями и справщиками книг, находившийся в ведении приказа Большого дворца, был передан патриарху Никону в его непосредственное и полное распоряжение. Главным справщиком Печатного двора Никон назначил Епифания Славинецкого, одного из ярких представителей киевской учености.

Ученые киевляне, перебравшись в Москву, явились поборниками той же самой церковной реформы, какую они пережили у себя на родине при Петре Могиле. Московские церковные особенности служили для многих москвичей поводом и основанием заподозрить ущербное православие не только современных греков, но и киевлян. По замечанию церковного историка Н.Ф. Каптерева, приехавшие киевляне желали путем церковной реформы в Москве снять с себя нареkania москвичей в уклонении от строгого православия. Епифаний, хорошо знакомый с Никоном, равно как и другие киевляне, могли оказать влияние на окончательную решимость Никона начать церковную реформу по примеру подобной реформы в Киеве. В деле книжных исправлений киевляне, благодаря своим знаниям и практическому опыту, были самыми компетентными и полезными советниками и пособниками Никона, который без образованных и сведущих людей, хорошо знавших греческий и славянский языки, не мог произвести литургической реформы в России [1, с. 69-71].

Влияние Епифания Славинецкого в деле книжного исправления усилилось с приходом Никона на патриаршество (1652 г.). Как показал дореволюционный ученый И. Ротар, именно под влиянием Епифания Никон убедился в необходимости издавать печатные книги, исправляя их в соответствии с греческими оригиналами. Славинецкий вместе с Никоном также разбирал греческие рукописи, хранившиеся в патриаршей библиотеке [2, с. 39].

Церковный собор 1654 г. одобрил книжную справу, которая на практике проводилась по греческим изданиям, напечатанным в Венеции. Для самого Епифания исправление богослужебных книг представлялось сугубо технической проблемой. Славинецкий подготовил к печати Скрижалю, изменения Устава и новый текст Служебника. Служебник содержал ссылки на старые русские и греческие грамоты. По предположению А.М. Панченко, Епифаний воспользовался греческим Служебником, изданным в Венеции в 1602 г., проигнорировав русские и восточные книги, собранные из восточных монастырей и библиотек. Служебник 1655 г. узаконил все новшества, вводимые церковной реформой и именно его издание в итоге спровоцировало раскол русской церкви [3, с. 312].

В непосредственной связи с переводческой деятельностью Епифания, находится работа по составлению словарей, которой он уделял большое

внимание. Наиболее значительные труды на данном поприще – Лексикон греко-славяно-латинский. Составлен он был по просьбе Ф.М. Ртищева и являлся ценным пособием при работе справщиков Московского Печатного двора. Другая работа – филологический лексикон или свод разных мест из трудов греческих святых отцов, объясняющий и определяющий смысл слов и выражений Священного Писания. Труд составлялся Епифанием на протяжении ряда лет в процессе работы по переводу книг Ветхого и Нового Завета. Оба сочинения сохранились в подлиннике и представляют собой огромные рукописи, переписанные рукой Епифания.

По предположению исследователя Б.Л. Фонкича, Славинецкий также инициировал создание комиссии по переводу Ветхого и Нового Завета. Руководил комиссией сам Епифаний. Начали с перевода Нового Завета и закончили работу до кончины ученого старца в 1675 г. После кончины Епифания к переводу Ветхого Завета так и не приступили [4, с. 26-28].

Исследователи не раз отмечали, что возрождение живой словесной проповеди в Московской Руси связано с развитием богословской полемики на Украине между представителями православной церкви, с одной стороны, и католиками и униатами – с другой [5, с. 238]. В украинских коллегиях и школах была введена особая должность «проповедников», стали появляться учебные пособия, в которых рассказывалось, как надо составлять проповеди. С именем Славинецкого связано возобновление проповеди в Москве, который с разрешения патриарха Никона стал «живым словом» поучать народ. Как отмечал Л.Н. Пушкирев, ученые церковные проповеди Славинецкого более походили на богословские сочинения, нежели на живые поучения. В них не было живого обращения к слушателю. Ученый богослов рассуждал на различные темы догматической христианской мысли или давал толкование признанных всеми правил христианской нравственности. Но проповеди Епифания были довольно тяжелы для восприятия и далеки от разговорного русского языка. В тех немногих проповедях, которые были направлены против общественных недостатков, Епифаний крайне сдержан и сух. Он проповедовал против пьянства, невежества прихожан и духовенства, обличал раскол и монастырское нестроение [5, с. 239].

Как отмечают исследователи творчества Славинецкого, в проповедях Епифания при всей их отвлеченности, важное место занимает человек и окружающий его мир, существованию которых он стремится дать философское осмысление. Терминология, используемая Епифанием, отражает представления о строении мира, известные с античности [6, с. 63-66]. Л.Н. Пушкирев отмечал, что при всех своих недостатках проповеди Славинецкого были первым опытом в области живого нравственного поучения в XVII в. Кроме того, проповеди Епифания важны в развитии российского образования. Это произведения ученого и педагога, для которого образование и просвещение было важным делом в жизни [5, с. 240].

К педагогическим сочинениям Славинецкого принадлежит, например, «Гражданство обычаев детских», которое представляет собой перевод трактата Эразма Роттердамского «De civitate morum puerilium». Но, в

отличие от Эразма, обозначавшим термином «civitas» «благородство и учтивость человека», Епифаний подразумевал под ним «добросклонность и человекопочитательство» [7, с. 220]. Таким образом, русская педагогическая мысль во второй половине XVII в. развивалась в общем русле педагогических течений в Европе. «Гражданство» было весьма популярно в Москве и в вопросно-ответной форме рассказывало о правилах поведения детей в школе, разговорах при встрече, о детских играх [5, с. 171].

Епифаний был владельцем крупного книжного собрания. Он имел библиотеку, которая вмещала в себя 72 книги, 38 из которых на латинском языке он завещал в Братский монастырь на своей родине. 34 книги на русском языке остались в Москве. Преобладала литература религиозного содержания, примерно 30% составляли книги светского характера. Это были сочинения по истории, философии, филологии, географии, медицине и пр. [8, с. 127-128]. Идеальным героем для Епифания является Иоанн Златоуст, а из современников ученый богослов выделяет царя Алексея Михайловича. Епифаний сравнивал русского царя с орлом. Такое сравнение было широко распространено в древнерусской литературе и народном творчестве. В XVII в. традиционное восприятие орла как царя усилилось гербовой эмблематикой [6, с. 82].

Церковная реформа 1650-х гг. вызвала потребность в специалистах по греческой книжности, владеющих греческим и латинским языками, и знающими западную культуру. Такими специалистами, обладавшими необходимыми знаниями и опытом были представители юго-западной учености. К видным культуртрегерам эпохи Алексея Михайловича относился и Епифаний Славинецкий своей деятельностью служивший, в том числе, развитию образования и просвещения в России. В его трудах рассматривается целый ряд вопросов, связанных с культурным общением России с народами западноевропейских стран. Процессы, происходившие во внутривосточной и социально-экономической сферах московского государства во второй половине XVII в., побуждали к изменению привычного уклада русского общества. Несмотря на идейные разногласия, сопровождавшие данный процесс, в русском обществе постепенно стало складываться понимание неизбежности и необходимости культурного сближения с Западом, поскольку через общение с ним, русская культура обогащалась новыми приобретениями, которые в итоге становились определенным фактором ее роста и дальнейшего развития.

Литература:

1. Каптерев Н.Ф. Патриарх Никон царь Алексей Михайлович. М., 1996. Т. I.
2. Ротар И. Епифаний Славинецкий, литературный деятель XVII века. Киев, 1901.
3. Панченко А.М. Епифаний Славинецкий // Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. 3: (XVII в.), ч. 1. СПб., 1992.
4. Фонкич Б.Л. Греческое книгописание в России в XVII в. // Книжные центры Древней Руси. XVII век. Разные аспекты исследования. СПб., 1994.
5. Пушкирев Л.Н. Общественно-политическая мысль России (вторая половина XVII в.). М., 1982.
6. Елеонская А.С. Русская ораторская проза в литературном процессе XVII в.

М., 1990.

7. Румянцева В.С. Епифаний Славинецкий и «Правила поведения для юношества» Эразма Роттердамского // Исторический вестник. М., 2000. № 1(5).

8. Луппов С.П. Книга в России в XVII веке. Л., 1970

Пономаренко О. В.

ОСНОВНІ ЦІННОСТІ СУСПІЛЬСТВА ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ

Ефективність суспільної самоорганізації залежить від багатьох факторів, вагоме місце серед яких належить ціннісним орієнтирам того чи іншого суспільства. Сучасні пошуки стратегій зовнішньополітичного самовизначення України спонукають до аналізу історичного досвіду нашої держави, до актуалізації національних цінностей, набутих протягом століть.

Найбільш колоритною добою, коли Україна то отримувала, то втрачала свою державність, виступала і суб'єктом політики на міжнародній арені, і територією-сателітом Польщі, Туреччини, Московського царства, була доба Гетьманщини. Відтак, метою нашого дослідження є виявлення ключових цінностей тогочасного суспільства та визначення їх ролі в розбудові української державності. Методологічним орієнтиром для розробки окресленої теми нам слугують праці В. Антоновича, О. Апанович, І. Борщака, С. Величенка, М. Грушевського, М. Корпанюка, В. Шевчука в яких у різній мірі розглядаються питання суспільних умонастроїв та ціннісних орієнтирів означеної доби, а джерельним підґрунтям виступають гетьманські універсали, епістолярна спадщина та літописна література Гетьманщини.

Аналіз політичної програми Б.Хмельницького дозволяє твердити про поширення в середовищі козацької старшини цінності ідеї національної державності, перші згадки про яку можна віднести до лютого 1649 року. Дослідники зводять політичну програму гетьмана до чотирьох основних пунктів. У розмовах Б. Хмельницького з королівськими комісарами було засвідчено право українського народу на створення власної держави («... виб'ю з лядської неволі народ весь руський...»), висловлено ідею незалежності утвореної держави від влади польського короля («лядська земля загине, а Русь ще в цьому році панувати буде», «мі то Бог дав, жем есть единовладцем і самодержцем руським»), сформовано положення про соборність Української держави. Учасник польського посольства В. М'ясовський зазначає, що Б. Хмельницький неодноразово говорив про свій намір «відірвати від ляхів всю Русь і Україну», «звільнити з лядської неволі ... народ всієї Русі» [1, с. 162]. Новостворена держава розглядалася як спадкоємиця Київської Русі.

Саме створення в середині XVII ст. козацької державності, яка була визнана урядами інших країн, стало можливим завдяки відповідності цінностей, які були проголошені Хмельницьким, тим потребам, що домінували в суспільстві. Пропаговані ідеали козацтва (демократичних принципів рівноправ'я, соціальної справедливості) впали на плідний ґрунт свідомості українського суспільства. Не зважаючи на те, що різні

стани мали свої інтереси, дані цінності на певний час створили однодумне громадянське суспільство.

Б.Хмельницький поступово ставав прихильником ідеї цінності територіальної й національної соборності Русі України. Ідеї соборності в його розумінні набували як територіального, так і психологічного оформлення. В своїх універсалах Б. Хмельницький називає народ свій «руським», територію, яка перебувала під його владою, «Україною», до того ж бачиться вона Богданові невід'ємною складовою Русі, яка виступала для нього «Вітчизною», «батьківською землею», «Батьківщиною», «нашою землею» [2, с. 202]. Від польського короля він вимагає захисту «наших» прав і вольностей, на яких королі присягали «народові руському» і які надані «Війську Запорізькому за його криваві заслуги». Унія ж повинна бути скасованою. Все це Хмельницький аргументував тим, що «ми не чужого, а свого вимагаємо» [2, с. 195 – 196; 202.]

Як зазначає В. Салтовський, саме цінності ідеї «захисту православної віри» разом з метою «вибити з лядської неволі народ руський аж по Віслу...» стали тим ідеологічним підґрунтям, яке дозволило Б. Хмельницькому об'єднати націю у боротьбі за державну самостійність [3, с. 162]. Після політичного посилення актуалізується питання закріплення на певній території. Як зазначає В.В. Кривошея, Б. Хмельницький прагне практично втілити в життя гасло « соборності колишніх земель Київської Русі», що входили на той час до складу Речі Посполитої. Стосовно Польщі і Великого князівства Литовського він заявляв: «...Они б мир с нами учинили на том, что им, ляхом и Литве, до нас, Запорожского Войска и до Белой Руси, по тем границам, как владели благочестивые великие князи...» [4].

Слід зазначити, що з самого початку повстання Б. Хмельницького навесні 1648 року стало актуальним питання відмежування козацької території в окрему одиницю – автономію. Вже в 2-му пункті «Вимог Війська Запорозького» говориться: «Оскільки князь й.м. Вишневецький проти волі і наказу й.кор. милості таку силу нашого козацтва розплодив, що тепер ми самі не можемо їх перелічити, почавши від Дністра, Берлінців, Бар, по старий Костянтинів, по Случ і за Случ, що впадає в Прип'ять, по Дніпро, а від Дніпра, почавши від Любича до Стародуба і аж до московської границі з Трубецьким, в усіх названих містах ми самі зробимо перепис, призначивши на службу його кор. Вел. і всій Речі Посполитій тільки гідних, здатних до цього молодців. По цих містах серед нашого війська щоб корогви, як іноземні, так і польські, не мали ніяких прав і не наважувалися брати жодних стацій» [5].

Таким чином до козацької території мало належати Київське (відділене від Волині Случчю), Брацлавське, частина Подільського воеводства між Мураховою і Лядавою.

Вищеозначені цінності яскраво відображає і літописна література. Сучасні дослідники, зокрема С. Єфремов, називають козакофільські літописи ідеологічними працями, зазначаючи при цьому, що «саме-от проблесками національної свідомості вони й одрізнялися від історичних творів..., що мали на увазі переважно фактичну сторону нашої історії» [6, с. 244]. І хоча будь-який літопис носив компілятивний характер і мав

багато історичних помилок, однак козацьке літописання вважається основою, головним джерелом державницького мислення українців того часу.

Важливе місце в козацькому літописанні XVI – XVIII ст. займають «Літопис Самовидця [7]», «Літопис Григорія Грабянки» [8] та «Літопис Самійла Величка» [9].

Неприхованою метою літописів Г. Грабянки, С. Величка, Самовидця було обґрунтувати погляд на козацький Гетьманат як на законну «отчизну» Війська Запорозького. Літописці прагнули не тільки зафіксувати героїчні сторінки минулщини, однак і закласти в суспільній свідомості національну ідентичність.

Звернення до витоків українства та обґрунтування його права на самовизначення, яке ми спостерігаємо у Г. Грабянки, покликане довести самотність українського народу. Так Г. Грабянка, з'ясувавши етимологію слова «козак» від скіфського племені козар, виводить родовід аж з біблійних часів [8, с. 141-157], представляючи цей народ потомками першого сина Яфетового племені. Пізніше в Історії Русів, ідеологічному творі вже кінця XVIII ст., теж прослідковується дана думка. І Г. Грабянка, і автор Історії Русів намагаються зобразити історію українського народу у тісному зв'язку з історією Речі Посполитої. Такий підхід покликаний довести самотність українського народу, теоретично забезпечити йому місце на світовій арені і, водночас, продемонструвати цілісність. Отже цінність національної самотності стає в перелічених літописах визначальним принципом. А звернення до давньоруської спадщини і аргументація успадкування Гетьманщиною традицій Києворуської держави є своєрідним закликком до єдності українського народу.

Цінність свободи, яка розумілась як рівність в козацькому середовищі, доповнює ідеали демократизму козацького устрою. Так, Г. Грабянка в своєму літописі зазначає: «Досить може бути з того козакам похвали, що свободи своєї ніколи не випрошували, ані золотом чи дворовим фаворі, чи лукавством її не шукали, але мужністю та хоробрістю її віднайшли, в чому й тепер залишаються» [8, с. 128].

Отже, розуміючи специфіку українського суспільства, яке уособлювала козацька верства, літописці підтримують демократизм влади, при цьому всі три автори засуджують чвари, неузгодженість дій як гетьманів так і полковників.

Таким чином, основними цінностями українського суспільства часів Гетьманщини були державність, патріотизм, ідея вольностей, соборності, етнічності, автономізму, свободи, демократії. Водночас попри актуальність вищезазначених цінностей в середовищі козацтва XVIII ст., його нездатність самоорганізуватись внаслідок низького рівня політичної культури, перехід під владу східного монарха призвели до згорання національних цінностей, а в результаті – до занепаду української державності.

Література:

1. Історія України. Нове бачення. – Т. 1. – К., 1995.
2. Документи Богдана Хмельницького (1648 – 1657 pp.) – К., 1961. - С. 195 – 196., 202.

3. Салтовський О.І. Ідея української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ ст.) / Київський національний університет імені Т. Шевченка. – К., 2002.
4. Воссоєдинение Украины с Россией Сб. док. – К.:1953.
5. ДБХ. – Док.№68. – С. 128, 130, п.2.
6. Єфремов С. Історія українського письменства. – Нью-Йорк, 1991.
7. Літопис Самовидця. – К.: Наукова думка, 1971. – 208 С.
8. Літопис гадацького полковника Григорія Граб'янки /Переклад зі староукраїнської Р.Г.Іванченко. — К.: «Знання», 1992. — 192 с.
9. Величко Літопис. – К.: Дніпро, 1991. – Т. 1. – 376 с.

Татаринів С. Й. Єфімов Д. В.

ВИКЛАДАННЯ КУРСІВ ІСТОРІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ, ІСТОРІЇ ОСВІТИ ДОНБАСУ ТА СТВОРЕННЯ УЧБОВОГО КАБІНЕТУ-МУЗЕЮ

Питання обсягів гуманітарних дисциплін взагалі, історико-культурних зокрема-є доволі дискусійним для технічних ВНЗ України.

У Артемівському навчально-науковому професійно-педагогічному інституті УПА останні роки якісно змінився підхід до викладання історії та культури України (1 курс), історії науки, техніки, промисловості Донбасу (2-3 курси).

В рамках введеного рішенням Вченої Ради Української інженерно-педагогічної академії (ректор доктор педагогічних наук, професор О.Е. Коваленко) у 2011 р. нового курсу «Актуальні питання історії науки, техніки, промисловості, економіки, фінансів, профтехосвіти Донбасу» було розроблено програму для студентів 2-4 курсів, опрацьовані методичні рекомендації та випущено учбовий посібник «Нариси історії економіки та промисловості Донбасу». Готується до друку новий підручник.

З метою залучення студентів до поглибленого знайомства з невідомими сторінками державної історії на Донеччині розроблено «Методичні вказівки вивчення курсу історії України з елементами краєзнавства», у самостійній роботі до практичних занять передбачена підготовка повідомлень студентів про події в краї, пам'ятки, персоналії «отців-засновників» різних галузей і перших великих підприємств.

З метою поглиблення знань студентів історії розвитку базових галузей промисловості, транспорту, фінансів Донбасу було створено учбово-методичний Кабінет-музей, де акумулюються матеріали з архівів та стародруки з наукових бібліотек України, ілюстративні матеріали видань до 1917 р., зразки продукції (наприклад, керамічної).

Створено історичну бібліотеку навчально-методичного Кабінету-музею історії України та Донбасу НН ППІ УПА, розроблено бібліографію джерел у міській та учбовій бібліотеках.

Наочні матеріали та документи, світлини та портрети видатних вчених, підприємців 18-19 ст.-земляків Кабінету-музею сприяють формуванню почуття гордості за свій край, видатних синів, що можуть бути прикладами для молоді.

Студенти як самостійну роботу :

- вивчають історію підприємств рідних міст, провідних підприємств галузей, збирають літературу та маркетингові матеріали,

- виконують складання оглядів часописів «Горно-заводской листок», «Горно-заводская промышленность», що видавалися Союзом гірничепромисловців Півдня Росії до 1917 р. (ці видання містять праці отців-засновників Донбасу О.К. Алчевського, Ф.Є. Єнакієва, П.М. Горлова, М.М. Летуновського та інш.), статистичних збірок та щорічників «Горно-заводская промышленность России», «Горно-заводская промышленность Донбасса». Студенти заохочуються до вивчення та аналізу стародруків з історії промисловості Донбасу у електронному вигляді та на паперових носіях, нових архівних матеріалів Харкова, Петербургу.

- збирають для Кабінету-музею експонати про історію міст та сіл Донеччини, видатних земляків, про пам'ятки історії, науки, техніки, промисловості, історію промислових підприємств, ремесел, етнографію краю.

Цією роботою охоплені як студенти денної, так і заочної форми навчання, які працюють на різних виробництвах, установах, в усіх містах області.

Елементом міжпредметних зв'язків курсу «Історія промисловості Донбасу» та «Комп'ютерні технології», «Економіка та менеджмент» стало збирання документів та матеріалів

- про уродженця Артемівська, засновника наукознавства в Україні, автора першого дослідження про вугільні комбайни Г.М. Доброва, члена кореспондента НАН, доктора технічних наук.

- створення експозиції з історії акціонерної справи у Донбасі у вигляді копій акцій різних підприємств до 1917 року (Бахмут, Горлівка, Микитівка, Байрак, залізниця, з Гааги, тощо).

У рамках секції історії науки та техніки СНТ вперше були підготовані студентські дослідження-довідки про земляків-засновників наукознавства в Україні Г.М. Доброва, математика аеродинаміки К.Я. Кухту, алгебраїста С. Глускіна, вченого карної справи В.С. Трахтерова, філософів С. Кримського та П. Новгородцева, академіка ВУАН М. Яворського, філологів О. Фінкеля, Ю.П. Миролюбова, нові матеріали з історії скляних заводів, ярмаркової торгівлі у 19 ст. на Донеччині, про побудову банківської та ссудно-кредитної справи, пожежну справу, перший водогін, перший автотранспорт, телефонізацію краю. У 2011-2012 рр. члени СНТ підготували понад 40 доповідей у Артемівську, 20 доповідей у КПІ, ХНПУ, ХНАК, СевНТУ, Запоріжжі, Центрі пам'яткознавства НАНУ.

Планується міжвузівський студентський семінар «Крим-Донбас, історико-культурні зв'язки у минулому і сьогодні» під керівництвом доцента, кандидата мистецтвознавства Т.В. Смирнової (Севастополь, вересень 2013 р.).

Етапом формування почуття спадкоємності стало створення проекту «Видатні бахмутчани» - збирання матеріалів про видатних вчених та державних діячів, які славили Україну та Донбас у 19-20 ст. Світогляд майбутніх інженерів-викладачів збагачується новими історичними та культурними цінностями, знаннями, навичками.

У зв'язку з виданням учбового посібника «Історія педагогіки та народної освіти Донбасу» Вчена рада УПА прийняв рішення розробити новий курс за вибором студентів «Історія народної освіти Донбасу», підготовлено та затверджено Робочу програму для студентів 4 курсу денної та заочної форм навчання, Методичні вказівки з вивчення курсу, складено Конспект лекцій, який включає 12 тем з початку 18 ст. до періоду незалежної України. Особливу увагу приділено ролі видатних педагогів Донбасу М.О. Корфа, Б. та М. Гринченків, Ф. Тартахая, М. Чернявського, А. Розенфельда, С. Черкасенка, С. Васильченка, А. Луцкевича, Л. Василевської-Дніпровой Чайки, Я. Чепіги-Зеленковича. Зібрані матеріали про різні типи навчальних закладів, етапи розвитку освітньої мережі, роль земського учительства, розвиток освіти у ХХ столітті, ВНЗ регіону.

Почато створення Навчально-методичного кабінету-музею історії народної освіти Донбасу, ведеться пошук документів у архівах Дніпропетровська, Харкова, Одеси, Донецька.

Це дозволить здійснити міжпредметні зв'язки у викладанні технічних та педагогічних дисциплін інженерам-педагогам, сформувати цілісне уявлення у студентів про неперервність педагогічно-освітнього розвитку Донбасу, виховувати почуття педагогічної гідності та гордості за свою професію.

Література:

1. Татаринів С.Й., Шербак В.Г., Токарев В.І. Інноваційні прийоми формування історичної самосвідомості студентів інженерно-педагогічних спеціальностей при вивченні курсу історії науки, техніки, промисловості, економіки, фінансів та початкової профтехосвіти Донбасу// Сучасні педагогічні стратегії та технології у викладанні дисциплін гуманітарного циклу у технічних ВНЗ. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції МОН та СевНТУ, 19-21 вересня 2012 р. Севастополь, с.75-77

2. Татаринів С.Й., Несторук Н.А. Інноваційні розробки та тенденції розвитку інженерно-педагогічної освіти//Наукова скарбниця освіти Донеччини. Донецьк, 2013, №1(14), с.36-38

3. Татаринів С.Й., Викладання історії культури майбутнім інженерам-педагогам//Соціально-гуманітарні та методологічні засади розвитку культури у сучасному суспільстві. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Донецьк, 2013, с.284-287

4. Татаринів С.Й., Руденко С.О., Бондарцов Д.М. З досвіду викладання та вивчення курсу історії промисловості донбасу та створення учбового кабінету-музею//Матеріали Дніпропетровської сесії 2 Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання», Дніпропетровськ, 2013, частина 6, с.156-157 тези.

5. Татаринів С. Й., Несторук Н.А. Педагогічні розробки та досягнення в галузі інженерно-педагогічної освіти. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Теорія і практика: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-20 жовтня 2012 р.). – Артемівськ: ННПП УПА, 2012. С.100-102.

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТРА
ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
ОЛЕКСІЯ СЕМЕНОВИЧА ГАЛКІНА

У військово-політичній історії України періоду революції 1917-1920 рр. було чимало видатних постатей, які зробили вагомий внесок у процес національного державотворення. Водночас, через низку об'єктивних та суб'єктивних причин, діяльність багатьох державотворців не отримала належного висвітлення. Серед них безперечно потребує уваги постать Олексія Семеновича Галкіна – активного учасника боротьби за збереження української державності. Його участь у розбудові українського війська, діяльність на посаді військового міністра УНР, попри значний обсяг різноманітних видань, присвячених подіям 1917-1920 рр. в Україні, не стала предметом уваги як радянських [1, 2], так і зарубіжних [3-8] істориків. Сучасні вітчизняні дослідники взяли за виправлення згаданого недоліку [9-18]. Попри все, вважаємо за потрібне звернути увагу на цю постать.

Галкін Олексій Семенович народився 21 вересня 1866 р. у Києві, в дворянській родині, де в пошані була військова служба [14, с. 97]. Батько О. Галкіна помер, коли йому не виповнилось ще й року, а тому виховувала хлопця сама мати. Вона віддала його до Київського Кадетського корпусу [16, с. 36], по закінченні якого Олексій Семенович у 1885 р. поступив до 2-го Костянтинівського військового училища [14, с. 97]. Отримавши в 1887 р. звання підпоручника майбутній генерал розпочав службу в лейб-гвардії Волинському полку, який розташовувався у Варшаві [16, с. 36].

У 1890 р. О. Галкін поступив до Миколаївської академії Генерального штабу, яку закінчив 1893 р. за 1-м розрядом. Служив на штабних посадах у Варшавському військовому окрузі аж до початку Першої світової війни [14, с. 97]. З 24 квітня 1894 р. по грудень 1897 р. він перебував на посаді старшого ад'ютанта штабу 17-ї піхотної дивізії, що знаходилась у Холмі. З грудня 1897 р. по квітень 1899 р. обіймав посаду обер-офіцера для особливих доручень при штабі 14-го армійського корпусу, розташованого в Любліні [16, с. 37]. А в 1899 р. Олексій Семенович був підвищений до рангу підполковника [14, с. 97].

З квітня 1899 р. по липень 1902 р. О. Галкін – штаб-офіцер для доручень при штабі Варшавського військового округу. З 1902 р. по 1904 р. він обіймав посаду штаб-офіцера при управлінні 2-ї стрілецької бригади в Радомі. У червні 1904 р. – квітні 1905 р. виконував обов'язки штаб-офіцера при управлінні 4-ї піхотної резервної бригади. Крім того, Олексій Семенович відбував і обов'язкові цензи командування військовими з'єднаннями: з 15 жовтня 1896 р. по 27 жовтня 1897 р. – командир роти в 69-му Рязанському полку, що знаходився в Любліні, а з 1 травня по 30 серпня 1901 року – командир батальйону 2-го Зегржського фортечного полку [16, с. 36].

6 квітня 1903 р. О. Галкіна було підвищено до чергового рангу полковника [14, с. 97] і 10 квітня 1905 р. призначено командиром 40-го піхотного Коливанського полку, що дислокувався в Моршанську [16, с. 37]. 13 травня

1910 р. Олексія Семеновича було підвищено до рангу генерал-майора та призначено черговим генералом штабу Варшавського військового округу [14, с. 97]. Однак на цій посаді він довго не затримався, ставши в 1912 р. начальником штабу 46-ї піхотної дивізії, що розміщувалася в Ярославлі [16, с. 37].

З початком Першої світової війни генерал О. Галкін вирушив на театр бойових дій і приступив до виконання обов'язків чергового генерала штабу Західного фронту, які виконував до початку 1917 р. За час перебування на цій посаді він отримав 6 грудня 1915 р. підвищення до рангу генерал-лейтенанта [16, с. 38]. У 1916 р. Олексій Семенович тимчасово командував 5-ю піхотною дивізією. Протягом війни він був нагороджений усіма орденами до Білого орла [11, с. 13].

Революційні події 1917 р. в Росії відкрили нову сторінку життя та діяльності О. Галкіна. Він приєднався до українського національного руху, опікувався українською фронтовою радою, допомагав українізувати військові підрозділи на Західному фронті. Після початку німецького лютневого наступу 1918 р. Олексій Семенович вирушив до Києва, де одразу увійшов до Військової ради, котра займалась відродженням українського війська [16, с. 37]. О. Галкін показав себе талановитим організатором, а тому не дивно, що вже 24 квітня 1918 р. його було призначено начальником Головного штабу УНР, який активно працював над проектами створення українських збройних сил [14, с. 98]. Робота виявилася плідною. Було розроблено штати української армії, призначено відповідних осіб на керівні посади у війську, затверджено особовий склад військових частин та ін. [16, с. 38].

Олексій Семенович зберіг за собою цю посаду і при правлінні гетьмана Павла Скоропадського. З 29 жовтня 1918 р. був постійним членом Військової ради при військовому міністрі Української Держави, а з 18 листопада 1918 р. займав посаду військового міністра [12, с. 16].

Відновлене наприкінці 1918 р. керівництво УНР, відчуючи брак військових фахівців, не могло не звернутися до послуг генерала О. Галкіна. З 16 грудня він розпочинає службу в армії УНР. Попри негаразди зі здоров'ям Олексій Семенович приступив до виконання обов'язків товариша в. о. начальника канцелярії Військового міністерства [19], а з 23 грудня 1918 р. – заступника начальника канцелярії Військового міністерства [17, с. 157]. На нього покладались завдання відродити та запустити в дію весь міністерський апарат, а це й мобілізаційні справи, й персональні, й інтендантські, грошові та ін. [16, с. 38].

1 червня 1919 р. О. Галкін, разом із частиною працівників військового міністерства УНР, які були у Тернополі, потрапив у полон до поляків. Згодом був звільнений, і під час радянсько-польської війни 1920 р. (з 7 червня) став начальником Головної Мобілізаційно-персонального управи військового міністерства УНР [9, с. 28].

25 липня 1920 р., замість хворого генерала М. Юнаківа, Олексія Галкіна було призначено в.о. військового міністра УНР, з грудня 1920 р. по січень 1921 р. він уже виконував обов'язки військового міністра УНР. Це призначення можна вважати своєрідним визнанням заслуг генерала

перед Україною [16, с. 38]. Олексію Семеновичу, як військовому міністру довелось досить багато їздити, зустрічатись з представниками урядових кіл Польщі та інших європейських країн, вирішувати важливі державні справи військового характеру [3, с. 316]. Однак здоров'я генерала значно погіршилося, й у січні 1921 р. він змушений був подати у відставку. Проте лише у квітні 1921 р. його прохання задовольнили, і О. Галкін склав повноваження військового міністра УНР [16, с. 38]. З того часу жив у еміграції, в Калуші в таборі для інтернованих українських вояків, де входив до Вищої Військової Ради. У 1923 р. О. Галкіна було підвищено до рангу генерал-полковника. Він фактично став другим за становищем після М. Юнаківа воєначальником в українській армії [14, с. 98].

Після ліквідації таборів для інтернованих вояків УНР у 1923 р. генерал виїхав до Старого Самбора, а через рік переселився у селище Пісочне під Станіславом, де мешкав у маєтку митрополита Андрія Шептицького [18, с. 634].

Із встановленням радянської влади в Західній Україні О. Галкін був арештований органами НКВС СРСР, сидів у львівській в'язниці «Бригідки». У червні 1941 р., разом із частиною інших в'язнів, був вивезений на схід. Олексій Семенович помер 3 березня 1942 р., перебуваючи на засланні в Астрахані [16, с. 39].

Постать генерала О. Галкіна відіграла вагомую роль в організації боротьби за збереження української державності в період революції 1917-1920 рр., а тому їй потребує на подальші ґрунтовні наукові дослідження.

Література:

1. Великий жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник / Відповід. ред. І.Ф. Курас. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – 632 с.
2. Українська РСР в період громадянської війни 1917-1920 рр.: У 3 т. – К.: Політвидав України, 1970. – Т. 3. – 463 с.
3. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали і документи до історії української революції / О. Доценко. – К.; Львів, 1923. – Т. 2, Кн. 4. – 362 с.
4. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. / І. Нагаєвський. – К.: Укр. письменник, 1993. – 414 с.
5. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР: У 7-ми т. / М. Стахів. – Торонто, 1962–1966. – Т. I. – 276 с.; Т. IV. – 353 с.; Т. V. – 248 с.; Т. VI. – 247 с.; Т. VII. – 431 с.
6. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920 рр. / П. Христюк. – Відень, 1921. – Т. 1. – Кн. 1 – 152 с.; Кн. 2. – 204 с.
7. Шанковський Л. Українська армія у боротьбі за державність /Л. Шанковський. – Мюнхен, 1958. – 317 с.
8. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. – 4-е вид., змінене і доповн. – Львів: Світ, 1992. – 712 с.
9. Коляничук О. Генералітет українських визвольних змагань. Біографи генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття / О. Коляничук, М. Литвин, К. Науменко. – Л.: Ін-т Українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. – 228 с.
10. Коляничук О.М. Українська військова еміграція у Польщі (1920 -1939 рр.): дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / О.М. Коляничук / Державний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2000. – 204 с.
11. Литвин С. Генералітет Директорії Української Народної республіки / С. Литвин // Воєнна історія. – 2009. – №1 (43) – С. 12-20.
12. Литвин С. Українські військові діячі періоду першої російсько-української війни (грудень 1917 – березень 1918). / С. Литвин // Воєнна історія. – 2008. – № 1 (37). – С. 12-22.

13. Науменко А. Старшинський корпус армії УНР періоду Директорії. / А. Науменко // *Воєнна історія*. – 2003. – № 1(39). – С.20-30
14. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921): Наукове видання / Я. Тинченко. – К., 2007. – 536 с.
15. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). Книга II / Я. Тинченко. – К.: Темпора, 2007. – 424 с.
16. Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. / Я. Тинченко. – К.: Тиражувальний центр УРП, 1995. – Ч. I., Біографічно-довідкова. – 259 с.
17. Уряди України у ХХ ст. / Н.П. Барановська, Т.Б. Бикова, С.Г. Богачук [та ін.]; ред. рада: А.К. Кінах (голова), В.М. Литвин, Б.Є. Патон [та ін.]; відп. ред. В.М. Литвин; Каб. Міністрів України, Нац. акад. наук України. – К.: Наукова думка, 2001. – 607 с.
18. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки листопад 1918-листопад 1920 рр.: Документи і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том 1 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. - К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. – 688 с.
19. ЦДАВОУ, ф. 1065, оп. 1, спр. 14, арк. 60-60 зв., 71-72; 81-86 зв.

Чирук С. В.

«КРИЗЬ ВІКИ». ВИНИКНЕННЯ СТАРОШВЕДСЬКОГО РОДУ ПІНАСІВ

Історія будь-якої країни твориться не тільки і не стільки політиками-можновладцями та великими полководцями, але і звичайними людьми, представниками т.зв. «мовчазної більшості», які своєю щоденною працею зробили чи не найбільший внесок у формування економічного та культурного обличчя країни. Розглядаючи їх долі можна якнайкраще зрозуміти особливості життя простих людей, те, з якими перешкодами вони зустрічалися на своєму шляху, які складнощі їм доводилося долати. Утім, відстежити навіть існування тієї чи іншої людини в минулому зазвичай є надзвичайно складною, а подеколи і взагалі неможливою задачею, адже не випадково вони отримали назву «мовчазної більшості» [1], яка свідчить про те, що ці люди практично не залишали по собі письмових згадок. Більшою мірою неграмотні та зайняті повсякденними справами, вони не вели щоденників, не залишали мемуарів та не писали одне одному листів. Тим не менш, окремі елементи їхнього життя можна простежити за допомогою опосередкованих номінативних джерел зроблених владою та Церквою, використовуючи метод контамінації [2], тобто співставлення різнопланових історичних свідчень. У цьому питанні особливо пощастило мешканцям Старошведської колонії (Херсонська губ., суч. с. Зміївка, Херсонської обл.), за різні періоди існування якої збереглась достатня кількість історичних джерел номінативного характеру. Серед них: посімейні списки шведських переселенців до Новоросії з о. Дагьо (Естляндія), зроблені командою капітана І. Синельникова [3], посімейні списки колоністів, зроблені Катеринославською контророю опіки над іноземними колоністами Південного краю Росії [4], а також рідкісні копії персональних книг та комплекси метричних книг, які збереглись у архівах Швеції [5], Росії [6] та України [7]. За допомогою систем управління базами даних та генеалогічних програм, на основі цих документів цілком можна відтворити історію окремих родин, починаючи з життя в Естляндії до переселення (кін. XVIII ст.) та закінчуючи початком ХХ ст., що раніше ніколи не робилося. Так як відтворення історії сімей

є надзвичайно трудомісткою і тривалою справою [8], у цій статті ми спробуємо реконструювати історію виникнення лише однієї з найбільших родин Старошведського – родини Гінасів.

Шведський філолог А. Карлгрен, який відвідував Старошведську колонію у 1905 р., вивчаючи старошведську мову, відносив прізвище «Гінас» до групи прізвищ похідних від імен та вважав, що воно виникло від імені «Генріх» або, у старошведській вимові, «Гінріх» [9]. Важко сказати, чи це дійсно так (прізвище також може походити від шведського слова «hind» – перешкода), оскільки жодного «Генріха» серед предків цього роду, аж до середини XVIII ст. знайти не вдалося, тоді як засновником роду цілком можна вважати Грейса Маттіасона [3].

Грейс Маттіасон народився на у поселенні Кітас на о. Дагьо у 1774 р. у родині Маттіаса Ларсона (1746 – 1783 рр.) та Марії (р.н. 1749, по-батькові невідомо) і був єдиною дитиною в батьків, що на той час було рідкісним явищем (найімовірніше, в нього були брати чи сестри, які померли у дитячому віці). Разом із ними в будинку жив молодший брат його батька – Хрестіан Ларсон (1756-?), який змушений був працювати найманим робітником, оскільки не мав власного господарства та, схоже, не міг знайти роботи [3]. Судячи з усього, родина була бідною, проте, принаймні, мала свою власну худобу. Із посімейного списку за 1782 р. видно, що Маттіасон Ларсон мав 2 коней, 5 биків та 4 корови [3]. Найімовірніше, що саме через своє скрутне становище родина погодилася на переїзд до Новоросії, коли після тривалого конфлікту з поміщиком, їм, як і іншим шведам з о. Дагьо, було зроблено таку пропозицію від імені імператриці [10; 11].

Під час та після переїзду молодий Грейс Маттіасон втратив усіх своїх родичів та залишився повним сиротою (батько, найімовірніше, помер вже у Старошведському 16.01.1783 р. від цинги, інформацію про інших родичів знайти не вдалося) [4]. Через це Грейс Маттіасон, як колись і його дядько, змушений був працювати найманим робітником у сторонніх людей, які мали власні господарства [4]. Це давало йому змогу знайти дах над головою, прокормити себе та відкласти гроші на весілля. У робітниках він перебував достатньо довго. Ще у 1801 р., у віці 27 років, він працював у родині Крістіана Крістіансона батраком. У 1811 р., у віці 36 років (що було надзвичайно пізно для тих часів), нарешті, одружився на Елізабетті Міхельсдоттір та переїхав жити до її будинку [12].

Народжена 05.10.1792 р. на момент укладання шлюбу, Елізабетта була майже вдвічі молодша за свого чоловіка (у 1811 р. їй було усього-лише 19 років) [13]. Вона походила із відносно заможної, як для Старошведського, родини. У 1801 р., ще до шлюбу Елізабет, їхня родина мала 3-х коней, 15 голів рогатої худоби, 21 вівцю та 2 свині [4]. Заможність ця була викликана, у тому числі, тим, що обидва її батьки залишилися живими після переїзду, котрий супроводжувала епідемія віспи та страшної епідемії чуми, яка відбулася вже в колонії у 1782-1783 рр. [14].

Її батьками були Міхель Монсон (1741-1801/1808 рр.) та Марія Томасдоттір (1744-1811/1816 рр.), які походили з поселення Рьокі на о.Дагьо [4]. Батько, окрім того, що займався сільським господарством, знав також ткацьке ремесло і робив одяг (а можливо й килимки) для своєї

родини та на продаж [4]. В Елізабет також були старший брат і сестра-одноліток – Іоганн Міхельсон (19.01.1785 – 1816/1821 рр.) та Маргаретта (1792 – 1811 (?) рр.). У 1801 р. у господарстві з ними також мешкала молода (23 роки) вдовиця – Ганна (1778 р.н.), найімовірніше, родичка когось із батьків [4].

Після смерті батька – Міхеля Монсона між 1801 та 1808 рр. господарство очолив старший брат Елізабетти – Іоганн Міхельсон, який, найімовірніше, одружився у 1808 р. (у віці 23 років) на дівчинці по імені Ганна (по-батькові невідомо, вік 15 років) [4]. У 1809 р. у них народився син Матвій, а через рік – ще одна дитина. При ньому господарство стало ще заможнішим – у 1808 р. родина вже мала 4 вози, 2 коней, 28 голів рогатої худоби, 3 свиней, 16 возів сіна та 27 чвертей хліба. Утім, життя Іоганна Міхельсона не склалося. Дуже рано (до 1816 р.) він став вдівцем і втратив обох своїх дітей [12]. Приблизно у цей же відрізок часу (між 1811 та 1816 рр.) померла їхня з Елізабеттою мати – Марія Томасдоттір, яка жила в господарстві на утримання та, можливо – сестра Маргаретта (у господарстві вона більше не зазначалася, хоча могла вийти заміж). Сам Іоганн помер приблизно у 1821 р., у віці близько 36 років [5].

Таким чином, Грейс Маттіассон, одружившись на Елізабетті Міхельсдоттір, потрапив до господарства, яке очолював молодший від нього на 10 років Іоганн Міхельсон та жила на утриманні вдова Міхеля Монсона – Марія Томасдоттір (67 років) і сестра та одноліток його дружини Маргаретта. Протягом 4 років Марія та Маргаретта померли, а ще за 5 років помер і вдівець Іоганн. Після 1821 р. Грейс Маттіассон став головою господарства та засновником одного із великих родів Старошведського – родини Гінасів. Із дружиною у них народилося 8-ро дітей – 5 дівчаток та 3 хлопців [5].

Встановити роки смерті Грейса Маттіаса та Елізабетти Міхельсдоттір не вдалося, проте, найімовірніше, вони померли у відрізок між 1837 та 1856 рр. та прожили достатньо довге життя по тогочасним міркам (близько 80 років).

Їхніх дітей звали Марія, Крістіна, Ганна, Вальбургія, Катаріна, Маттіас, Андреас та Іоганн. Вальбургія померла у дитинстві, між 1826 та 1831 рр. [5]. Катаріна трохи пізніше, проте точну дату встановити неможливо. Родини Ганни та Крістини точно визначити не вдалося через співпадіння імен, але, схоже, що вони вийшли заміж та мали власні родини. Марія вийшла заміж за Грейса Петерсона і мала 3-х дітей (яких вдалося встановити) [6]. Маттіас одружився на Маргаретті Андреасдоттір і також мав 3-х дітей [6]. Іоганн одружився на Марії Сігаліт, утім, їхніх дітей знайти не вдалось. Найбільшу родину започаткував Андреас Грейсон, який одружився на Ганні Іогансдоттір. Із дружиною у них народилося 7-ро дітей – 4 хлопчики та 3 дівчинки. Більшість із них мала власні великі родини із багатьма дітьми [6]. Нащадки Грейса Маттіассона жили в селі ще на початку ХХ ст. [7], переживши I світову війну, революцію та реєміграцію у Швецію у 1930 р.

З непростой історії життя Грейса Маттіассона та його дружини Елізабетт Міхельсдоттір видно наскільки нетривалим могли бути достаток та

благополуччя і навпаки як колишній маленький сирота міг стати власником великого господарства та засновником одного з найбільших родів у селі. Наприкінці XVIII та на поч. XX ст. статки у великій мірі залежали від здоров'я голови родини та його членів та здатності матері народжувати дітей. Практично повна відсутність медичної допомоги призводила до того, що будь-який нещасний випадок, будь-яка хвороба могли спровокувати смерть, від якої залежала доля всіх інших членів родини.

Література:

1. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства / А. Я. Гуревич. – М., 1990. – 395 с.
2. Антонов Д. Н. Восстановление истории семей: метод, источники, анализ: дисс. кандидата ист. наук: 07.00.09 / Д. Н. Антонов. – М., 2000. – 290 с.
3. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО), Ф. 134, Оп. 1, спр. 1, 2.
4. ДАДО, Ф. 134, Оп. 1, спр. 55, 193, 308.
5. Landsarkivet i Visby. Gammalsvenskbys kyrkoarkiv. Lista över bönder I Gammalsvenskby 1821. Kyrkobok år 1821 (avskrift). Lista över byborna 1831. Kyrkobok år 1831 (avskrift). Lista över byborna 1856. Kyrkobok år 1856 (avskrift). Mantalslängden 5 augusti 1795 (avskrift). Lista över bönder I Gammalsvenskby 1876 enligt 1876 års kyrkobok. SE/ViLA/23094/4.
6. Російський державний історичний архів, Ф. 828, Оп. 14, спр. 5 а; 10; 13; 16; 18; 22; 25; 30; 34; 38; 40; 44; 48; 50; 54; 59; 63; 71; 78; 79; 84; 87; 92; 96; 98; 107, 118, 124, 129, 134, 143, 148, 152, 158, 162, 174, 176, 182, 194, 200, 201, 210, 216, 223, 232, 241, 247, 255, 263, 272.
7. Державний архів Херсонської області, Ф. 323, Оп. 1, спр. 1; 2; 3.
8. Анри Л. Методика анализа в исторической демографии. / Л. Анри, А. Блюм. – М., 1997. – 208 с.
9. Karlgren A. Gammalsvenskby / A. Karlgren. – Stockholm, 1924. – 64 s.
10. Антифеодальная борьба вольных шведских крестьян в Эстляндии XVIII – XIX вв.: Сборник документов / ред. Ю. Мадиссон. – Таллин, 1978. – 464 с.
11. Кулинич І. М. Як і коли з'явилися шведські колонії в Південній Україні / І. М. Кулинич // Український історичний журнал. – 1995. - № 1. – С. 118-121.
12. Stumpp C. Alt-Schwedendorf. Revisionliste 1816 / Die Auswanderung aus Deutschland nach Rußland in den Jahren 1763 bis 1862. - Leipzig, 1993. - S. 811-813.
13. Gammalsvenskbydokument / A. Loit, N. Tiberg. – Uppsala, 1958. – 236 s.
14. Чирук С. В. Чи була чума у Старошведській колонії? Колонізація Південного Придніпров'я у контексті епідемічної загрози / С. В. Чирук. // Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія історія та археологія. – № 1, 2013 - Вип. 21. – С. 89-94.

Яковлев А. В.

«ЗА ВАШУ І НАШУ СВОБОДУ!»: ДО ПИТАННЯ СПІЛЬНОГО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОХОДУ НА КИЇВ (1920 РІК)

Період національно-визвольної боротьби за збереження цілісності та незалежності України (1918-1920 рр.) дає можливість прослідкувати історіку низку подій, результати яких вплинули не тільки на долі українців, а й інших народів. У цей час великих масштабів набувають

політичні зв'язки лідерів українських урядів із сусідніми державами. Найбільш плідною співпрацею відзначаються дії голови української Директорії Симона Петлюри та керманича Другої Речі Посполитої Юзефа Пілсудського. За невеликий відрізок часу два політика змогли визволити значну територію України, що перебувала під окупацією більшовиків, а головне – разом увійти у Київ, тим самим показавши серйозні наміри в подальшій боротьбі зі спільними ворогом. Тому метою статті є висвітлення подій сумісного походу польських та українських військ на Київ навесні 1920 року.

Політичні контакти С. Петлюри і Ю. Пілсудського зародились ще під час війни ЗУНР із Польщею за території Галичини та Волині. Звичайно, що у цей період лідерам УНР приходить думка про допомогу своєму західному побратиму, тому уряд наддніпрянської України, що веде війну із Радянською Росією, починає створювати фронт і проти поляків. Юзеф Пілсудський, оцінюючи скрутне становище УНР – боротьба на два фронти, розуміє, що добре мати на сході від новоствореної Польської держави союзника в боротьбі з більшовиками, а також створити фундамент для майбутньої федерації [1].

Головний отаман С. Петлюра усвідомлював, що вести війну проти Польщі й Радянської Росії практично неможливо, тому все більше прихилився до встановлення миру з Пілсудським. Більш того, останній відкрито заявляв, що не бажає вести бойові дії проти Директорії і вбачає в особі Петлюри вірного союзника в боротьбі з більшовиками. Ця обставина і зіграла головну роль у встановленні дружніх відносин між двома країнами.

У грудні 1919 року вперше на переговорах зішлись Головний отаман та «начальник» Речі Посполитої. Пілсудський чітко заявив про гарантії щодо існування незалежної України – союзниці Польщі [2]. Апогеєм переговорів стало підписання 22 квітня 1920 року Варшавських угод, за якими поляки визнавали незалежність УНР, натомість отримували західноукраїнські землі. Цікаве з цього приводу є висловлювання польського історика М.Прушинського: «Через 262 роки після Гадяцьких угод Ю.Пілсудський розпочав новий період співробітництва Польщі та України... Намагається визволити Україну з-під російської окупації... створити вільну Україну – союзницю Польщі. І робив це ... проти волі більшості свого народу... Він спирався тільки на власне переконання, що без вільної України не зможе довго існувати незалежна Польща» [3].

Одна зі статей Варшавської угоди передбачала спільний визвольний похід проти більшовиків вглиб України. Ця подія під гаслом «За Вашу і Нашу свободу!» розпочалась 25 квітня 1920 року. Сили союзників становили 3 польські армії (65 тисяч) та 2 українські дивізії (14 тисяч) [4]. Успіху польсько-українській армії сприяло і те, що радянське керівництво припустилося декількох прорахунків, а саме: очікування наступу на територію північно-східної Білорусії та підготовка контрудару на Мінськ, якого не трапилося. Це призвело до того, що командування Червоної армії заспокоїлось [5].

26 квітня С.Петлюра в універсалі до українського народу наголошує: «Три роки, український народе, боровся ти сам, забутий всіма народами

світу... Польський народ в особі свого начальника Юзефа Пілсудського і в особі свого уряду вшанував Твою державну незалежність... Польська Республіка ввійшла на шлях подання реальної допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з московським більшовизмом, даючи можливість формуванню у себе відділів української армії. Ця армія іде боротися з ворогами України. Але сьогодні ця армія бореться вже не сама, але разом з польською армією проти червоних імперіалістичних більшовиків, котрі загрожують також свободі польського народу... Спільною боротьбою здружених української і польської армій виправимо помилки минулого і кров'ю, спільно пролітою проти відвічного історичного ворога – Москви...» [6].

На другий день походу союзники визволили Житомир, де Ю. Пілсудський оголошує свій універсал до українського народу, де зазначає, що польська армія пробуде на території України до того часу, поки там не буде встановлена влада на чолі з Петлюрою [7].

Радянське військове командування всіма силами прагнуло залишити за собою столицю України – Київ. Але вже 5 травня, посявши неймовірну паніку серед червоноармійців, польсько-українські війська вийшли до околиць міста. Наступного дня передові частини армії, сівши на трамваї, були вже у центрі, а 6 травня Київ повністю було звільнено від радянських військ [8].

Щоб краще зрозуміти атмосферу ситуації, яка склалася під час перебування поляків у Києві, необхідно звернутися до спомин сучасників. Зокрема київський адвокат А.Гольденвейзер писав: «Польские войска вступили в Киев 7 мая 1920 года и оставались у нас пять недель. Радость при избавлении от советской власти была, как всегда, большая. Но на это раз у всех было сознание неестественности и непрочности нового порядка. ...Через несколько дней после занятия города польские войска устроили блестящий парад. ...В течение нескольких часов воинские части всех видов оружия маршировали по Крещатику. Формы были новехонькие, лошади прекрасные, муштровка великолепная. Офицерство – сама элегантность и удаль...» [9]. Польський парад, що відбувся 9 травня на головній вулиці Києва – Хрещатику, приймав генерал Ридз-Сміглий. На цій події були також присутні й інші високопоставлені гості: французький полковник Ганотт, військовий аташе Японії в Варшаві майор Ямавакі [10].

Далі зі слів Гольденвейзера ми дізнаємося, що цивільної адміністрації поляки в місті не створили, завдяки чому С.Петлюра склав кабінет міністрів із резиденцією у Вінниці (Київ знаходився занадто близько до лінії фронту).

Не дивлячись на величезні успіхи, наступ польсько-українських військ не було реалізовано на сто відсотків. По-перше, об'єднана армія завдавала Червоній фронтальних ударів, що дало змогу останній уникнути оточення і майже без втрат відійти за Дніпро; по-друге, Пілсудський зупинив наступ на момент панічного відступу більшовиків з Києва, навіть не дивлячись на прохання Головного отамана продовжити атаки. Саме ці прорахунки дозволили радянському військовому керівництву підготуватися до контрудару [11].

Дуже скоро ситуація змінилася не на користь Польщі й УНР. Гольденвейзер згадує: «Результатом бедности и валютной путаницы был всеобщий голод. Ни в один из пережитых нами периодов, даже при большевиках, экономическая разруха не чувствовалась так болезненно и остро, как в эти пять недель польской оккупации. ...Настроения киевлян в недели польской оккупации были мрачные и озлобленные» [12]. Більш того, на території України почали створюватися підпільні організації на допомогу контрнаступу Червоної армії, що розпочався наприкінці травня 1920 року. Щоб не бути оточеними, польські війська 12 червня залишили столицю України. Тепер Ю.Пілсудський опікувався вже проблемами власної держави, головним його завданням було не дати Червоної армії заволодіти Варшавою. Після грандіозних перемог керівник Речі Посполитої йде з більшовиками на перемир'я, аргументуючи це тим, що країна вичерпала усі свої військові ресурси. Таким чином, С.Петлюрі нічого не залишається, як своїми силами продовжувати війну з могутнім ворогом.

Ось так закінчився один з епізодів сумісної діяльності українських політичних діячів із іноземними колегами. Не дивлячись на низку прорахунків, похід на Київ показав спроможність українців, хоч і з допомогою союзників, боротися за себе, за незалежну державу та за своє майбутнє.

Література:

1. Наленч Д., Наленч Т. Юзеф Пілсудский – легенды и факты. – Пер. с пол. – М.: Политиздат, 1990. – С. 102-103.
2. Савченко В.А. Двенадцать войн за Украину. – Харьков: Фолио, 2006. – С.315.
3. Прушинський М. Драма Пілсудського. Війна 1920. – Київ: Лібра, 1997. – С.11
4. Соловійова В.В. Ризький договір 1921 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ucrp/2008_2/68_pdfsam_UP2.pdf.
5. Савченко В.А. Указ. праця. – С. 319.
6. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – С.181.
7. Прушинський М. Указ. праця. – С.11.
8. Савченко В.А. Указ. праця. – С. 321.
9. Революция на Украине по мемуарам белых. Репринтное воспроизведение издания 1930 г.: Сборник / Под ред. Н. Попова. – Киев, 1990. – С.61.
10. Прушинський М. Указ. праця. – С.116-117.
11. Савченко В.А. Указ. праця. – С. 322.
12. Революция на Украине по мемуарам белых. – С.63.

Секція «Процеси і тренди світової історії» **Секция «Процессы и тренды мировой истории»**

Александров М. М.

«ОРДЫНСКИЙ ВЫХОД» С КНЯЖЕСТВ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ РУСИ

Монголы провели на Руси три переписи населения: 1245–47 (охватившая, видимо, только часть территории), 1257–59 (годы для

северной и восточной Руси) и 1272–73 гг. На основании данных этих переписей были установлены суммы «выхода». Главными налогами выступали поплужный (он же, вероятно, десятина), ставка которого в XIV в. составляла полтину с сохи или деревни, и тамга — торговая пошлина. Помимо них собирались разнообразные поборы на содержание самой монгольской администрации — от подарков хану и его царицам до кормов последнего мелкого администратора проездом оказавшегося на Руси. От налогов была освобождена только церковь.

Ставка дани — полугривна с сохи (с деревни) — упоминается в летописях несколько раз. По Татищеву, она была установлена ещё в 1275 г. [1, с.83]. Для того, чтобы понять много это или мало, попробуем сравнить с другими регионами империи. Приняв деревню/соху за два двора, получим $\frac{1}{4}$ рубля/гривны или 51 г. серебра со двора. [2. с.236]

В Китае при Елюй Чуцае в среднем со двора выплачивался 1 лян серебра (37,5 г. серебра), через несколько лет при Абд-ар-рахмане эта ставка выросла вдвое. В 1251 г. Мунке устанавливает ставку налога (с «богатых») в Китае 10 динаров со двора, в мусульманских регионах 7 динаров с взрослого мужчины [3, с.142] Если Рашид ад-дин оперировал в этом сообщении с современными ему динарами Газан-хана (12,795 г серебра), то получим соответственно 128 и 89,5 г серебра. Магакия пишет, что в это время в Армении с каждого мужчины брали «60 белых» (т.е. серебряных монет) [4, пар. 12]. Если речь идёт о серебряной драме (вес 2,5–2,74 г) то это 164 г серебра, но учитывая ставку, указанную Рашид ад-дином, речь, возможно, идёт о полудрамах. При Хулагидах ставка возрастает (видимо, за счёт косвенных налогов). Разделив 17 миллионов динаров дохода казны [5. с.250] на 150 туменов плательщиков [4.прим.45; 6.с.99], получим в среднем 11,3 динара со двора (ок. 145 г серебра). При Хубилае в Китае налог с мужчины составлял 4 лян (не считая сбора зерном и шёлком) [7, С.311–342] т.е. 150 г серебра.

Понятно, что эти цифры довольно условны, но они показывают, что ставка налогообложения на Руси была не высока. Суммы, выплачиваемые реально, заставляют предположить, что сбор и этой суммы с каждого крестьянского хозяйства производился не ежегодно (во всяком случае, в XIV в.). По расчётам В.Л. Янина [9], в Торжке, например, ордынский выход (чёрный бор) собирался раз в 8 лет (по ставке рубль с сохи). Соха оценивалась в три пахара с тремя лошадьми, или кузница, или лавка, или четверо безлошадных.

О размерах выплат и том не стали ли суммы дани («поплужной») в XIV в твёрдо фиксированными можно судить по духовным и договорным грамотам князей Северо-Восточной Руси. [9, сс. 35– 36, 38, 74, 318., 362].

В Докончании Дмитрия Ивановича с Владимиром Андреевичем Серпуховским (ок. 1367 г.) выход выплачивается уделом «по давним свертком» [8, с.20], т.е. возможно даже по переписи 1273 г. Однако в Докончании 1389 г. сумма дани конкретно называется, «а прибудет ли оубудет, ино по розочту». Неуверенность в сумме дани, очевидно, связана с обновлением Орды ханом Тохтамышем и разделом Великого княжества Владимирского на великие княжества Московское (Владимирское) и

Тверское.

Общая сумма дани великого княжества оценивалась в 5000 рублей.

В 1389 Владимир Андреевич Серпуховской, владевший третью Московского княжества (и, соответственно, третью численных людей), платил со своего удела 320 рублей. Эта сумма подробно расшифровывается в Духовной Владимира Андреевича (1401–1402 гг.): с сёл, отданных княгине, поступало 88 рублей (с волостями); с Серпухова 48,5; Боровска 33; Ярославца (Малоярославца) 76; Радонежа 42; Перемышля 41. (Получается сумма 328,5 рублей).

Подсчёт долей, видимо, соответствовал их реальной доходности и несколько отличался от итоговой суммы дани.

Сумма эта платилась в «5000-ную дань». Учитывая скрупулёзность подсчётов долей, логично предположить, что первоначально это была треть всей дани с Московского княжества, которая т.о. составляла ок. 1000 рублей – одну пятую всей дани с великого княжества (помимо этого «в 5000» Владимиром Андреевичем платилась дань с Волока (Волоколамска), сместного с Новгородом – 170 рублей).

Эта сумма в 1000 рублей фигурирует в Духовной Дмитрия Донского (1390), как сумма дани со всех московских уделов его сыновей (уже, исключая дань с удела Владимира Андреевича): с Коломенского удела 342; с Звенигородского 272; с Можайского 235; с удела Петра Дмитриевича 110. Итого: 960 рублей, из которых 265,5 со своих сёл в разных уделах должна была вносить вдовствующая княгиня, а 10 – Иван Дмитриевич. Заметим, что в эти суммы не включалась дань с собственно Москвы и численных людей.

Договорная грамота 1389 г., помимо обычной, предусматривает ещё и чрезвычайную дань, которую в таких случаях великому и удельному князю надлежит собрать со своих бояр.

Теперь обратим внимание на один интересный нюанс. В Договорной и Духовной грамотах Владимира Андреевича (обе датируются 1401/2 г.) общая сумма дани определяется по-разному — в Духовной в 5000, а в Договорной в 7000 рублей. Можно конечно предположить, что именно в этом году сумма дани с великого княжества была увеличена на 2000 рублей. Такое предположение сомнительно, считается, что именно в этот промежуток времени – от поражения Тохтамыша в 1395 г., до похода Едигея на Москву (1411) – дань не выплачивалась.

Другое объяснение может быть дано, если предположить, что 5000 и 7000 рублей это дани с разного объёма земель.

Рассмотрим доли выхода, выплачиваемые серпуховским князем, более подробно.

Владимир Андреевич выплачивал дань 160 рублей с Городца в «полторы тысячи». Полторы тысячи это, несомненно, дань недавно присоединённой Суздальско-Нижегородской земли, к которой относился Городецкий удел.

«В 5000», включалась дань с подмосковного (Серпуховского удела) — 320 рублей. В эти 5000, несомненно, входили княжества Московское и великое Владимирское: княжества Владимирское, Переславское, Костромское (как земли великого княжества они перечислены в Духовной Василия

Дмитриевича 1405 г.).

«В 7000» выплачивались дополнительно 105 рублей с Углича (в Духовной названы 55 рублей, вероятно по ошибке, поскольку общая сумма всех даней Владимира Андреевича составляла 585 рублей). Углический взнос скорее всего включался в дань с Ростовской земли (комплекса, включавшего к концу XIII в. Ростов, Углич, Белоозеро, Устюг.) Наиболее вероятен вариант, что 7000 это дань с Владимирских и с Ростовских земель вместе. Это подтверждает и Духовная Юрия Дмитриевича (1433) по которой «в 7000» платится дань и с подмосковного Звенигородского удела (511 рублей), и с дальнего Галичского (515 рублей).

С другой стороны обращает на себя внимание рост звенигородской дани с 272 до 511 рублей, что вроде бы позволяет сделать вывод, что дань всё же была повышена. Однако вероятен и другой вариант, что изменялся не общий размер дани, а раскладка её между конкретными местностями в зависимости от изменения численности населения. Двукратный рост дани со Звенигорода, а до этого выведения из московской дани в 1000 рублей Серпуховского удела может свидетельствовать, прежде всего, о непропорционально быстром росте населения Московского региона.

О том, что это изменение произошло достаточно давно и ставки дани затем длительное время не пересматривались, свидетельствуют докончания начиная с 1434 г. с неизменной формулой «дань давати по давнему» и «выход по старым дефтерям» .

О том, что ярославская дань также выплачивалась по отдельному списку, свидетельствует докончание с Андреем Углическим (1481): «а с городка Романова дадети ти татарщину к Ярославлю по старому» .

В 1461 г. Василий II в Духовной завещает произвести перепись и разложить дань в соответствии с реальным количеством сох. Судя по всему, при Иване III сделано это не было. В 1473 в докончаниях с Борисом и Андреем Васильевичами предлагается «давать выход сколько давали по смерти отца» . Дань теперь направляется не в Орду, а в Орды (т.е. из собранных сумм деньги выделяются самым разнообразным линиям Чингисидов, включая Касимовских. Дань последним платила с самого возникновения Касимовского ханства также и Рязань).

В 1481 г. великий князь, наконец, определяет, сколько он будет платить Чингисидам. На выход выделялась 1000 рублей со всей Руси. В Духовной великого князя (1504 г.) их назначение расшифровывалось: «выходы в ордынские, и в Крым, и в Астрахань, и в Казань, и в царевичев городок (т.е. в Касимов — М.А.) и в иные цари и царевичи, которые будут у сына моего Василия в земле, и в послы татарские...» В эту 1000 Василий (наследник) должен был давать 709 рублей (с Москвы и с Твери и с Рязани), его братья: Юрий — 82, Семён — 65, Андрей — 40,5 рублей с мелочью.

Включение в состав Русского государства Верховских княжеств в конце XV в. немедленно вызвало переписку с Крымским ханом об уплате с них причитающейся дани.

Последний раз ордынские выходы упоминаются в докончании с Юрием Ивановичем от 1531 г.

Известно деление русских земель на тьмы (вероятно, игравшие

роль налоговых округов) вплоть до 15 века. В 1360 Великое княжество Владимирское составляло 15 тем, предложенных ханом князю Андрею Константиновичу, согласно сообщению Рогожского летописца. В это число, надо полагать, не входила Москва. В правление Тохтамыша Великое княжество Владимирское состояло из 17 тем, Суздальско-Нижегородское из 5 тем [9, с.119]. Соотнеся с суммой выхода можно увидеть, что в начале XV в. тема выплачивала около 300 рублей дани. (С 5 тем нижегородских 1500 рублей, с 17 тем владимирских 5000 рублей) [2, с. 235-236].

Таким образом, скорее всего общая сумма дани на протяжении вт. пол 14- пер. пол 15 вв. не пересматривалась, но расклад дани на конкретные удельные княжества претерпевал изменения, возможно, в связи с изменением их удельного веса в экономике Северо-Восточной Руси. Общая сумма выхода была не велика, и наиболее тягостным был не он, а «коррупционный налог» взимавшийся ордынскими сановниками.

Литература:

1. А. Кузьмин. Со всякие деревни по полтине...: О размерах дани в Орду // Родина №11 2003 — С. 83.
2. Вернадский Г.В. Монголы и Русь — Тверь, 1997.
3. Рашид ад-дин. Сборник летописей Т.2— М.–Л., 1960.
4. История монголов инока Магакии, XIII века. Перевод и объяснения К.П.Патканова, 1871.
5. Петрушевский И. П. // Татаро-монголы в Азии и Европе. — М., 1977. — С. 250
6. Насонов А.Н. Монголы и Русь. — М.–Л., 1940 — С.99.
7. Думан Л.И. Некоторые проблемы социально-экономической политики монгольских ханов в XIII–XIV веках. В кн.: Татаро-монголы в Азии и Европе. М., 1970., с.311–342.
8. Янин В.Л. «Чёрный бор» в Новгороде XIV–XV вв. // Средневековый Новгород. — М., 2004.
9. Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV–XVI вв. — М.–Л. 1950. С. 35– 36, 38, 74, 318., 362.

Валюх Л. І.

ПОЛІТИЧНІ ДИСКУСІЇ В АНГЛІЇ З ПРИВОДУ ЗАВОЮВАННЯ ЄГИПТУ (кін. XIX ст.)

Значення Єгипту в системі міжнародних відносин останньої чверті XIX ст. зросло із побудовою Суецького каналу. Тепер територією Єгипту проходив найкоротший морський шлях із європейських портів у басейни Індійського та Тихого океанів. Єгипет був слабкою державою, яка легко могла потрапити до рук однієї з великих європейських метрополій. Ця держава і стала б володаркою Суєца. Отож, канал був вкрай необхідним пунктом на основній комунікаційній лінії Британської імперії.

Зовнішній борг Єгипту у цей період склав суму близько 2,5 млрд. фунтів. Значна частина доходів країни йшла на виплату відсотків по цих боргах [1, с. 7]. Це привело Єгипет до фінансового банкрутства. Єгипетський правитель розпочав переговори з французькими банкірами. В результаті було вирішено встановити міжнародний фінансовий контроль, який забезпечував би платежі за позиками. Органом такого контролю ставала

організація кредиторів – Каса єгипетського державного боргу [2, с. 169].

У листопаді 1876 р., єгипетському хедиву було нав'язано двох фінансових контролерів: один із них був англієць, а інший – француз. Такий порядок встановлював англо-французький кондомініум (сумісне управління) над Єгиптом [3, с. 31].

11 травня 1882 р. в Олександрії спалахнули масові заворушення, у результаті яких загинуло 50 європейців і 140 єгиптян [1, с. 16]. 30 травня Франція запропонувала скликати міжнародну конференцію з єгипетського питання [4, с. 38]. Конференція відкрилася у Константинополі 23 червня 1882 р. На ній було прийнято рішення, щоб на час її роботи іноземні держави утрималися від усяляких дій в Єгипті. Однак це не зупинило командуючого англійською ескадрою адмірала Сеймура, який віддав наказ про бомбардування Олександрії. Так розпочалася англо-єгипетська війна [4, с. 149-150].

Воєнні дії англійських військ під командуванням генерала Г. Уолслі проти єгипетських частин, очолених Ахмедом Арабі, що розпочалися в серпні на сході Єгипту, завершилися перемогою британців у битві при Тель-ель-Кабірі 13 вересня 1882 р. З цього часу англійці повністю господарювали в країні. З 1883 р. необмеженим правителем Єгипту став майор Евелін Берінг (який отримав згодом титул лорда Кромера і написав двотомну працю з історії цієї країни), метою якого було закріплення колоніального режиму Британії в цій північно-африканській державі [2, с. 176].

Розглянемо ставлення уряду лібералів до подій на півночі Африки. Після кривавих подій 11 червня в Олександрії У. Гладстон заявив Дж. Брайту, що ситуація в Єгипті така, що може бути змінена лише силою [2, с. 177].

Аналіз позицій міністра закордонних справ лорда Дж. Гренвіла весною 1882 р. свідчить про його невпевненість у питанні вибору тактики Англії для вирішення єгипетської кризи. Так, наприкінці квітня в депеші до англійських представників у Єгипті він писав, що стан справ у Єгипті хоча й тривожний, але, він ще не потребує активної інтервенції [2, с. 181].

Прихильником більш активної політики в Єгипті був Дж. Чемберлен. Свої інтервенціоністські позиції він обґрунтовував необхідністю забезпечення «безпеки Суецького каналу» та «шляху до Індії» [5, р. 71].

Періодичне видання вігів «Edinburgh Review», аналізуючи звітку 1882 р. ситуацію в Єгипті, зазначало «Британський уряд вже показав свою терпимість, настав час показати свою силу», – констатували автори публікацій [6, р. 287-289]. До активних дій уряд закликала й «The Times». У липні газета писала: «... кращим і найпростішим результатом буде встановлення в Єгипті сильного уряду під контролем Англії. Цим самим буде надійно забезпечена успішність країни і гарантований наш шлях в Індію, а також торгові й фінансові інтереси в Єгипті» [7, с. 20]. Російський дипломат Давидов, повідомляв міністру закордонних справ Російської імперії М.К. Гірсу, що «... суспільна думка втомлена нерішучістю та компромісами, вимагає енергійної поведінки ... від уряду» [8, арк. 547].

Ліберальний уряд сприйняв бомбардування Олександрії достатньо спокійно. Гренвіл, наприклад, називав дії адмірала Сеймура «блискучою

операцією флоту» королеви Вікторії, «які посилять її значущість в очах Європи» [7, с. 20]. У вересні 1882 р. він писав своїй дружині: «Війна була здійснена в ім'я справедливості, миру та свободи» [9, р. 306].

Більшість членів ліберального кабінету поділяли погляди свого лідера. Дж. Гошен, наприклад, писав лорду Гренвілу 15 вересня 1882 р.: «Звичайно, я радію престижу, якого ми набули. Я радію як колишній посол (в Константинополі травень-грудень 1880 р. – Л.В.) потужності, якої ми досягли на Сході та в міжнародних відносинах загалом» [5, р. 90]. І лише ліберал Дж. Брайт зайняв непримириму позицію в питаннях бомбардування Олександрії та війни, яка розпочалася слідом за цим. І хоча Дж. Брайт погоджувався з тим фактом, що єгиптяни лише виграють від завоювання їх Англією, він все ж не визнавав збройні методи встановлення британського панування в Єгипті. 12 липня 1882 р., на знак протесту проти агресивних намірів своїх колег по кабінету, він подав у відставку та вийшов зі складу уряду. Дж. Брайт вважав, що британська політика в єгипетських справах явно порушила міжнародні та моральні закони [10, Col. 722].

Єгипетський курс ліберального уряду знайшов розуміння в англійському суспільстві. Історик Е. Бутмі писав свого часу: «Коли новина про бомбардування Олександрії була оголошена в Палаті громад, її зустріли вибухом мимовільної гучної радості» [11, с. 301]. Утрималися від різкої критики і представники консервативної опозиції, 27 липня 1882 р. палата общин вотувала кредити на єгипетську експедицію [7, с. 32]. Після отримання звістки про перемогу англійських військ у битві при Телль-ель-Кебірі У. Гладстон звернувся з проханням до архієпископа Йоркського і до лорд-мера Лондона організувати дзвонивий передзвін у всіх церквах, а воєнного міністра попросив влаштувати феєрверк у парках столиці [9, р. 261].

Голоси протесту супроти інтервенції до Єгипту все ж таки лунали в країні. У міністерство закордонних справ надходили петиції протесту від різних суспільних організацій: від виконавчого комітету Товариства миру, який організував мітинг у Манчестері; від Ліверпульського Товариства миру; від Лондонського і Бірмінгемського відділень Асоціації міжнародного арбітражу та миру і т.д. У лютому 1882 р. була утворена Ліга проти агресії, президентом якої став радикал Дж. Морлі. Ліга користувалася підтримкою не менше 36 членів британського парламенту. Найактивнішими її членами були Р. Спенсер, Ф. Гаррісон. Але діяльність Ліги не була ефективною [5, р. 107].

Показово, що англійські радикали не виступили широким фронтом супроти єгипетської політики уряду. Г. Лабушер, наприклад, розглядав єгипетську кампанію як «війну утримувачів акцій», а Дж. Морлі вбачав у «втручанні до Єгипту наслідок фінансової жадібності, щонайгіршого імперіалізму і ... агресивної філантропії», тоді як Ф. Гаррісон критикував єгипетську політику з погляду «економічного імперіалізму» [7, с. 33].

Попри свої заяви про тимчасовий характер окупації Єгипту, уряд лібералів не поспішав із виведенням англійських військ. Можливо, що ліберали дотримувалися такого курсу через те, що ті його члени, які

підштовхнули Гладстона на окупацію цієї арабської країни, не мали наміру дозволити йому піти з неї до того часу, поки їх цілі не будуть досягнуті. Так Томас Георг Нортбрук, перший лорд адміралтейства, виступаючи перед членами ліберального клубу в Ліверпулі в жовтні 1882 р., відзначав: «Ми не схильні бачити Єгипет у володінні іншої держави. Ми не прагнемо набувати виняткової влади над Суецьким каналом». Проте Англія не хотіла, заявляв він, щоб Єгипет опинився в умовах, «які б зробили можливим закриття каналу, в будь-який момент для наших торгових і воєнних кораблів» [7, с. 36]. Але такий курс вимагав значних військових і матеріальних сил, а також часу.

15 вересня 1882 р. Гладстон представив членам кабінету «Меморандум», в якому висловився за збереження британської присутності в Єгипті на невизначений час. У зв'язку з цим можна відзначити, що по суті не було принципових відмінностей між позицією ліберального лідера У. Гладстона і главою консервативної опозиції маркіза Р. Солсбері, який під приводом зміцнення влади хедива закликав підпорядкувати Єгипет британському пануванню [7, с. 38].

Англійська преса готувала суспільну думку країни до довготривалого характеру окупації Єгипту. Перебування англійських військ обґрунтовувалося необхідністю проведення реформ. Тим самим доля реформ у Єгипті повністю ставилася в залежність від втручання англійців. Їх проведення гарантувалося наявністю у вищих органах влади Єгипту британських офіцерів та чиновників [3, с. 168].

Єгипетське питання початку 80-х рр. XIX ст. переконливо показало ступінь поширення імперських настроїв серед представників ліберальної партії. З якими б критичними зауваженнями на адресу консерваторів не виступали ліберальні лідери, як би переконливо вони не доводили відмінність між консерватизмом і лібералізмом у підході до колоніальної політики, дійсність з очевидністю довела зворотнє. В питаннях захисту «британських інтересів» ліберальний уряд вдавався до тих же крайніх методів колоніальної політики, що і їх політичні супротивники.

Література:

1. Александров Г. Капитализм и колониальная политика. – М.-Л.: Московский рабочий, б.г., 1962. – 152 с.
2. История дипломатии: В 5 т. / Под ред. А.А. Громыко, И.Н. Земскова, В.А. Зорина, В.С. Семенова и др.; автор тома В.М. Хвостов. – М.: Госполитиздат, 1963. – Т.2: Дипломатия в новое время. 1874 – 1914 гг. – 820 с.
3. Ротштейн Ф.А. Захват и закабаление Египта. – М.: Изд-во восточ. лит-ры, 1959. – 366 с.
4. Нерсесов Г.А. Дипломатическая история египетского кризиса. 1881-1882. – М.: Наука, 1979. – 228 с.
5. Chamberlain J. A Political Memoir. 1880-1892. – L.: Macmillan, 1953. – 302 p.
6. The policy of Britain in Egypt // Edinburgh Review. – 1882. Vol. 156. –P. 287-289.
7. Сырцова Е. А. Великобритания и Египет: отношение английских политических партий к оккупации «страны пирамид» (1882 г.). // Великобритания, Франция и США в международных отношениях нового и новейшего времени. М.: Наука, 1986. – С. 25-38.
8. Справа 61 (2) (Арк. 1 – 616). Донесения министру 29 июля 1882 г. – Арк.

547., Арк. 593.

9. Matthew H. The Gladstone Diaries. Introduction. – London: Smith, Elder and Co., 1961. Vol. 10. – 380 p.

10. Speech made by J. Brite // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser.3 th. (1868-1891). – Vol. 272. – Col. 722.

11. Бутми Э. Политическая психология английского народа в XIX в. – СПб.: Типо-лит. «Герольд», 1914. – 409 с.

Горбуненко А. Ф.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ НЬЮ-ЙОРКСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ЖУРНАЛОВ

Формирование и развитие литературных традиций в США отличалось рядом особенностей. Своеобразие исторических условий, отличное от европейского мирозерцание, особый художественный стиль американских писателей, успешное завершение войны за независимость, провозглашение и конституционное закрепление демократических свобод – все это способствовало развитию идеи национальной исключительности. Литераторы Америки разделяли веру в особый, «американский путь развития» культурной традиции.

Сохраняя более тесные связи с Просвещением, «американская действительность начала XIX в. казалась прямым, хотя и далеко не совершенным, осуществлением просветительских идеалов, скорее, подтверждением веры во всеислие Разума, способного изменить ход истории на благо человечеству, нежели опровержением связанных с ним надежд. Осуждая пороки современного общества, американские романтики были убеждены в превосходстве Нового Света над Старым: если последнему еще предстояло сбросить оковы прошлого, освободившейся от них в результате революции Америке был открыт путь в будущее» [1, с. 567].

В первой половине XIX столетия наблюдается рост как писательской, так и активной журналистской деятельностью многих литераторов Соединенных Штатов. В связи с этим зарождается новый для Америки тип журналов – литературно-критический.

В самом начале XIX столетия попытку издания литературного журнала предпринял один из первых истинно американский писателей Чарльз Брокден Браун. В 1801 году (по некоторым данным в 1799) он начал издавать литературный журнал «The American Review and Literary Journal».

Браун считал, что в формирующемся американском культурном пространстве необходимо создать национальную критику, «которая понималась им как одно из условий формирования национальной культуры. В 1802 году на страницах ежеквартального журнала «The American Review and Literary Journal» Браун подчеркивал необходимость создания литературно-художественных журналов с полноценными критическими отделами:

«Ничто не способно более приблизить желанное событие, чем те литературные сборники, в которых найдется место каждому новому слову,

запечатлеются все начинания и достижения мысли и искусства, и которые будут публиковать критические обзоры произведений, появляющихся в нашей стране. Отсутствием ясного и всестороннего анализа нашей литературной продукции во многом объясняется пренебрежительное отношение зарубежных критиков, которые все еще плохо осведомлены о нас и наших делах» [2, с. 37].

Схожего мнения придерживались все американские писатели. Они не отрицали незрелости национальной литературы и культуры в целом. Но настаивали на необходимости критики, как со стороны своих соотечественников, так и со стороны представителей английского литературно-медийного пространства.

Чтобы опровергнуть мнение, будто «американские писатели не вынесут критики: якобы, поскольку страна очень молода, к ее авторам следует относиться с особой снисходительностью и скорее поощрять похвалой, нежели запугивать порицанием», литераторы объединялись в литературные кружки и клубы, которые впоследствии нередко трансформировались в печатные издания.

В Нью-Йорке это были «The Friendly Club» и «The Belles-Letters Club». В первый входили Чарльз Брокден Браун, Ной Уэбстер, Уильям Данлоп. Во второй – Вашингтон Ирвинг, Джон Т. Ирвинг, Джозеф Д. Фэй и другие.

Создание подобных клубов должно было послужить целям пропаганды и развития идейных установок и эстетических положений, формировавшихся в то время литературных направлений, а также способствовать укреплению их положения в литературной среде.

«The American Review and Literary Journal» прекратил свое существование в 1803 году. А следующий литературный журнал жители Нью-Йорка увидели только спустя 30 лет.

В 1833 году американский писатель и поэт Чарльз Фенно Хоффман начал издавать журнал «The Knickerbocker: or, New-York monthly magazine».

Название журнала выбрано неслучайно. Никербокер – псевдоним, взятый Вашингтоном Ирвингом в 1809 году для публикации своей «Истории Нью-Йорка от сотворения до конца голландской династии». Это определяло характер аудитории журнала.

Под редакторством Хоффмана вышло всего три номера. В 1834 году журнал выкупил американский редактор Льюис Гейлорд Кларк. Он привлек к сотрудничеству в «The Knickerbocker» своего брата, поэта Уиллиса Гейлорда Кларка, который написал для журнала серию забавных статей под названием «Оллаподиана». Так же Кларк пригласил в штат журнала Вашингтона Ирвинга, который продержался там с зарплатой в \$2000 до 1841 года.

К 1840 году Кларк сделал «The Knickerbocker» самым влиятельным литературным изданием в Соединенных Штатах. Причиной тому послужило не только продолжившееся после ухода Хоффмана сотрудничество с привлеченными им писателями, но и собственные нововведения Кларка. Он сделал постоянной «Колонку редактора» и ввел новую рубрику «Беседы с читателями и корреспондентами».

Льюис Гейлорд Кларк занимал пост редактора на протяжении 27

лет, вплоть до 1861 года. Достоверных данных о том, кто редактировал журнал в последующие 4 года нет. Но известно, что с началом и развитием Гражданской войны в Соединенных Штатах Америки, это издание не только четырежды меняло свое название, но изменило свое направление. Журнал отошел от освещения чисто литературных и культурных вопросов, переключившись на освещение национальных и общественно-политических проблем.

В начале 40-х годов XIX века в Нью-Йорке выходил еще один литературно-критический журнал «Arcturus». Он издавался представителями литературно-политической группы «Молодая Америка» в 1840 – 1842 годах. Эверт Дайкин и Корнелиус Мэтьюз, которых называли «Кастором и Поллуксом литературы – Близнецами литературного Зодиака» [3, с. 110], были неизменными участниками всех литературных баталий середины XIX века.

В своем журнале они яростно боролись за независимость национальной литературы и демократизацию искусства. А также требовали законодательства, которое поддерживало бы американских писателей в их безнадежной борьбе с корыстолюбием издателей.

В 1844 году Нью-Йорк обогатился еще одним литературным изданием. Им стал «The Broadway Journal».

Журнал был основан Карлом Фредериком Бриггсом и Джоном Биско. Карл Бриггс был довольно известным писателем Америки. Под псевдонимом «Гарри Франко» он публиковал сатирические рассказы. Когда возникла идея издавать собственный журнал, он написал письмо Джеймсу Расселу Лоуэллу, где сообщал о намерении печатать его под названием «The Broadway Journal» [4, с. 478-479]. В журнале Бриггс выполнял всю редакторскую работу. В то время как финансовые и издательские вопросы решал его партнер и соучредитель издания Джон Биско.

В феврале 1845 года, подписав контракт сроком на один год, редактором «The Broadway Journal» стал Эдгар По. Редакторская деятельность и еженедельные (журнал выходил каждую субботу) публикации своих статей приносили По третью часть от всей прибыли журнала.

Однако, Бриггса беспокоила репутация Эдгара По как язвительного критика, что подтолкнуло его к мысли избавиться от По, а вместе с ним и от Биско. Но Бриггс не смог найти никакой финансовой поддержки для своего издания и был вынужден уйти с поста редактора, оставив «The Broadway Journal» на Эдгара По и Джона Биско. В октябре 1845 По приобретает полный редакторский контроль и права собственности на журнал, выкупив у Биско его часть за \$50. К деньгам прилагалась записка: «С одобрения Хораса Грили» [5, с. 27-28].

В период своего редакторства Эдгар По печатал в журнале не только критику на американских литераторов. Он публиковал также обзоры и отзывы на произведения английских писателей и поэтов. Например, в первом томе второго номера за 1845 год в разделе «Критика» было опубликовано обозрение на книгу английской поэтессы Элизабет Браунинг Баррет «Драма Вавилонского пленения, и Другие поэмы».

Еще одним литературным изданием Нью-Йорка, начатым в 1847 году, стал еженедельник «The Literary World». Издание журнала предприняла издательская фирма «Остуд и Компания». Редактором был назначен Эверт Августус Дьюкинк – американский издатель и биограф. Всего за несколько месяцев Эверту Дьюкинку (вместе со своим братом Джорджем Лонгом Дьюкинком, нью-йоркским писателем) удалось сделать «The Literary World» одним из влиятельнейших и важнейших еженедельников Северной Америки, печатая там в основном обзоры, отзывы и рецензии на современные книги.

Говоря о литературных изданиях, стоит упомянуть еще один журнал, издававшийся с 1845 года в Нью-Йорке. «The American Review: A Whig Journal» не был чисто литературным. Но в его подзаголовке значилось «Политика, литература, искусство и наука».

Издателем выступила компания Джона Уайли и Джорджа Палмера Патнама. Редактором ежемесячного журнала «The American Review» был назначен американский поэт Джордж Хукер Колтон.

Первый номер журнала был датирован январем 1845 года, хотя вполне вероятно, что опубликован он был еще в октябре 1844. По некоторым данным в течение этого времени «The American Review» занималось подготовкой к президентским выборам кандидата от партии вигов Генри Клэя [6, с. 89].

В 1849 году из-за финансовых трудностей журнал «The American Review» прекратил существование.

Таким образом, в первой половине XIX века на территории Нью-Йорка вышло пять литературно-критических изданий. Самым ярким и влиятельным из них можно смело назвать «The Knickerbocker». Это издание отличалось и содержанием, и кругом авторов, и редакторским составом, и наиболее продолжительным существованием.

Нельзя не отметить еженедельник «The Literary World», издание которого послужило неоценимую услугу формированию национального литературно-критического пространства Северной Америки.

Литература:

1. История США: В 4 т. – М., 1983. Т. 1.
2. «Сделать прекрасным наш день...»: Публицистика американского романтизма. – М., 1990.
3. Widmer E. L. Young America: Flowering of Democracy in New York City. – New York: Oxford University Press, 1999.
4. Dwight T., Jackson D. K.. The Poe Log: A Documentary Life of Edgar Allan Poe, 1809-1849. – Boston: G. K. Hall & Co., 1987.
5. Sova D. B. Edgar Allan Poe: A to Z. – New York: Checkmark Books, 2001.
6. Mott F. L. A History of American Magazines, Volume 1 (1741-1850). – Cambridge: Harvard University Press, 1930.

Дрондель О. В.

ПЕРШІ ЗАРОДКИ ТА СТАНОВЛЕННЯ ФЕМНОГО УСТРОЮ У ВІЗАНТІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Візантійська імперія (Східна Римська імперія, «Другий Рим») –

«Схід-Захід» - II (Бахчисарай - 2013)

унікальне державне утворення, котре поєднало в собі найкращі традиції еліністичного та римського суспільства, що і дало йому змогу проіснувати на протязі 1058 років (395 – 1453рр.). Політика даної держави визначала участь Європи та Азії протягом всього часу свого існування. Своєрідність даної держави породила унікальний суспільно-політичний та, водночас, військовий устрій, відомий як фемний. Дана праця є результатом досліджень, стосовно витоків та прообразів даного ладу, історії його становлення на початковому етапі. Слід відмітити, що тематику фемного устрою тим чи іншим чином зачіпав кожен візантолог чи дослідник, що займався Середньовіччям, проте з єдиною роботою, котра б давала оцінку такому ладу ми не стикалися.

Для початку слід розшифрувати поняття «фемного ладу». Васильєв А.А. повідомляє, що фема на протязі тривалого часу позначала військовий загін, поставлений у певній провінції; лише пізніше цим словом стали називати не тільки військову частину, але і провінцію, де знаходилась ця частина військ [1]. Костянтин Багрянородний повідомляє, що фема (θέμα) є грецьким словом і походить від слова «θέσις», що означає положення, розташування, розміщення [2]. Острогорський повідомляє, що фемами називали армійські корпуси, котрі були поселені в малоазійських районах, і від цього району отримали назву феми [3, с. 146]. Звідси випливає значення такого поняття, як «фемний устрій», під яким розуміється адміністративно – територіальна та водночас військова організація державного ладу у Візантійській імперії.

До VII ст. Візантія жила за порядками, котрі були встановлені ще за часів Римської імперії. У державі існував так званий устрій діоцезів, котрий був запроваджений за часів імператорів Діоклетіана та Костянтина I. За даної системи такі великі адміністративні одиниці, як провінції були поділені на низку діоцез, влада в яких була роздільною на військову та цивільну, проте більші важелів мав сенат, тобто цивільний уряд. Військові ж мусили виконувати постанови і могли керувати лише власними володіннями. Але така система у до VII ст. морально застаріла. У зв'язку із зовнішньою загрозою збільшується роль військових, котрі обороняючи рубежі імперії, і вони набирали все більшої популярності серед населення.

Зародження фемного устрою має довгу історію. Стосовно часу його виникнення існує низка версій, котрі заслуговують на увагу. За загальноприйнятою теорією фемний лад зародився за рахунок реформ імператора Іраклія у VII столітті. Проте, даному процесу передували ще низка подій, котрі теж можна вважати праобразом даного ладу. Так, Успенський зазначає, що ознаки відходу від римської системи помітні в одиничних спробах Юстиніана I реформувати військову справу. Так, в провінції Вірменія, котра мала особливу важливість у зв'язку з сусідством з Персією, імператор поєднав військову владу в одній особі з титулом стратілата [4, с.407]. Слід відмітити, що до військового реєстру було занесено, також, цивільних чиновників та області, не підпорядковані раніше військовим.

У кінці VI ст., а саме за правління Маврикія, також спостерігається тенденція відступу від римської системи в іншому напрямку з більшою

послідовністю, аніж в за правління Юстиніана I. Так, у двох провінціях, відокремлених від центру і поставлених у виключне положення за рахунок того, що їх населення мало інші риси, несхожі до візантійської культури, були організовані намісництва під назвою екзархати. Така реформа була проведена в Італії та Африці. Маврикій створив Африканський екзархат з столицею у Карфагені, проти набігів береберів та Ревенський, в Італії, з центром у м. Равена – проти лангобардів [5, с. 52].

По справедливим судженням французького візантиніста Ш.Діля, у екзархатах слід бачити початок фемної організації, тобто, тієї обласної реформи у Візантії, котра, починаючи з VII століття, стала поступово поширюватися на всю територію імперії і відмінною ознакою якої слугувало поєднання в руках правителя феми, стратега, військової і цивільної влади, що спостерігалось і у екзархатах [6, с. 90]. Якщо напад лангобардів і маврів викликало настільки важливі зміни в Західних територіях імперії, то напад персів і арабів викличуть, як побачимо пізніше, подібні заходи на Сході, а напад слов'ян і болгар – на Балканському півострові.

Проте у порівнянні із загрозою від лангобардів та маврів, перси та араби мали тотальний загрозливий характер, вони зазіхали на існування всієї Візантійської держави. Тому і утворення фем було більш поширеним по імперії, аніж одиничні випадки з екзархатами. Так можна побачити, що вже за роки правління Іраклія, котрий прийшов до влади шляхом військового перевороту, ситуація кардинально змінюється [7]. Дослідники віддають йому роль батька фемного устрою, котрий проіснував досить тривалий час. Іраклій, бачачи неефективність старої системи, спробував провести реформи, аби виправити ситуацію. Основною його ціллю було зміцнення армії та підвищення оборонної здатності своєї країни. Насамперед це сталося в період війн з Персією. Острогорський зазначає, що ту частину Малої Азії, якій вдалося уникнути перської окупації, Іраклій поділив на великі військові округи [3, с.95]. Утворення перших фем було пов'язано із ситуацією, що склалася на той момент. Як вже зазначалося, що спочатку фемами називали місця стояння військових груп. Віхчесть і отримали назви перші феми. Відомо, що для захисту від арабської загрози на Сході у VII ст. були створені військові округи, названі фемами : Арменіки (Арменіаки), що знаходилася у північно-східній частині Малої Азії; Анатоліки – на південно-західній Малій Азії; Опській, котра слугувала охороною столиці і займала частину Малої Азії, яка прилягала до Мармурового моря [1, с. 166]. Деякі дослідники відносять до цього часу і створення морської феми Каравісіїв, перейменована згодом у Ківеріотську.

Нажаль джерел, котрі б спростували чи підтвердили вищезазначене досить мало. Головним з них виступає праця Костянтина Багрянородного «Про феми», котра датується X століттям і не відноситься до джерел, сучасних Іраклійській династії. Імператор відносить зародження перших фем до періоду Іраклія, спираючись на те, що у попередніх істориків та географів не має свідчень про утворення та назви цих територіальних одиниць. Він достовірно не знає про точний час і першого реформатора, котрий запровадив систему фем, а тому з обережністю відносить їх створення до часів Іраклія. Прикладом може слугувати його свідчення про

створення феми Арменіки : «Здається, можна вважати, що вона отримала таку назву за царювання Іраклія і в ближчий до нього час» [2].

Стосовно кількості фем, котрі були створені на протязі VII ст., то точну цифру визначити важко. Розходяться у поглядах і історики. Так, Колташов подає данні, що на кінець VII ст. у Візантії існувало тринадцять фем: сім – в Малій Азії, три – на Балканах і три – на островах і в прибережних районах Середземного та Егейського морів [8, с. 27]. Ш. Діль подає данні, нібито з листа, що датується кінцем VII ст. де міститься перелік восьми фем [6, с. 96]. Хелдон подає карту, на якій позначено сім фем [9, с. 330]. Успенський зазначає, що на протязі VII ст. поступово сформувались феми: Арменіка, Анатоліка, Опсікій, Ківеріюти, Фракійська, Фракія, Еллада, Сицилія [4, с. 494]. Острогорський повідомляє про існування в цей період таких фем, як Опсікій, Арменіак, Анатолік, феми Каравісіанів (згодом Ківеріотів) та Фракісіїв. Також він повідомляє, що при Костянтині IV, для оборони проти болгар, була створена Фракійська фема, а при Юстиніані II у Середній Греції виникла фема Еллада [3, с. 187]. Васильєв також говорить про створення за Іраклійської династії, окрім перших чотирьох, ще Фракійської феми, котра слугувала проти набігів слов'ян, Еллада – проти проникнення слов'ян у Грецію, фема Сицилія, що була організована для захисту морських територій від нападу арабів, котрі почали загрожувати володінням у західній частині Середземного моря [1, с. 167].

Що стосується фемного ладу, то він приніс ще низку нововведень, котрі також кардинально змінили державу. По-перше, саме в період зародження та запровадження нового устрою спостерігається масова елінізація візантійського суспільства. Це проявилось у переході всіх сфер життя в державі на грецький мотив: грецька мова стає державною, грецькі назви витісняють латинські, вся документація як державних, так і буденних справ переходить на грецьку

По-друге, це створення нової, національної армії, котра і дала можливість вирішити складну ситуацію в імперії. Фемний лад і був створений задля підсилення військової могутності держави, тому не торкнутися військової справи не можливо. Як вже зазначалось, фемний устрій передбачав повну реорганізацію армії, перебудову її на новий лад [10, с. 15].

Підводячи невеликий підсумок слід зазначити, що становлення фемного ладу має досить довгу історію, зародки якого можна прослідкувати задовго до офіційного запровадження даного ладу. Також не варто забувати, що запровадження фемного ладу було єдиним способом Візантії вижити у тих складних умовах, котрий, як свідчить історія, був досить дієвим та корисним для даної держави.

Література:

1. Васильєв А.А. Византия и арабы. Политические отношения Византии и арабов за время Аморийской династии / Васильєв А.А. – Спб., 1900. – 183 с.
2. Багрянородный Константин. О фемах. Книга I /.. [Електронний ресурс]. – Режим.доступу.: http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Konst_Bagr/De_Thematibus/text1.phtml?id=733
3. Острогорський Г.А. Історія Візантії. / Острогорський Г. Перекл. з нім. А.Онишка. – Л. : Літопис, 2002. – 608 с.
4. Успенский Ф.И. История Византийской империи VI-IX вв. / Сост. Т. В.

Мальчикова. – М.: Мысль, 1996. – 827 с.

5. Диль Ш. История Византийской империи. / Диль Ш; перев. с франц. Рогинской А.Е. – М.: Государственное издательство иностранной литературы, 1948. – 458 с.

6. Диль Ш. Основные проблемы византийской истории / Диль Ш. ; перев. с франц. Горянова Б.Т. – М. : Государственное издательство иностранной литературы, 1947. – 183 с.

7. Арабо...византийская..хроника..741..г../. [Электронный..ресурс]. – .. Режим..доступа..: <http://www.vostlit.info/Texts/rus8/chronik741/text.phtml?id=52>

8. Колташов В.Г. Византийская армия IV-XIII веков. / Колташов В.Г. – М. : Индри, 2009. – 41 с.

9. Хелдон Д. История византийских войн. / Хелдон Д. Пер. с англ. М.А.Карлунина, С.С. Лугавского. – М.: Вече, 2007. – 464 с.

10. Стратегикон Маврикия / Изд. подг. В.В.Кучми. – СПб. : Алетей, 2004. – 256 с.

Золина О. М.

ПРИЕЗД М. ТЭТЧЕР В СССР В ИЮНЕ 1990 ГОДА: ПОСЛЕДНИЙ ОФИЦИАЛЬНЫЙ ВИЗИТ БРИТАНСКОГО ПРЕМЬЕРА ПЕРЕД РАСПАДОМ СОВЕТСКОГО СОЮЗА

В конце 1980-х – начале 1990-х гг. советско-британские отношения развивались интенсивно и стабильно. Этому способствовало восстановление советско-британского политического диалога, которое началось с приходом к власти М. Горбачева. Во второй половине 1980-х гг. лидер Великобритании М. Тэтчер неоднократно встречалась с Горбачевым, результатом чего явилось не только подписание ряда взаимовыгодных соглашений и договоров, но и признание Горбачева и его реформ на Западе. В конце 1980-х гг., когда наметился кризис перестройки, британский премьер всячески выказывала поддержку советскому лидеру.

Последний визит М. Тэтчер в СССР в качестве главы правительства Великобритании состоялся в июне 1990 года. Особенность этого визита состояла в том, что помимо Горбачева Тэтчер встречалась с другими политиками, которых в своих мемуарах она называет «радикальными реформаторами, националистами и теми, кто потенциально представлял серьезную угрозу реформам, военными» . [1] Тэтчер имела встречи с мэром Москвы Гавриилом Поповым, министром обороны маршалом Язовым и другими представителями министерства обороны.

Обсуждались результаты закончившегося накануне саммита в Вашингтоне, вступление объединенной Германии в НАТО, а также масштабные перемены в Советском Союзе. Тэтчер заявила, что она горячо поддерживала процессы, происходившие в СССР. «Когда реформы будут доведены до конца, они принесут свободу и окажутся самыми значимыми событиями этого века. Они заслуживают нашей всяческой поддержки», [2] – говорила М.Тэтчер.

М. Тэтчер и М. Горбачевым обсудили место НАТО и Организации стран Варшавского договора в меняющемся мире. М. Тэтчер сказала, что она ознакомилась с коммюнике последнего заседания ПКК

Варшавского Договора и нашла, что оно «носит совсем другой характер. Исчезла конфронтационность, говорится о безопасности для всех» . [3] Горбачев предложил создание межблокового постоянного органа, в рамках которого можно было бы проводить совещания и консультации военных экспертов. [4] В ходе встречи М. Тэтчер и М. Горбачева было подписано соглашение о сотрудничестве между Великобританией и СССР. Великобритания согласилась помочь Советскому Союзу в подготовке управленческого персонала, управлении малым бизнесом, в решении проблем интеллектуальной собственности, то есть тех задач, которые необходимо было решать в связи с переходом на рыночную систему. [5]

На пресс-конференции Тэтчер заявила, что в связи с тем, что в британских университетах не достаточно изучается Советский Союз, было принято решение о создании десяти новых образовательных центров в британских университетах, которые будут заниматься советскими исследованиями. Тэтчер выразила надежду, что эти исследования приведут к сотрудничеству и обмену между университетами Великобритании и Советского Союза. [6]

Тэтчер во время пребывания в Москве всячески выказывала поддержку Горбачеву, восхваляя его реформы. Во время беседы с Горбачевым Тэтчер сказала: «Я восхищаюсь тем, что вы делаете» . [7] На пресс-конференции Тэтчер снова говорила о беспрецедентности и необходимости экономических реформ Горбачева и, обратившись к советским людям, призвала их набраться терпения в ожидании результатов реформ. [8] Однако от британских журналистов не ускользнула внутренняя напряженная обстановка, на фоне которой проходили советско-британские переговоры. В британских газетах появились сообщения, что Горбачев не будет сопровождать Тэтчер в Киев в связи с внутренними проблемами, вызванными недавними заявлениями со стороны российского парламента, который требовал большей самостоятельности. [9] В газете «The Guardian» статья о визите Тэтчер в СССР была названа «Тэтчер — тонизирующее средство для ослабленного Михаила и больной экономики страны» . [10]

На следующий день Тэтчер улетела в Киев, где приняла участие в выставке «Британские дни» . Это было мероприятие, ответное «Советскому месяцу», проведенному в Бирмингеме в 1988 году. Во время визита в Киев Тэтчер была поражена развешанным по городу желто-голубым флагам и плакатам, призывавшим к независимости Украины. В мемуарах Тэтчер писала, что не собиралась поддерживать эти тенденции, хотя и признавала, что после распада СССР появление независимой Украины было выгодным для Запада со стратегической точки зрения. [11]

Тэтчер встретила с недавно избранным Верховным Советом Украины. Председатель Совета поприветствовал Тэтчер со стороны впервые созданной в Украине оппозиции, называвшейся «Народной Радой», сказав, что ее основной целью являлось достижение суверенитета Украины. Фактически он разговаривал с британским премьером от лица Украины как самостоятельного государства, акцентируя внимание на необходимости интенсификации контактов между Великобританией и

Украиной, а не СССР. В связи с этим было предложено создание посольства Великобритании в Украине. [12]

В своем интервью центральному телевидению в Киеве Тэтчер сказала, что считает холодную войну законченной. Она повторила слова, сказанные в Америке двумя годами ранее о том, что президент Горбачев покончил с холодной войной своим видением совершенно другого общества в Советском Союзе, расширением свободы для советских людей. «Пока это продолжается, холодной войны не будет», [13] – заключила Тэтчер.

Конечным пунктом поездки британского премьера был Ленинанкан, где Тэтчер приняла участие в торжественном открытии школы, в строительстве которой принимала участие Великобритания.

В свою последнюю поездку Тэтчер помимо Москвы посетила две советские республики. Трудно сказать, было ли это случайностью или британское правительство действительно решило поддержать республики в наполовину распавшемся государстве в их стремлении к независимости. Ни в Украине, ни в Армении в речах Тэтчер не звучало призыва к этому. Не упомянула об этом Тэтчер и в своих мемуарах. Более того, перед своей поездкой в Киев Тэтчер просила «подсказки советского руководства, как ей поступить в ответ на просьбу группы депутатов Верховного Совета УССР выступить перед группой депутатов во время пребывания в Киеве» . [14] С уверенностью можно сказать о том, что Тэтчер до конца поддерживала Горбачева, ее действительно беспокоила ситуация, складывавшаяся внутри Советского Союза в 1990 году. Добивалась ли Тэтчер распада Советского Союза (как считают некоторые исследователи) или нет, но британское правительство явно было не готово к этому. Процессы, позднее приведшие к дезинтеграции Советского Союза, были уже запущены, наблюдались народные волнения в советских республиках. В Британии особо следили за происходившим в Прибалтике, британские политики приветствовали перемены в этих республиках, [15] эти события горячо обсуждались в британском парламенте после посещения Тэтчер СССР в июне 1990 года. [16]

После своего последнего официального визита в СССР М. Тэтчер начала все чаще высказываться за участие Запада в проведении экономических реформ в Советском Союзе, заявляя о готовности Британии оказать финансовое содействие СССР. [17] 5 августа в Институте Эспина в США М. Тэтчер в своей речи выдвинула предложение разработать эффективные способы для перевода экономики Советского Союза на рыночные механизмы, «в частности выделить 1 из секторов советской экономики и предложить помощь в управлении им на основе рыночных принципов» . [18] После этой поездки Тэтчер отмечала «бурный характер» политической жизни в советских республиках. Возможно, это стало причиной того, что британские ученые приняли участие в изучении этого вопроса. Так, в сентябре состоялась конференция, посвященная проблемам советского федерализма, организованная Центром изучения федерализма при Лейстерском университете, на которую были приглашены члены Верховного Совета СССР. [19]

Визит М. Тэтчер в СССР в июне 1990 года стал заключительным

аккордом в стремительном налаживании советско-британского политического диалога второй половины 1980-х гг. Он же и подвел черту уходящей эпохе: через несколько недель, в ноябре 1990 года М. Тэтчер ушла в отставку, а через год Советский Союз перестал существовать. Новое британское правительство умело использовало достижения «дуэта» Горбачева и Тэтчер для налаживания политического сотрудничества с Российской Федерацией и стало выстраивать самостоятельные отношения со странами постсоветского пространства.

Литература:

- 1) Thatcher M. The Downing Street Years / M.Thatcher. – New York: HarperCollins, cop. 1993. – XIV, P. 804.
- 2) Joint Press Conference with Soviet President (Mikhail Gorbachev) // Margaret Thatcher Foundation Archive. – (<http://www.margaretthatcher.org/document/108107>)
- 3) Из беседы с Маргарет Тэтчер. Москва, 8 июня 1990 года // Отвечая на вызов времени. Внешняя политика перестройки: документальные свидетельства. По записям бесед Горбачева с зарубежными деятелями и другим материалам / Горбачев-Фонд. - М.: Издательство «Весь мир», 2010. - С. 427.
- 4) Там же.
- 5) Joint Press Conference with Soviet President (Mikhail Gorbachev) // Margaret Thatcher Foundation Archive. – (<http://www.margaretthatcher.org/document/108107>)
- 6) Ibid.
- 7) Из беседы с Маргарет Тэтчер. Москва, 8 июня 1990 года. /Отвечая на вызов времени. Внешняя политика перестройки: документальные свидетельства. По записям бесед Горбачева с зарубежными деятелями и другим материалам / Горбачев-Фонд. - М.: Издательство «Весь мир», 2010. - С. 426.
- 8) Financial Times. - 1990. - June 9 / June 10.
- 9) Ibid.
- 10) The Guardian. - 1990. - June 9.
- 11) Thatcher M. The Downing Street Years / M.Thatcher. – New York: HarperCollins, cop. 1993. – XIV, P. 806-807.
- 12) Margaret Thatcher Speech to Ukrainian Supreme Soviet // Margaret Thatcher Foundation Archive. - (<http://www.margaretthatcher.org/document/108116>)
- 13) Margaret Thatcher TV Interview for Central TV (visiting Kiev) // Margaret Thatcher Foundation Archive. - (<http://www.margaretthatcher.org/document/108115>)
- 14) Архив внешней политики РФ. Ф. 69. Оп. 82. Папка 307. Д. 6. Л. 106.
- 15) Early day motion 1093. – (<http://www.parliament.uk/edm/1989-90/1093>)
- 16) USSR (Prime Minister's Visit) HC Deb 12 June 1990 vol 174 cc137-531373.30 pm. - (http://hansard.millbanksystems.com/commons/1990/jun/12/ussr-prime-ministers-visit#S6CV0174P0_19900612_НОС_150)
- 17) Архив внешней политики РФ. Ф. 69. Оп. 82. Папка 307. Д. 6. Л. 127.
- 18) Там же. Л. 128-129.
- 19) Там же. Л. 179.

Каргечева Ю.

НОРМИ ШАРИАТУ: ДОГМАТИ І РЕАЛІЇ ХХІ СТ.

У преамбулі Загальної декларації прав людини вказується, що «зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому

люди будуть мати свободу слова і переконань, будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людства» [1]. А чи всюди дотримуються такого «високого прагнення»? Адже є такі країни, що не реалізують повністю права людей, а саме мусульманські країни, які живуть за законами шаріату, зокрема, це монархії Перської затоки, Іран, ряд країн Північної Африки тощо.

Метою даної статті не є ображення чийхось релігійних почуттів, а аналіз ісламських уявлень про права людини, визначення розбіжностей між ісламськими принципами життя та декларацією ООН.

Багато науковців і політиків говорять про необхідність вирішення проблем в ісламському суспільстві. Сучасний ісламознавець Ахмед Ан-Наїм зазначає: «...доводити, що обмежена точка зору шаріату на права людини була виправдана історично і що шаріат був кроком вперед у порівнянні з існуючими до нього умовами, не означає, що ця точка зору як і раніше може бути виправдана. Навпаки, я вважаю, саме в силу того, що ця позиція шаріату була виправдана в тих історичних умовах, в радикально інших сучасних умовах вона вже не може бути виправдана» [2]. І дійсно, якщо зазвичай, небачену жорстокість ми пояснюємо історичною епохою, то у ХХІ ст. їй пояснень немає! Через це ісламські країни, під впливом Заходу, прийняли Загальну ісламську декларацію прав людини 1981 р., Арабські хартії прав людини 1994 р. та ін., які є виправленою калькою з декларації ООН. Однак таке формальне визнання Загальної декларації не вирішує проблеми, адже визнання прав людини йде з уточненням «за шаріатом», джерелами якого є Коран, Суна, кияс, іджма (узгоджена думка правознавців і богословів), адати (традиції, звичаї народів, що сповідують іслам) [3, С. 96].

Вступаючи в протиріччя із загальними правами людини, шаріат продовжує визнавати рабство, хоч і теоретично, законним інститутом. Це є показником того, що шаріат не проти відновлення рабства. І нехай більшість мусульман негативно ставляться до цього явища, воно залишається частиною їхнього релігійного закону.

Не залишає байдужим світову спільноту і становище жінок в мусульманському суспільстві.

У сімейних відносинах жінки сприймаються як річ, вони й самі себе так сприймають, отримуючи за себе платню (мехр) у розмірі певного матеріального блага – вартість автомобіля, будинку чи земельної ділянки.

Сам шлюб є недобровільним. Хоча українські дослідники О.В. Беліков і В.І. Масальський зовсім іншої думки: «У більшості ісламських країн юнаки та дівчата зустрічаються дуже рідко, дошлюбні сексуальні контакти заборонені. Любов, як правило, приходиться до мусульманських пар після того, як укладається шлюб. Обрання шлюбного партнера, як правило (але не завжди), здійснюють батьки...згода є необхідними елементом шлюбу мусульман. Знаками згоди за шаріатом є мовчання чи усмішка» [4, с.14]. Цікаво, де тут простежується добровільність? Заміжжя з невідомим? Чи безвихідь дівчини, яка не може послухатись батьків і обов'язково погодиться сумнівними методами – мовчанням, усмішкою?

Крім того, у мусульманському світі чоловік може мати одночасно чотири

дружини. Він може розлучитися з однією із них, прийнявши рішення про розлучення (талак) в односторонньому порядку, без пояснення причин і не наводити ніяких виправдань представникам влади. Щодо жінки, то вона звісно може отримати розлучення, але тільки за згодою свого чоловіка або ж за рішенням суду, який рідко стоїть на боці жінки. При успадкуванні майна жінка отримує меншу частку спадщини, ніж чоловік, якщо вони обидва мають рівний ступінь спорідненості із спадкодавцем. Проте це матеріальний бік справи. Не треба забувати про фізичні знущання. Наприклад, в деяких країнах практикують обрізання частин жіночих геніталій. Це є характерним для деяких мусульманських общин Пакистану, Арабських Еміратів, Йемену, Оману, Бахрейн.

Іншим, що викликає подив, є визнання мусульманським світом гомосексуалізму злочином, що обов'язково потребує смертної кари. Аргументом цьому є те, що одностатеві зв'язки є содомією. Чому ж тоді в ісламських країнах узаконено такий вид содомії як багатоженство? Чи є це правильним? І що тоді взагалі можна вважати правильним?

Одностатевий акт смертельно карається офіційно в п'ятих мусульманських країнах: Саудівська Аравія, Іран, Мавританія, Судан та Ємені [5].

На нашу думку, дане покарання не є гуманним. Чому ці країни обирають настільки жорстоку міру? Адже, наприклад, в інших мусульманських країнах, як Бахрейн, Катар, Алжир або Мальдіви, гомосексуалізм карається тюремним ув'язненням, штрафом або тілесним покаранням. У деяких мусульманських країнах, таких як Туреччина, Йорданія, Єгипет, або Малі, одностатеві зносини взагалі не заборонені законом [5]. У всьому світі розуміється неприродність таких стосунків, проте це не є приводом позбавляти людини життя.

Слід також згадати про таке явище як релігійне відступництво та ставлення до цього ісламістів. Тільки піддані ісламської держави, які ідентифікуються як мусульмани, є повноправними громадянами шаріатської держави. Теоретично вони володіють усіма громадянськими і політичними правами, але з певними обмеженнями. По-перше, будь-яка особа, формально визнана мусульманином, не може стати відступником, тобто не може прийняти іншу віру або стати невірною. При цьому людину можна оголосити відступником, якщо влада визнає її винною у вираженні поглядів, несумісних з основними догматами ісламу, незалежно від того, чи оцінює вона свої релігійні погляди як відповідні ісламу чи ні. Іншими словами, віра особи визначається об'єктивно владою, а не суб'єктивно самою людиною. Тут можна помітити також невідповідність із Загальною декларацією прав людини, адже її стаття 18 зазначає: «Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і спільно з іншими, публічним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів» [1]. Покаранням за відступництво згідно шаріату є смертна кара, що є порушенням першої статті Декларації – права людини на життя.

На даний момент за смертну кару виступають такі країни як Афганістан, Саудівська Аравія, Іран, Судан, Йемен.

Увесь світ сколихнула судова справа 2006 р. над афганцем Абдулом Рахманом. Він відступив від ісламу на користь католицтва, за що майже не був страчений. Благо справа набула міжнародного резонансу, втрутились такі держави як США, Англія, Німеччина, інші країни Євросоюзу. Через такий широкий розголос суд не наважився відкрито засудити його до смертної кари і всілякими способами намагався вийти з цього складного становища. Доходило навіть до того, що для того аби змінити обвинувачення, суд намагався розглянути звернення афганця в християнство як наслідок психічної хвороби. Абдул Рахман знайшов порятунком в Італії, яка надала йому статус біженця [6].

Захисниками таких жорстких законів мусульманських країн є послідовники «радикальної» моделі ісламу. Слід зазначити, що дана модель поширюється і серед кримськотатарської молоді [7, с.155]. Постає питання: чому саме молодь є послідовниками? Пояснення цьому можна знайти в структурі молодіжної психології - готовність до протесту, до нетрадиційного поведіння в суспільстві. Привабливим мотивом «радикального» ісламу є бажання солідаризуватись із сильним і впливовим релігійним рухом, який «оголосив війну невірному Заходу» [7, с. 155]. Тобто «оголошення війни невірному Заходу» робить потенційною жертвою будь-якого громадянина країни Заходу? Чи тільки тих, хто вдається до критики?

Отже, попри культурні традиції всіх народів, варто зазначити, що мусульманські країни живуть за шариатськими заповідями своїх предків. Це не відповідає реаліям ХХІ століття, яке дає людині право власноруч вирішувати свою долю.

Література:

1. Загальна декларація прав людини і громадянина [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dallakian.narod.ru/vsdprav/vsdprav.htm>
2. Ан-Найм, А. На пути к исламской реформации [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://old.sakharov-center.ru/row/towsod.htm>
3. Годованець, Н. Шаріат як основний законодавчий регулятор життя мусульманської громади (умми) [Текст] / Н. Годованець // Історія. Філософія. Релігієзнавство. - 2010. - № 3-4. - С. 95-98.
4. Беліков, О. В. Сучасні мусульманки в Україні: стереотипи та реалії [Текст] / О. В. Беліков, В. І. Масальський // Наука. Релігія. Суспільство. -2011. - № 2. - С. 11-18.
5. Homosexuality and Islam [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.religionfacts.com/homosexuality/islam.htm>
6. Islam, Apostasy, and Abdul Rahman [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://www.muhammadanism.org/Government/abdul_rahman.pdf
7. Спасшийся от смертной казни Абдул Рахман переправлен в Италию тайно [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ria.ru/religion/20060330/44981999.html>
8. Хозир-Огли, Т. В. Поліваріантність розвитку ісламу в Україні (на прикладі Криму) [Текст] / Т. В. Хозир-Огли // Наука. Релігія. Суспільство. - 2008. - №4. - С. 153-158.
9. Мусійко, Н.В. Соціально-історичні особливості поширення ісламу на

території України [Текст] / Н.В.Мусійко // Наука. Релігія. Суспільство. -2005.- №3.- С. 187-191.

10. Оленич, Т. С. Етнокультурные стереотипы образа мусульманской женщины [Текст] / Т. С. Оленич, О. П. Ключник // Наука. Релігія. Суспільство. - 2011. - № 3. – С. 105-107.

11. Яріко, М. О. Ісламська концепція прав людини у порівнянні з Загальною декларацією прав людини [Текст] // Грані. - 2009. - №3. – С. 73-76.

Кошелєв А. О.

НЕКЛАСИЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ

У сучасну літературу з методології історичних досліджень нові візії минулого увійшли під загальною назвою «Нова історія» («Nouvelle histoire»). «Нова історія» стала не просто новим, відмінним від позитивістського, розумінням історичного процесу, але й увібрала у себе цілу низку зовсім інших, нехарактерних для традиційного історіописання, інструментів дослідження, що призвело до своєрідної революції в розвитку знання про минуле. Сучасний польський історик В. Вжосек назвав цей процес «постанням некласичної історіографії» [1], яке, на нашу думку, гарно відображає тенденції у сучасному історіописанні.

Однією з головних тенденцій, що спостерігаються у розвитку сучасної історичної науки, є розширення граничного спектру досліджуваних нею об'єктів, які виходять за рамки традиційних. Це зумовлено відходом від вивчення суто політичних явищ, які майже стовідсотково цікавили істориків традиційного спрямування (як виняток, можна назвати праці К.Лампрехта [2] або Якоба Бурхгарда [3], які змінили акценти у вивченні політичної історії або взагалі вийшли за сферу її досліджень ще у ХІХ – поч. ХХ ст. Але це поодинокі випадки).

Історики нової генерації розуміють життя людини як складну систему, дуже багатогранну і різноманітну, а це передбачає вивчення економічної, соціальної, культурної сфер її буття. Пітер Берк, наголошуючи на цій тенденції, писав, що «увага до цілого спектра людської діяльності спонукає до інтердисциплінарності у сенсі навчання і співпраці із соціальними антропологами, економістами, літературними критиками, психологами, соціологами тощо. Історики мистецтва, літератури і науки, які намагалися займатися своєю проблематикою в більшій чи меншій ізоляції від основної маси істориків, тепер прагнуть підтримувати з ними сталі контакти» [4; с. 13]. Залучення та синтез надбань інших дисциплін для вивчення історичних процесів стало одним з елементів некласичної історіографії.

Іншою важливою тенденцією в сучасних дослідженнях історії стала переорієнтація поглядів на суб'єкт-об'єктний зв'язок в процесі вивчення минулого. В основі традиційного бачення минулого лежить віра в те, що минуле об'єктивне і завданням історика є лише дослідження фактів про нього, а оскільки кількість фактів, які дійшли до нас з минулого, обмежена, то у процесі накопичення історичних знань рано чи пізно ми зможемо отримати повне, об'єктивне бачення історичного процесу.

На сьогоднішній день подібна точка зору не витримує критики. Окрім того, що вона не бере до уваги суб'єктивні характеристики дослідника, його сприйняття реальності, не береться до уваги й вплив сучасного історика середовища. Досліджуючи питання впливу сучасності на історичне дослідження, В. Вжосек приходять до висновку, що не стільки суб'єктивний фактор впливає на результат відображуваного минулого, скільки культурне середовище, у якому працює історик. Польський дослідник підіймає проблему так званого культурного приписування. Він вважає, що люди створювали і створюють мисленнєві категорії, які дозволяють розуміти історію. Люди не можуть сприймати її інакше, ніж у світлі категорій, наданих їм культурою, в межах якої вони й приречені існувати і мислити. Світ і його мисленнєве сприйняття вплетені у те, що є людським за своїм походженням, а отже – культурним [1; с. 46]. На думку В. Вжосека, «...історія є однією з сфер культури, а отже і поділяє з нею усі ці властивості. Відношення сучасної історичної науки до минулого (особливо – віддаленого) є не чим іншим, як ставленням однієї культури до іншої, стосунком культурного приписування. Культура вивчає культуру» [1; с. 47]. У цьому контексті виникає ідея історичної метафори, яку детально розглядає польський історик [1].

Ще одним важливим елементом неklasичної історіографії стала переорієнтація інтересів з подієвої площини історії на структурні її компоненти. Найбільш відомим дослідником, який звернув увагу на важливість структурних процесів в історії, був представник другого покоління французької «школи Анналів» Фернан Бродель [5].

Ф. Бродель розробив власний метод, близький до структуралізму, який він сам іменував «геоісторією». Його погляди багато в чому відрізнялися від принципів перших анналістів. Історія, в розумінні Броделя, максимально зближується з антропологією і етнографією. На формування концепції Броделя величезний вплив зробили дослідження Л.Февра та А. Піренна, які також вивчали історію Середземномор'я.

Ключовим відкриттям Ф. Броделя є виділення трьох планів історії: природно-географічного, соціального і подієвого. Природний план передбачає дослідження природного середовища, способу життя і занять людей, продикутованих цими умовами, торгових шляхів тощо. Соціальний план включає в себе історію соціальних структур, економіки, грошового обігу. Подієвий план передбачає аналіз конкретних історичних подій.

Ф.Бродель висунув припущення, що кожному з трьох планів історії притаманний свій власний перебіг часу. Природний план - це історія стабільних, практично нерухомих структур. На соціальному рівні час рухається вкрай повільно, цей феномен Ф. Бродель називав «довгим історичним часом». Нарешті, подієвий план припускає звичайний хід часу, але саме йому дослідник надає найменший вплив на хід історії, яка вершиться на двох перших, глибинних рівнях. Для Ф. Броделя характерне зневажливе ставлення до подій, цим «світлячкам, які мерехтять»,чий рух тільки відволікає від суті історії. Свобода індивіда для нього обмежена, а роль випадку - нікчемна. Ментальність в концепції Броделя це також «темниця часу великої протяжності», з якою людина не в змозі вирватися

[6; с. 19].

«Структурні» процеси мають довготривалий характер, сприймаються індивідами і групами як незмінні, до певної міри – як уже наявні, «природні» й очевидні. Їхню повільну змінність важко помітити. Структурні економічні й культурні процеси є не менш стабільними, ніж природно-соціальне середовище. Вони мають закономірний характер, а їхні конкретні історичні прояви (часові і просторові) є розмаїтими за своїм «колеритом». Ці конкретно-історичні структури й становлять сталі основи людського буття. Саме вони визначають межі можливостей конкретно-історичних індивідів (соціальних груп) [1; с. 103].

Наведені вище вектори та підходи, які застосовуються у сучасних дослідженнях минулого, не є вичерпними. Але й ця невелика частина масиву наявних у сучасній методології історії підходів свідчить, що історична наука, починаючи з другої третини ХХ століття, зробила величезний крок у модернізації своєї теоретичної бази. Це дозволило «молодим» історикам створювати праці, які охоплювали найрізноманітніші форми буття людини, а предмет дослідження почав варіюватися від історії цін до історії сексуальності або історії божевільних. Нова історіографія стала наслідком розширення межі інтересів сучасних істориків і робить намагання осягнути життя людини в усіх його проявах, не лише політичному.

Література:

1. Вжосек В. Історія-Культура-Метафора. Постановня неklasичної історіографії; Про історичне мислення: Монографія / Войцех Вжосек; пер. з польськ. В.Сагана, В.Склокіна, С.Серякова; наук. ред. А.Киридон, С.Троян, В.Склокін. – К.: Ніка-центр, 2012. – 296 с.
2. Лампрехт К. Історія германского народа. В 2 т. / Лапрехт Карл, пер. з нем. П.Николаева. – М., 1894.
3. Бурхгард Я. Історія возродження Італії. / Якоб Бурхгард // Електронная библиотека gumfak.ru. – Режим доступу: http://www.gumfak.ru/kult_html/italy/content.shtml
4. Берк П. Вступ. Нова історія: її минуле і майбутнє. / Питер Берк [пер. з англ. [пер. з англ. . Т. та А. Портнових] // Нові перспективи історіописання / [За ред. Пітера Берка]. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 392с.
5. Бродель. Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II: В 3 ч. / Фернан Бродель, пер. с фр. М. А. Юсима. - М.: Языки славянской культуры, 2002.
6. Браун Е. Школа Анналов – «Новая историческая наука» / Елена Браун [пер. з франц] // Анналы экономической и социальной истории / [Научный совет: В. Л. Глазгачев и др.] – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2007 – 496 с.

Латиш Ю. В.

ЧИННИКИ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ СРСР: ПІДХОДИ ТА КОНЦЕПЦІЇ В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

8 грудня 1991 р. у резиденції Віскулі на території Біловезької Пущі глави держав і урядів України, Росії та Білорусі підписали угоду, яка припиняла існування СРСР. Першим про прийняте рішення Б. Єльцин повідомив/ доповів Президенту США Дж. Бушу. Потім С. Шушкевич поінформував

М. Горбачова, котрий, в першу чергу, вилаявся матом, а потім поцікавився власною долею [1].

За минулі понад 20 років з'явилась величезна кількість версій, гіпотез, більш-менш струнких концепцій, які пояснюють причини зникнення Радянського Союзу. Розглянемо основні з них.

1. Однією з перших виникла версія про історичну дефектність комунізму. Її висунули західні радянологи, і до цих пір вона користується великою популярністю як на Заході, так і в пострадянських країнах. В основі цієї концепції лежить теза, що радянська модель соціалізму («реальний соціалізм») та його система планового господарства виявились не в змозі забезпечити своїм громадянам необхідної кількості та якості матеріальних благ, внаслідок чого зникли підстави для їх подальшого існування. Довкола цієї основної тези нанизуються ідеї про начебто «першопочаткові вади» радянського ладу, який був «народжений в насильстві» і жив «самим насильством», «заперечував природу людини», і був несумісний з ідеєю демократичного розвитку. Через це начебто СРСР не мав шанси на реформи, а демократизація мала неминуче призвести до дезінтеграції [2]. Розвал Радянського Союзу, таким чином, вважається доказом того, що капіталізм є вищою стадією розвитку людства – «кінцем історії». Щоправда, прихильники цієї концепції не змогли передбачити краху СРСР.

2. Низка західних учених стверджує, що СРСР розпався під тиском зовні, не витримавши гонки озброєнь у роки «холодної війни», в якій західний світ здобув перемогу, продемонструвавши переваги ринкової (капіталістичної) економіки і демократичних цінностей. Творцем цієї концепції можна вважати Р. Рейгана, котрий безапеляційно заявляв: «Я виграв холодну війну». Цієї ж точки зору дотримуються і деякі російські історики. На думку В. Согріна, «до 1980-х рр. західна цивілізація здобула перемогу над реальним соціалізмом, продемонструвавши перевагу не тільки у виробництві та споживанні товарів, у політичній демократії, але і в розвитку систем соціального захисту та забезпечення населення...» [3].

3. Серед російських авторів (в основному мемуаристів та істориків-аматорів) поширилась інша інтерпретація попередньої концепції, згідно з якою СРСР було зруйновано в результаті діяльності американських спецслужб [4] і створеної ними «п'ятої колони» – агентів впливу в КПРС і радянських спецслужбах [5]. Говорячи про гіпотезу існування таємного плану розгрому радянського соціалізму, треба визнати, що поки не виявлено ніяких серйозних доказів на її користь [6].

4. Досить популярною є концепція, що розпад СРСР став наслідком економічного колапсу. Падіння цін на нафту і величезні втрати від антиалкогольної кампанії розбалансували бюджет. Як наслідок, виник дефіцит життєво необхідних товарів (цукор, ковбаса, масло, кава, цигарки). Екс-прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю у своїх спогадах, порівнюючи Перебудову з реформами в Китаї, відзначив, що М. Горбачов «... зробив фатальну помилку, розпочавши кампанію гласності до перебудови економіки, ... Ден Сяопін виявив куди більше мудрості, вчинивши у Китаї навпаки» [7]. Справді, проголошення гласності в умовах економічного

падіння мало самовбивчі наслідки, оскільки озлоблені люди звернули весь свій гнів проти влади. Хоча рівень економічного спаду в 1990–1991 рр. часто перебільшується і не може бути порівнюваний з економічною деградацією 1990-х рр., він мав колосальний психологічний ефект.

5. Серед західних та українських вчених поширена концепція про національний чинник, як головну причину краху СРСР. У «країні соціалізму, що перемиг», національне питання вважалось в основному розв'язаним. Постійно насаджувались тези про дружбу і братерство народів. Вихований на цих постулатах М. Горбачов легковажно ставився до національного питання. На думку німецького історика А. Каппелера, він не надавав значення вибухонебезпечності національно-визвольних рухів [8]. Насправді відхід від ленінської національної політики, грубість сталінської практики, неврегульованість міжнаціональних відносин у багатьох республіках, а також чинник русифікації, – все це накопичило величезний горючий матеріал, який в умовах ослаблення центральної влади переріс у жорстокі міжетнічні конфлікти в Казахстані, Грузії, Азербайджані, Вірменії, Узбекистані. У 1989 р. М. Горбачов був змушений визнати, що Перебудова «буквально виплеснула на поверхню суспільного життя» безліч питань у національній сфері [9]. Однак мають рацію ті дослідники, які вважають, що націоналістичні виступи лише розпалили обстановку в країні. Як зазначає американський історик С. Коен, думка про те, що СРСР було зруйновано «поневоленими» народами союзних республік (так вважають західні дослідники М. Бейсінджер, Е. Каррер д'Анкокс, С. Телбот та їх українські колеги С. Грабовський, А. Камінський [10]), погано узгоджується з підтримкою ідеї збереження Союзу на референдумі і обережною поведінкою лідерів національних республік в серпні 1991 р. [11]. Куди важливішу роль в дезінтеграції СРСР відіграла Декларація про державний суверенітет Російської Федерації 12 червня 1990 р.

6. Багато дослідників, зокрема С. Коен, абсолютизують особистісний чинник, як причину розпаду СРСР. Сам М. Горбачов звинувачує «біловезьких зубрів», в першу чергу, Б. Єльцина, чия маніакальна жадоба влади не зупинила навіть перспектива розвалу країни. Так само багато істориків вважають, що сам М. Горбачов винен не менше за інших. Деякі автори навіть пишуть про зраду М. Горбачова та його найближчих соратників О. Яковлева і Е. Шеварднадзе [12].

7. Низка дослідників спирається на теорію «революції еліт» . Вони розглядають Перебудову і розвал СРСР як наслідок верхівкового перевороту, здійсненого частиною номенклатури (американські дослідники Г. Дерлуг'ян, Р. Кіран і Т. Кенні, їх російські та українські колеги А. Здоров, О. Криштановська, М. Малюгін, В. Пастухов, Д. Фурман) [13]. Ці автори виходять з того, що зміни соціально-економічного ладу були зумовлені бажанням номенклатури, яка була фактичним власником того, що юридично належало державі, привласнити загальнонародне майно. В цьому контексті залишається питання, чи міг існувати СРСР як капіталістична держава?

8. Для праць низки вчених-марксистів пострадянського простору

характерна чітка ув'язка дезінтеграції СРСР з процесом, який часто називається «реставрацією» або «другим виданням» капіталізму. Більшість з них розглядає зникнення СРСР з історичної карти як поразку усіх лівих сил, однак вважає цю поразку тимчасовим відступом [14]. У працях О. Доленка, Ю. Скворцова, І. Миговича, Г. Крючкова, Г. Буйка і Г. Попова серед причин, які призвели до негативних тенденцій у розвитку радянського соціалізму, називаються порушення об'єктивного закону соціалістичного суспільства про обов'язковість демократизації суспільних відносин по мірі інтелектуального, професійного та культурного розвитку людей; консервація застарілих форм і методів планового управління економікою; затримка зростання добробуту населення через оборонні витрати; недостатня увага до розвитку марксистсько-ленінської теорії, догматичний підхід до спадщини її класиків, відсутність критичного аналізу дійсності; прорахунки в кадровій роботі [15]. На думку цих авторів, внаслідок розвитку названих негативних тенденцій відбулась активізація антисоціалістичних елементів (представники тіньової економіки, частини партійно-державного апарату та інтелігенції), котрі у порозумінні з силами міжнародного імперіалізму здійснили «антисоціалістичний переворот». О. Бузгалін і А. Колганов вказують на невідповідність радянської системи економічних відносин, яка вдало вирішувала завдання модернізації навздогін, та розвитку на пізньоіндустріальному етапі (коли завдання індустріалізації вже вирішені), а тим більше – переходу на постіндустріальний етап [16].

На наш погляд, усі ці причини слід розглядати в комплексі, однак провідна роль серед причин краху СРСР, як і «реального соціалізму», має належати розвалу КПРС. Як справедливо відзначив Р. Медведєв, не можна розглядати характер і причини розпаду Радянського Союзу окремо від причин краху КПРС [17]. Комуністична партія була серцевиною всього державного механізму СРСР, творцем і цементуючою силою цієї держави. Китайський історик Чжао Чанцин коротко сформулював цю думку таким чином: «Якби не було Компартії, не було б СРСР» [18].

Джерела і література:

1. Кебич В. Ф. Искушение властью: из жизни премьер-министра. – Минск, 2008. – С. 211.
2. Brown, A. Seven Years That Changed the World: Perestroika in Perspective. – Oxford, 2007; Coleman F. The Decline and Fall of the Soviet Empire: Forty Years that Shook the World, from Stalin to Yeltsin. – New York, 1996; Kotkin S. Armageddon Averted: The Soviet Collapse, 1970–2000. – New York, 2001; Malia M. The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917–1991. – New York, 1994.
3. Согрин В. В. 1985–1995: реалии и утопии новой России // Отечественная история. – 1995. – № 2. – С. 4.
4. Широин В. Агенты перестройки. Рассекреченное досье КГБ. – М., 2010. – С. 10.
5. Шевякин А. П. Загадка гибели СССР. (История заговоров и предательств. 1945–1991). – М., 2004. – С. 308–309.
6. Киран Р., Кенни Т. Продавшие социализм: Теневая экономика в СССР. – М., 2010. – С. 88.
7. Ли Куан Ю. Сингапурская история: из «третьего мира» – в «первый». – М., 2005. – С. 271–272.
8. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад. – Львів, 2005. – С. 292.

9. Горбачов М. С. Перебудова – партія – соціалізм: Промова у Києві на пленумі ЦК Компартії України, 28 вересня 1989 р. – К., 1989. – С. 14.

10. Beissinger M. Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State. – New York, 2002; Carrere d'Encausse H. The End of the Soviet Empire. – New York, 1993; Грабовський С. Національне питання і «перестройка» (об що перечепилися реформи Горбачова) // Генеза. – 1995. – № 1. – С. 215–217.

11. Коэн С. ««Вопрос вопросов»: почему не стало Советского Союза?» – М., 2011. – С. 55.

12. Уткин А. Измена генсека. Бегство из Европы. – М., 2009.

13. Здоров А. Государственный капитализм в Советском Союзе: К вопросу о классовой природе советского общества. 2007 // <http://revsoc.org/archives/4308>; Киран Р., Кенни Т. Продавшие социализм: Теневая экономика в СССР. – М., 2010.

14. Дымов К. Капитализм – система без будущего. – К., 2010. – С. 7.

15. Буйко Г. В., Попов Г. Д. Уроки исторического пути, пройденного Компартией Украины. – К., 2011; Доленко А. Н. Классовая борьба в СССР в 1970–80 годы и реставрация капитализма (исторические очерки). – М., 1996; Мигович И. Марксизм для всех. – К., 2011, с. 301–344; Скворцов Ю. Д. О причинах расчленения Советского Союза. Комплексный анализ. – Харьков, 2011.

16. Бузгалин А. В., Колганов А. И. Сталин и распад СССР. – М., 2003. – С. 103.

17. Медведев Р. Советский Союз. Последние годы жизни. Конец советской империи. – М., 2010. – С. 586.

18. Чжао Чанцин. Распад Советского Союза под национальным углом зрения // Новая и новейшая история. – 2004. – № 3. – С. 93.

Лучинский Ю. В.

«ДЕКЛАРАЦИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ» КАК МЕДИАФЕНОМЕН

К лету 1776 году настроения на Втором континентальном конгрессе сместились в сторону законодательного оформления независимости. Ричард Генри Ли от имени Виргинии заявил, что «объединенные колонии имеют право быть свободными и независимыми государствами, они освобождаются от всех притязаний со стороны британской короны, и все отношения между ними и государством Великобритания являются и должны быть полностью расторгнуты» [1, с. 73].

Это заявление было поддержано Джоном Адамсом от имени Массачусетса, и Конгресс поручил виргинскому юристу Томасу Джефферсону подготовить текст декларации («The Declaration of Independence»), провозглашавшую полное отделение от Британии. Томас Джефферсон подготовил проект «Декларации независимости», Бенджамин Франклин и Джон Адамс внесли в ее текст небольшие поправки. 2 июля 1776 года Второй континентальный конгресс проголосовал за полную независимость от Британии, а 4 июля того же года принял «Декларацию независимости».

Текст джефферсоновской «Декларации» стал подлинным шедевром рационалистической мысли и итоговой формулой американской революции (и, в известной степени, американского Просвещения), направленным на формирование общественного мнения внутри страны и на объяснение позиции Америки за рубежом.

Несмотря на малый объем, «Декларация» занимает особое место в американской медийной традиции. Ее объяснению и различным интерпретациям посвящены сотни исследований. Однако

джефферсоновский текст до сих пор продолжает вызывать дискуссии среди специалистов. Возможность открытого выражения мнений в американском обществе накануне Войны за независимость привела к широкому распространению радикальных социально-политических идей Просвещения.

Поэтому знаменитые слова из «Декларации независимости» о том, что «мы исходим из той самоочевидной истины, что все люди созданы равными и наделены их Творцом определенными неотчуждаемыми правами, к числу которых относится жизнь, свобода и стремление к счастью» [2, с. 25], воспринимались как акт «разумного формирования воли» нации. А «неотчуждаемые права» уже представлялись не предметом полемики, а оказывались «самоочевидной истиной». Самоочевидность (self-evidence) естественных прав личности – это важнейший итог всего развития американского Просвещения, так как в общественном сознании концепт свободы и прав человека становится истиной, не требующей доказательств.

В данном акте «разумного формирования воли» в джефферсоновской «Декларации независимости» можно обнаружить и отголоски настроений, связанных с «крестовым походом» американской прессы против Британии. Декларирование в столь концептуальном документе положения о «коварном замысле вынудить народ смириться с неограниченным деспотизмом» [3, с. 25] может быть правильно прочитано только в общем контексте пропагандистской войны, которую вела американская печать против метрополии.

Особый интерес представляет преамбула «Декларации» и знаменитое положение о «неотчуждаемых правах» личности, венчающее ход развития естественно-правовой философии нового времени от Гуго Гроция и Джона Локка до Шарля Монтескье и Жана-Жака Руссо.

Преамбула «Декларации» гласит:

«When in the course of human events, it becomes necessary for one people to dissolve the political bands which have connected them with another, and to assume among the power of the earth, the separate and equal station to which the Laws of Nature and of Nature's God entitle them, a decent respect to the opinions of mankind requires that they should declare the causes which impell them to the separation» [4, с. 724].

«Когда ход событий приводит к тому, что один из народов вынужден расторгнуть политические узы, связывающие его с другим народом, и занять самостоятельное и равное положение среди держав мира, на которое он имеет право по законам природы и ее творца, уважительное отношение к мнению человечества требует от него разъяснения причин, побудивших его к такому отделению» [5, с. 25].

Очень важный концепт джефферсоновской формулировки – «to which the Laws of Nature and of Nature's God entitle them» – не имеет достаточно точного эквивалента во всех имеющихся русских переводах. «Entitle» в данном контексте означает не только «имеет право», но и «наделен правом», что соотносится с понятием «неотчуждаемых прав».

«Иметь право» значит обладать потенцией сделать что-либо или

иметь что-либо, «наделенность правом» – это уже и обязанность, от которой невозможно отказаться. Следовательно, свобода, о которой речь пойдет ниже, является не только правом, но и необходимостью в жизнедеятельности социума, ибо она вручена ему изначально.

Кто же является тем, кто вручает? Кто обладает возможностью даровать или обязывать к свободе? «The Laws of Nature and of Nature's God» – это положение еще более сложно для толкования, ибо, с одной стороны, вполне очевидна связь с естественно-правовой теорией Локка («the Laws of Nature»), а с другой стороны, в словосочетании «Nature's God» можно усмотреть как действующую, так и пантеистскую концепции, что может быть объяснено определенной связью с памфлетом «Здравый смысл» Томаса Пейна.

Одновременно можно увидеть генетическую связь джефферсоновской «Декларации» с «Мэйфлауэрским соглашением», так как по сути это тот же ковенант, только в качестве «партнера по договору» выступает не Бог, а законы природы и концепция «естественных прав человека».

По мнению профессора Гэррета Шелдона, автора одной из лучших монографий о политической философии Томаса Джефферсона, американский просветитель «дал самое совершенное и емкое изложение политической теории Джона Локка, которое когда-либо делалось на основе его трактата «О государственном правлении» [6, с. 73].

Не вызывала сомнения и будущая форма государственного устройства Соединенных Штатов, которая мыслилась как панацея от возможных социальных потрясений.

«Джефферсон был убежден, что если республика сможет выстоять, то результатом тысячелетия республиканизма, что станет триумфом свободы над тиранией во всем мире. И как результат – исчезновение «войн и раздоров» [7, с. 2].

Однако много споров вызвала замена, сделанная Джефферсоном в локковской «триаде», когда «жизнь, свобода и имущество» («Трактат о государственном правлении») превратились в «жизнь, свободу и стремление к счастью» («Декларация независимости»). В отечественных исследованиях встречаются различные трактовки этой замены – от «вызова меркантилизму» [8, с. 232–260] до «политической демагогии» [9].

Нет единства мнений и среди зарубежных специалистов. «Либеральные джефферсоновцы» (Джойс Эпплби, Джон Диггинс и др.) считают, что данная замена вытекает из революционных памфлетов того времени и общей направленности локковской доктрины, согласно которым свобода, собственность и равные возможности должны привести к счастью. Интересной представляется версия Форреста Макдональда о связи этого положения «Декларации» с увлечением большинства деятелей просвещения античными теориями построения государства.

Джефферсоновское положение о «стремлении к счастью» стало также и «конституционным» оформлением основополагающей для американской традиции мифологемы, определяемой как «американская мечта».

Архетипическая структура данной мифологемы, которой коснулся Томас Джефферсон в «Декларации», могла получать самое различное

наполнение – от «града на холме» Джона Уинтропа до «мечты» Мартина Лютера Кинга. Джефферсоновский вариант мифологемы не конкретизирован (имеется множество прочтений и интерпретаций), а потому предельно пластичен и обладает потенцией к саморазвитию.

Джим Кален отмечает, что в отличие от большинства других наций американское самосознание строится на отождествлении не с концептами крови, религии, языка, географии или исторического наследия, а с набором идеалов, выраженных в «Декларации независимости» и закрепленных в Конституции.

Стоит отметить еще одно немаловажное обстоятельство, связанное с рассматриваемым итоговым документом американского Просвещения. Текст «Декларации» был сразу же опубликован на первых страницах большинства патриотически настроенных газет Америки.

6 июля текст «Декларации» появился в филадельфийских газетах, 11 июля он напечатан в Нью-Йорке, 17 июля – в Бостоне, 26 июля – в Вильямсбурге.

Но особенно любопытна форма подачи данного документа читателю. Так, в вильямсбургской «The Virginia Gazette» текст «Декларации» был преподнесен читателю как «The Greatest Scoop in History» («Величайшая сенсация в истории»). Это не просто газетная форма подачи материала, но и специфика формировавшейся национальной культурной традиции.

В Британии газеты хранили молчание по поводу выхода джефферсоновской «Декларации» в течение нескольких недель. Но когда экземпляры американских изданий достигли берегов Англии, то Джеймсу Макферсону, знаменитому создателю песен Оссиана, было поручено составить текст ответного документа, получившего название «Права Великобритании, утвержденные против притязаний Америки» («The Rights of Great Britain Asserted Against the Claims of America»). Этот британский «ответ Джефферсону» пользовался успехом среди консерваторов и выдержал несколько переизданий, хотя и испортил репутацию поэта в глазах либералов.

Но антиджефферсоновское выступление уже не могло изменить сложившейся ситуации. «Декларация независимости» стала итоговой формулой Американской революции, закрепила де-юре отделение от метрополии, а также конституировала важную для американской культурной традиции мифологему «американской мечты», соотнесенную с концептом «стремление к счастью».

Литература:

1. Cincotta H., ed. An Outline of American History. – Washington, 1994.
2. Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательные акты / Под ред. и со вступ. ст. О. А. Жидкова. – М., 1993.
3. Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательные акты / Под ред. и со вступ. ст. О. А. Жидкова. – М., 1993.
4. Shrodes C. et al., eds. The Conscious Reader. – N.Y., 1988.
5. Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательные акты / Под ред. и со вступ. ст. О. А. Жидкова. – М., 1993.
6. Шелдон Г. Политическая философия Томас Джефферсона. – М., 1996.
7. Cogliano F. D. Thomas Jefferson: Reputation and Legacy. – Edinburgh:

Edinburgh University Press, 2006.

8. Стеценко Е. А. Т. Пейн и проблемы Просвещения // Истоки и формирование американской национальной литературы XVII – XVIII вв. – М., 1985.

9. Яковлев Н.Н. Идеи американской революции: прошлое и настоящее // США. Экономика, политика, идеология. 1974. – № 7 – 8.

Ляхова А. В.

ПОНЯТИЕ ТРЕНД В ДИЗАЙНЕ СРЕДЫ

Тренд – широкое понятие, используемое в различных сферах жизни человека. Тренды – тенденции, встречаются в машиностроении, экономике, эстраде, искусстве и т.д. Существуют различные определения этого термина:

ТРЕНД — (англ. trend) 1) изменение, определяющее общее направление развития, основную тенденцию рядов динамики; 2) направление изменений экономических показателей, определяемое посредством обработки отчетных статистических данных, и выявление тенденций экономического роста или спада; 3) расчетная кривая изменения экономического показателя, построенная путем математической обработки статистических данных на основе динамических рядов. [1]

Тренд (от Trend – тенденция) – долговременная тенденция изменения исследуемого временного ряда. Тренды могут быть описаны различными уравнениями – линейными, логарифмическими, степенными и т.д. ... [2]

Тренды (от англ. trends – тенденции, направления) – это ориентиры в мире моды и красоты. Их формирует именно модный глянец, журналисты, освещающие моду на страницах глянца, решают, что модно, а что – нет, опираясь на показы и дефиле Домов Моды и дизайнеров одежды. ... [3]

Букв. тенденция. Устойчивое долговременное движение цены (курса) на рынке в определенном направлении. [4]

В основе любого тренда стоит понятная и доступная технология. То, что могут осознать и воспроизвести сотни людей. Как только появляется понятный технический инструмент – появляется новый тренд.

Исходя из представленных выше определений, можно позволить себе сказать, что в дизайне тренд часто отождествляется с тенденциями.

Среди тенденций современного дизайна, сегодня особенно актуально такое направление как экодизайн, получившее свое развитие в отечественном и европейском дизайне.

Экодизайн – это попытка воссоздания природной среды в местах обитания человека. Смысл экодизайна заключается в самом названии – интерьер, выполненный в этом ключе, оптимально гармонирует с окружающей средой. Именно в «экологичном» помещении человек может почувствовать все преимущества натуральных материалов и действительно отдохнуть от душного города. Экодизайн – направление в дизайне, уделяющее ключевое внимание защите окружающей среды на всём протяжении жизненного цикла изделия. В расчет берутся, в комплексе, все стороны создания, использования и утилизации изделия.

Design eco sostenibile есть термин и в итальянском, как правило это дизайн идущий в ногу с природой, а не преграждающий её развитие. Экодизайн учит человека гармонии с природой и поддержанию состояния спокойствия души. Никаких искусственных и имитирующих натуральные аналоги материалов. [5]

Экодизайн, наравне с очевидными и обыкновенными требованиями красоты, удобства и цены, уделяет особое внимание таким параметрам как:

Потреблению ресурсов при проектировании, изготовлении, использовании и утилизации.

Происхождению материалов.

Безопасности в использовании изделия, отсутствии вреда здоровью, сведению к минимуму шумов, выбросов, излучения, вибрации и т.п.

Простоте и безопасности утилизации, возможности повторного использования материалов с минимальным экологическим ущербом. [6]

Основные материалы, используемые дизайнерами в этом стиле: дерево, камень, глина, стекло, натуральные ткани.

Разговоры об экодизайне начались с середины XX века, когда люди осознали тяжесть проблемы загрязненности природы. Поэтому появилась потребность, в создании чистого, «зеленого» дома. Лозунг этого стиля дизайнера: «человек, как часть природы» .

Современный экодизайн противопоставляется стилю хай-тек, который господствовал на протяжении второй половины XX века.

XXI век начался для дизайнеров с переосмысления своего места в природе, её ценностях и своей роли в её сохранении.

Экодизайн, как тренд современного дизайна среды является средством реализации творческих идей и создания гармонии с внутренним миром человека.

Литература:

1. Словарь «Борисов А.Б. Большой экономический словарь. — М.: Книжный мир, 2003. — 895 с.» ;
2. Электронный ресурс Wikipedia. / ru.wikipedia.org;
3. Электронный ресурс / информационный портал / womanwiki.ru;
4. Электронный ресурс / информационный портал / earningguide.biz;
5. Электронный ресурс [http://www.slideshare.net/taby27/ss-10238773] Автор: Быстрова Т. 2011г.;
6. Электронный ресурс/ Информационный портал: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Экодизайн].

Москаленко И. И.

КУЛЬТУРНАЯ ДЕМАРКАЦИЯ ДРЕВНЕИРАНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ВОСТОЧНОЕВРОПЕЙСКИХ СТЕПЕЙ (НА ОСНОВЕ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ)

Возникновение специфики культуры украинских, южнорусских степей и лесостепей происходило при участии разных этнических групп, среди которых важную роль в культурогенезе данного региона сыграли сменявшие друг друга древнеиранские племена: говорившие на протоиранском

диалекте племена срубной культуры, а также скифы и сарматы. Их позднее влияние на специфику региона сохранилось в опосредованной форме в результате участия групп носителей восточноиранского диалекта в этногенезе украинцев. Современный уровень знаний об этнокультурном процессе в украинских и южнорусских степях определяется немногочисленными свидетельствами современников исторических событий и результатом исторических реконструкций на основе изучения археологических памятников с привлечением отрывочного не всегда аутентичного культурологического материала.

Прагматический подход к изучению текстов обеспечивает прирост информации в результате увеличения их репрезентативности как способности нести информацию не только об изучаемом явлении, но и об общем состоянии культуры. Учет интертекстуальности культуры позволяет расширить число культурных текстов за счет возможности явлений быть описанными в процессе социальной коммуникации посредством текстов, содержание которых задано их значением на практике, то есть местом в системе значений. Данные, относящиеся к духовной культуре древнеиранских народов, включают в себя мифологические представления и верования как источники аутентичной информации о значениях, находящихся в основе их этнических картин мира.

Рассмотрение содержания духовной культуры древнеиранских народов в качестве идентификационного культурного признака определено высокой степенью интеграции мифологических знаний в культурную практику, а также их исторической уникальностью. Характер участия мифологических значений в организации культурной практики, который обуславливает их способность представлять для нас специфику культуры, определяется их информационным воздействием на практические ситуации. Культурное значение мифов является следствием их информационной избыточности, так как миф посредством описания результатов деятельности героев воспроизводит представления как фрагменты усвоенной архаичными людьми этнической картины мира.

Синхронные связи между мифом и системой значений строятся как репрезентация мифом в этнической картине мира особых знаний, полученных в ходе реализации людьми на опыте мифологических представлений. С этим опытом связан прибавочный смысл мифа и эффект фасцинации, создание особого настроения у членов общности, возникающего при участии личного опыта отношений с силами, влияющими на их собственную жизнь. Мифологический опыт основан на семантической реакции людей на эмпирическую реальность, понимаемую как предустановленный (означенный) порядок, вмешательство в который влечет соразмерный (разумный) ответ со стороны определяющих миропорядок сил на действия человека как члена культурной общности, чьи знания и нормы деятельности он реализует.

Мифологические представления о мире формируют уровень этнического самосознания в результате идентификацией людей с этнической общностью, стандартизируют их деятельность как принятый

общностью способ выживания в мире, легитимируют культурную практику, задают культурные ожидания и ориентиры людей. Значительное присутствие мифологического знания на эмпирическом уровне сознания формирует его зависимость от исторических условий реализации опыта, является источником новых значений героев мифов в соответствии с представлением об их участии в жизни людей на основе допущения знания могущественными силами их мотиваций и потребностей.

Это понимание находит отражение в новых мифах, воспринимаемых как знание дополнительных обстоятельств действий героев в результате смещения смысловых акцентов в их восприятии под влиянием изменений культурных ориентиров, влекущим появление культурных значений в последовательности образования диахронных связей между новыми представлениями и системой значения. Мифологическое наследие содержит в себе остаточные синхронные и диахронные связи этих ранних семиотических структур, моделирующих доминировавшие на практике системы значений в их историческом развитии.

Поиск этих структур в древнеиранском духовном наследии встречает сложности, связанные с неполной сохранностью мифологических значений. Проблема разрешается в результате учета специфики этногенеза древних иранских народов, включавшего в себя две масштабные трансформации систем значений при распаде индоиранского и общеиранского культурного единства. В течение этих этапов система значений эволюционировала, но ее семантическая основа сохранялась благодаря непрерывности воспроизводства картины мира. В случае смены систем значений, между их значениями устанавливалась преемственность. В духовном наследии древнеиранских народов сохранились фрагменты семантических структур, которые моделируют основные связи систем значений общеиранской и даже индоиранской эпох.

Лучше всего эти структуры сохранились в древнеиндийской ведической традиции, с которой духовная традиция древнеиранских народов имеет общий уровень значений, содержащий остаточные связи сразу двух семантических структур. Наиболее влиятельная ведическая система значений основана на представлении о боге грозы Индре и связанным с ним кругом понятий (дэвы, Кшатра), с помощью которых легитимирована преемственность его культа со значением индоевропейского бога неба, обоснована вертикальная модель мира и идея власти громовержца (РВ VII,102,1) [1]. В ведическую эпоху за этими представлениями стояла культурная программа, ориентировавшая индоариев на культурную экспансию (РВ I,4,8; III,30,16) [2].

В культуре древних иранских народов эта система значений утрачивала самостоятельность. В древнеперсидской культуре ее раннее влияние отражают косвенные свидетельства о распространении культа даэвов, в ведической мифологии связанного с образом громовержца. В более явной форме эта система значений обнаруживается в представлениях о скифском герое Таргитае (родство с парой небо-земля, черты змееборца, идея власти), которые, согласно выводам Д.С. Раевского, отражают вертикальную модель мира скифов [3, с.62-63]. Но у скифов ее влияние ограничено

со стороны значений других богов, значения которых не вписаны в эту семантическую структуру. Большая часть культов своим присутствием в списке Геродота (IV,59) [4, с.253] моделируют значения, характерные для индоиранского культа патрона воинских братств солярного бога Митры. В мифологии всех древнеиранских народов имеется образ бога войны, подчиненный его культу («Арес», Веретрагна, Батрадз).

В культуре массагетов, ранних и поздних сарматов (аланы) на первый план выходит солярный культ, за которым скрывается образ бога договора Митры, чей культ, принесенный саками на север Индии, слился с культом бога солнца Суры. В самой Индии имелись представления о нем в связи с двандвой Митра-Варуна, вокруг которой в ведическую эпоху на основе понятий Асура, Адитья, Кшатра, сатья, рита (РВ I,2,8; I,23,5; I,151,4a-b; I,152,1c-d II,27,4b;10a-b; III,59,2;3;4;5; V,63,3d и др.) [1; 2] сформировалась система значений, связанная традиционалистскими установками. В восточноиранской культуре на сходной основе (Ахура-Мазда и Варуна) путем противопоставления культов ахуров и даэвов развивал свои идеи пророк Заратуштра. Но у персов на фоне влияния культа Ахура-Мазды произошло возвращение значения Митры, образ охоты которого и архаичные ритуалы, близкие к инициациям воинского братства марья и героя осетинского эпоса Сослана, легли в основу митраизма.

В обеих системах значений имеются дублирующие друг друга, лишенные преемственности представления; обращения к разным духовным традициям; различия в семантике, принадлежавшей земледельческому и пастушескому народам. Традиционными для системы значений, связанной с Митрой, является воинская семантика (Митра как патрон воинских инициаций, оппозиция «друг-враг») (РВ III,59,2c-d; Ав. Яшт X,36,39-40; 128-132) [2; 5], идея возрождения природы (переход от охотничьей к пастушеской семантике в представлениях об охоте Митры), образ его союзника бога неба Варуны/Ахуры (родственен Урану). Представления о боге грозы основаны на индоевропейском понимании его как бога войны (Индра, Веретрагна, скифский Арес, Батрадз), традиции почитания Дьяуса и дэвов/даэвов, земледельческой семантике (родство Индры и Таргитая с парой небо-земля, символизирующей плодородие).

Отношения между системами значений моделируют этнокультурный процесс, который, как пишет Е.Е. Кузьмина, на стадии становления культуры древних иранцев и индоариев, происходил при разном участии восточных (полтавкинские и позднейшие племена) и западных племен (абашевские племена) [6, с.221]. Культ змееборца не относился к общему индоевропейскому слою значений (иначе ко II тыс. до н.э. он потерял б актуальность), а был привнесен на восток абашевскими племенами, традиции которых восходили к культуре шнуровой керамики, происходившей из региона с земледельческими традициями [См.: 9, с.108], единообразным пониманием этого бога. В процессе становления срубной и андроновской культур распространение его значения встретило сопротивление культуры полтавкинского населения, наследовавшего ямные традиции (отсутствие земледельческой семантики). На этой основе в ходе синхронизации влиятельных культов богов света и неба, возникли

культурные границы, поддерживаемые установкой на традиционализм.

Содержание древнеиранской духовной культуры не было гомогенным, оно различалось в зависимости от участия в этногенезе абашевского населения, так как срубная и андроновская культуры сформировались на полтавкинской основе. Но, замечают И.Б. Васильев, П.В. Кузнецов, А.П. Семенова, абашевское влияние в некоторых вариантах срубной культуры было несущественным [10, с. 93]. Это подтверждает гипотезу иранской атрибуции срубной культуры, так как в духовных традициях древнеиранских народов было ослаблено влияние змеборца. Большинство поздних археологических культур формировались при участии срубного и андроновского населения, что означало доминирование разных культурных стандартов. Основные семантические структуры сарматов сформировались в восточноевропейских степях на основе срубных традиций. Содержание мифологии скифов дает основание поддерживать азиатскую версию их миграции в степи Северного Причерноморья, их мифология сохранила след первоначального влияния семантических структур абашевского населения, так же, как мифология персов и индоариев.

В украинских и южнорусских степях сменяли друг друга древнеиранские народы, культурные стандарты которых определяли различия в их ценностных ориентирах: от сакрализации царской власти у скифов (значение Таргитая), до элитарной модели культуры у аланов (связь влиятельного солярного культа с воинскими инициациями). Их участие в культурогенезе данного региона также находит отражение в духовной культуре контактировавших с ними народов в соответствии с тем содержанием, которое они этим народам оставили.

Литература:

1. Ригведа. Мандалы V-VIII. Изд. 2-е. Изд. подгот. Т. Я. Елизаренкова. Отв. ред. П.А. Гринцер.–М.: Наука. РАН, 1999.
2. Ригведа. Мандалы I-IV. Изд. 2-е. Изд. подгот. Т. Я. Елизаренкова. Отв. ред. П. А. Гринцер. – М.: Наука. РАН, 1999
3. Раевский Д.С. Очерки идеологии скифо-сакских племен. – М.: Наука, 1977
4. Геродот. История в 9 томах./ Пер. и прим. Г.А. Стратановского. – М.: Ладомир, 1999
5. Авеста в русских переводах (1861-1996) /Сост., общ. ред., примеч., справ. раздел И.В.Рак – Изд. 2-е. – СПб: Нева; Летний сад, 1996
6. Даниленко В.Н. Энеолит Украины. Этноисторическое исследование. – Киев: Наукова думка, 1974
7. Кузьмина Е.Е. Откуда пришли индоарии? Материальная культура племена племен андроновской общности и происхождении индоиранцев. – М.: Восточ. лит-ра» РАН РФ. Рос. инст. культурологии, 1994
8. Васильев И.Б., Кузнецов П.В., Семенова А.П. Потаповский курганный могильник индоиранских племен на Волге. – Самара: Самарск. пед. ун-т, 1994

Новиков О. А.

ЦЕННОСТИ «РУССКОГО МИРА» И ЕВРАЗИЙСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

Одно из наиболее ярких политических событий последних лет – это реализация давней инициативы по созданию нового интеграционного

образования на постсоветском пространстве – Евразийского Союза, что стало ответом на процессы дезинтеграции, непрерывно идущие на нем вот уже два десятилетия, - с момента распада Советского Союза, которое Святейший патриарх Московский и всея Руси Кирилл назвал «крушением Исторической России» .

Насколько адекватным является этот ответ по отношению к вызовам современной эпохи? Будет ли экономическая интеграция стран, вошедших в Евразийский союз, заявленная в качестве первоочередной задачи, первым шагом к «собираению» всего политического и духовного пространства «Исторической России», или наоборот, мы имеем дело только лишь с частичной реставрацией прошлого, неким «компромиссом с историей», неизбежным, потому что Россия – наследница Византийской империи, а в недавнем прошлом, - страна, предлагавшая свой мировоззренческий проект для всего мира, не может в одночасье стать «новым изданием» Московского княжества образца 1300 года, так как реакция общества, еще «неподготовленного» к такому превращению, будет весьма болезненной? Не является ли реализация идеи Евразийского Союза подменой смысла существования России, которая приведет к растворению нашей страны на бескрайних просторах Евразии, неизбежном при отсутствии у нее внятной идеологии и осознания необходимости оправдания смысла своего существования в мире.

Какая же идеология способна оправдать смысл существования России в мире? Только основывающаяся на ценностях, память о которых хранится в историческом сознании народа, и благодаря которым стало возможным спустя два десятилетия вновь говорить если не о новом «собираении Руси», то, по крайней мере, об «интеграции евразийского пространства», ценностях, разделяемых абсолютным большинством людей на пространстве Исторической России, из-за чего за границей их всех обобщенно, и не без основания, до сих пор именуют «русскими» .

Эти ценности, - мировоззренческие константы Русской Православной цивилизации были сформулированы в XIX столетии графом С.И. Уваровым в формуле: «Православие, самодержавие, народность» . Указанные принципы сформировали русскую государственность, став неотъемлемой частью «образа Святой Руси», существовали они и в Российской империи, политической элита которой находилась в духовном рабстве у запада, не исчезли они и в Советской России, пережив трансформацию под влиянием коммунистической идеологии. Преемственность мировоззренческих констант объясняется тем, что «несущей конструкцией» русской мысли является идея о необходимости оправдания существования человека и государства.

Одна из составляющих указанной «триады» это самодержавие - власть монарха, ограниченного в своих поступках только нравственным законом, основывающемся на религии. И московские великие князья, и русские цари были самодержавными монархами. В Советском Союзе над «некоронованными царями» коммунистической империи также стояли принципы «морального кодекса строителя коммунизма» . В Советской России после революции 1917 года «роль» Церкви взяла на

себя Коммунистическая партия, в то время как «обожествление» человека сделало невозможным восприятие обществом какой бы то ни было религиозной идеи в качестве «сверхмотивации» человеческих поступков. Такой сверхмотивацией стала коммунистическая идеология.

Другой элемент «несущей конструкции русской государственности, - это принцип соборности, названный С.И. Уваровым «народностью» . Об этих терминах, по всей видимости, можно говорить как о синонимах. Соборность уравнивает в человеке личное начало в соответствии с общими принципами организации социального бытия, она говорит о неразрывном единстве конечных целей индивидуальной и коллективной жизни. Через реализацию этих общих целей, общего нравственного идеала, нравственного еще и потому, что человек подчиняет этому идеалу свое «я», он получает оправдание своего существования в мире. Вместе с тем, существование «критической массы» таких людей, реализация ими в своей жизни нравственного идеала способно оправдать и существование самого государства, всей цивилизации.

Основа «формулы» Уварова и связующее звено между двумя остальными элементами этой конструкции – самодержавием и соборностью, - это Православное христианство, заповеди которого если и не определяют, то, по крайней мере, отражают жизненные принципы людей, живущих на огромных пространствах Европы и Азии, и которые сформировали идеологию государства, в значительной степени объединившего эти пространства. Однако, возникает закономерный вопрос: как можно говорить о Православии как о мировоззренческой, идеологической основе Евразийского союза, при том, что значительная часть населения стран, его составляющих, является мусульманами. Ответ на него дает не только многовековая история России, - страны, не знавшей до настоящего времени острых межконфессиональных конфликтов. Вместе с тем, в отношении России показательно то, что инициатором общественной дискуссии о «базисных ценностях» выступила Русская Православная Церковь [1], имеющая многочисленную паству не только в России, но и во всех государствах формирующегося Евразийского Союза.

Кроме того, только на основе религии все еще возможно объединение России пусть и в рамках межгосударственного союза с важнейшей частью некогда единого Русского мира – Украиной. И наоборот, распространение католицизма и унитарства неизбежно приведет к окончательному разделению исторических судеб двух стран, а само украинское государство – еще и к утрате политической самостоятельности и культурной самобытности, потому как существование т.н. «европейской Украины» оправдывается в глазах «гроссмейстеров» «Великой шахматной доски» лишь до того момента, пока ее связывают духовные узы с Россией. Вместе с разрывом этих уз реальностью станет вовсе не «европейская», а «польская» Украина. Особенно актуальным такое развитие событий представляется в свете дезинтеграции Европы и формирования в ней новых «центров силы», одним из которых в качестве противовеса Германии, и может стать Польша. В этом случае духовное рабство украинского общества по отношению к западу, «тенденциозное преклонение» перед ним (по словам

О. Шпенглера) является залогом никак не абстрактного «европейского», а вполне реального «польского выбора» Украины. Кроме того, не стоит забывать и того, что, например, в советскую эпоху «антимосковские» настроения в украинском обществе базировались не на отвержении всего русского, а на протесте населения против коммунистической идеологии.

Для чего же еще, кроме политических целей (интеграция с Украиной) «нужно» Православие Евразийскому союзу? Зачем оно необходимо «Пятой империи» (согласно терминологии А.А. Проханова), призванной вновь консолидировать духовное и политическое пространство Руси?

Ответ на эти вопросы связан с двумя моментами: Во-первых, исторический опыт России свидетельствует о том, что она формировалась как идеократическое государство – наследница Византийской империи. Основой русской государственно-правовой традиции, как и государственно-правовой традиции Византии стала концепция симфонии властей – идея о сотрудничестве, соработничестве Церкви и государства. Государство согласно этой концепции принимает христианство в качестве руководящей идеи, сверхценности, обретая смысл своего существования, а Церковь, в свою очередь, поддерживает государство, ставшее христианским и возвышает свой голос в том случае, если власть отступает от самой же ей провозглашенных принципов. Общество получает критерий оценки легитимности власти – ее стремление к воплощению в жизнь идеалов христианства. Византийская империя является примером воплощения идеи христианского государства, власть которым в своих «высших ценностных ориентациях» руководствовалась религиозными заповедями [2]. Об этом говорит Св. император Юстиниан в своей VI-й Новелле: «Есть два величайших блага, дары милости Всевышнего людям – священство и царство. Каждое из этих благ... установлено Богом, имеет свое собственное назначение. Но, исходя из одного и того же начала, оно и проявляется в единении, в совместной деятельности» [3]. И эта формула вовсе не была абстракцией. Императоры не только стремились «обустроить» Византию, но и «смотрели в корень проблемы», осуществляя христианские идеалы в своей политике, – как внешней, так и внутренней. Здесь нельзя не привести Новеллу императора Романа I Лакапина (920-945 гг.), которая представляет собой исключительное явление между юридическими памятниками: «Есть люди, которые заботятся только о земных благах и временном благополучии, отказываясь, таким образом, от прав на небесные награды и забывая о Дне Судном. Такие люди... причина всех бедствий, отсюда происходят всяческие замешательства, отсюда великие и долгие страдания и многие стоны бедных. Но за бедных вступает сам Господь. Если же Сам Бог, возведший нас на царство, восстает на отмщение убогих, то как можем мы пренебречь своим долгом или вконец забыть о своей обязанности, когда именно от очей царских бедняк ждет себе здесь утешения...» [4]. В Новелле идет речь о защите крестьян против незаконных действий со стороны чиновников и аристократии, при этом у нарушителей отбирались захваченные ими земли.

Во-вторых, говоря о Православии как мировоззренческом фундаменте

Русского мира, стоит отметить, что любое общество является идеократическим, вне зависимости от того, какими идеями определяется его развитие, будь то идеи христианства, или иные, например, либеральные идеи. Государство способно оправдать необходимость своего существования, только если «источник», к которому оно обращается, никак не связан с ним. В качестве такового может выступать Божественная Воля, или воля человека. Человек, в свою очередь, не может существовать без нравственности, а, по словам Л.А. Тихомирова, «истолковывает и утверждает» нравственность именно религия.

Без религии нет нравственности, как нет ценности, которая формирует цивилизацию, а значит, нет и самой цивилизации, так как общество, государство и человек, не могут обойтись без объяснения смысла и цели своего существования в мире. Д.М. Володихин, говорит о «сверхценности», как о «невидимом нематериальном ядре», «наборе ключевых истин, которых придерживается социум... Сверхценность воспринимается цивилизацией как откровение. Она не может быть углублена, дополнена или модернизирована» [5]. Сверхценностью же Русской цивилизации является Православное христианство.

Главная задача, стоящая перед Россией сейчас это задача самосохранения, достижению которой служит стремление к интеграции со своими географическими соседями, долгое время бывшими частью Русского государства. Этой цели, вероятно, и призван служить Евразийский Союз. Однако, будущее нашей страны невозможно, если смысл существования самостоятельного российского государства не имеет своего оправдания. Если Россия принимает «идейный багаж» запада, отдельно от стран Евразийского союза, или вместе с ними, то она неизбежно должна раствориться в мире, так как «исторический проект Запада» лучше всего будут осуществлять и осуществляют именно западные страны.

Таким образом, рассуждая по поводу создания на пространстве «Русского мира» новой межгосударственной организации – Евразийского Союза, стоит отметить, что его существование, как и существование России, станет возможным только лишь в том случае, если странами, вошедшими в этот Союз, будет выдвинут свой собственный мировоззренческий проект, основанный на собственной традиции, который одновременно станет и результатом консенсуса о базисных ценностях, разделяемых абсолютным большинством граждан Союза. Наличие такого проекта будет означать, что не только у Русского Мира но и у всего восточнохристианского, Византийского цивилизационного пространства есть историческое будущее.

Литература:

1. Выступление Предстоятеля Русской Церкви на расширенном заседании патриаршего совета по культуре. URL:<http://www.pravoslavie.ru/news/51745.htm> (Дата обращения - 22.03.12).
2. Панарин А.С. Политология. Западная и восточная традиции : Учебник для вузов. – М., 2000, - С. 230.
3. Шмеман А. Исторический путь Православия. – Киев, 2003. - С. 205.
4. Успенский Ф.И. История Византийской империи. Т. 3. Период Македонской династии (867-1057). - М., 2002. - С. 316-317.

Подлесная Л. С., Черновол Л. И.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ФАКТОР В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Глобализация развития – это объективная закономерность, общемировой процесс, который стал важной реалией современного мира, определяющей ход развития человечества. Всё более очевидным становится также то, что глобальные трансформации не должны и не могут уничтожить ни высшие общечеловеческие ценности, ни национальные, поскольку параллельно с процессами глобальной интеграции интенсивно идут процессы современной цивилизационной дифференциации и глобальной дезинтеграции [1, с.16]. Более того, мировая интеграция начинает всё больше определяться духовной культурой обществ, созданием индивидов.

Если учесть теснейшую связь понятий «культура» и «цивилизация», то можно предположить, что ныне, пусть и очень мучительно, рождается новый, более современный мировой порядок, новая цивилизация. И поскольку новая цивилизация не может выстраиваться на двух-трёх основаниях (системах ценностей двух-трёх народов), то Украина должна быть готова предложить этой новой системе лучшие (или наиболее устойчивые) национальные ценности. Актуальность данного тезиса обусловлена тем, что в процессе интеграции Украина не сможет догнать Европу, она должна будет снова ею стать через внутреннее интеллектуально-инновационное развитие. [1, с.17]

В этом контексте важное значение приобретают проблемы прогрессирующей взаимообусловленности и взаимозависимости глобальных и национальных факторов. Опыт последних лет и анализ публикаций показывает, что не считаться с новыми «глобальными правилами игры» опасно, но и не согласиться с утверждением, что пренебрежение национальным фактором чревато негативными последствиями, тоже нельзя. Тем более, что лозунг «наша родина – человечество» вряд ли на сегодня пригоден для универсального использования. [2, с.185]

Сохранение национальных факторов балансирует действие и влияние глобально важных процессов. Через национальное, то есть преданность нации собственным интересам, обеспечивается существование самой нации как глобального явления. В таком понимании национальная идея не может быть антиподом глобальным явлениям гуманизма, демократизма и выражает сущность общечеловеческих ценностей. [3, с.71]

Национальные реалии – одна из давних дискуссионных проблем, споры вокруг которой в современных условиях резко обострились. Столь же давно национальное начало служило главным организующим принципом политической жизни, всё больше утверждаясь в этом качестве в планетарном масштабе. В XX веке в нации стали видеть необходимый источник и критерий легитимной власти, символом чего явились названия

двух наиболее авторитетных международных организаций – вначале Лиги Наций, а затем ООН. В целом идеал национального государства оставался незыблемым до конца века, когда ситуация изменилась: с одной стороны, рост национализма, особенно этнического и религиозного, с другой, национальные деления и ценности подвергаются сомнению и пересмотру.

Историческая роль национального феномена многообразна и противоречива. Формирование наций происходило в разное время и в разных условиях. Но большинство достижений разных народов – и Украина не исключение – в сфере высокой культуры, были достигнуты на основе многовековых национально-духовных традиций. И всё же, приверженность традиции, эмоциональность и определённая ограниченность национального мышления создавали условия для зарождения экстремизма, насилия, экспансионизма и воинственного консерватизма. Среди прочих причин тому – невозможность полного осуществления самого национального принципа из-за не совпадения этнокультурных и государственно-политических границ. Специалисты видят объяснение этого феномена в самой сущности национального принципа – нейтрально-универсального по характеру, узкого и одновременно фундаментального по содержанию. [4]

Так или иначе, но это стало поводом для критики национального фактора. Одни настаивают на переходе от национальных форм к постнациональному миропорядку. Другие предсказывают неминуемое и даже скорое отмирание национальных структур. Третьи трактуют этнокультурное единство наций как искусственно сконструированный интеллигенцией феномен – инструмент обслуживания экономических и политических потребностей времени.

И все-таки, несмотря на выше изложенное, с учетом сегодняшних реалий, корректнее говорить не о конце наций, а о будущем национальных структур, которое зависит от степени эрозии или сохранения специфических основ национального феномена. К ним относятся, прежде всего, его культурные и этнические аспекты. [5]

Фундаментальным элементом идеи нации является духовно-культурный компонент. Именно культура в наибольшей степени создаёт рациональные и эмоциональные узы, связывающие сообщества. Духовная сторона национальной жизни заключена не только в людях, представляющих нацию в данный момент, но и во всём наследии её прошлого. Оно является относительно самостоятельной реальностью, которая подвергается интерпретации и порой забвению, но неизменной и в своей нематериальной части неуничтожимой.

Мыслителями разных направлений давно замечено, насколько эмоциональный заряд национальной идеи отвечает извечным потребностям человеческой природы, которые игнорирует абстрактный рационализм. [6, с.25-26] Н.Стивенсон, настаивая на усилении роли нации, национальной структуры в глобализирующемся мире, отмечает: «Нация остаётся местом, где организация пространства (законное использование силы в определённой зоне) и времени (коллективная память) скреплены друг с другом». [7, с.8-9] И это несмотря на то, что семантика определения

понятия «нация» сегодня меняется.

Русский философ И.А. Ильин подчеркивал, что без семейного и национального начал человек не может «подняться на ту высоту, с которой перед ним откроется «всечеловеческий» духовный «горизонт», ибо есть закон человеческой природы и культуры, в силу которого всё великое может быть сказано человеком или народом только по-своему, и всё гениальное родится именно в лоне национального опыта, духа и уклада. [8, с.242,236]

Сказанное позволяет поставить под сомнение перспективу победы «единого культурного порядка глобального рынка». Добавим к этому, что в противоположность всем существовавшим до сих пор культурным системам – исторически самобытным и эмоциональным – современная поп-культура, оторванная от конкретики какой-либо этнической истории и географической среды, нейтральна и искусственна, подобно своей технологической основе. Так что шансы импортируемых «культурных потоков» вытеснить национальные и этнические традиции достаточно слабы. Тем не менее, будущее наций, национальных структур вполне зависит от положения национального государства – главного воплощения национального принципа. Практически во всех процессах интеграции легко усмотреть определённый вызов государственному суверенитету.

Глобализация предполагает медленное, но неуклонное снижение роли государства-нации, что может привести к смене государственной системы международных отношений и появлению международного сообщества влиятельных негосударственных объединений. Тем не менее, будучи универсальным процессом, глобализация не может игнорировать геоклиматические условия, национальные модели демографического воспроизводства, культурно-образовательный уровень населения и его интеллектуально-профессиональные навыки, объём наличных естественных ресурсов - то, что формирует способность нации эффективно реагировать на транснациональные вызовы. Глобализация скорее увеличивает значение национального государства. Этому способствует как огромный разрыв в уровне доходов богатых и бедных стран, так и то обстоятельство, что внутренние хозяйственные связи, несмотря на процессы глобализации, всё же явно сильнее внешних. [9, с.88]

Несмотря на неолиберальные реформы последней четверти XX века, роль государства в экономике повсюду сохранилась в объёме, значительно превосходящем её уровень в предшествующем столетии. И как бы ни были значимы сегодня преимущества интернационализации для производственного роста, параллельно возникают и возрождаются острые социально-экономические и политические проблемы, разрешение которых без участия государства невозможно.

Только государства обладают монополией легитимной власти и принуждения, организованными силовыми и административными аппаратами, которые позволяют им самым радикальным образом вмешиваться в общественную жизнь, в том числе и деятельность транснационального капитала. Пределы этого вмешательства зависят от политического выбора и социальной базы данной власти, но при

определённых условиях оно может заходить весьма далеко.

Динамика положения современного государства может быть весьма различной. Несмотря на обоснованность факта, что интеграционные, глобализационные процессы ведут к ослаблению государства, переустройству и реорганизации сил, функций и власти национальных правительств, говорить о кризисе национального государства можно только в относительном плане. Речь может идти не о кризисе как таковом, а о растущем несоответствии возможностей государств (даже наиболее сильных) с обрабатываемыми к ним ожиданиями. Но остаётся признать, что, как бы ни были уязвимы государственные и национальные структуры, глобализация не порождает пока никаких альтернативных инструментов, лучше адаптированных к решению современных проблем.

С учетом вышеизложенного, новые параметры перспективного развития Украины в XXI столетии должны формироваться с учетом будущего национальных реалий в объективных интеграционных, глобальных процессах.

Литература:

1. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія /О.Г.Білорус, Д.Г.Лук'яненко та ін. Керівник автор. колективу і наук. редактор О.Г.Білорус. – К.: 2001.-733с.
2. Мартинов О.Ю. Историчні знання в умовах глобалізації. // УІЖ.-2009.-№1.
3. Риси Й.П. До питання про глобальні та національні чинники в ретроспективному вимірі // Грани. - 2000. - №2(10).
4. Нарочницкая Е.А. Национальный фактор в эпоху глобализации. Часть 1. Дискуссии о будущем и глобализации: некоторые методологические вопросы [Электронный ресурс].- Режим доступа: www.Perspektivy.Info/.../nacionalni_factor_v_epoxy_globalizacii_chast_1_diskussii_o_budushem_nacij_i_globalizacii
5. Нарочницкая Е.А. Национальный фактор в эпоху глобализации. Часть 3. Культурно-духовные и этические основы национального феномена [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.Perspektivy.Info/nacionalni_faktor_v_epoxy_globalizacii_chast_3_kulturno_duhovyjje_i_eticniese_osnovi_nacionalnogo_fenomena
6. Нарочницкая Е.А. История и современность. - М.,1997.- 59с.
7. Стивенсон Н.Г. Глобализация, национальные культуры и культурное гражданство //Глобализация: Контуры XXI века. Реф. Сб .Отв. ред. П.В.Малиновский.- В 3-х частях.- Ч.3.
8. Ильин И.А. Путь к очевидности. - М., 1993.-431с.
9. Шепелев М.А. Кризис глобализации: перспективы мирового геоэкономического процесса и их политические последствия // Грани.- 2001.- №1(15).

Семыкина О. В.

УСЛОВИЯ РАБОТЫ КОРРЕСПОНДЕНТА В ЗОНЕ ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА

Журналистика – профессия, часто сопряженная с риском, особенно если журналисты работают в «горячих точках», освещая политические акции или проводя собственные расследования.

Журналисту постоянно приходится решать для себя нелегкую проблему. Во-первых, это выбор наиболее важной информации, а во-вторых –

соблюдение этических норм. Найти баланс бывает подчас непросто, особенно в ситуации, когда жизни журналиста угрожает опасность.

Гибель журналиста на войне входит в сферу профессионального риска. К сожалению, это подтвердил и конфликт еще в Южной Осетии в 2008 году. В ходе боевых действий погибли четверо журналистов, десять были ранены.

Вообще, причин таких смертей можно назвать множество, начиная с субъективных: непрофессионализм или неосторожность самих журналистов, кончая более глобальными: плохо обеспеченная защита прав человека, отсутствие работающих международных сводов правил и законодательных актов по регулированию действий журналистов в «горячих точках».

Минувший год стал самым тяжелым для работающих в «горячих точках» журналистов. Например, «по сравнению с 2011 годом количество насильственных смертей среди представителей этой профессии выросло на 33 процента», - говорится в ежегодном докладе, опубликованном организацией «Репортеры без границ» [2]. Такого не было в течение последних 17 лет. По данным статистики Международного института прессы в 2013 году уже убито 74 журналиста. В 2012 же было убито 132 человека. Основными причинами гибели столь беспрецедентного числа журналистов стали война в Сирии, хаос в Сомали и насилие талибов в Пакистане. Профессиональные журналисты постоянно сталкиваются с огромными трудностями при освещении своих материалов.

Кроме того, часто бывает так, что журналисты оказываются в трудной ситуации вовсе не из-за репортажей, связанных с криминальной или террористической тематикой. Так, в России 5 декабря 2012 года был убит корреспондент кабардино-балкарского филиала ВГТРК Казбек Геккиев. Журналист не занимался острыми репортажами и криминальной тематикой. «Еще в феврале в адрес двух сотрудников кабардинской ГТРК — Арины Жилиясовой и Азнора Аттаева — поступили весьма недвусмысленные угрозы. В интернете появилась запись, на которой один из главарей бандподполья обещает их изуродовать, угрожает «оставить им улыбки навсегда» — за то, что журналисты подробно описывали в эфире успехи контртеррористических операций. В итоге ведущие уволились с работы. Эфир взяли вести Казбека Геккиева», — сообщает «Россия-24». Коллеги же Казбека не могут назвать ни одной причины, по которой в него могли стрелять, ведь журналист был диктором и всегда подходил с юмором к своим материалам.

Незатухающий военный конфликт в Сирии обрастает каждый день новыми подробностями. Так, журналист Мохаммед Хурани был застрелен снайпером режима в Баср-аль-Харир в провинции Дераа, в то время как освещал проходящие там столкновения. Репортажи журналиста всегда отличались высоким профессионализмом. До трудоустройства в штат телеканала Хурани являлся одним из активистов сирийской оппозиции, которая борется за свержение режима президента Башара Асада. Это было второе убийство корреспондента за неделю.

Смерть еще одного журналиста 18 января 2013 года также всколыхнула

весь мир. Французский военный корреспондент, работавший последнее время в Бельгии, Ив Дебэ погиб в Сирии при невыясненных обстоятельствах. По данным правозащитников, Дебэ был убит снайпером в Алеппо во время подготовки репортажа для французского журнала Assaut. Также он освещал для журнала Raids военные конфликты в Персидском заливе, Югославии, Афганистане и Ливане. «Он стал 18-м иностранным и 45-м (вместе с местными) журналистом, погибшим во время конфликта в Сирии, что продолжается 22-й месяц подряд», - отмечается в сообщении организации «Репортеры без границ» [2].

Ранее же резонанс во всем мире вызвала гибель в Сирии известной американской журналистки Мэри Колвин, работавшей в горячих точках.

В 2001 году она была тяжело ранена и лишилась глаза в Шри-Ланке. Кавалер награды «Мужество в журналистике», награждена за свои репортажи из Косово и Чечни и дважды лауреат «лучший британский зарубежный корреспондент». 13 марта 2012 года в США состоялись ее похороны. Церемония прошла в ее родном городке Ойстер-Бэй, расположенном в штате Нью-Йорк на острове Лонг-Айленд. Мэри погибла в Хомсе в феврале вместе с французским фотокорреспондентом Реми Ошликом во время осады города, куда проникла нелегально. Первоначально сообщалось, что она погибла от снаряда правительственных войск, попавшего в здание. После того, как правительственные войска восстановили контроль над Хомсом, тело журналистки было обнаружено. Проведённая судебно-медицинская экспертиза установила, что Мэри Колвин погибла в результате взрыва самодельного взрывного устройства.

За три месяца 2013 года уже было убито 26 журналистов. Так совсем недавно, 24 февраля, фотограф Оливье Вуазен умер в турецкой больнице. Журналист освещал гражданскую войну в Сирии. 21 февраля в здании, где находился Оливье, был взорван заряд. Журналист получил тяжелые ранения в голову и руку. Трагедия случилась в тот момент, когда он освещал операцию катибы - боевой ячейки оппозиции - в северной провинции Идлиб. 38-летний журналист сотрудничал со многими французскими и международными средствами массовой информации. Его фотографии печатались в таких газетах, как «Монд», «Круа», «Либерасьон», «Суар», «Прогрэ», «Гардиан», журналах «Экспресс», «Эль». В январе 2013 года он также делал снимки для информационного агентства Франс Пресс.

27 февраля в Пакистане группировкой боевиков был убит Малик Мумтаз, репортер Geo News, работавший в северных районах, в том числе в городе Мираншах. Журналист недавно стал президентом прессклуба Мираншаха. Около 20 лет проработал на газету Daily Intekhab со штаб-квартирой в Карачи, освещая военные столкновения. Пакистанские власти сообщают, что боевики открыли огонь по машине Мумтаза, когда он возвращался домой с похорон в соседней деревне.

Таких примеров можно привести сотни, а может даже и тысячи.

В своих материалах журналисты стараются осветить событие максимально объективно, не причиняя вреда своим героям. Хотелось бы отметить работу корреспондента телеканала «Россия» Александра Сладкова. Журналист специализируется на освещении военных событий

и кризисных ситуаций. В качестве военкора работал в большинстве горячих точек на постсоветском пространстве. Освещал Приднестровский конфликт, гражданскую войну в Таджикистане, Грузино-абхазский конфликт и Чеченский конфликт. Освещал боевые действия в ходе военной операции НАТО в Афганистане, Ираке и Сербии. 9 августа 2008 года направлялся для освещения событий войны в Южной Осетии. Автомобильная колонна, в которой находилась машина съемочной группы телеканала «Вести», попала под обстрел. Военный корреспондент Александр Сладков был ранен в ногу. Он был доставлен в военный госпиталь Владикавказа и прооперирован. В одном из интервью журналист утверждает: «с каждой войной, которую переживает человечество, растет процент пострадавших среди гражданского населения. И соответственно меньше потерь среди военных. Почему? Потому что военная среда постоянно учится не только поражать противника, но и всем методам выживания, защиты, обороны. И я считаю, что точно так же и журналисты должны исповедовать безопасность как науку. Нормальный журналист, работающий в «горячих точках», должен знать, уметь и постоянно тренироваться, как действовать в боевой ситуации» . [8]

Это показатель профессиональной и гражданской зрелости представителя масс-медиа. Причем, принцип «не навреди» должен определять тактику и стратегию его поведения.

В связи с этим во многих странах были учреждены премии или созданы специальные номинации в области СМИ для журналистов, работающих в экстремальных условиях и в «горячих точках» . В Европе это премия имени Герда Буцериуса «Свободная пресса Восточной Европы», в США - премия имени Курта Шорка в области международной журналистики за независимые и профессиональные репортажи, проливающие свет на противоречивые события и вопросы, в России - премия имени Юлиана Семёнова в области экстремальной геополитической журналистики.

Подготовить качественный материал – вот главная цель журналиста, работающего в «горячих точках» . Очень много зависит от того, как журналист ведет диалог со зрителем. Для корреспондента, работающего в «горячих точках» очень важны выдержка и невозмутимость. Журналист не должен вызвать у зрителя агрессии или страха. Своим образом и поведением в кадре он обязан ориентировать человека на адекватное восприятие действительности.

Корреспондент не должен разделять конфликтующие стороны на «хороших» и «плохих», чтобы не упрощать ситуацию, не попасть в ловушку собственных чувств и не стать объектом манипулирования со стороны властей. Игнорирование этого правила (например, во время войны в Персидском заливе и военной операции в Ираке Саддам Хусейн предстал как воплощенное зло, в период балканского кризиса злодеем оказался Слободан Милошевич, после терактов во всем обвинили бен Ладена) может привести к нарушению достоверности и целостности картины происходящего. Журналисту, открыто занявшему сочувствующую позицию по отношению к одной стороне, при внезапном изменении событий придется менять свое мнение перед многомиллионной

аудиторией. Это подрвет доверие к телекомпаниям, которую он представляет.

Вступая в «большую игру», необходимо знать ее правила. Они обеспечат журналисту его сохранность. Персональная смелость, честность и ответственность – необходимые качества любого журналиста. Зачастую именно общественное значение профессии, ее статус и делают журналиста смелым и ответственным. И необходимо помнить, что миссия журналистики состоит в том, чтобы точно и объективно рассказывать о событиях и явлениях.

Примечания:

1. http://www.ng.ru/politics/2008-09-19/3_journalists.html «Независимая газета», 19.09.2008, «На войне как на войне», Виктория Кручинина, Виктор Литовкин
2. http://www.freemedia.at/home.html?no_cache=1 Сайт Международного института прессы. IPI
3. <http://www.icrc.org/Web/rus/siterus0.nsf/iwplList133/4A1B0FBA8B5AE3CEC3257107002A11CC> - Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). Женева, 8 июня 1977 года.
4. http://www.bergenschild.narod.ru/Reconstruction/archive/bahurin/war_correspondent.htm - «Правила для военных корреспондентов, состоящих на театре войны», 1912 г.
5. <http://www.consultant.ru/popular/terror> - Федеральный закон «О противодействии терроризму»
6. Волек Т., Журналистская этика. - Издательство: Институт развития прессы, 2002. - 140 с.
7. Гласность и журналистика: 1985-2005. - М.: Горбачев-Фонд/Факультет журналистики МГУ, 2006. - 228 с.
8. <http://www.rg.ru/2008/08/26/prensa.html> «Не стреляйте в журналиста» . Интервью с Александром Сладковым.

Ціватий В. Г.

ФРАНЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ МЕНТАЛЬНОМУ ВИМІРІ ДОБИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.): ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) відбувається об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення зовнішньої політики та органів зовнішніх зносин держав Європи та відповідне формування нових світоглядних та ментальних установок у суспільстві. Початкові форми інституалізації (наприклад, інституціоналізація книгодрукування) виникають на рівні самоорганізуючих процесів [1, с. 268-274; 2; 3].

Ранній Новий час (XVI-XVIII ст.) був для європейського суспільства часом різнопланових змін та інновацій. Найбільш чітко нові тенденції виявили себе у формуванні нового французького суспільства в цілому, та зокрема – формуванні ментальних установок та особистості нового типу. Одним із таких чинників впливу слугувало поширення у Франції практики книгодрукування як нового напрямку розповсюдження інформації у

французькому суспільстві [4, р.76-94; 5; 6, р. 277-307].

Поряд із змінами в політичній, ідеологічній, духовній, соціально-економічній і культурній сферах, формуються підвалини основ державної дипломатичної служби й відбувається інституціоналізація зовнішньої політики і дипломатії європейських держав. Дипломатична практика і дипломатичні служби європейських держав інституціоналізувалися у відповідь на зміцнення державної влади, формували систему органів зовнішніх зносин. Одне з центральних місць у теорії й практиці дипломатії раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) посідали саме проблеми розуміння сутності, функцій і методів реалізації влади у сфері зовнішніх зносин. Через друковану книгу вони могли їх поширювати і апробувати серед інтелігенції, політиків та дипломатів. Особливого поширення набули трактати про форми державної влади і державного устрою, про переговорний процес і правила ведення переговорів, політичні трактати і памфлети, політичні й дипломатичні мемуари тощо [7].

Постійна дипломатична служба у XVI-XVIII століттях набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Серед політичних засобів Філіп де Комін рішуче віддає перевагу дипломатії. Дипломатія для Ф. де Коміна – це мистецтво, в якому державець має можливість віднайти найкраще застосування своєму розуму, досвіду, мудрості. У своїх «Мемуарах» Ф. де Комін залишив багаточисленні поради та настанови у справі, в якій він був визнаним майстром-віртуозом, дипломатом із великим практичним досвідом [8]. Саме в них особливо виразно виявляється його прагматична думка, звільнена від середньовічної рицарської й християнської етики.

Наприкінці XV століття у Франції розпочинається процес інституціонального розвитку книгодрукування як відзив на підйом економіки, централізацію французької держави, зміцнення і централізацію королівської влади та зростання ролі зовнішньополітичного чинника, і зокрема – французької дипломатії та французької культури. У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) посилюється потреба в алфабетизації населення та книгодрукуванні як новому способі передачі текстів, стає супутнім чинником політико-дипломатичних процесів, які активно розвиваються в цей період та поширюються через процес культурних трансформацій нового суспільства та ментальних установок особистості раннього Нового часу.

Перший друкарський верстат з'явився у Франції порівняно пізно – багато перешкод чинили синдикати писарів. Першу книжку у Франції надрукували латиною лише 1470 року. Перші друкарні було створено в Парижі при Сорбонні як допоміжні структури при університетських центрах. Перші приватні друкарні як самостійні приватні підприємства з власною інфраструктурою з'являються в Парижі й Ліоні. Починається повільний, але невпинний процес орієнтації книговидавців на споживача – у Ліоні книжки не підлягали цензурі Сорбонни, крім того, їх розцінювали як звичайний товар, і вільно продавали на будь-якому міському ринку [9, с. 27-30]. Перша книжка французькою мовою була надрукована у 1477 році. З кінця XV - початку XVI століття видавці друкують переважно масову

літературу – лицарські романи, календарі, казки, політичні та наукові трактати тощо. У XVI-XVIII століттях друк книг був пов'язаний тісно безпосередньо з продажем, адже зазвичай власник друкарні був одночасно і власником книгарні. Перша Королівська друкарня – перша державна друкарня Франції – була заснована за наказом політика і дипломата кардинала Рішельє і розпочала функціонувати наприкінці XVII століття.

У переважно світські та політико-дипломатичні сфери французька книжка знову переорієнтувалася у XVIII столітті. У цей період створюються енциклопедичні видання (наприклад, «Енциклопедія...» Дідро), друкуються збірки міждержавних договорів та інші дипломатичні видання. Усі традиції книгодрукування і французької книги були успішно рецепційовані в нові інституції доби Нового і Новітнього часу.

Книгодрукування у Франції початку XVI століття вже уособлює власне французьку книжкову культуру і відповідно відбувається процес французького впливу на європейську книжкову культуру, та процес взаємозбагачення між різними книжковими культурами Європи [10; 11].

Головним джерелом для вивчення витоків французького книгодрукування другої половини XV століття та його ролі у розвитку культури Франції та книжкової спадщини є французькі інкунабули, які зберігаються у світових бібліотечних зібраннях. А друкowana книга доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) – це вже не просто друк окремого видання, а видавничий процес у сукупності технічного (типографське здійснення друку), соціально-економічного, політико-дипломатичного та культурного аспектів, а сама книга як сукупність чітко визначених її елементів – форми, структури, оформлення і змісту. У цілому ж французька книга раннього Нового часу є джерелом для вивчення соціо професійних груп та соціально-культурних верств населення та її рецепції як на європейському, так і світовому рівнях. Професійно соціоорієнтованими групами доби раннього Нового часу були перш за все – духовенство, панівна верхівка, банкіри, дипломати та інтелігенція [12].

Французька книга XVI-XVIII століття стає важливим носієм інформації та формує певне інформаційне поле французького суспільства, оскільки вже в цей період можна говорити про історію та особливості окремих елементів структури книги (марка друкарів і видавців), типографський матеріал, історію окремих типографій, історію окремих видавців, особливості взаємовпливу рукописної та друкowanej книги тощо.

У цей період чітко окреслюється проблема книгодрукування як нового етапу в інформаційній культурі Франції, та її ролі в інформаційному розвитку європейського інформаційного простору. Для цього періоду характерна специфіка формування зовнішнього вигляду, структури, допоміжного апарату, декору та ілюстрацій французької друкowanej книги доби раннього Нового часу.

На рубежі Середньовіччя і раннього Нового часу відбувається формування фактора, про який ми інколи забуваємо – це процес становлення політичної культури суспільства, його психологічна подoba і характерні риси, відбувається процес формування буржуазного менталітету. І аналізуючи ту ж зовнішню політику та дипломатію, інституційні політико-

дипломатичні процеси, на нашу думку, необхідно обов'язково враховувати його вплив та роль у міждержавних і внутрідержавних відносинах. Фактор політичної культури і книгодрукування як нового чинника формування та поширення тогочасної думки суспільства свій відбиток у Франції на її громадян з урахуванням попередніх традицій і перспектив розвитку держави, адже саме наприкінці XV – початку XVI століття починається процес формування націй і бурхливий ріст національної самосвідомості, процес етичного оновлення суспільства й становлення гуманістичної культури Франції, книгодрукування та французької книги [13, р.196-216, 639-696]. Ідеологи гуманізму й проповідники Реформації повсемірно здійснювали «очищення» ума від нашарувань минулого. Європа відчувала новий поштовх у духовному житті суспільства.

На рубежі Середньовіччя і раннього Нового часу відбувається процес зміни ментальних установок суспільства. За словами Ж. Дюбі, суспільство раннього Нового часу характеризується не лише одними економічними основами, але і продукованими ним уявленнями про себе самого, адже люди частіше за все поводять себе у відповідності не з дійсними умовами життя, а й з тим образом, який вони уявно, на ментальному рівні сформували [14, р. 147-168].

Отже, шлях до нового не проходив по прямій висхідній лінії, а навпаки, при збереженні загальної схоластичної орієнтації, у ньому перепліталися елементи старого і нового способів мислення, старі й нові ментальні установки, траплялися і компроміси, але при цьому нове мислення вимагало свого прояву, і насамперед у питанні влади: що таке «влада» у новому світосприйнятті і реальне місце владаря-державця в цьому новому суспільстві, у період політичної та політико-дипломатичної інституціоналізації. Важливим фактором у прискоренні цих процесів був процес інституціонального розвитку книгодрукування у Франції та інших європейських державах.

Пояснення подій і фактів у контексті світорозуміння минулих поколінь відкриває нові шляхи до пізнання суспільства епохи доби нової історії й розуміння протистояння політичної теорії та політичної практики. Спроба побудувати модель політико-правової думки перехідної епохи, звичайно, не є вичерпною і остаточною. Практично всі вищезгадані підходи тією чи іншою мірою наближають нас до розкриття й розуміння своєрідності поглядів на владу, право, державу, внутрішню й зовнішню політику держави, книгодрукування і книгу як носія інформації, інформаційне суспільство, процеси їх інституціоналізації, а, відповідно, допомагають також скласти уявлення про людей тогочасної епохи та світогляд пересічної та непересічної особи доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.). Французька книга доби раннього Нового часу відіграла доленосну роль в історії, теорії та практиці французького державотворення та гуманістичної культури Франції.

Література:

1. Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) / В.Г. Ціватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К.: «ДЕМІД», 2000. – Вип. 4. – С. 268-274.

2. Властные институты и должности в Европе в Средние века и раннее Новое время: Монография / отв. ред. Т.П. Гусарова. – М.: КДУ, 2011. – 600 с.
3. Ивонин Ю.Е. У истоков европейской дипломатии нового времени / Ю.Е. Ивонин. – Минск: Изд-во «Университетское», 1984. – 160 с.
4. Див. дет.: Le Goff J. Les mentalités: une histoire ambiguë / Ed. J. Le Goff, P. Nora // Faire de l'histoire.III. – Paris, 1974. – P.76-94.
5. Vovelle M. Idéologies et mentalités. – Paris, 1982.
6. Chartier R. Histoire intellectuelle et histoire des mentalités. Trajectories et questions // Revue de Synthèse. – Sér. 3. – 1983. – V.8. – P. 277-307.
7. Кальер Ф., де. О способах ведения переговоров с государями: Перевод первого французского издания 1716 г. / Ф. де Кальер. – М.: Б.и., 2000. – 208 с.
8. Commines Ph. de. Mémoires / Ph. de Commines. – Paris, 1924-1925. – Т. 3. – Ch.VIII. – P. 220.
9. Гринишина І.І., Марченко Т.М. Еволюція французької книжки: від книгодруку до інтернету / І.І. Гринишина, Т.М. Марченко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – Вип. 5, ч.2. – С. 27-30.
10. Книга в культуре Возрождения. – М.: Наука, 2002. – 270с.
11. Историческая память в культуре эпохи Возрождения / отв. ред. Л.М. Брагина. – М.: РОССПЭН, 2012. – 335с., ил.
12. Эльфонд И.Я. Образ власти: Pro et contra. Политическая мифология, пропаганда и культура во Франции XVI в. / И.Я. Эльфонд. – Саратов, 2011. – 244с.
13. Lecoq J. L'Idéal et la Différence: La perception de la personnalité littéraire la Renaissance. – Genève, 1993. – P. 196-216, 639-696.
14. Duby G. Histoire sociale et idéologies des sociétés // Faire de l'histoire. I. – P., 1974. – P. 147-168.

Секція «Філософія та культурологія»
Секция «Философия и культурология»

Кожемяченко Н. Р.

СПОР О ПРАВАХ ЧЕЛОВЕКА И СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ

Права человека (естественные права), являются основой позитивного права, исходящего от государства. Они помогают ему достойно жить и работать. Естественными правами обладают все люди с момента рождения, независимо от своего имущественного или социального положения. Они вытекают из естественного порядка вещей, из самой жизни (право на жизнь, на труд, на защиту своей личности, на счастливое детство и т.п.), на сегодняшний день их насчитывается более пятидесяти. Большинство из них закреплено в международных правовых документах (например, во Всеобщей декларации прав человека), а также они находят свое отражение во внутреннем законодательстве многих государств (в России – в Конституции, Декларации прав и свобод человека и гражданина).

Но, исходя из утверждений русских религиозных философов, человек – пресечение двух миров – добра и зла. Он двулик, потому что с одной стороны, человек природное существо, индивид, микрокосм, с другой – микротеос, личность. В нем сталкиваются духовно-религиозная и натуралистически-биологическая природы, которые находятся в постоянной вражде и поэтому «...декларация прав человека должна быть связана с декларацией обязанностей человека... Требование прав без

сознания обязанностей толкало на путь борьбы человеческих интересов и страстей, состязания взаимоисключающий притязаний. Права человека предполагают обязанность уважать эти права. В осуществлении прав человека самое важное не собственные правовые притязания, а уважение к правам другого,... Обязанности человека глубже прав человека, они и обосновывают права человека. Право вытекает из обязанности. Если все будут очень сильно сознавать права и очень слабо сознавать обязанности, то права никем не будут уважаться, и не будут реализованы. И права человека, и обязанности человека коренятся в его богоподобной природе. Если человек лишь подобие природной и социальной среды,..., у него лишь интересы и притязания» [1, с. 602].

Хорошо известно, что основные права и свободы личности в демократическом государстве можно разделить на следующие: гражданские (личные), политические, экономические, социальные и культурные. В основании социального института права лежат три основных принципа: равенство, свобода и справедливость. Особо отметим, что эти принципы не вводятся законодательно, не являются результатом сознательно-волевой процедуры принятия и исполнения «хороших» законов, а укоренены, вписаны в саму социальную реальность объективно, как социальное качество самой действительности. Права человека указывают на нечто такое, из чего с внутренней необходимостью вытекают все требования справедливости. Другими словами основным специфическим элементом права, который выделяет его из других нормативных дисциплин, с древних времен является понятие справедливости. В европейской философии традицию различения общей и частной (специальной) справедливости заложил Аристотель. Под общей справедливостью понимается соответствие закону, легитимность общественных действий и форм жизни. Проецируясь на социальную сферу, общая справедливость совпадает с нравственностью и отвечает на вопрос о предназначении и смысле совместного существования в обществе и государстве. Частная (специальная) справедливость – нравственно санкционированная соразмерность в распределении благ и зол, их взаимном обмене между субъектами и воздаянии за проявление субъектами тех или иных свойств в обществе.

Вопрос об общественном устройстве, организованном на справедливых началах, – центральный и для классической (античной) мысли, и для социальной философии эпохи Нового времени, и для современной политической теории. Уже в «Законах» Платон писал: «Мы признаем, что там, где законы установлены в интересах нескольких человек, речь идет не о государственном устройстве, а только о внутренних распрях, и то, что считается там справедливостью, носит напрасно это имя» [2. Кн. IV].

Анализируя работы Гоббса и Локка, можно в общих чертах реконструировать концепцию справедливости в политической философии Нового времени. Эта концепция включает следующие базовые положения: – справедливость определяется в терминах права, а не блага, где исходным для определения гражданских прав и обязанностей является понятие индивидуального равенства (эгалитаризм). Каждый индивид наделен

неотчуждаемыми правами, и в этом качестве равный каждому другому; – равенство прав, как основа справедливости, исключает возможность господства одного человека над другим на основании природных качеств. Государственные власти правят на основе закона, известного и понятного всем, единственно возможной формой правления признается правовое конституционное государство, а последней и окончательной инстанцией во всех политических делах является народ, являющийся учредителем социального бытия посредством общественного договора. В целом понятие справедливости перестает быть собственно политическим понятием, каким оно являлось в Античности. Предметная сфера справедливости теперь – не столько власть, сколько права, определяющие отношение индивидов друг к другу и к государству. Из политической и этической категории (по преимуществу) справедливость трансформируется в категорию правовую (юридическую). Отождествление справедливости с законом как юридическим началом особенно заметным становится у двух крупнейших мыслителей – Ж.Ж. Руссо и И. Канта [3, с. 36-37].

Но юридическая справедливость – функциональна, она лишь временно улучшает жизнь. Законы относительны, они создаются людьми. Понимание справедливости как соответствия закону, праву – это узкое понимание, исходящее из первенства права перед нравственностью. Закон обличает грех, но не в силах победить его, он бессилен в нравственной жизни, не уничтожая тех или иных дурных сторон в человеке, он только держит его в определенных границах. Закон не учитывает неповторимости человеческой личности и ее интимной внутренней жизни, ему не интересна живая личность, он постоянно приходит в противоречие с фактами жизни и способен сам выражаться во зло. Но законы играют и положительную роль, т. к. они охраняют жизнь человека от посягательства и насилия со стороны других.

Начиная с XIX века, получили обширное распространение и стали набирать популярность концепции социальной справедливости и социального государства – инструмента обеспечения социальной справедливости. Без преувеличения можно отметить, что сердцевину социальной справедливости составляет такая ее форма как распределение. Распределение может осуществляться в соответствии с принципами равенства, потребности, заслуг, достижений, способности и др. В зависимости от типа общества в нем может функционировать один или одновременно несколько принципов практической реализации справедливости. Несомненно, что в списке принципов, самым распространенным в истории является принцип равенства, самое распространенное понимание справедливости – равенство. Но является ли равенство – гарантией справедливости? В правовом аспекте справедливость выступает как формальное равенство (требований, правил, норм законов), посредством которого «измеряются» индивиды как равные субъекты права. Но если требование равенства всех перед законом или требование равенства в политике оправданы, то требование распределять блага поровну ущемляет заслуги и достоинства, наиболее способных и трудолюбивых, и может привести к несправедливости

по отношению к ним. К тому же, желание равенства несовместимо с понятием свободы, часто отстаиваемый политиками всех рангов, тезис о равенстве на деле приводит к тирании, единообразию и серости. «Идея равенства, идея о том, что все человеческое разнообразие есть начало дурное; что с ним можно и нужно бороться; что для человеческого счастья на земле нужно множество одинаковых, штампованных людей – эта идея вспыхивает тут и там на протяжении всей человеческой истории, и последствия ее губительны» [4, с. 444-479].

Идея справедливости объявляется социальным продуктом, требуя превращение равенства в норму социальной жизни. Но т.к. люди не могут занимать одинаковое положение в социальной структуре, это требование оборачивается политикой социального уравнивания, часто проводимой с насилием и кровью. Законодатели не ради справедливости, а во имя порядка вынуждены условно закрывать себе глаза на все остальные различия, условно группировать людей и условно уравнивать их права и обязанности. Т. е., право уравнивает условно похожее, а справедливость – индивидуализирует; право упрощает, а справедливость усложняет и углубляет; право нуждается в строгости, точности, а справедливость улавливает таинственную глубину жизни.

Отрицательное отношение к идее распределительной справедливости и уравнивания проходит красной нитью и в работах русских метафизиков [5; 6; 7]. Все они критикуют эгалитарную справедливость, указывая, что она с древних времен является основой человеческих слабостей. Эгалитарное мировоззрение лицемерно, т. к. реальное равенство невозможно: люди не равны по происхождению, от природы, не одинаковы душой и телом, рождаются с разными способностями и задатками. Теоретические работы русских метафизиков убедительно показали, что равенство не является гарантией справедливости, а напротив, может привести к тоталитарному подавлению человеческих прав, к восприятию человека «винтиком» социальной системы.

Принцип социальной справедливости навсегда останется как требование постоянного совершенствования общественных отношений. Право как социальная справедливость – единственная возможность этого совершенствования. Между правом и справедливостью существует тесная связь: организация общества не только не возможна без правовых норм и законов, но и немислима без нравственной сферы.

Литература:

1. Бердяев Н. А. Философия неравенства // Философия неравенства. Письмо VII. О либерализме. / Н.А. Бердяев; сост. и вступ. статья В.Н.Калюжного. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: «Фолио», 2004. – С. 477-728.
2. Платон. Законы. Кн. IV. <http://philosophy.ru/library/plato/02/>. Дата обращения 15.09.2013.
3. Канарш Г. Ю. Социальная справедливость: философские концепции и российская ситуация: монография / Г. Ю. Канарш. М.: Изд-во Моск. гуманит. Ун-та, 2011. – 236 с. – С.12-126.
4. Ильин, И.А Справедливость или равенство? // Собрание сочинений: Справедливость или равенство? / И.А. Ильин; сост. и коммент. Ю.Т. Лисицы; имен. указ. О.В. Лисицы. – М.: ПСТГУ, 2006. – С. 444-479.

5. Бердяев Н. А. Философская истина и интеллигентская правда // Вехи; Интеллигенция в России: Сб. ст. 1909–1910 / Н. А. Бердяев; сост., коммент. Н. Казаковой; предисл. В. Шелохаева. – М.: Молодая гвардия, 1991. – С. 24-42.

6. Булгаков С. Н. О социальном идеале // Труды по социологии и теологии: В 2-х т. Т.1. От марксизма к идеализму / С. Н. Булгаков; сост., коммент. В. В. Сапова. – М.: Наука, 1999. – С. 251-274.

7. Соловьёв В. С. Спор о справедливости: Сочинения / В. С. Соловьёв; сост., вступ.ст. В. В. Шкоды. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Харьков: Изд-во Фолио, 1999. – С. 650-662.

Відомості про авторів:

Азаркіна Олена Володимирівна, Одеський національний політехнічний університет

Александров Максим Максимович, независимый исследователь

Алонцева Дина Викторовна, кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры теории и истории государства и права, ФГБОУ ВПО «Елецкий государственный университет им. И. А. Бунина»

Андрусак Наталья Юрьевна, кандидат педагогических наук, кафедра теории и методики социальной работы, ФГБОУ ВПО «Магнитогорский государственный университет»

Арсланова Светлана Кирилловна, кандидат социологических наук, доцент, ГАОУ ВПО «Набережночелнинский государственный торгово-технологический институт»

Балабан Ілона Сергіївна, студентка факультету психології, спеціальності «Соціальна робота», Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Безсонова Юлія Андріївна, студентка, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Богданов Артём Владимирович, кандидат политических наук, Саратовский государственный университет им. Н. Г. Чернышевского

Богомаз Костянтин Юхимович, доктор історичних наук, професор, Дніпродзержинський державний технічний університет

Валюх Людмила Іванівна, кандидат історичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет

Вітюк Олександр Олегович, аспірант кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка

Гевель Ксенія Миколаївна, Дніпродзержинський державний технічний університет

Горбуненко Анастасія Филипповна, Кубанский государственный университет

Гордеева Татьяна Євгеніївна, аспірант кафедри соціальної роботи Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Дехтярук Віктор Сергійович, студент історичного факультету Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Дзюбенко Елена Владимировна, аспірантка кафедри социологии управления и социальной работы, Харьковский национальный

університет ім. В. Н. Каразіна

Дорошенко Валерія Вячеславівна, студентка IV курсу факультету психології та соціальної роботи Ніжинського державного інституту імені Миколи Гоголя

Дрондель Олег Вікторович, магістрант навчально – наукового інституту історії та права Миколаївський національний університет ім. В.О.Сухомлинського

Дубницька Ірина Петрівна, студентка IV курсу історичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Дулина Надежда Васильевна, доктор соціологічних наук, професор, Волгоградський державний технічний університет

Єфімов Дмитро Володимирович, магістр комп'ютерних технологій у управлінні та навчанні, вчитель інформатики ЗОШ I-III ступенів №18 м. Артемівська

Живицька Ганна Георгіївна, слухачка Центру післядипломної освіти Дніпропетровського національного університету

Золина Ольга Михайлівна, кандидат історических наук, Воронежський державний університет

Іванова Евгения Михайловна, кандидат філософських наук, старший преподаватель кафедри філософії і методології науки Одеського національного політехнічного університета

Каргаполова Екатерина Владимировна, кандидат соціологічних наук, доцент, Астраханський інженерно-строительний інститут

Карпунов В'ячеслав Миколайович, кандидат історичних наук, доцент, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

Картчева Юлія Олександрівна, студентка історичного факультету Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «КНУ»

Кожемяченко Наталія Родионовна, кандидат філософських наук, доцент, Дальневосточний федеральний університет (г. Владивосток)

Корольова Марина Андріївна, студентка, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Костюк Дмитро Сергійович, студент IV курсу історичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Кошелев Артем Олександрович, студент історичного факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кравець Аліна Сергіївна, студентка магістратури, навчально-науковий інститут історії та права, Миколаївський національний університет ім. В. О.Сухомлинського

Латиш Юрій Володимирович, кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Левика Богдан Степанович, кандидат історичних наук, помічник-консультант народного депутата України, полковник запасу

Левченко Валерій Валерійович, кандидат історичних наук, Одеський національний морський університет

Лукач Уляна Романівна, кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії і методики навчання, Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Лук'яненко Олександр Вікторович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Лучинский Юрий Викторович, Кубанский государственный университет

Ляхова Алина Владимировна, студентки факультета Архитектуры и дизайна Кубанского Государственного Университета

Михайлуца Микола Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету

Москаленко Ирина Игоревна, кандидат культурологии, доцент кафедры философии и политологии Самарской государственной академии культуры и искусств (САКИ)

Москальова Надія Петрівна, кандидат історичних наук, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування», філософії і історії України, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка

Мосюкова Наталія Геннадіївна, кандидат історичних наук, доцент, Національна металургійна академія України

Новиков Олег Алексеевич, кандидат юридических наук, старший преподаватель Российской Академии Правосудия (Центральный филиал, г. Воронеж)

Олейник Елена Викторовна, кандидат педагогических наук, доцент кафедри теорії та методики соціальної роботи ФГБОУ ВПО «Магнітогорський державний університет»

Олійник Сергій Васильович, кандидат історичних наук, доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Паращевіна Ольга Степанівна, кандидат історичних наук, доцент, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. А. Лазаряна

Підлісна Людмила Станіславівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та українознавства, Національна металургійна академія України (м. Дніпропетровськ)

Познанська Катерина Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології, Дніпродзержинський державний технічний університет

Половинко Виктория Вячеславовна, аспірантка кафедри журналістики, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля

Полянская Елизавета Сергеевна, аспірантка, РВУЗ «Кримський гуманітарний університет (г. Ялта)

Пономаренко Олена Володимирівна, старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Чернігівського державного інституту економіки та управління

Савинов Сергей Сергеевич, бакалавр

Сараева Ольга Віталіївна, кандидат історичних наук, Приазовський державний технічний університет

Семькина Олеся Викторона, студентка 5 курса факультета журналистики Кубанского государственного университета

Скрипкина Елена Владимировна, кандидат исторических наук, ФГБОУ ВПО «Московский государственный университет технологий и управления имени К.Г. Разумовского» (Филиал в г. Омске)

Сокирська Влада Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та правознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Сорокіна Людмила Миколаївна, кандидат соціологічних наук, доцент, Дніпродзержинський державний технічний університет

Степаненко Вікторія Іванівна, аспірант кафедри соціальної педагогіки, асистент кафедри соціальної роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Татаринів Сергій Йосипович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інженерної педагогіки Артемівського навчально-наукового професійно-педагогічного інституту Української інженерно-педагогічної академії

Трембовецький Дмитро Вікторович, аспірант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Удот Олександр Ігорович, студент відділення соціальної роботи факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Фабрика Алла Анатоліївна, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та політології, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Федоров Алексей Владимирович, кандидат економічних наук; старший науковий співробітник, НИИ комплексных социальных исследований факультета социологии Санкт-Петербургского государственного университета

Хомич Вікторія Іванівна, кандидат філософських наук, доцент, ВП НУБіП України «НАТІ»

Циватий Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, Перший проректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України

Черновол Л. И., старший преподаватель, кафедра истории и краеведения, Национальная металлургическая академия Украины (г. Днепропетровск)

Чирук Святослав Володимирович, аспірант, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

Шеломовська Оксана Миколаївна, Дніпродзержинський державний технічний університет

Шиянова Елена Николаевна, аспірант НИУ «БелГУ»

Шматова Юлия Сергеевна, студентка факультета педагогіки и методики начального образования ФГБОУ ВПО «Елецкий государственный университет им. И.А. Бунина

Яковлев Андрій Вікторович, студент 4 курсу Донецького національного університету

ЗМІСТ

Секція «Регіоназнавство та краєзнавчі дослідження»

Секція «Регионоведение и краеведческие исследования»

- Сараєва О. В.** *М. О. Корфу у витоків земської просвітницької діяльності на Катеринославщині* 3

Секція «Соціологія та соціальна робота»

Секція «Социология и социальная работа»

- Алонцева Д. В.**
Шматова Ю. С. *Сравнительный анализ социального законодательства России и Украины в области поддержки малоимущих семей* 6
- Азаркина Е. В.** *Отклоняющееся поведение и особенности социально – профилактического подхода* 10
- Андрусяк Н. Ю.** *Социальные проблемы современной семьи; воспитывающей ребенка-инвалида* 12
- Арсланова С. К.** *Развитие социального потенциала населения в аспекте непрерывного образования* 15
- Балабан І. С.** *Умови оптимізації соціального супроводу дитячих будинків сімейного типу* 18
- Безсонова Ю. А.** *Соціальна робота щодо попередження торгівлі жінками в Україні* 22
- Богданов А. В.** *Социологический опрос как способ выявления модернизационных и традиционных ценностных политических ориентаций российской молодежи* 25
- Богомаз К. Ю.**
Гевель К.М. *Етнонаціональні процеси в сучасній Україні: соціологічний аналіз* 28
- Гилюн А. В.** *Студенты-первокурсники о мотивах поступления в университет и проблемах адаптации к вузовскому учебному процессу* 32
- Гилюн Н. В.** *Особенности деструктивных девиаций у поведінці сучасних школярів-підлітків* 34
- Гордєєва Т. Є.** *Структура професійної мобільності соціальних працівників* 37
- Дзюбенко Е. В.** *Объективные и субъективные детерминанты возникновения рисков в сфере труда* 41

Дулина Н. В.	<i>Социальное самочувствие населения как показатель качества городской среды</i>	42
Каргаполова Е. В.		
Иванова Е. М.	<i>Методологические проблемы социальной работы в современной Украине</i>	48
Живицька Г. Г.	<i>Шляхи удосконалення системи пільг та компенсацій окремих категоріям громадян</i>	51
Пірог Л. А.		
Корольова М. А.	<i>Особливості соціальної роботи з дітьми які страждають від насильства в сім'ї</i>	54
Макаренко В. А.	<i>Современная украинская семья: проблемы функционирования в условиях трансформации семейно-брачных отношений</i>	58
Олейник Е. В.	<i>Нормативно-правовая база социальной работы с неблагополучными семьями в РФ</i>	61
Познанська К. В.	<i>Патріотизм як цінність сучасної сільської молоді на матеріалах Дніпропетровського регіону</i>	65
Савинов С. С.	<i>Психологические особенности взаимодействия социальных работников с лицами; склонными к девиантному поведению</i>	68
Сорокіна Л. М.	<i>Особливості гендерних репрезентацій у продуктах культурного виробництва: соціологічний аналіз</i>	72
Шеломовська О.М.		
Удот О. І.	<i>Мотивація волонтерської діяльності в юнацькому віці</i>	77
Степаненко В. І.	<i>Категорії підлітків, схильних до потрапляння під асоціальний вплив релігійних культів</i>	81
Фабрика А. А.	<i>Сучасний університет в умовах ринку: надбання та втрати</i>	84
Федоров А. В.	<i>Гуманитарно-антропологический подход в организации социальной защиты инвалидов Санкт-Петербурга: современные реалии и перспективы</i>	86
Хомич В. І.	<i>Сім'я: проблеми та умови її встановлення</i>	92
Дорошенко В. В.		
Шиянова Е. Н.	<i>Краудсорсинг как механизм реализации потенциала гражданского участия</i>	95
<u>Секція «Історичний досвід України: держава, особистості, події»</u>		

**Секція «Исторический опыт Украины:
государство, личности, события»**

Вітюк О.О.	<i>Єврейські громадські управи – національні органи місцевого самоврядування на Поділлі у 1917-1920 рр.</i>	97
Дехтярук В. С.	<i>Законодавча діяльність Української Центральної Ради</i>	102
Дубницька І. П.	<i>Законотворча діяльність Верховної Ради України і розвиток місцевого самоврядування (1991-2011 рр.)</i>	106
Карпунов В. Н.	<i>Милиция Украины: ожидание перемен или коренное реформирование</i>	109
Кравець А. С.	<i>Публіцистика В. П. Костенка як джерело основних віх життя та діяльності</i>	112
Костюк Д. С.	<i>«Помаранчева революція» як прорив у розумінні ролі громадянського суспільства</i>	114
Левик Б. С.	<i>Участь незалежної України у європейській безпеці</i>	118
Левченко В. В.	<i>Одеський університет в «лабіринті» історії вищої школи України (1920-1933 рр.)</i>	122
Лукач У. Р.	<i>Національно-політичне і культурно-освітнє трактування жіночого руху Наталією Кобринською</i>	126
Лук'яненко О. В.	<i>«Випестувана Сталіним»: штучна українська національна ідея для освітян УРСР доби «відлиги» (1953-1964 рр.)</i>	129
Москальова Н. П.	<i>ХІМЕСГ у відбудовний період 1946-1950 рр.</i>	133
Михайлуца М. І.	<i>Румунська окупаційна присутність і релігійна політика у південно-західних землях України в роки Другої світової війни на сторінках сучасних підручників та навчальних посібників з вітчизняної історії</i>	135
Мосюкова Н. Г.	<i>Католицько-православні взаємини в контексті візиту папи римського Івана Павла II в Україну</i>	139
Олійник С. В.	<i>Відкриття Курсів вищої освіти українського вчительства у Відні в 1915 році як крок у відповідь галицької інтелігенції освітній політиці російської окупаційної влади в Галичині</i>	142

Паращевіна О. С.	<i>Дитяча безпритульність як віддзеркалення історичних процесів України на початку 1920-х років</i>	144
Половинко В. В.	<i>Первая публикация В.И. Даля: к проблеме коммуникации</i>	147
Полянська Е. С.	<i>Розвиток транспортної інфраструктури Криму з II пол. XIX - XX століття (за матеріалами засідань Таврійського губернського земського зібрання)</i>	150
Сокирська В. В.	<i>Кримська ділянка російсько-українського кордону у 20-х рр. XX ст.: проблеми визначення</i>	152
Скрипкина Е. В.	<i>«Муж многоученный» Епифаний Славинецкий в Москве</i>	156
Пономаренко О. В.	<i>Основні цінності суспільства доби Гетьманщини</i>	159
Татаринів С. Й. Єфімов Д. В.	<i>Викладання курсів історії промисловості, історії освіти Донбасу та створення ушкового кабінету-музею</i>	162
Трембовецький Д. В.	<i>Штрихи до портрету військового міністра Директорії Української Народної Республіки Олексія Семеновича Галкіна</i>	165
Чирук С. В.	<i>«Крізь віки». виникнення старошведського роду Гінасів</i>	168
Яковлєв А. В.	<i>«За вашу і нашу свободу!»: до питання спільного українсько-польського походу на Київ (1920 рік)</i>	171
<u>Секція «Процеси і тренди світової історії»</u>		
<u>Секция «Процессы и тренды мировой истории»</u>		
Александров М. М.	<i>«Ордынский выход» с княжеств Северо-Восточной Руси</i>	174
Валюх Л. І.	<i>Політичні дискусії в Англії з приводу завоювання Єгипту (кін. XIX ст.)</i>	178
Горбуненко А. Ф.	<i>Формирование и развитие нью-йоркских литературных журналов</i>	182
Дрондель О. В.	<i>Перші зародки та становлення фемного устрою у Візантійській імперії</i>	185
Золина О. М.	<i>Приезд М. Тэтчер в СССР в июне 1990 года: последний официальный визит британского премьера перед распадом Советского Союза</i>	189

Картечева Ю.	<i>Норми шариату: догмати і реалії XXI ст.</i>	192
Кошелєв А. О.	<i>Некласична історіографія: сучасні вектори та методи дослідження історії</i>	196
Латиш Ю. В.	<i>Чинники дезінтеграції СРСР: підходи та концепції в сучасній історіографії</i>	198
Лучинский Ю. В.	<i>«Декларация независимости» как медиафеномен</i>	202
Ляхова А. В.	<i>Понятие тренд в дизайне среды</i>	206
Москаленко И. И.	<i>Культурная демаркация древнеиранского населения восточноевропейских степей (на основе духовной культуры)</i>	207
Новиков О. А.	<i>Ценности «Русского мира» и евразийская интеграция</i>	211
Подлесная Л. С. Черновол Л. И.	<i>Национальный фактор в условиях глобализации</i>	216
Семыкина О. В.	<i>Условия работы корреспондента в зоне вооруженного конфликта</i>	219
Ціватий В. Г.	<i>Франція в європейському ментальному вимірі доби раннього нового часу (XVI-XVIII ст.): інституціональний та зовнішньополітичний аспект</i>	223
<u>Секція «Філософія та культурологія»</u>		
<u>Секція «Философия и культурология»</u>		
Кожемяченко Н. Р.	<i>Спор о правах человека и социальной справедливости</i>	227
	Відомості про авторів	231

Наукове видання

Науковий діалог «Схід - Захід»

Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції з
міжнародною участю

ЧАСТИНА III

Українською та російською мовами

Редактор Пашенко В.І.

Підписано до друку 16.07.2013 Формат 60x84/16. Папір
друкарський.

Друк різнографічний. Гарнітура Times New Romans.

Ум друк арк. 9,8. Обл. – вид. арк. 14,45.

Тираж 300 прим. Зам. №

Видавництво «Інновація»

49006, м. Дніпропетровськ, вул. Свердлова, 70

Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру

ДК № 1761 від 22.04.2004 р.

т/ф 36-02-81

e-mail: innovaciya@list.ru